

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET —

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI

GYÖRFFY ISTVÁN

XLVI. ÉVFOLYAM
1935

BUDAPEST, 1936
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA

TARTALOM.

Cikkek.

	Oldal
<i>Balla Péter</i> : Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban	126—141
<i>Dömötör Sándor</i> : A felfalt templom	87—89
<i>Fél Edit dr.</i> : Adatok a gyász-színekhez és párhuzamok	6—17
<i>Gönyey Sándor</i> : Diósjenői menyasszonyfektető. (1 ábr.)	116—120
<i>Györffy István</i> : Hunyadmegyei látomások és kuruzslások a XVII—XVIII. századból	80—87
<i>Heller Bernát</i> : Góg és Mágóg	23—28
<i>Herepei János</i> : A bolonyai rovásírásos naptár megtérő sorvezetésének (bustrophedonjának) képlete. (2 ábra.)	60—65
<i>Holló Domokos dr.</i> : A népbabonák lélektana	31—42
<i>Loschdorfer Anna</i> : Babonák és babonás történetek Tökről	65—75
— —: Bakonyi német (sváb) falvaink szerepe a magyar népi hagyományok megőrzésében	76—79
<i>Lükő Gábor</i> : Havaselve és Moldva népei a X—XII. században. (3 térkép.)	90—105
<i>Marót Károly</i> : Beszámoló a brüsszeli VI nemzetközi vallástörténeti kongresszusról	52—57
<i>Moór Elemér</i> : Kuruzslások Rábagyarmaton	28—31
<i>Relković Davorka</i> : Buda visszafoglalásával kapcsolatos török monda	58—59
<i>Seemayer Vilmos</i> : Adatok népi táncaink ismeretéhez	105—116
<i>Solymossy Sándor</i> : Elnöki megnyitóbeszéd. (A Kalevala.)	1—5
<i>Szendrey Ákos</i> : A füstölés a magyar néphitben	42—48
— —: Lakodalmi előkészületek	48—51
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Népszokásaink és hiedelmink eredetének kérdéséhez	18—22
<i>Tagán Galimdsán dr.</i> : A baskírok életmódja	120—126

Kisebb közlemények.

<i>Beke Ödön</i> : Osztrák író adata a magyar népszokásról	144
— —: Tüskére való	144—145
— —: Az ürömtapló készítésének régi leírása	145
<i>Gergely Pál</i> : Kiskapusi „kutyalakodalom“	141—142
<i>Lajtha László</i> : Kispaládi (Szatmár m.) pünkösdlő	143—144
<i>Palotay Gertrud</i> : „Iványosi“	145—146

Irodalom.

<i>Bartucz Lajos</i> : Új embertani folyóirat. (<i>Zeitschrift f. Rassenkunde.</i>)	148
— —: A rasszantropológia biológiai alapjai. (<i>H. Weinert könyve.</i>)	148
<i>Benda Kálmán</i> : P. Leser: Entstehung und Verbreitung des Pfluges	151—153
<i>Dömötör Sándor</i> : Szabó T. Attila: Kézírtos énekeskönyveink és verses kéziratunk a XVI—XIX. században	149
<i>Gunda Béla</i> : Szegedi Kis Kalendárium	153
<i>Kovács László</i> : Rapaics R.: A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története	146—147
<i>Lükő Gábor</i> : Tamás L.: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában ..	149—151
<i>Szendrey Ákos</i> : Dömötör S.: Milyen a magyar nép fantáziája?	148—149

Nekrológ.

	Oldal
<i>Krompecher Bertalan; Gombocz Zoltán</i>	153—154

Társasági ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaság 1935. évi április hó 24-én tartott XLVII. évi rendes közgyűlése.	
I. <i>Solymossy Sándor</i> megnyitóbeszède	155
II. <i>Madarassy László</i> főtitkári jelentése	155—158
III. A számvizsgálóbizottság jelentése	158
IV. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1934. évi bevé- teleiről és kiadásairól	158—159
V. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1934. évi december hó 31-én	159
VI. A Magyar Néprajzi Társaság költségelirányzata az 1935. évre	159—160
Tagfelvétel	160

ETHNOGRAPHIA

N É P É L E T

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI

GYÖRFFY ISTVÁN

XLVI. ÉVFOLYAM

1935.

1—4. SZÁM

BUDAPEST 1936.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA
MEGJELENIK MÁRCIUS, JÚNIUS, SZEPTEMBER ÉS DECEMBER HÓ VÉGÉN

Értesítjük a *Magyar Néprajzi Társaság* tagjait, a csereviszonyban álló folyóiratokat, előfizetőinket, hogy az ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET az 1935. évtől kezdve a NÉPRAJZI MÚZEUM ÉRTE-SÍTŐ-jétől függetlenül, különborítékban jelenik meg. Mindkét folyóiratot a Magyar Néprajzi Társaság tagjai tagdíjuk fejében kapják. A *Néprajzi Múzeum Értesítőjének* 1935. évi kötetét március végén küldöttük szét. Az Ethnographiára vonatkozó minden közlemény, kézirat, könyv dr. Györffy István egy. nyilv. r. tanár, a Néprajzi Múzeum Értesítőjére vonatkozó közlemény, kézirat, könyv dr. Bartucz Lajos megbízott igazgató, egy. m. tanár címére küldendő: Budapest, X, Hungária-alsókerút 40, Néprajzi Múzeum.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Minden két példányban beküldött néprajzi vonatkozású könyvet ismer-tetünk.

Kérjük tagjainkat, hogy lakásváltozásait a titkári hivatalnak (X, Hun-gária-alsókerút 40.) azonnal jelentsék be.

ZUR BEACHTUNG. Wir benachrichtigen die ausländischen wissen-schaftlichen Institute, die mit uns im Tauschverhältnis stehenden auslän-dischen Zeitschriftleitungen, dass die ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET von nun an unabhängig von der Zeitschrift NÉPRAJZI MÚZEUM ÉRTE-SÍTŐJE (*Anzeiger des Ethnographischen Museums*) in besonderem Über-schlage erscheinen wird. Die Versendung des Bandes 1935 des *Néprajzi Múzeum Értesítője* fand Ende März 1936 statt. Die ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET, Zeitschrift der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft erscheint in der Herausgabe von Prof. Dr. István Györffy. Der ANZEI-GER DES ETHNOGRAPHISCHEN MUSEUMS von Dr. Lajos Bartucz. Handschriften, Besprechungsexemplare, Briefe für beide Zeitschriften sind in das Ethnographische Museum zu bestellen: Budapest, X, Hungária-alsókerút 40.

Wir besprechen ein jedes Buch das uns in zwei Exemplaren eingeschickt wird.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLVI. ÉVF.

1935.

I—4. SZÁMA

ELNÖKI MEGNYITÓBESZÉD

a Magyar Néprajzi Társaság 1935. évi április 24-én tartott, XLII. évi rendes közgyűlésén.

Mostanában egy nevezetes, 100 éves jubileumról emlékeztek meg különféle tudományos és irodalmi társulataink, folyóirataink, sőt a napilapok is. Hogy mi, a Magyar Néprajzi Társaság, mégis utolsónak állunk a sorba, nem azt jelenti, mintha bennünket lazább kapocs fűzne hozzá, sőt voltakép a miénk, valamennyi között a leg-szorosabb, legközvetlenebb szellemi kötelék.

100 év előtt ugyanis szokatlan meglepetés érte a szellemi termékek iránt érdeklődő világot. Amiről álmodni sem mert volna senki, váratlan meglepetésként megjelent egy szerény kötet olyan költői műfajba tartozó termékkel, amely műfajt rég letűntnek, évezredek előtt virágoztak hitt mindenki, megjelent az eddig ismert 6—7 *nép-éposz*-példányhoz egy nyolcadik, akkoriban még alig ismert nép köréből, fenn északon a kis létszámú finn nép lelkiségéből ilyen címen: *Kalevala*. Közzétevőjeként *Lönnrot Illés* neve szerepelt a könyvön. Kiadójáról az érdeklődők megtudták, hogy egyszerű vidéki körorvos, aki a köznép ajkáról leste el az egyes énekeket és fűzte az összefüggőknek látszókat egy közös tartalmi egységbe. A szöveget az izolált nyelvből csakhamar lefordították világnyelvekre s azt várták tőle, hogy a régi népéposzok számos rejtélyére, eddig megfejthetetlen kérdéseire tőle nyerjenek választ. Amde csakhamar kénytelenek voltak a kutatók beismerni, hogy ellenkezően, e hatalmas terjedelmű költemény csak újabb rejtélyek sorozatával állott eléjük. Azt akkor még nem sejtették, hogy egy később keletkező új tudomány: a „néptan“ és a „folklore“ viszont megbecsülhetetlen fontosságú eredményeket fog belőle levonni.

Egy dolog már akkor is világosan meg volt állapítható. A *Kalevala* *nem* olyan elmetermék, amit a régiekkel azonos kategóriába lehetne sorolni. Az egykori naiv époszok egy-egy nagy költő feldolgozásában maradtak ránk, még nevüket is tudni vélték: az *Iliász* és *Odüsszeija* szerzőjét *Homérosznak* hívták, a két hatalmas hindu hőskölteményét *Valmikinek*; egyesek ugyan már akkor is azt vallották, hogy e nevek mondai eredetűek és „szerkesztőt“, „összefoglalót“ jelentenek. De bárkik voltak, műveik egyöntetű és elég szabad átköltéseknek bizonyultak. A perzsa *Sahnáméról* biztos hagyomány őrizte meg szerzője nevét; *Firdauszi* valóban történeti személy volt, aki csak nyers anyagul használta fel hazája népmondáit és történeti emlékeit. A német *Nibelungének* lovagi költője áthelyezi a régi germán mondaanyagot saját korába és ezzel elveszi a régiségek patináját és így tovább. Nem is e tényekben rejlett titokzatosságuk, hanem

a rendelkezésükre állott anyagban: vajjon már előzetesen kész, lantosok ajkán élő költői epizódokat használhattak fel, vagy szétzilált nyers mondatöredékeket kellett maguknak egygyéforrasztaniok és versbe önteniök?

Lönnrot nem volt költő, nem is akart az lenni. Mikor annyi fáradságos keresés után az Onega-tótól északra, az elmaradt karjalai nép magányos telepein ráakadt epikus népköltésük kincsesbányáira s a szegényes környezetben a vándor mesteremberek, házaló kiskereskedők, erdőmunkások között fölfedezte azok énekmondóit, áhitatos kegyelettel, híven leírta sajátos runódalaikat. Az énekek az ő sejtése szerint egy közös nagy mondakör epizódjainak mutatkoztak s nem költött át belőlük semmit. Még ott is, ahol átmenetet kellett teremtenie a történetek között, a sorokat más énekekből, népi szövegezésből iktatta közbe; maga szándékosan pusztá mozaikmunkát végzett.

Aki a Kalevalát olvassa, az a benyomása támad, hogy a hatalmas népköltemény voltaképp nem naiv éposz a szó régi megszokott értelmében, hanem nagyszerű népköltési gyűjtemény, amelyben igen eltérő jellegű elemek találhatók egymás mellett. Amióta a szorgalmas finn kutatók külön is ráterelték a figyelmet, a nem szakjártas szem is észreveszi, hogy ősvallási örökség, európai népmesemotívumok és keresztény egyházi elemek tarka változatosságban vannak együtt benne. Annyiban mindenesetre eltér a rendes gyűjteményektől, hogy az alkotórészek nem mint külön közlemények vannak egymásután sorolva, hanem össze vannak forrasztva egy közös egészbe. Ezért szétválasztásuk, kiemelésük a szövegből nem könnyű munka. Jelentős nézeteltérések támadtak belőle s a vélemények egyben-másban ma sem egyenlítődték ki. A kutatók eltérő felfogásait két nagy csoportba oszthatjuk. Egvik a filologusoké, akik mint szövegboncolók, ősi pogánykorbeli elemeket keveset találnak a Kalevalában; a szöveg legnagyobb részét újabb hatások lecsapódásának tekintik. Vezérük Kaarle Krohn, a modern folklóre atyamestere. A másik nézet vallói Setälä Emil köré toborzódtak: szerintük a ma megfejt-hetetlen helyek, a töredékes részek ősmithikus eredetűek, sőt ama helyek többsége is idesorolandó, amik később újabb hatások alatt módosultak, de alapjában e későbbi befolyások csak föléjük kerül-t borító rétegek rajtuk. Krohnék pesszimiztikusabb vélekedésének több a híve hazájukban és Európaszerte. Valóban nehéz elhinni, hogy a mult században följegyzett, tehát aránvlag modern szövegekben ősvallási, szinte 1000 éves hagyományok lappangjanak! Nekünk 1000 év rettenetes nagy idő s hogy onnan való emlékek pusztán az emlékezet leltárában fenn tudnának maradni, nem látszik valószínű-nek. De az a meggyőződés, hogy a szájhagyományon élő népi emlékeket más szemmel kell nézni, mint ahogy mi történelmi távol-ságokat mérni szoktunk!

Egyszerű számvetés is erre vezethet. Tegyük fel, hogy egyvalaki a köznép gyermekei közül valamely hagyományt kicsiny korában nagyapjától hallott s azt idők multával ő, mint már maga is nagy-apa, ugyancsak elmondja unokájának. Az az időtartam, amely így nagyapjától unokáig ér, kerek 120 esztendő; ez idő alatt ő volt az

egyetlen áradó, aki a hagyományt továbbszármaztatta. Ha hét ilyen áradót veszünk egymásutáni időrendben, az már több mint 500 esztendő emlékeit képes tovább adni, és alig több mint 12 áradó 1000 év előtti emléket plántálhat át az őt követő nemzedékekre. Összesen tehát 12 emlékező fej s annak 12 elmondó ajka elég ahhoz, hogy egy 1000 éves hagyományt megrögzítsen és hozzánk származtasson. Vegyük hozzá, hogy az áradók rendszeren nem egyszer mondják el a történetet, mondát, mesét, históriákat; a hallgató gyermek sosem elégszik meg egyszeri elmondással, unos-untalan újra kívánja hallani. Az ismételtetés alatt egyre pontosabban, mélyebben bevési emlékezetébe, úgy, hogy mire megöregszik maga is és unokájának meséli, alig tér el attól a szövegtől, amit egykor saját nagyapjától hallott. 1000 év távolsága tehát a szóbeli hagyományban nem olyan nagy idő s ha számításba vesszük az összes zavaró körülményeket, akkor is akad a nép széles rétegeiben számos 12-ed ízig terjedő egyenes leszármazás, kiknek révén a hagyomány életbenmaradása biztosítottnak tekinthető. Tanulság pedig belőle, hogy tudományunkban, a folklórebán is másképp kell az ilyen természetű kérdésekkel elbánnunk.

Kétségkívül első teendő a biztos tények megállapítása és Krohn filológus iskolája ezt a munkát mondhatni tökéletesen elvégezte. De a folklórebán nem elég itt megállapodnunk; vérszegény eredmény lenne tovább nem kutatni. A multak homályából feltetsző emlékekben sok az elmosódott, rejtélyes részlet: egy-egy kivillanás, amivel a filológia nem tud mit kezdeni. Itt segítségül kell vennünk az intuíciót, a belátást, a képzelőtehetség rekonstruáló munkáját. Setälä intuítív zsenialitása már nyelvészeti feltárásaiban megnyilvánult s elhúnyta előtt közzétett nagy művében: a Sampo csodamalom visszavetítésében az ősmithikus kozmogóniába, olyan területeket érintett, amelyek felkutatása a jövő nagy feladatai közé tartozik még és meggyőződésem szerint nem várt eredményekre fog vezetni.

Más lenne az eset, ha a Kalevala-szövegekben nem maradtak volna meg kézzelfogható ősiségek s csak pusztá feltevés alapján. sejtésként beszélénk róla. De ott van az összes énekeken végigvonuló különös verselési forma: az úgynevezett *gondolatpárhuzam*. Tudvalevően ez a legprimitívebb verselési mód, amely a verskeletkezés legelején, az ősal állapotú törzseknél szokásos; a Biblia már kivesző formáját mutatja, s azóta mindenütt kihalt, csak egyes finn-ugor népeknél maradt még életben. Idetartozik a runók előadásmódja a kettős énekessel, kik közül a második: az ismétlő, az egykori karbanutánzás leszármazottja. Primitív felfogás tükröződik az állatok szerepeltetésében; úgy jelentkeznek, mint öntudatos és az embernél magasabbrendű lények, folytonos átváltozásaik ősmesei fokon állóknak mutatják őket. A sok varázslás, igézés nem a mai babonák formáiban jut a szövegekben kifejezésre, hanem mint reálisan hitt, ősi és magikus erőmegnyilatkozások és így tovább. Rengeteg benne még a bizarr, nekünk érthetetlen praelógikus gondolatfűzés, ami mind megfejtésre, vagy legalább is elfogadható kommentálásra vár.

A Kalevala az általános folklórenak egyebekben is nevezetesen tanulságokat szolgáltatott. Ismert tény, hogy a finnség egész terü-

letén csak az északkeleti darabon: Karjalában maradtak fenn a runó énekek, máshol ma szinte nincs nyomuk. Alapos nyelvi vizsgálatok kiderítették, hogy az ott lejegyzett énekszövegekben *nem* a helyi nyelvjárás érvényesül, hanem messze tőle: a délnyugati finnségé, vagyis: ez énekeknek nem ott az eredeti hazájuk, csak oda vándoroltak oly nyugatibb helyekről, ahol ma már kivesztek. Tovább vissza nyomozva, Kaarle Khron hajlandó még távolabbi területeken, a legdélnyugatibb csücsökben keresni a runók keletkezését. Elhatol Észtországig és az ott talált énekroncsokból — melleleg: ezekből merítette Kreutzwald az anyagot merész átköltéséhez: a Kalevipoeg-hez — véli Krohn kiolvashatónak a legősibb formákat. A folkloret e vizsgálatokból különösen az érdekli, hogy az ősiségek nemcsak itt, de bizonyára egész Európában, mint megriadt gyermekek, menekülnek a haladó kultúra útjából. Egyebütt világszerte, ahol a hagyományokhoz ragaszkodás nem oly szívós, vagy nincsen olyan zug, ahova menekülni lehetne a pusztító ellenség elől, ott az emlékek kivesznek nyomtalanul. Szerencsés eset a finneké, kiknél fenn Karjalában, őserdők és mocsarak világában az énekesek által odavitt runók zavartalanul életben maradhattak a legsanyarúbb nélkülözésű lakosság közt. Ilyen mostoha, de változatlan életviszonyok között az idő észrevétlenül röppen el az egymást követő nemzedékek feje fölött. Új dolog alig jut el fülükhöz, ismételtetik tehát a régít, mint náluk örökké aktuális szórakoztató hagyományt.

Említettük, hogy a Kalevala szigorúan nem tekinthető naiv éposznak, de — engedjék meg, hogy így fejezzem ki magam — a téma körül mégis lappang egy valóságos hősköltemény s ez a finn nép viselkedése, lelkéből lelkedzett magzata: a Kalevala iránt.

Lönnrot maga mintája az önfeláldozó, lelkes runó-imádóknak. Mint paraszti sorból eredt fiatal diák már gyűjt; nélkülözések között barangol szerte és keres és feljegyez minden népi apróságot. Éhfilléreiből ki tud zsugorgatni annyit, hogy első szerény gyűjtését ki képes adni négy kis, népiratkaszerű füzetben. Az orvosi pálya nem vonzza; csak azért választja, hogy kint élhessen valami eldugott helyen, mint körorvos, állandó kontaktusban a népiséggel. Így kezdi meg odakint az epikus férfiénekek mellett az asszonyi lírikus dalok feljegyzését, amiből később a gazdag Kanteletár, a finn népdalok hatalmas gyűjteménye állt elő. Szerinte mindent meg kell menteni, ami népe mentalitásában szunnyad, minden élőt ki kell vallatni, az ismert daloknak is minden változatát fel kell jegyezni. Belátja ő is, de mások is, hogy egy ember ily óriási munkát nem vállalhat; ráveszi a fiatal nemzedéket: kisdíákat, tanítójelölteket, egyetemi hallgatókat, menjenek ki a nép közé gyűjteni; s az ifjúság — északi, nyugodt faj, amely nem lelkesül egykönnyen — mint egy ember hallgat a jelszóra. Százával özönlik el az országot, felosztva járják végig a kis telepeket; éheznek, nyomorognak, mert szállásadóiknak is alig van eledelük, de kitartanak vállalt munkájuk mellett mindvégig.

Tudósok, tanárok veszik át a beérkezett kéziratokat s osztják be kategóriákba; leányok másolják több példányban a szövegeket s néhány évtized alatt olyan archivummal rendelkeznek, mint a

világ egyetlen népe sem. Csak a mellékesen gyűjtött népmesékből van az archivumban kerek 32.000 darab. Mindezt költség nélkül, mindenki maga jószántából, az ügy iránt érzett kötelességérzetből végzi. A mozgalomról a higgadt Krohn professzor számol be tárgyilagos szárazsággal Kalevala-tanulmánya bevezetésében. Lehetetlen meghatottság nélkül olvasni ez egységes nemzeti felbuzdulás egyes adatait. Csak egy példát. A finn Akadémia elhatározza, hogy az egész óriási runóanyagot, rendszeresen átdolgozva, sorozatos kötetekben közzéteszi, hogy tanulmányozásában bárki résztvehessen. Hűsz terjedelmes kötetre tervezik a vállalkozást. A közönség siet rá előfizetni. Megjelenik belőle hosszabb időközökben egy-egy kötet; de beüt a pénzkrízis, a kiadás akadozik s ekkor maguk az előfizetők jelentkeznek, hogy bármi mostohák is a viszonyok s maguk is küzdenek a megélhetéssel, de felajánlják önszántukból, hogy fölemelik az előfizetési díjakat, ki kétszeresére, ki többszörösére tehetsége szerint, de a vállalkozásnak félbenmaradni nem szabad, ez nemzeti becsület kérdése! Messze vezetne a lélekemelő epizódok hosszú sorát itt csak jelezni is. Az egészből az összbenyomás az, amit főntebb említettem. A Kalevalával kapcsolatos hősköltemény voltaképp: a finn nép viselkedése népköltői kincsével szemben.

Mi magyarok a Kalevala iránt annyiban leróttuk tartozó kötelességünket, hogy bírjuk teljes szövegét nyelvünkön és pedig olyan fordításban, amely az eredeti minden szépségét, érdekes népiességét egyenértékű versekben adja vissza. E jeles mesterműért külön hálásnak kell lennünk jeles társunk, a fordító *Vikár Béla* iránt.

Ezek után az a meleg kívánságom, hogy vajha a finnek gyönyörű példája a mi nemzetünket is megihletné és a nép szeretetét, termékei iránt való érdeklődést fokozottabb mértékben tudná értelmiségünkben fölébreszteni, — ezzel a mélyen érzett óhajjal a Magyar Néprajzi Társaság XLVII. évi közgyűlését ezennel megnyitom.

Solymossy Sándor.

Solymossy, S.: Eröffnungsrede des Präsidenten in der Gesamtsitzung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft am 24. April 1935. Als feierliche Teilnahme an dem Centennarium der Veröffentlichung des Kalevala würdigt Vt. das Werk und Leben des finnischen Sammlers, E. Lönnrot. — Es werden die Ansichten Kaarle Krohns und die E. Setäläs über dem Inhalt des Kalevalas besprochen, indem sich Vt. an die Seite Setäläs stellt und die Möglichkeiten erörtert durch die eine Überlieferung 1000 Jahre lang fortleben kann. Die uraltertümlichen Eigenschaften des Kalevala werden hervorgehoben, sein Entstehungsort und sein heldenepischer Charakter zu erklären gesucht.

ADATOK A GYÁSZ-SZÍNEKHEZ ÉS PÁRHUZAMOK.*

Berndt Götz¹ és vele egyetértve sokan mások a halott körüli szokásokat, nagyrészükből a félelemre vezetik vissza. Az emberek félnek, egyrészt a halotttól, a visszatérőtől, másrészt pedig a haláltól, mely a halottban mutatkozik. Amint ennek a félelemnek, úgy a belőle kiinduló cselekedeteknek, így a gyásznak is különféle a megnyilvánulása. Ezek közül mi az alábbiakban csak a halott és hozzátartozói testén vetköztetéssel, festéssel, illetve öltöztetéssel, jobban mondva ennek színei által történő változtatásokkal kívánunk foglalkozni.

Fr. Krauss² szerint akármilyen magas kultúrfokra emelkedik is fel egy nép, a tömeg halotti szokásai mindig nagy ellentétben állnak az előrehaladott kultúrával. A halottkultusz leglényegesebb formái ugyanis a legősibb és legegyszerűbb vallásos elképzeléseken nyugsznak. A kultúra folyamán ez abban mutatkozik, hogy visszatérnek a régi szokások kinyilvánításához.

Tudjuk jól, hogy a gyász nem mindig mutatkozik színekben, sőt a színek használata csak későbbi jelenség. Így legősibbnek azokat a jelenségeket kell tartanunk, melyek a test egyébirányú elváltozásában mutatkoznak. (A test elváltoztatásának vesszük a festést is és első fokon az öltözetet is, mert a testhez legközelebb álló ruha mitikus összefüggésben áll a testtel. Az előbbire például felhozzuk, hogy némely nyelv a festést, mint a bőr leplét fogja fel, így a skr. *várna*, var: befedni, lat. *color*, *occulo*: elföd, elrejt stb.; a másik esetre például hozható fel, hogy Karintia hercege lovagi ruháját ünnepélyesen letette és szlovén viseletbe öltözött, hogy személye megváltozását jelezze.) A test elváltoztatásához tartoznak többek között azok a jelenségek, amikor azok a népek, amelyek rendszeren ruhában járnak, gyász esetén meztelenre vetköznek. A primitíveknél, az araboknál, az Égei-tenger vidékén és a zsidóknál kimutatható gyász esetén a meztelenre való vetközés. (Irodalmat lásd HWB.) Ennek az emléke nálunk ma még abban a szokásban él, hogy a férfiak kalaplevéve kísérik a koporsót.

Más és ritkábban előforduló eset a haj kibontva hordása és a szakáll megnövesztése. Az egyiptomi nők kibontott, szétzilált hajjal gyászoltak;³ köztudomású a zsidók szakállnövesztése. A rómaiak szintén megnövesztették gyász esetén hajukat és szakállukat. Az északi vogulok a gyász jeléül hajfonatukat szétbontván, zilált fejjel járnak.⁴ Az oláh pórncp gyászához szakállnövesztés is tartozik.⁵ A bukovinai asszonyok megoldott hajjal kísérik a koporsót.⁶ A dél-moldvai tatár asszonyok a XVIII. században kibontott hajukat tépték.⁷ A magyar férfiakra fennmaradt, hogy Szt. László királyt szakálluk meghagyásával gyászolták meg.⁸ Csaplovics a máramarosiakról jegyezte fel, hogy leány koporsóját hat leány kíséri kibontott hajjal.⁹ Kővári mondja a magyarokról, hogy szakálluk megnövesztése a gyász jele volt.¹⁰ Lükő Gábor szerint Kalugaron a magyar leányok, gyász esetén, kibontják hajukat és hátukra eresztve, két helyen lazán megkötik.¹¹

*

Az Európában ma annyira elterjedt fekete gyász szín eredete nem a fekete festőanyagok használatának felfedezésében keresendő, hanem a dísztelen, a kopott, az elhasznált, sokszor szennyes ruhában, amely olyan népeknek, mint például az írek és dánok, akiknek ruhaanyaga, a fekete gyapjú, mert csak fekete báránnyt tartottak, kezdetől fogva természetesen fekete volt. Ha megnézzük a fekete szó etimológiáját, látjuk a magyarban: a fekete szín neve a korom, pizok nevéből alakult, a vogulban *pánk*: korom, szurtost és feketét jelent, a votják *kirs*: pizok, feketeséget;¹² a német

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

schwarz-ot, a latin *sordes*: piszok, *suasum*: kormos folt a ruhán, *surdus*: sötét, zavaros-sal hozzák kapcsolatba.¹³ A fekete színnek hatása sok esetben abban mutatkozik, hogy annak viselőjén nincs semmi feltűnő, semmi vonzó, piszkosnak látszik és ezért nem ad okot irigységre.^{13a}

Legrégibb adatainkat erre a kínaiaknál találhatjuk, akiknél, Racinet szerint, a gazdag elhunytat fia nyomorúságos öltözékben kísérték.¹⁴ A zsidóknak egyik szertartásának¹⁵ szerint a „mély gyász hetében tilos új ruhát vagy frissen varrott régít felvenni. Tilos a gyász első havában ünneplőt (szombati ruhát) felvenni“. Tiltva volt minden szín (élénk) és minden dísz.¹⁶ A rómaiak gyászi tógája sötétes színű volt.¹⁷ Elzász-Lotaringiában a XVII. században a gyászmenet dísztelen ruhákban követte a koporsót.¹⁸ Az Iser-hegység környékén új ruhát nem vesznek fel temetésre,¹⁹ pontosan meg nem nevezett helyén Németországnak a távolállók piszkos, hétköznapi ruhában jelennek meg.²⁰ Felső-Pfalzban a halottkísérők bekent, de kifényesíttelen cipőben mennek.²¹

Schulz Irén szerint, a kuruckorban gyászban a fényes feketét kerülik.²² Kővári szerint „az egész temetési gyülekezet a lehető legegyszerűbben volt öltözve“. ²³ Apor Péter említi az erdélyi úri temetésekről, hogy „még az idegen emberek s asszonyok is cifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, úgy öltöztenek... A keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete báránybőr volt, fekete szőrsinor körülötte, fekete szörgomb, az övök vagy fekete szőrsinor vagy fekete posztoszegély, fekete nemes süveg durva posztóból“. ²⁴ Ugyanitt mondja az asszonyokról: „kendervászonból burkot csináltak az fejekre, azt megfeketítették, hamuszín volt, azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka“. Lukácsynál találjuk az Ormánság népéről, hogy a „gyászos felek a temetésre nem öltöznek ünneplőbe, hétköznapi ruhájokba mennek“. ²⁵ Bátky Zsigmond mondja ugyancsak az ormánságiakról, hogy „gyászban fehérítetlen házi vásznat öltenek magukra“. ²⁶

Mindezek a fenti jelenségek abban lelik egyszerű magyarázatukat, hogy a kopott, a hétköznapi, a maga szintelenségével nem hívja fel a figyelmet és ezáltal a gyászos öltözködésben megnyilvánuló apotropáikus szándék részben elérhető.

A fekete gyász viselése az előbb említett jelenségnek csak állandósult formája. A fekete a maga szintelenségében ugyanúgy nem tűnik fel, mint a kopott vagy a szennyes. Ezért sokszor egymás mellett, egymással összekeveredve jelennek meg.

A szibériai sámánok halálesetkor korommal kenik be magukat,²⁷ Új-Pomeránia lakóinál a gyászoló rokonság feketére festi magát.²⁸ Az egyiptomiaknál helyenként fekete gyászra is találunk adatot.²⁹ Athénben a rokonság és barátok feketében gyászoltak,³⁰ feketében gyászoltak a frankok,³¹ ugyanígy a teutonok.³² A XIV. században az olasz özvegyek fekete kabátban és kapucniban gyászoltak.³³ Franciaországban a fekete özvegy ruhát Bretagne-i Anna vezette be 1498-ban.³⁴ A XVI. században Angliában, azután Svédországtól le Spanyolországig feketében gyászoltak, melyhez fehér vagy fekete fej- vagy vállkendő járult.³⁵ Krauss a délszlávokról említi, hogy gyászban fekete kendőt hordanak.³⁶ Nopcsa Albániából, a Malcia Madhe-ből mondja ugyanezt.³⁷

Nálunk a polgári körökben ma általánosan elterjedt fekete gyászszín a XVII. században még felváltva élt a vörössel vagy a már említett dísztelennel. 1583-ban Báthory Kristóf koporsója fekete bársonnyal volt bevonva.³⁸ Ugyanezt mondja Apor a XVII. századi házas férfiak koporsójáról; megemlíti az „alábbvalókat“, kiknek a koporsóját fekete bársony helyett bakacsinnal vonták be.³⁹ Feketébe voltak öltözve férfi temetésén a

szolgák, asszonyén a frajok.⁴⁰ Csaplovics 100 évvel később írja, hogy a szolgák fekete gyászba öltöznek,⁴¹ s a koporsót is feketébe öltözött emberek viszik.⁴²

*

A gyász jeléül fehérre festik magukat az ausztráliai törzsek közül az arandák,⁴³ Holland-Közép- és Új-Guinea lakói,⁴⁴ a ngamba népek Dél-Kamerunban,⁴⁵ San Christoval népci,⁴⁶ a legtöbb néger asszony⁴⁷, a molukok⁴⁸ fehér ruhát teritenek a halottra,⁴⁹ Egyiptomban a gyászoló nők dekrétól bokáig érő fehér leplet vettek magukra,⁵⁰ Racinet gazdag kínai temetéséről fehér gyászruhákat említ,⁵¹ Japánban fehér a gyász színe,⁵² az oroszoknál, de az összes többi szlávoknál is általános a fehér gyász,⁵³ Arméniában csak fehérben temethető el a halott,⁵⁴ Sarajevo vidékén a fekete mellett a fehér is gyász-szín.⁵⁵ Fehérbe öltöztetik halottaikat a mohamedánok, fehérbe a XIII. század óta a zsidók. Az Európában található fehér gyászra Bátky Zsigmond közöl adatokat.⁵⁶ Rochholz szerint az ősi német gyász-szín a fehér, K. Weinhold szerint a fekete. Nehezen hihető Hottenroth azon megállapítása, hogy a fehér gyász Németországba Franciaországból került volna a XV. században,⁵⁷ midőn egyik munkájában ő maga mondja, hogy a XII—XIII. század után az osztrák tartományokban fehér volt a gyász színe.⁵⁸ Bizonyos az, hogy míg a franciáknál a XVI. századból is találhatunk adatokat teljes fehér gyászra, addig a németeknél csak a Felső-Rajna, Basel (Schweiz) és Strassburg vidékéről; a számos többi helyen, hasonlóan Anglia, Spanyolország, Portugáliához, a fehér a feketével jelenik meg. A svédek fehér gyászkendőjét S. Svenssonnál találjuk megemlítve.⁵⁹ A szetukészeknél Heikel közöl fehér kendőt, melyet gyász esetén a nők magukra borítanak.⁶⁰

A magyarországi fehér gyászra vonatkozóan Apornál⁶¹ olvassuk, hogy az asszonyokat többnyire „mind feje szoknyában, válban, előruhában öltöztették fel, koporsóját kívül a nagy rendeknek feje bársonnyal vagy tafotával, az alábbvalóknak feje gyolccsal vonták bé”. Ugyanitt olvassuk, hogy „a kisasszonyok koporsójára feje selyem matériát, az alábbvalóknak feje gyolcsot vontanak”. Cserey M. kiegészítő jegyzeteiben a férfiak halotti ruhájára ezeket találjuk: „Mikes Kelemen, mikor megholt, csak feje csipkés buja vászon ingben, lábravalóban nyujtották ki... úgy is tették vala koporsóban... A fia is, Mikes Mihály meghagyta egy ingben, lábravalóban nyujtóztassák el, a koporsóját is kívül vastag gyolccsal vonják be, úgy is vonták.” A hetési gyászoló asszonyok piros sávú fehér köcölését, az ormánságiak ugyancsak piros csíkos abroszát lásd Bátky Zsigmondnál. A tolnamegyei Sárközből Kovách Aladár említi, hogy „régén fehér volt a gyász színe”.⁶² A baranyai sokacoknál a fehér szín gyász-szín.⁶³ Sorkitófaluban leány koporsóját fehérruhás lányok kísérik.⁶⁴ A palóc asszonyt menyasszonyi fehér ruhájában, lányt is fehérben temetnek, koporsójukat fehérbe öltözött asszonyok, illetve leányok viszik.⁶⁵ Hódmezővásárhelyen a jobbmódú fiatalok koporsójának fedelét fehér selyemmel húzták be.⁶⁶ Dunapatajon a kisgyermek koporsóját fehér lepedővel borítják le. A gyulai német városban a fiatalok koporsóját fehérre festették.⁶⁷

A fehér gyász-szín használatát Negelein specifikus keresztény szokásnak minősíti.⁶⁸ Ez azonban legfeljebb csak Nyugat-Európára áll. Adataink vannak arra, hogy a népek gyász alkalmával, visszatérnek régi szokásaikhoz; így a régi perzsák, vagy a palesztinaiak, akik gyászukban a már régén letett, durva szövetből való ágyékkötőt vették fel.⁶⁹ A fehér pedig az egyik legrégebb természetadta ruhaszín volt, amelyhez könnyen lehetett visszatérni akkor, amikor már egyébként a színes ruha viselésére tértek át. Seligmann a fehér szín viselésének, mint a gonoszt távoltartóknak abban keresi magyarázatát, hogy a „szemet magára húzza és ezáltal távoltartja azt vi-

selőjétől". Egyébként a magyar fehér jelentése azonos a *splendens*-sel,⁷⁰ a latin *albus*-t is gyakran használják *candidus* értelemben,⁷¹ skr. *çvit*: fehérnek lenni, fényleni, ószlovén *svétu*: világosság, stb.⁷²

✱

Mint már említettük, a gyász csak későbbben nyilvánult meg színekben, bár mind ásványi, mind növényi festőanyagok Európa legrégebb idejéből ismeretesek.

Az összes színek között legerősebben a vörös iránt fejlődött ki az érzékenység. Ennek oka abban keresendő, hogy mint a legnagyobb frekvenciájú szín, legerősebben ingerli az emberi érzékszerveket. Utána fejlődött ki az érzékenység a sárga, a zöld, majd a kék iránt. De még ezekre sincs minden népek külön szava, ha a színt magát ismerik is. Így például az osztrákok csak a vörös, fehér és fekete színeket tudják megnevezni, a többiekre orosz kölcsönszavaik vannak.⁷³ Nyelvünkben ennek a legtöbb rezgésszámú színnek alapszíne a vörös,⁷⁴ alája tartozik a piros, rózsaszín stb. szín. A bíbor a bíborcsiga nevéből keletkezett, mint a francia *pourpre*. A magyar *vér*, vogul *vuir* először nem *ruber*-t jelentett, hanem *sanguis*-t.⁷⁵ *Ruber*, *-bra*, *-brum*, fr. *rouge* összetartozik isl. *ropra*-val, mely vért jelent, idetartozik skr. *rudhirah* szintén vér jelentéssel.⁷⁶

Minden valószínűség szerint a föníciaiak a vörös ruhafestésnek feltalálói és elterjesztői Elő-Azsiában, Assyriában, Babyloniában, Egyiptomban, a görögöknél, rómaiaknál; tőlük tanulták el a spanyolok is, a germánok viszont a rómaiaktól. A Földközi-tenger vidékén, ahol a vörös legnagyobb szerepet játszott, kétféle festékanyag volt különösen elterjedve: a növényi és állati. A növényi festékanyag, melyet Racinet szerint elsőül alkalmaztak és coccusnak neveztek a bíborbogár szúrása által keletkezett és élénk vörös színű volt. Ennél azonban sokkal nagyobb szerep jutott a különböző csigák bíbormirigyéből nyert festékanyagoknak. Az ezzel festett gyapjú a violaszín legkülönbözőbb árnyalatait mutatta, melyeknek csak gyűjtőneve volt a bíbor. Legtöbbre becsült a Purpura- és Murex-fajok festékanyaga volt.⁷⁷ A különböző színárnyalatok nemcsak onnét eredtek, hogy különböző csigafajok szolgáltatják a festékanyagot, hanem a mirigyváladék természetéből. Ez ugyanis kezdetben színtelen és csak a nap és világosság hatására nyer violaszínt. Minél tovább éri száradásig a napfény, annál sötétebb lesz a violaszín. Az ókorban, mikor purpuráról beszéltek, mindig violaszínt értettek alatta. Vörösszínű a szövet csak akkor lett, ha a Purpura nedvét Pelagia nedvével keverték.

A vörös gyász elterjedésével részletesen foglalkozott Duhn,⁷⁸ Samter⁷⁹ és Wunderlich,⁸⁰ úgyhogy mi részben csupán az általuk közölt adatok összegezésére szorítkozunk. Itália, Szicília, Spanyolország, Dobruzsza, helyenként Németország, különösképen azonban Dél-Oroszország területén a fiatalabb paleolitikum- és a neolitikumból számos csontvázat találtak, melyek vékonyabb vagy vastagabb vörös festékréteggel voltak bevonva.⁸¹ A régi Indiában vörös volt általában a gyász színe: vörösbe burkolták a halottat és vörösben is gyászolták. Még a halálraítélte is vörös ruhát adtak.⁸² Vörösbe öltözik a hindu özvegy,⁸³ Külső-Mongóliában vörös lepedőbe burkolják a halottat,⁸⁴ a délamerikai indiánok vörösre festik a halottat és a gyászolókat is,⁸⁵ az újzélandi maorik szintén vörösre festik magukat,⁸⁶ az ausztráliai narri-nyerik vörös ockerral kenik be a halottat.⁸⁷ Főnökeik holttestét vörös kendőbe csavarva, vörös ládában ugyancsak vörös sárba teszik.⁸⁸ A Salamon-szigeteken a gyászoló asszonyok vörösre festik arcukat és hajukat,⁸⁹ ugyanezek a szokások Assam-ban,⁹⁰ vörös kendőbe burkolják a kabírok meggyilkolt testvérüket,⁹¹ vörösre festik halottaikat a kameruni négek⁹² stb. Spártában a holttestet vörös takaróba burkolták,⁹³ Hektor hamvait vörös kendőbe szedték össze.⁹⁴ Vergiliusnál a trójaiak Misenus hulláját vörös ruhával borítják be,⁹⁵ Euripides Elektrája

vörös ruhát szó a halott Klytaimnestra-nak,⁹⁶ Rómában vörös kendőbe burkolták a máglyára tett holttesteket,⁹⁷ — 1227-ben Tübingi Lajos holttestét vörös lepelbe burkolják,⁹⁸ a francia királyok 1574-ig vörösben gyászoltak.⁹⁹ A Quattrocento idejében a firenzei és franciaországi halotti kápolnák vörössel voltak behúzva, vörös volt a szemfedél és vörös a gyászlók kabátja.¹⁰⁰ Az eszkimók vörösre festik a koporsókat,¹⁰¹ az irtisi osztjokoknál a gyász egyik jele, hogy a halottra vörös gyapjúfonalat kötnék, amit később arról levéve, a rokonok a saját testükön hordanak el.¹⁰² Az orosz Minsk kormányzóságban vörös szalag tekernek a koporsóra, Grodnó kormányzóságban a holttestre keresztbe tesznek ilyen.¹⁰³ Zelenin szerint a művelt ukrainaiak vörös gyászruhát hordanak.¹⁰⁴ Livigno-ban a padrino, ha meghal a gyermek, vörös szalagot hord a kalapján,¹⁰⁵ Belgiumban a szemfedél vörös volt,¹⁰⁶ Sylt szigetén vörös szalagokkal kötötték a szemfedeleket a koporsóhoz.¹⁰⁷ A dánok a halott lábujjait vörös pamuttal kötik össze.¹⁰⁸ A svájci Fricktal-ban az asszonyok vörös szoknyában temetkeztek még 1867-ben.¹⁰⁹ XIII. Leo koporsóját, mely belülről vörös bársonnyal volt kiverve, vörös selyemmel borították le.¹¹⁰ Braunschweigben a gyászt fekete szalagok közt vörös szalag jelzi.¹¹¹ A likai határvidéki szerbek- és a lengyeleknél Galiciában az asszonyok vörös harisnyában gyászolnak.¹¹²

Apor Péternél olvashatjuk, hogy a házas férfiak koporsóját sötét meggy-szín bársonnyal rakták meg.¹¹³ Cserey megjegyzése szerint Mikes Kelemennek is meggy-szín bársonyt vontak a koporsójára.¹¹⁴ Apor mondja, hogyha valaki harcon esett el, vörös süvegben temették.¹¹⁵ Schulz Irén írja a kuruckori viseletekről,¹¹⁶ hogy a vörös is szerepelhet gyász színéül. Bethlen Gábor végrendeletében meghagyta, hogy vörös legyen a gyász-szín. Az 1654-i vezekényi csatában elesett négy Esterházyról fennmaradt, hogy temetésükön a vörös szín szerepelt, még a lovak takarója, sőt a zászlók is vörösek voltak.

A magyarországi tótoknál a lány koporsója vörös,¹¹⁷ a palócoknál és Kalotaszegen kisgyermeket vörös kendővel gyászolnak.¹¹⁸ A hetési asszonyok gyászos pacsájukat vörös kendővel kötik le,¹¹⁹ a baranyai Hegyhát vidéken kis halottnál piros kendőt adnak a mesternek,¹²⁰ Hódmezővásárhelyen szokás volt a koporsó fedelét befesteni, mégpedig sötétbordóra,¹²¹ ma az öregeké még sötétbordó, barna és feketeszínű.¹²²

Itt soroljuk fel azokat az adatokat is, melyek a szederjes és violaszínre vonatkoznak. Az északi német városokban, Hamburg-, Lübeck- és Brémában, ha előkelő volt a halott, a szolgák violaszínű ruhában kísérték koporsóját.¹²³ A németországi elberfeldi kerületben a félgász színe a viola volt.¹²⁴

Nálunk Apor nyomán „az urak, nemesek temetéseire külön tartottak szederjes, violaszín posztóból valót (ruhát)... Az asszonyok... az szoknyájok szederjes vagy violaszín posztóból vagy matériából (volt varrva).¹²⁵ Mikor Mikes Kelemen eltemették, Csíkbán, Teleki Mihály violaszín posztó-dolmányban, mentében volt.¹²⁶

Itt említünk meg egynéhány népdalszöveget, mely a piros gyászlólól szól (néha a fehér és fekete mellett). Így az „Elment az én rózsám“ kezdetű dal minket érdeklő része: inkább meggyászolom — fekete ruhába — délelőtt fehérbe — délután setétbe — este tíz órán túl — földig le veresbe.¹²⁷ — Egy másik ugyanilyen kezdetű dal: inkább meggyászolom fekete ruhába — délelőtt fehérbe — délután veresbe — estefelé, ha ráérek, tiszta lilaszínbe.¹²⁸ Elment az én...-nel kezdődik a következő két dalszövegrészlet is: ...inkább meggyászolom fekete ruhába — reggel feketébe — délbe hófehérbe — ösve peditt sejj! tiszta rózsaszénbe.¹²⁹ Vagy ...hótig meggyászolom — délig feketébe, délután fehérbe — azután mindennap talpig rózsaszénbe.¹³⁰ Egy udvarhelymegyei dal így kezdődik: ha meghalok, temes-

senck rivorba.¹³¹ A Szép Julia kezdetű balladában egy vers így szól: az egyiknek csináltattak — fejér márvány kőkoporsót — a másiknak csináltattak vörös márvány kőkoporsót.¹³² Ehhez hasonló szöveget találunk Kádár Kata balladájában: az egyiknek csináltattak fehér márvánkő koporsót — a másiknak csináltattak — veres márvánkő koporsót.¹³³ Mi mindezekhez csupán azt kívánjuk megjegyezni, hogy e szövegek mind Erdélyből kerültek elő.

A vörös szín használatának jelentőségét — a gyásznál — már többen kutatták és különböző eredményekre jutottak. Abban az egyben azonban minden eddigi kutató megegyezett, hogy a vörös szín a gyásznál a vérnek felel meg. Kimutatható ugyanis, hogy a primitív népeknél előbb vérrrel és csak azután kenik be magukat vagy a halottakat vörös festékkel, — a vörös ruha pedig természetesen utóda a vörös festéknek. Sokkal több vitára ad azonban okot, hogy miért használják a vért, illetőleg vörös festéket, szövetet, halálesetnél. Duhn szerint az élők a vörössel, az igazi élet színével való csálás által akarják a halottat kielégíteni.¹³⁴ Samter úgy véli, hogy a vörös festék, ruha, áldozat, véráldozat, mely a halottat az élők iránt jóindulatra hangolja stb.¹³⁵ Mi mindezekkel szemben azon a véleményen vagyunk, hogy a vér, illetőleg vörös szín egyszerűen apotropäikus jelentésű. A gyászoló rokonság távol akarja tartani az ártó szellemeket mind a halottól, mind önmagától. Bizonyítja ezt az, hogy a vörös színnek a hatóereje a primitíveknél más területen is megnyilvánul: ha az arandáknál vörös agyaggal bekenik a csurungát, „a hatóerő kimegy belőle“.¹³⁶

*

A sárga szín, mint azt később látni fogjuk, elnevezésbelileg a zöldhöz, jelentésileg azonban a vöröshöz tartozik. A kínaiaknál a sárga ugyanolyan uralkodói szín, mint kontinensünkön a bíbor; a sárga, mint gyászszín, ugyanúgy ismert náluk, mint nálunk a vörös. Számos primitív törzsnél a vörös helyett vagy a vörös mellett sárgával is befestik a halottat. Az ázsiai papok a sárga mellett vörös ruhadarabokat is hordanak stb. Eppen ezért itt említjük meg a magyar mondást: szegény ember halála sárga, dúsoké piros szokott lenni; és itt közöljük, hogy Csökölyben sáfrányal sárgára festett ruhában gyásztak.

*

A kék szín vizsgálatánál bizonyos kritikával kell fogadnunk minden régebbi adatot. Tudjuk egyrészt, hogy maga a kék elnevezés nem jelentett mindig a mai értelemben vett kék színt. A török *kök*: himmel és blau és a földből kinőtt friss füvet jelentett, valószínű, hogy a török szó egyidejűleg kétféle jelentéssel jött át a magyarba.¹³⁷ Pais Dezső ezzel magyarázza azt, hogy a zöld név aránylag későn fordul elő nálunk.¹³⁸ A csag.: *kök* grün, blau, himmel, kirg.: *kök* kék, zöld, füvet jelent.¹³⁹ A német *blau*, fr. *bleu*, ang. *blue*, ol. *biavo* a sárga, szőke jelentésű latin *flavus*-szal rokonok.¹⁴⁰ Ezekén kívül más a világos- és más a sötétkék. Az anord. (óészaki) *blar*: sötétkék-, feketét jelent. Viszont a *caerulus*, -a, -um, az ég, illetőleg a tenger színét jelzi. Általában megállapíthatjuk, hogy a sötétkék a feketével, a világoskék a fehérrel van közelebbi kapcsolatban. Amikor a nép kék színt mond, akkor nagyjából sötétkéket ért alatta. Ezt a színt a fekete előtt vagy után viselik. Például a magyar pásztoremberek fekete (szennyesből lett) ingét-gatyáját a sötétkék váltja fel; némely helyen félégyásként a fekete után kéket hordanak. A bagdadi keresztényeknek turbánjukat feketére, később kékre kellett festeni.¹⁴¹ A világoskék egykori vagy legalábbis mellékjelentése több nyelvet illetően is nem tiszta, homályos, zavaros stb.¹⁴² Az alföldi magyar kék ökröt emleget, mikor ilyen nincsen; viszont kékítőt teszünk a mosóvízbe, hogy fehérebb legyen a fehér ruha.

A ruhaanyagok kékre való festését is minden valószínűség szerint a főníciaiak találták fel és közvetítették, bár később, mint a vöröset Egyiptomnak, Assziriának, Babyloniának stb. Északra a kék ruhaanyagok Egyiptomból vándoroltak.

A HWB szerint az egyiptomiak a fekete mellett a sötétkéket is használták gyász-színül. Ferghana-ban, Orosz-Közép-Ázsiában kék a gyászruha színe.¹⁴³ A kevés kék színre való adat közül XVIII. századi adatunk van Németország területéről, ahol a férfiak gyászviseletéhez kék-fehér vagy kék, fehérrel szegett nyakkendő tartozott. Ugyancsak a HWB említi általánosságban Németország területéről gyermekeknél kék koporsót, szemfedelet és sírkeresztet. Felső-Pfalz területén a halott asszonyra kék kötényt adnak,¹⁴⁴ a házasembereket sötét vagy fehér kabátba öltözve kísérik.¹⁴⁵ Minden temetési menet végén megy egy öreg asszony, aki kék kötényt hord.¹⁴⁶ A kék gyász-szín a Schwalmban is általános,¹⁴⁷ Sachsen-Altenburg grófságban az asszonyok temetésre menet fejüket és állukat erősen kékített fátlyóval burkolják be.¹⁴⁸ Az im Bergischen-nek nevezett területen kékblúzos legény ül a halottas kocsni elé fogott lovon.¹⁴⁹ A heanzoknál a gyászban levő vőlegény és menyasszony piros szalagja helyébe kéket köt.¹⁵⁰

Magyarországon általában fiatalok vagy gyermekek temetésénél előfordul a kék szín. Hódmezővásárhelyen jobbmódúaknál a koporsó fedelét fiataloknál kék bársonnyal húzták be.¹⁵¹ Rimócon gyászban a nők kékfestő szoknyában s élénk kék fonállal hímzett szakácskában járnak.¹⁵²

*

A zöld színről a késsel kapcsolatban már szoltunk. De nemcsak a késsel, hanem a sárga színnel is keveredik a zöld elnevezés. Nyelvünkben a zöld osszét jövevényszó, mely füvet jelent.¹⁵³ Említettük már, hogy a kék szó jelölte 1382-ig a zöld színt is. A németben a sárga gelb és zöld grün azonos *ghel* gyökérra megy vissza.¹⁵⁴ Ez világoszöld, a friss növény színe, lásd latin *viridis*, *vireo*. A latin a sötétzöldre a *caeruleus*-t használta. A görög χλωρος: zöld, sárga; ószlovén *zelenu* sárga, zöld; skr. *hari* sárgás stb.-t jelent.¹⁵⁵

Zöld gyász-színre az equatori pygmoidáknál találunk, ahol zölddel teleaggatott ifjak szaladgálnak a kunyhók között.¹⁵⁶ Hazánk területéről Apor Péter említi temetésnél zöld színt, „ifjú legény koporsóját zöld kamukával vagy tafotával borították be”.¹⁵⁷

*

Az alábbiakban ezen felsoroláshoz az itt megemlített egynémely jelenség paralleljére vagy közös kiindulási pontjára kívánunk rámutatni.

A fej befedése általában keleti szokás, az Ó-Testamentum csak aránylag későn említi fejlefedést a syriaiaknál, kik azonban gyásznál hajadonfővel jártak. Nem lehetetlen, hogy amikor az európai férfiak fedetlen fejjel állnak a halott körül, csupán egy ősi szokáshoz térnek vissza. A haját nem csupán a gyászolók vágják le, de levágták a haját minden rabszolgának, úgyhogy a hosszú haj viselése sokhelyütt szabad ember privilégiuma lett. A XIV. században a skandinávoknál hosszú haját már csak a király viselhetett.¹⁵⁸ A rabszolgákon kívül levágták a görögök a mágusok és a keresztény vértanúk haját, hogy ne tehessenek csodákat.¹⁵⁹ A középkorban a bűnös asszony haját európaszerte lenyírták. A délszlávoknál a visszutasított legény hajlevágással fenyegeti meg a leányt.¹⁶⁰ Tiroiban, mint azt Zingerle feljegyezte, ha idegen falu legényével volt valami dolga a lánynak, a legények levágták a haját.¹⁶¹ Sátoros cigányok elvadásítás céljából még ma is levágják a nő haját. De levágják a haját a menyasszonynak is, például a zsidók, vagy nálunk az Ormánságban.¹⁶² Levágják a menyasszony haját a homlok felett a Sárközben, ugyanígy Barsban.¹⁶³ A hajjal akár levágás, akár megnövesztés, vagy befedés által történő változtatá-

soknak magyarázata a hajban vélt csodálatos erőktől cred. A női kendő-, fátylviselet hazája szintén keleten keresendő. Európában templombanmenet, tehát ünnepi alkalomkor a keresztény egyház hozta be.

A ruházat az ember külsejét gyakran megváltoztatja, lelkileg pedig befolyásolja.¹⁶⁴ Keleten az a hit járja, hogy a díszes ruha magára vonja az ártó tekintetet, ezért öltöztetik rongyokba a gyermekeket.

Streit igen nagy fontosságot tulajdonít a színeknek a prähistorikus embernél, mert az még fegyvereit is festette.¹⁶⁵ A színekben az idők folyamán, a XIII., XIV. századig igen fontos szerep jut, amennyiben az egyes társadalmi állások ismertetőjelei nem annyira a más formában, mint inkább a más színekben és anyagban nyilatkoznak meg. Így a vörös szín (Kínában a sárga) az uralkodóké; vörös cipőket felhúzni annyit jelentett, mint bizánci császárrá lenni.¹⁶⁶ Tudjuk, hogy a zsidóknak Nyugat-Európában sárga félhold, sárga vagy piros kalap viselésével kellett magukat megkülönböztetni. A színekkel a XII—XIV. században Franciaországból kiindulva Németországban is nemcsak társadalmi állást stb.-t, hanem érzelmeket is fejeztek ki. Így a nő zöld ruhája szabadságot jelentett a szerelemben, a vörös égő szerelmet, a kék hűséget, a fekete bánkódást, a fehér reményt, a barna megkötöttséget. Spanyolországban a papok ágyasainak a XIV. században vörös szalagot kellett a fejkötőjükön hordani,¹⁶⁷ Tirol vidékéről Zingerle közli, hogy „die gemeinen Freulein“-oknak sárga szalagot kellett cipőjükön hordani. Geramb írja Stejerországból, hogy kékszínű gatyát még ma is csak a nőtlenek hordhatnak s meg is verik azt, aki e szabály ellen vét.¹⁶⁸

Az azokézek vampumöve szerint a fekete szín veszedelmet, a fehér békét, a vörös hadüzenetet jelent.¹⁶⁹ Az északamerikai indiánok piros-fehér vampumöve háborút, a fekete békét jelent.¹⁷⁰

Általában elsőnek tarthatjuk a sötétség és világosság megkülönböztetéséből eredő fekete és fehér színek felismerését. Ez a megkülönböztetés először természetesen csak a külsőre vonatkozott, csak későbbi keletű a tiszta-szennyes, jó-rossz, fehér-feketelelkű ember megkülönböztetés.

Szilézia lakói, Tacitus szerint, feketére festették testüket és pajzsukat háború idején.¹⁷¹ Britanniában istentiszteletok alkalmával az asszonyok ruha nélkül, testüket sötét színűre befestve jártak.¹⁷² A törökök, szerbek, görögök korommal kenik be a gyermek arcát, füle mögét rontás ellen.¹⁷³ Az észteknél a terhes asszonynak fekete ruhában kell járnia, hogy baj ne érje.¹⁷⁴ Az indus fekete ruhát vesz fel, hogy egy fenyegető veszélyt kikerüljön.¹⁷⁵ A halált Felső-Pfalzban nagy fekete embernek képzelik.¹⁷⁶ Hosszas volna felsorolni a sok fekete templomi, úrvacsorai ruhát Európa területén. Így csak utalunk rá. Ebbe a csoportba tartozik a kéményseprőhöz, valamint a, főleg a magyar protestánsoknál divó, róm. kat. paphoz, apácához kapcsolódó sokféle hiedelem.

A nyugati egyháznál a legrégebb, 1216-ból való rendszerezés nyomán: nagypénteken és felnőttek temetésén fekete ruhát öltenek magukra a papok.

A feketével szemben áll a fehér a maga tisztaságával és ragyogásával, amelyet a lelki tisztaságra már a biblia is említ.¹⁷⁷ A Sierra-Leona-i feketék fehérre meszelik testüket betegség ellen,¹⁷⁸ az Aranypart asszonylakói, míg férjeik háborúban vannak, fehérre festik testüket.¹⁷⁹ A csatába menő áthiopiaiak fele-testüket fehérre festették (másik felét vörösre).¹⁸⁰ Mészszilánkok Olaszországban rontás ellen használatosak.¹⁸¹ A világosság kultusza a szlávoknál maradt meg legerősebben, azért olyan gyakori náluk a fehér szín használata, nemcsak gyász alkalmával, hanem egyébként is, hétköznapi vagy ünnepi alkalomkor. Nálunk az Ormánságban is fehér az ünneplő ruha színe,¹⁸² sőt az öreg asszonyok közönséges viselete is.¹⁸³ — A szellemek és halottak általában fehér lepelen, ingben, ruhában jelennek

meg — feketében csak azokon a helyeken, ahol az a hit járja, hogy amíg a lélek a pokolban van, fekete a ruhája. — Véleményünk szerint túlzott Negeleinnek és másoknak az a véleménye, hogy a fehér szín ártatlanság, tisztaság stb. értelmét a kereszténység adta volna. A keleti egyház az V. századig csak fehér és fekete kultikus ruhát említ.¹⁸⁴ India papjai fehér ruhát hordtak.¹⁸⁵ Egyiptom papjai fénylő fehér ruhában jártak,¹⁸⁶ a héber főpapok fehér ruhát hordtak,¹⁸⁷ a gall papnőknek fehér volt a ruhájuk, ugyanilyen a druidáké,¹⁸⁸ a germánok papjai is fehérben jártak¹⁸⁹ stb. stb., mégpedig tiszta fehér ruhában, amivel ők is külső és talán a belső tisztaságot is célozták. A fehér színnek későbbi jelentése az egyszerűség lett. Láttuk ezt a zsidóknál, akiknél a már említett Szerartáskönyvben, a 325. §-ban ezt olvashatjuk:¹⁹⁰ „A halottat, még ha fejedelem volna Izraelben, értékes halotti ruhában eltemetni nem szabad. Általános szokás a halottat fehér vászonruhában eltemetni.“ Különben fehér volt az imakendőjük (tallith), fehér az esküvői ingük, fehér az engesztelónapi, újévi stb. öltözetük.¹⁹¹ A gör. keleti egyház liturgikus színe általában a fehér.¹⁹² A róm. kath. egyház liturgikus színeinek egyike szintén a fehér, amelynek használata többek között keresztelés, házasság megáldása, és kisdetek temetésénél kötelező. Az utóbbival kapcsolatba hozhatók a helyenként még előforduló fehér gyermekkoporsók, elsövel a frankok legrégebb ismert viselete, melyről fönnmaradt, hogy keresztelón fehér volt.¹⁹³ A polgári körökben annyira elterjedt fehér esküvői ruha a népnél ritkábban fordul elő.

A színek közül legnagyobb apotropáikus és kathartikus használata a vörösnek van. Mint ilyen, a vörös szín nem mindig a vérrrel kapcsolatos. A vörös szín jelképe a napnak, tűznek, villámnak — itt csak a vörös kakasra kell felhívnom a figyelmet vagy a germán Donár vörös szakállára, melybe, ha belefujt, villámok keletkeztek. A vörös szín Wodán atribútuma is volt. Donár és Wodán összeolvadásából keletkezett volna a HWB szerint az ördög ruházata színe. A boszorkányokon is vörös vagy a haj vagy a harisnya. Előfordulnak vörös szellemek is. Talán ezekben kell keresnünk a már az ókorban ismert és a magyarban „vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó“ megfogalmazásban ismert bizalmatlanság magyarázatát a vöröshajú emberekkel szemben. — Csak utalunk rá, hogy a vörös szín, kendő, szál milyen gyakran használt szülésnél, keresztelónél; az esküvői vörös lepleket főképp Samter¹⁹⁴ sorolja fel; Seligmann a betegségnél stb. való használatát.¹⁹⁵ Mindezekben és a hátrább említett gyásznál való alkalmazásán kívül a vörös szín két körben volt és van elterjedve: ú. m. az uralkodóknál és az egyházi liturgiában. Elsőnek eredete minden kétséget kizáróan a hadi öltözetekben található. Ez Görögországban, de a szomszédos államokban és Perzsiában is vörös felsőruhából állt.¹⁹⁶ A rómaiak harci trabeája vörös volt.¹⁹⁷ Vörös volt a harci paludamentum, melyet a köztársaság idején a hadvezér, a császárság korában a császár viselt. Ezt azonban háború végeztével le kellett tenniük.¹⁹⁸ Uralkodói bíbor jelentését csak a III. sz.-ban kaphatta Mommsen szerint, amikor önkényes uralkodók, ellenszegülve a törvénynek, nemcsak háború esetén viselték. A császárság bukása után a vörös paludamentum lejjebb szállt a magasabb állami tisztviselőkre, anélkül azonban, hogy a mai napig megszűnt volna királyi dísz lenni.

De nemcsak az ókoriak, hanem a barbár európaiak¹⁹⁹ is használták harcban a vörös színt. A germánok és gallok vörösre festették hajukat a háborúban, a dánok harci sisakjai vörös szálakkal voltak becsavarva. A suli népek Egyiptom-Szudánban, a varangok Kelet-Afrikában, Ausztrália számos törzse, a prairiindianok vörösre festik testüket harc alkalmával. A kínai hadvezérek ruhája vörös,²⁰⁰ a tatárok katonái vörös ruhát kapnak.²⁰¹ stb. A vörös szín háborúban való alkalmazásának oka nem csupán a Servius által említett, az ugyanis, hogy az ellenség ne lássa a sebesültek vérfoltjait; hanem el kell fogadnunk Schwenn²⁰² nézetét is, mely szerint a vörös harci-

szín kathartikus hatású, vagyis óvja viselőjét a leütött bosszújától és hozzá kell vennünk Wunderlich pszichológiai megállapításait²⁰³ is, hogy t. i. a vörös szín ingerlőleg, bátorítólag hat szemlélőjére: itt csak a bikaviadaloknál szokásos vörös posztóra kell gondolnunk. — Nem hagyható figyelmen kívül a vörös szín vizsgálatánál annak esztétikus hatása sem. Az orosz krassij: vöröset és szépet jelent. Az arab közös töből képezi az adam: szép és adam: vöröset.

A másik, vörös színt különösen viselő csoport a papoké, varázslóké. Mongólia varázslói vörös ruhában járnak,²⁰⁴ a kínai papok két magasabb osztálya vörös ruhát hord,²⁰⁵ az altaji sámánoknak vörös a sapkája,²⁰⁶ a zsidó főpapoknak bíborvörös kabátot kellett hordani,²⁰⁷ a medeai, assyr papi-dísz a vörös kabát volt,²⁰⁸ Zeus főpapja vörös szalagot hordott,²⁰⁹ ilyen színű kabátot hordott Juno,²¹⁰ a Flamen Dialis és felesége,²¹¹ Kybele papja;²¹² Bacchus papjai vörös ruhát hordtak,²¹³ Hottenroth az 1000 körüli évekből vörösbe öltözött keresztény papot mutat be.²¹⁴ Ugyanő ábrázol a XVI. századból szláv barátot,²¹⁵ apácát,²¹⁶ spanyol flagellánst²¹⁷ vörös ruhában. Vörösruhás angyal-ábrázolásokat L. Schmidt közöl²¹⁸ a XVI. századból, főleg Franciaország és Mainz vidékéről.

A vörös színt a római kath. egyház többek között pünkösdi vigiliáján, ünnepén és egész nyolcadán, valamint a vértanúk születése ünnepeire írja elő. Nem szabad megfeledkeznünk a püspöki, bíbornoki, stb. vörös ruhákról és kellékekről sem. A keleti egyházban a halottakért végzett szertartásokon vörösszínű stichariont öltenek.²¹⁹

Az egyház ruhái elsősorban apotropäikus jellegűek. Eredetük a pap, varázsló lényében magában van, mely — mint közvetítő — az ember és a felsőbb lények között a közönségesnél nagyobb erejű s így hathatósabb védelemre szoruló. A vörös színnek a vérrel való kapcsolatait már említettük, úgyhogy itt elegendő megjegyeznünk, hogy a papok, varázslók dolga az áldozás is, mely nem mindig mentes a vértől.

A kék szín apotropäikus értelemben való használata szintén elég gyakori. A vörös mellett ugyanis némely helyütt a kék is, mint a villám, tűz színe szerepel. Sokat használják keresztelőkön (esküvőn általában tiltják), gyógyításnál is gyakori a használata. Boszorkányok, varázslók sokat szerepelnek kékben, így a szellemek is. Syriában a türzikköves gvürü, Armeniában a kék gyöngyből való nyaklánc igen gyakran használt rontás ellen.²²⁰ Kék szín nélkül az égiek alig képzelhetők el. A zsidó főpapok előírásos felsőruhája szintén kékszínű volt.²²¹ Az egyiptomi pappok kékszínű kalasirisben jártak.²²² Egy róm. kath. papot az 1000 év körül kék ruhában ábrázol Hottenroth.²²³ A római Flamenek a vörös szín mellett kék színt is viseltek.²²⁴ A Karolingok korában a miseruha a vörös mellett a kék is volt. A XVI. századból kékruhás apácát, barátot közöl Hottenroth.²²⁵ Érdekes, hogy az újabb róm. kath. liturgiában tiltva van a kék szín használata.

A zöld szín a mohamedánoknál a Próféta színe. A zöld gomb Törökországban becses talizmán.²²⁶ Az ördög sokhelyütt zöld öltözetben mutatkozik. — vadász alakját ölti fel. Például a gyermekjátékban: ahun jön az ördög zöld köntösében.²²⁷ A vizitündérek sokszor zöld ruhában vannak.²²⁸ Nagy Károly uralkodói ornátusa zöld csíkkal volt szegve.

Ezt a felsorolást, mely szinte a végtelenségig volna folytatható, abban hagyva, tekintsük át végzetül a gyász-színekre vonatkozó adatainkat. A már mondottak alapján a piszkost, a feketét és a sötétkéket egy csoportba vesszük, ugyanígy a vöröset és sárgát is. A szórványosan előforduló adatoktól eltekintve azt láttuk, hogy a piszkos-fekete-kék szín-csoport nagy részében Nyugat-Európában terjedt el. A fehér szín használata Uj-Guinea szigetén. Ázsiában a japánoknál, részben a kínaiaknál s az összes mohamedán felekezetüknél; Európában az egész szláv-lakta területen. Dél-Nyugat-Németországban, Franciaországban; továbbá Afrikában terjedt el. Európá-

ban a vörös a Földközi-tenger partvidékén és Oroszországban; Ázsiából Nyugat-Szibéria és Előindia területén, azután Melanéziában, Afrika egy részén használatos.

Európa területén, véleményünk szerint az alap gyász-szín a fehér, amelyre a Nyugat-, Észak-Nyugat-Európából eredő fekete szín, mintegy ráterült. Ez a fekete szín még ma is erősen terjedőben van kelet és dél felé a szlávok körében. Az is megállapítható, hogy a fekete, mint gyász-szín terjedése felülről lefelé való, vagyis az uralmi körökből száll le a néphez.

A Földközi-tenger vidékéről kiindult vörös gyász-színt a phóniciaiak terjesztették el az Apennin- és Pyreneus-félszigeteken. A germán törzseknek a rómaiak adták át. Ukrajnába és a tőle északra fekvő Minsk tartományba a Fekete-tenger felől, szintén a phóniciaiak által került. Hogy a XVII. századi magyarországi vörös gyász-szín honnét ered, az olaszoktól jött-e, az uralkodóháztól szállt-e, nem sikerült mostanáig eldönteni.

Az Európán kívül eső, az imént említett többi földrajzi területeken, ahol sem a vörös, sem a fehér, sem a piszkos-fekete elterjedési vonalával közlekedési utak nem esnek egybe, az „Elementargedanke“-t kell feltételeznünk, annál is inkább, mert azonos kényszer hatása alatt azonos eredményekre törekedő jelenségekkel állunk szemben.

Dr. Fél Edit.

Fél, E.: Beiträge zu den Trauerfarben und Parallele. Nach einer kurzen Erklärung der Trauergebräuche übergeht Vf. in auf die Beschreibung der Verbreitung der schmutzigen, schwarzen, weissen, roten, gelben, blauen und grünen Farben im Trauergebräuche bei den Völkern verschiedenster Kulturen. — Als Parallele wird der Gebrauch der zuvor behandelten Farben bei anderen Gelegenheiten herangezogen. — Es werden die „Farben“ der Farben, Ursprung und Bedeutung der Farbennahmen, schliesslich Bedeutung der Farben selbst erörtert. Diesen gemäss werden die schmutzig-schwarz-dunkelblaue, weiss-hellblaue und die rot-gelbe Farben als zusammengehörende erklärt. Vf. in schliesst — sich auf Fr. Krauss stützend — mit der Behauptung: in den Trauergebräuchen sei eine Rückker zu den alten Bräuchen festzustellen. Sie vermutet, dass die Grundfarbe bei der Trauer am europäischen Gebiete die weisse sei, darauf sich die aus West- und Nordeuropa stammende schwarze Farbe ausbreitete. Der im Mittelalter so zahlreich bezugte Gebrauch der roten Trauerfarbe lässt sich auf die Phönizier zurückführen, die die roten Stoffe am Mittelmeergebiete verbreiteten.

¹ Die Bedeutung des Opfers bei den Völkern. Leipzig, 1933. — ² Volksglaube der Südslaven. Münster i. W., 1890, 133. — ³ Hottenroth: Trachten der Völker, Stuttgart, 1891, 1:15. — ⁴ Patkanov: Die Irtysch-Ostjaken, St. Petersburg, 1897, 145. — ⁵ Rubinyi: Ethn., 12:121. — ⁶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (HWB). — ⁷ Lükő Gábor: Ért. XXVII: 68. — ⁸ Kővári: A magyar családi viseletek. Pest, 1860. — ⁹ Gemälde von Ungern. Pest, 1829, II. 305. — ¹⁰ I. m. 23. — ¹¹ Lükő i. m. — ¹² Nyr. XXXV: 115. — ¹³ Kluge: Etym. Wb. — ^{13a} Seligmann: Der Böse Blick. Berlin, 1910. II. 244. — ¹⁴ Le costume historique, Paris, 2. — ¹⁵ Sulchan Aruch: Boreh dea. Ford. Kohlbach Bertalan. — ¹⁶ Hottenroth: i. m. 1:18. — ¹⁷ Racinet: i. m. — ¹⁸ Hottenroth: i. m. 1:71. — ¹⁹ HWB. — ²⁰ HWB. — ²¹ HWB. — ²² Női viselet a kuruckorban. Budapest, 1912, 33. — ²³ I. m. 108. — ²⁴ Metamorphosis Transylvaniac. Budapest, 1927, 10. cikkely. — ²⁵ Ormánság népe, Pécs. — ²⁶ Adatok a fehér gyászviselethez. Ethn. 22:33. — ²⁷ Samter: Geburt, Hochzeit und Tod. Berlin, 1911, 95. — ²⁸ Samter: i. m. 96. — ²⁹ Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte. — ³⁰ Ebert i. m. — ³¹ Ebert i. m. — ³² Hottenroth: Handbuch der deutschen Tracht, Stuttgart, 89. — ³³ Hottenroth: Trachten d. Völker, 2:163. — ³⁴ F. Justi: Hessisches Trachtenbuch. Marburg, 1905. — ³⁵ Racinet i. m. IV. — ³⁶ I. m. 421. — ³⁷ Albanien, 166. — ³⁸ Kővári i. m., 11. — ³⁹ I. m., 10. cikkely. — ⁴⁰ Apur i. m., 10. cikkely. — ⁴¹ I. m., 2:306. — ⁴² I. m., 2:305. — ⁴³ Ebert i. m. — ⁴⁴ Ebert i. m. — ⁴⁵ Samter i. m., 117. — ⁴⁶ Ebert i. m. — ⁴⁷ Negelein: Zft. f. Ethn. 33:33. — ⁴⁸ Szükségsnek tartjuk megjegyezni, hogy amikor a halott ruháját, koporsóját és a gyászolók öltözetét összekeverve említjük, az azért történik, mert Negelein-nel egyetértve ezeket mind szorosan egymáshoz, jobban mondva a halotthoz

tartozóknak hisszük (i. m., 60.). — ⁴⁰ Ebert i. m. — ⁵⁰ Hottenroth: i. m., 1., 1. á. — ⁵¹ I. m., 2. — ⁵² Racinet i. m., 2. — ⁵³ Bátky i. m. — ⁵⁴ Negelein i. m., 60. — ⁵⁵ Negelein i. m., 60. — ⁵⁶ I. m. — ⁵⁷ Die deutschen Volkstrachten. Frankfurt a/M., 1900, 1: 59. — ⁵⁸ Trachten der Völker, 2: 72. — ⁵⁹ Skanes Volksdräkten. Stockholm, 1935, 361. — ⁶⁰ Die Volkstrachten. Helsingfors, 1909, 20. — ⁶¹ I. m., 10. cikkely. — ⁶² Ethn., 3: 212. — ⁶³ Várady: Baranya, 1: 299. — ⁶⁴ Márton I.: Ethn., 2: 118. — ⁶⁵ Istvánffy: Ethn., 5: 181. — ⁶⁶ Kiss L.: Ethn., XXX. — ⁶⁷ Armandola Erzsébet közlése. — ⁶⁸ I. m., 59. — ⁶⁹ Ebert i. m. — ⁷⁰ Nyr., 7: 62. — ⁷¹ Ernout et Meillet: Dict. Etym. — ⁷² Kluge: Etym. Wb. — ⁷³ Patkanov i. m., 42. — ⁷⁴ MNy., 17: 33. — ⁷⁵ MNy.: 23: 8. — ⁷⁶ Ernout et Meillet i. m. — ⁷⁷ Brehm: Az állatok világa. Budapest, 1907 10: 242. — ⁷⁸ ARW., 10. — ⁷⁹ I. m. — ⁸⁰ Die Bedeutung der roten Farbe. Giessen, 1925. — ⁸¹ Prähist. Zft., 13/14. — ⁸² Wund., 49. — ⁸³ Seligmann i. m., 2: 256. — ⁸⁴ Geleta József szíves közlése. — ⁸⁵ Duhn i. m., 18. — ⁸⁶ Duhn i. m., 6. — ⁸⁷ Duhn i. m., 14. — ⁸⁸ Duhn i. m., 14. — ⁸⁹ Wund. i. m. 52. — ⁹⁰ Wund. i. m., 52. — ⁹¹ Samter i. m., 191. — ⁹² Duhn i. m., 16. — ⁹³ Samter i. m., 191. — ⁹⁴ Duhn i. m., 4. — ⁹⁵ Wund. i. m., 47. — ⁹⁶ Wund. i. m., 47. — ⁹⁷ Wund. i. m., 48. — ⁹⁸ Wund. i. m., 94. — ⁹⁹ F. Justi i. m. — ¹⁰⁰ Wund. i. m., 46. — ¹⁰¹ Wund. i. m., 49. — ¹⁰² Patkanov i. m., 144. — ¹⁰³ Duhn i. m., 19. — ¹⁰⁴ Russische Vk., 1927, 330. — ¹⁰⁵ Wund. i. m., 46. — ¹⁰⁶ HWB. — ¹⁰⁷ HWB. — ¹⁰⁸ HWB. — ¹⁰⁹ Duhn i. m., 6. — ¹¹⁰ Sonny: ARW., 9: 528. — ¹¹¹ Bátky i. m., 39. — ¹¹² Bátky i. m., 39. — ¹¹³ I. m., 10. cikkely. — ¹¹⁴ I. m., 17. — ¹¹⁵ I. m., 10. cikkely. — ¹¹⁶ I. m., 33. — ¹¹⁷ Gáspár: Hazánk tót népe. — ¹¹⁸ Bátky i. m., 39. — ¹¹⁹ Bellosics Ért., 4: 277. — ¹²⁰ Albert: Ethn., 12: 29. — ¹²¹ Kiss: Ethn., 31., 33: 83. — ¹²² Kiss i. m., 84. — ¹²³ Hottenroth: Handbuch, 750. — ¹²⁴ Schell: Zft. f. Westf. Vk., 5: 269. — ¹²⁵ I. m., 10. cikkely. — ¹²⁶ Cserey Mihály jegyzetei. — ¹²⁷ Lajtha László gyűjt. Népr. Múz. zenegyűjt., 1312. — ¹²⁸ Lajtha László gyűjt. Népr. Múz. zenegyűjt., 1308. — ¹²⁹ Vikár Béla gyűjt. Népr. Múz. zenegyűjt., 443. — ¹³⁰ Lajtha László gyűjt. Népr. Múz. zenegyűjt., 1495. — ¹³¹ Vikár Béla gyűjt. Népr. Múz. zenegyűjt., 364. — ¹³² Ortutay: Székely Népballadák, 35. — ¹³³ Ortutay: i. m., 33/b. — ¹³⁴ I. m., 9. — ¹³⁵ I. m., 193. — ¹³⁶ Róheim: Varázserő. Budapest, 1914, 138. — ¹³⁷ MNy., 6: 26. — ¹³⁸ MNy., 8: 301. — ¹³⁹ MNy., 3: 253. — ¹⁴⁰ Kluge i. m. ¹⁴¹ HWB. — ¹⁴² MNy., 1935: 86. — ¹⁴³ Hottenroth: Handbuch, 750. — ¹⁴⁴ Schönwerth: Aus der O. Pfalz, 1: 243. — ¹⁴⁵ Schönwerth: i. m., 1: 256. — ¹⁴⁶ Schönwerth i. m., 1: 255. — ¹⁴⁷ Weinhold: Zft. d. V. f. Vk., 11: 83. — ¹⁴⁸ Weinhold, i. m., 83. — ¹⁴⁹ Schell i. m., 259. — ¹⁵⁰ Bünker: Zft. d. V. f. Vk., 10: 299. — ¹⁵¹ Kiss: Ethn., 30: 84. — ¹⁵² Palotay: Ért., 22: 141. — ¹⁵³ AKE., 632. — ¹⁵⁴ HWB. — ¹⁵⁵ Kluge i. m. — ¹⁵⁶ Schebesta: ARW., 32: 45. — ¹⁵⁷ I. m., 10. cikkely. — ¹⁵⁸ Hottenroth: Trachten, 2: 58. — ¹⁵⁹ Racinet i. m., 2. — ¹⁶⁰ Krauss i. m., 192. — ¹⁶¹ Sitten etc. Innsbruck, 1871. — ¹⁶² Lukácsy i. m., 26. — ¹⁶³ Gönyey Sándor szíves közlése. — ¹⁶⁴ HWB. — ¹⁶⁵ Anthr. 1935: 464. — ¹⁶⁶ Hottenroth i. m., 1: 92. — ¹⁶⁷ Hottenroth i. m., 2: 176. — ¹⁶⁸ Spamer: Die dt. Vk. — ¹⁶⁹ Jensen: Geschichte d. Schrift, 1925 12. — ¹⁷⁰ Andree: Ethn. Parallele, 194. — ¹⁷¹ Germanie, 23. — ¹⁷² Samter i. m., 116. — ¹⁷³ Seligmann i. m., 2: 43. — ¹⁷⁴ Seligmann i. m., 2: 244. — ¹⁷⁵ Scheffletowitz: ARW., 17: 389. — ¹⁷⁶ Schönwerth i. m., 3: 7. — ¹⁷⁷ Ezsaiás, 1: 18. — ¹⁷⁸ Seligmann i. m., 2: 243. — ¹⁷⁹ Samter i. m., 117. — ¹⁸⁰ Streit: Anthr., 1935: 700. — ¹⁸¹ Seligmann i. m., 2: 32. — ¹⁸² Bátky i. m. — ¹⁸³ Lukácsy i. m., 22. — ¹⁸⁴ HWB. — ¹⁸⁵ Hottenroth i. m., 1: 130. — ¹⁸⁶ Racinet i. m., 2. — ¹⁸⁷ Hottenroth i. m., 1: 19. — ¹⁸⁸ Hottenroth i. m., 1: 77. — ¹⁸⁹ Hottenroth i. m., 2: 17. — ¹⁹⁰ Ford. Kohlbach Bertalan. — ¹⁹¹ Kohlbach: Zft. d. V. f. Vk., 35: 21. — ¹⁹² Mihályfi: A nyilvános istentisztelet, 269. — ¹⁹³ Hottenroth i. m., 1: 100. — ¹⁹⁴ I. m. — ¹⁹⁵ I. m. — ¹⁹⁶ Wunderlich i. m., 73. — ¹⁹⁷ Hottenroth i. m., 1: 62. — ¹⁹⁸ Wund. i. m., 73. — ¹⁹⁹ Hottenroth, i. m., 2., Racinet i. m., 2., Wund. i. m., 75. — ²⁰⁰ Hottenroth i. m., 1: 152. — ²⁰¹ Hottenroth i. m., 1: 143. — ²⁰² ARW., 21. — ²⁰³ I. m., 98. — ²⁰⁴ Seligmann i. m., 2: 258. — ²⁰⁵ Hottenroth i. m., 153. — ²⁰⁶ Radloff: Aus Sibirien, 2: 17. — ²⁰⁷ Racinet i. m., 2. — ²⁰⁸ Hottenroth i. m., 1: 31. — ²⁰⁹ Wund. i. m. 60. — ²¹⁰ Duhn i. m., 20. — ²¹¹ Hottenroth i. m., 1: 68. — ²¹² Wund. i. m., 60. — ²¹³ Hottenroth i. m., 1: 48. — ²¹⁴ I. m., 2: 102. á. — ²¹⁵ I. m., 2: 101. á. — ²¹⁶ I. m., 2: 107. á. — ²¹⁷ I. m., 2: 107. á. — ²¹⁸ L. Schmidt: Zft. d. V. f. Vk., 43: 158. — ²¹⁹ Mihályfi i. m., 269. — ²²⁰ Berkusky i. m., 263. — ²²¹ Grünbaum: Die Priestergesetze. Halle, 1887. — ²²² Hottenroth i. m., 1: 34. á. — ²²³ Hottenroth i. m., 2: 102. á. — ²²⁴ Hottenroth i. m., 2: 68. — ²²⁵ I. m., 2: 107. á. — ²²⁶ Seligmann, 2: 259. — ²²⁷ Kiss Á.: Gyermeckjátékok, 265. — ²²⁸ Wuttke: Der dt. Volksaberglaube, 54.

NÉPSZOKÁSAINK ÉS HIEDELMEINK EREDETÉNEK KÉRDÉSÉHEZ.

1. Kétségtelen, hogy szokásaink és hiedelmeink egy része ősi eredetű, de az ősvallást, mint szokásaink és hiedelmeink forrását, etnográfusaink mégis túlbecsülték, nemcsak a múlt század romantikus törekvéseiben, de túlbecsülik sokan még ma is. Azok azonban, akik a mai szokásokat és hiedelmeket az ősmagyar hitvilágból akarják eredeztetni, nem veszik számba, hogy erről az ősi hitvilágról édeskeveset tudunk. Az a néhány feljegyzés, amely a honfoglalás-kori magyarság vallásáról reánkmaradt, annyira általános és hiányos, hogy szinte semmitmondó. Hogyan lehetne hát mai szokásainkat és hiedelmeinket a magyar ősvallás részeiül elfogadni, hogyan lehetne ezekben az ősmagyar hitvilág maradványait látni?! De nem lehet őshitünk kétségtelen forrásaiul tekintenünk legendáinkat, krónikáinkat, sőt még a protestáns vitakorszak könyveit sem, mert feljegyzéseik vagy idegen származású papok meglátásai, vagy a valláspolitikai szűrőjén kerültek keresztül. Tény, hogy bizonyos szokásokat és hiedelmeket, amelyek nem állottak túlságos ellentétben a kereszténységgel s nem emlékeztettek túlnagyon a pogányságra, az egyház is átvett és megtartott, hogy a kereszténységet a pogánysághoz közelebb vigye. De ha ezekből visszakövetkeztetéssel meg is lehetne valamit állapítani ősi szokásainkra és hiedelmeinkre, az etnográfiaának számtalan aprólékos és részletes összehasonlító munkát kell előbb elvégeznie, míg ezeket kiválogathatja s a rájuk tapadt egyházi mezt lehámozhatja.

2. Amikor a kereszténység hivatalos vallássá lett Rómában, az antik hit tovább burjánzott a birodalom népe között, s míg istenei az egyházatyák műveiben ördögökké, gonosz szellemekké váltak, addig a kiadók, majd később Albertus Magnus, Nettesheimi Agrippa, Theophrastus Paracelsus és mások összegyűjtötték az antik írók műveiben levő ósrómai szokásokat és hiedelmeket, s nemcsak ők maguk használták fel varázslataikban és jóslásaikban, de tőlük átvették a csízió- és kalendáriumcsinálók is. Így lett a kiadók nyerészkedési vágya az antik szokások és hiedelmek elterjesztője, s itt a forrása mai szokásaink és hiedelmeink közül azok jó-részenek, amelyek a tolvaj megkötésére, a fegyvertől sérthetlenné tevésre, láthatatlanná levésre, a jól célzó fegyverre, a kincsásásra, ragadozók és férgek üzésére, a füvek gyógyító erejére, szerelmessé tevésre, a holdváltozások gazdasági jelentőségére stb. vonatkoznak.

3. Az előbbi század tudományos nézeteinek egy részét az új század is mindig átvette, más részét azonban, mint már tudománytalant, elvetette. A nép azonban nem: éppoly szívóssággal őrizte tovább is őket, s őrzi részben ma is, mint ahogy legősibb szokásaihoz ragaszkodik. Mindaz a sok gyógyító szokás és eszköz, amelyet a nép ma is használ, főleg az emberi és állati testrészek, nekünk ma nevetségesek és undorítóak, míg a korábbi századokban az orvosok meggyőződéssel használták őket. A régi idők tudományos szemléletének maradványaihoz tartoznak a népi jóslásmódok és varázsló

jóslások különböző nemei, sőt a művelt laikusok közt időnkint újra meg újra feltámadt chiromantia, physiognomika, phrenologia stb. is.

4. A szokások és hiedelmek forrásai közt nagy szerepet játszik a nép összekapcsoló és analógiás gondolkodása is. Egy-egy ritka és feltűnő természeti jelenségnek valamely fontosabb eseménnyel való véletlen egybeesése mindenkor odavezette a mult századok népét, ahova a XX. század emberét is. A török időkben az égen látott kardalakú vörös felhő éppúgy háborút jelentett, mint ahogy ilyen kardot láttak újsághíreink szerint a világháború kitörése előtti napokban is. Amikor pár évvel ezelőtt az első rádiót egy alföldi faluba bevezették, esetlegesen éppen nagy szárazság következett be; a falu népe tehát hosszas tanácskozás után azt követelte az előjáróságtól, hogy szereltesse le azt a drótot, mert melegével kiszárítja a levegőt és elveszi az esőt.

Az analóg szokások és hiedelmek eredete az ember utánzó hajlandóságában keresendő. Igen sok emberi mozdulat valami lelki izgalomnak önkénytelen, akarattunktól független kísérője, s ezért „beszédes mozdulatok”-nak nevezhetjük őket. Az irtózás például visszautasító kézmozdulattal jár; de ilyen az a mozdulat is, amikor a két kéz szétterjesztett ujjait egymásra téve szemünkre helyezzük, vagy a kézlegyintés, a tapsolás, a meglepetés kézfeltartása, az öröm ugráندozása és sok más egyéb is. Ezek a beszédes mozdulatok idővel bizonyos cselekvések, varázsló szokások állandó kísérőivé válnak, mert a megszokás miatt szükségeseeknek kezdik tartani őket, s így varázsló mozdulatokká bővülnek. Ezekben a beszédes mozdulatokban rejlik az analógiás szokások ritusos mozdulatainak gyökere.

Az a négy általános keret tehát, amelyben szokásaink és hiedelmeink forrásai keresendők: az őshit, a kereszténység, a tudomány és az analógia hatása. Részleteikben azonban ezek a keretek nagyon kitágulnak.

5. Vegyük például csak az őshit keretét. A történelem tanúsága szerint a győztes sohasem irtotta ki teljesen a legyőzöttet; nemcsak készakarva hagy belőlük rabszolgának valót, de az idők elcsendesedtével előkerült bujdosókat is ebbe az állapotba fogja. Előbb persze a külső, majd később a belső gazdaságba is, házi munkára és a gyermekek közé és ezzel azonnal megkezdődik közöttük a szellemi kölcsönhatás. Hazánk őslakosságára is több réteg rakódott a honfoglalásig s az így összekuszálódott szellemi keveredést aztán bejegecsesítette az első századok kereszténysége. A honfoglalás kori őslakoságnak tehát már ugyancsak kialakult szellemi birtokállománya volt, amelynek alaprétege az ismeretlen őslakosságé, közepe az időnkint rátelepedett győztes népeké, s legfelsőbb rétege pedig az északi szláv, a nyugati germán és déli olasz keresztény keveredése, — mert azt már mindjárt itt hangsúlyoznunk kell, hogy ez időben még az ősi szokások és hiedelmek mindenütt erősen élő volta s az egyház előrelátó beolvasztási politikája miatt minden nép kereszténysége más és más tartalmú.

És most nézzük a magyar oldalt. A honfoglaló magyarság is számtalan idegen törzs hatása alá került hosszú vándorútja alatt: megismerkedett a zsidó és mohamedán tanokkal, s még ugyanekkor

a kétféle kereszténységgel is. Ez a sokféle érintkezés természet-szerűleg egész lelkivilágát megzavarta: új elemeket vitt belé s ezzel a változott életviszonyok hatása alatt gyökeresen átalakította őshazai szellemi hozadékát. S ez a szellemi átalakulás akkor vált egyszerre rohamossá és egyre mélyebbé, amikor az etelközi romlásban asszonyaikat is elveszítvén, a Mén Marót törzséből és a szláv-avakokból kellett feleséget venniök. A végeredmény tehát a magyarság szempontjából is ugyanaz, mint az előbbi esetben: a honfoglalás-kori magyarságnak már ugyancsak kialakult szellemi birtokállománya volt, amelynek alaprétege az ősi anyag, közepe az érintkező és magába olvasztott népeké, legfeljese pedig ezek kereszténységé.¹ Szokásaink és hiedelmink eredetének keresésében még tovább visszabennünket a kalandozások kora. Sokféle nép közé kerülve, innen is, onnan is felszedünk és hazahozunk valamit, s ezzel gyökeret eresztene a szellemi birtokállományunkban a távolabb északi, nyugati és déli népek szokásai és hiedelmei is. Szellemi látókörünk, szokásaink és hiedelmink anyaga tehát ismét bővül, de keveredik, zavarodik is és tulajdonképpen ekkor kezdődik a magyar népnek az a félpogány-félkeresztény állapota, amelyen csak a reformáció munkája és a katolikus visszahatás korának a néphez való leszállása, a szerzetesek missziós megértésű módszere tudott változtatni.

S végül egész röviden: már a kalandozások idején is egymást érik a IV. Béléig meg nem szűnő töröktörzsű betelepülések, amelyek hatását pár száz év múlva újra elevenné tették a török idők s az utánuk itt maradt török-tatárság beolvadása, — Gézának a királyságra való törekvésétől kezdve a XIX. századig tudatosan folyik a különböző germántörzsű, olasz, flandriai, spanyol stb. lovagi, kéz- és földművesbetelepítés, — a zsoldoshadsereg hatása sem áll meg a rövidebb-hosszabb ideig tartó érintkezés átadásánál, mert hiszen sokan végleg letelepednek közöttünk, — a vándordealakok és mesterlegények is ontják a magukkal hozott idegen szokásokat és hiedelmeket, s végül a könyvnyomtatás terjedésével kezdetét veszi az irodalmi hatás, a csíziók és naptárak hatása is.

6. És itt a helye a rokon népektől meríthető tanulságok értékelésének is. Etnográfusaink szerint ugyanis ezek, közöttük főképp a vogulok, még ma is csak papiroskeresztények, a hitéletnek körülbelül ugyanolyan fokán, amely nem sokban különbözik a honfoglaló magyarokétól. Lehet, de azoknak az idegen hatásoknak egy része, amelyek minálunk akadályozta, önáluk is akadályozza a tisztánlátást: az idegen érintkezés, az orosz kereszténység és ennek átvallásai, a beolvadások, az iskola és cselédkezés stb., — tehát itt is át kellene előbb a rostán eresztetni az egész néphitét, hogy az őseredetit biztosan megismerjük. Ezek a vizsgálódások azonban — sajnos — még ugyancsak a kezdet kezdetén vannak és egyelőre csupán kísérletek, amelyeknek véglegesen döntő ereje majd csak a szűrő munkálatok befejezése után fog kiderülni.

¹ L. ezekre vonatkozólag: Solymossy Sándor: „A magyarság faji összetétele.“ Napkelet, 1932. évf., 4–5. sz. és még inkább Gunda Bélának e sorok megírása után megjelent igen értékes kis tanulmányát: „Ethnographiai problémák az Ormánságban.“ 1935. Kny. a Magyarságtudomány 2. számából.

7. Rómával kapcsolatosan is erősen kitágul a vizsgálódások köre. Az idegen térítőpapok sehol sem ismerték a lakosság szokásait és hitvilágát, csak a saját népükét s azokat a tiltó rendelkezéseket, amelyeket a különböző országokból összejött püspökök és apátok a zsinatokon elfogadtattak, kerületükben szétküldtek, sőt más országok püspökeihez és apátjaihoz is eljuttattak, mert a híveket toborzó s őket a hitben megtartó lelkészkező papságnak szüksége volt a lélekvezető normák és tiltó rendelkezések ismeretére. De templomi kihirdetésükkel és megmagyarázásukkal, a prédikációkkal és gyónási kérdésekkel az idegen szokások és hiedelmek a néphez is lejutottak.² S így aztán nálunk is sok oly idegen szokás- és hiedelemanyag jutott a különböző hatások miatt már eddig is zavart magyarság tudására, amelyből éppen félpogány-félkeresztény állapotok miatt igen sok azonnal megragadt és meggyökeresedett.

Az egyház hatása tehát nemcsak az átvételek átformálásában s ezek elterjesztésében nyilvánul, hanem tiltó rendelkezései révén s közvetlen, bár akaratlan terjesztésben is; mert a nép könnyen átvesz minden olyan szokást és hiedelmet, amely lelkéhez közel áll, de gyanakodó lelkéhez jó közvetítő a tiltás is. Természetes azonban, hogy a tiltó rendelkezések közt is meglevő szokások és hiedelmek nem feltétlenül ezeknek a tiltó rendelkezéseknek meggyökeresződése, hanem esetleg ősi maradványokként kerültek az egyetemes zsinati határozatok közé, vagy szomszédos átvételek; ezt minden esetben csak alapos összehasonlító tanulmány döntheti el, de akár-hogy legyen is, e tiltó rendelkezések mégis csak források az akkori néphitre vonatkozólag.

Ezeknek az egyházi tiltó rendelkezéseknek első összefoglalása a 743 március 1-én Szent Bonifácus elnöklete alatt tartott leptinai zsinat harminc fejezetében olvasható; ezt aztán minden későbbi zsinat is átveszi, sőt ki is bővíti az újabb időkben kereszténnyé lett népek zsinati résztvevőinek bejelentett adataival. Majd a Nagy Károly Capitulare-i óta a világi hatóságok is mindenütt átveszik az egyházi tiltó rendelkezéseket, s így Szent István, Szent László és Kálmán dekrétumai is.

A poenitentiálék kérdései például már Szent István korában ismerik a strigákat, a gonosz olyan szövetségeseit, akik gyermekeket ragadnak el, állatalakot ölhetnek és éjjel bizonyos állatokon lovagolhatnak. Aztán, miként a leptinai zsinat, úgy a Szent László alatt tartott szabolesi zsinat is tiltó rendelkezéseket hoz az erdők és berkek tisztásain, a forrásoknál, fáknál és köveknél tartott ritu-sokról: „quicumque ritu gentilium iuxta puteos sacrificaverit, vel ad arbores et ad fontes et lapides oblationes obtulerit, reatum suum bove luat“. A poenitentiálékból megtudjuk azt is, hogy bizonyos napokon szekerekkel gyűltek az áldókutak köré s ott napokig eltoroztak. Kikelnek a III. Gergelytől is tiltott lótorozás (comedere equinas pulpas), meg a szentek emléknapjainak ősi módon való megülése ellen: hogy lakomát csapnak, ivás előtt a poharat magasba emelik, az ünnepi pecsenye csontjait pedig, mint ma is a Márton-

² Joseph Fehr: Der Aberglaube und die katholische Kirche des Mittelalters. Stuttgart, 1857.

napi lúdét, a vetőmag és az ekét húzó ló takarmánya közé dugják. Megemlékeznek a legény ételébe kevert menstruációs vér szerelemkeltő hatásáról, meg a szerencsevarázsló bakfazékdobásról, hogy kézfogókor s az újpár első belépése alkalmával a ház egyik nőtagja ócska fazekat vág a tűzhelyhez. Büntetik a jégfelhő elé való kolompólast s az évnegyedfordulók előestéjén, meg a holdfogyatkozáskor való kongózást, zajcsapást és tapsolást is, amelyekkel a sötétség hatalmaival viaskodó napot és holdat akarják küzdelmében megerősíteni. Kárhoztatják a dögvészűző állatkoponyák karóra tűzését, s a ma is szokásos körülszántás ősi módját is megismerjük belőlük: a szántásba szúrós és rosszszagú boszorkányos növényt vetettek, hogy a gonosztól a házat és az istállót elzárják. Ma is ismeretes poenitentialis cselekvés aztán a hideglelésnek a háztetőre vagy tűzhelyre fektetése, s hogy az év bizonyos napjain két száraz fadarab összedörzsölésével újtűzet gyujtsanak abban a hitben, hogy átugrása egész évben mentesít a lábfájástól, hamuja pedig elúzi a férgeket a szántóföldről. Elítélik az italos-énekes halottvirrasztást, a halott mellé és sírjára ételek tevését, meg a temetés napján s más alkalmakkor tartott torozásokat. Isten előtt minden nap egyforma, nincsenek tehát szerencsés és szerencsétlen napok; ezért korholják a napválogatókat, például a munka vagy utazás megkezdésében, meg azokat, akik újholdkor kezdenek a házépítéshez vagy vetéshez, kötnek házasságot, vágnak haját és eret. Végül különösen kikelnek a jóslások különféle nemei ellen, mint ahogy Szent István törvényei is elítélik a „sortilegio utentes, qui faciunt in cinere et his similibus“, s még külön is felsorolják a madarak hangjából és repüléséből, az állatok viselkedéséből és cselekedeteiből való jövendölések példáit, hogy a bagolyhuhogás halált jelent a házban — a hollók szokatlan gyülekezése, aztán hirtelen felrepülésük után kétfelé válásuk háborút jósol —, s a fecske fészekverése szerencsétlenséget hoz a családra, éppen úgy, mint a fehér lóval való találkozás is, s végül a tűz pattogása kellemetlenséget jelent. Kifogásolják az „első“ jósló jelentőségét, hogy a nyúllal és vénasszonnyal való találkozás szerencsétlenséget, a juh és kisgyerek ellenben sikert jelez az utasnak, kárhoztatják a jobb és bal szerencsés vagy szerencsétlen megítélését, hogy ballábbal kilépni a házból s a balról jobbra átrepülő csóka vagy varjú szerencsétlenséget jósol az utasnak.

Bizonyos, hogy ezeknek az adatoknak egy része nem ősmagyar, hanem későbbi átvétel; s lehet, hogy közvetlen átvétel, de lehet, hogy a prédikációk tiltásai és a gyónási kérdések ragasztották meg őket, mint ahogy a boszorkányokra vonatkozó hiedelemanyag is jórésztben a vizsgálati kérdések hatása alatt terjedt szét a nép között. Szokásaink és hiedelmeink forrásai közé azonban a térítő papság ismertető és terjesztő hatását okvetetlenül fel kell vennünk.

Szendrey Zsigmond.

*

Szendrey, Zs.: Unsere Sitten und Bräuche und unser Volksglauben. Die Quelle unserer Sitten und Bräuchen und Volksglauben ist in dem Urglauben, im Christentum, in der Wissenschaft und in den Analogien zu suchen. Unser Glaube wurde während der Wanderung durch die berührten Völker, nach der Landnahme durch die hier gefundenen Völker, später durch das Christentum beeinflusst.

GÓG ÉS MÁGÓG.¹

Góg és Mágóg felé a magyar mondanakutatás fokozott figyelmét az a szinte nemzetivé vált hagyomány irányította, hogy Mágóg a magyarság őse. Ez a mondai hagyomány ma kivált a közkezen forgó Ady-kiadások hangmegütő költeménye által átment a művelt köztudatba. Ennek a hagyománynak kútfői alapja Anonymusban található: *Ab orientali vero parte vicina*² *Scithie fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander... et primus rex Scithie fuit Magog, filius Iaphet et gens illa a Magog rege vocata est Moger... Longo autem post tempore de progenie eiusdem regis Magog descendit Vgek, pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt. Azaz: Kelet felől Skythiával határos volt Góg és Mágóg nemzetsége, melyet Nagy Sándor elrekesztett... Skythiának első királya volt Mágóg, Jáfet fia, ettől a Mágóg királytól kapta ez a nemzet a Moger (magyar) nevet... Hosszú idő múltán ugyane Mágóg királynak ivadékaiból sarjadt Álmos vezér atyja Úgek, akitől Magyarország királyai és vezérei erednek (Gesta Hungarorum V.).*

Ebben a teremben ez a harmadik előadás erről a tárgyról. A mostanit időszerűvé teszik újabb külföldi kutatások.³

Az a kérdés, mily út vezet a bibliai nemzetségtáblától a nemzeti krónikához? Sebestyén Gyula úgy látja, a középkori krónikaírók papi tisztjéhez tartozott, hogy nemzetük eredetét a bibliához kapcsolják, — Béla király jegyzője a skythák közt kereste őseinket és Mágógnak találta, mert Mágóg és Magyar egy szótag erejéig atyafi (A magyar honfoglalás mondái I. 287—8). Valójában az út nem vezet a bibliától egyenesen Anonymushoz, hanem a prófétai hirdetéstől, az Apokalypsis látomásán, az ókori és középkori legendán át elvisz az európai közhíthez és innen a nemzeti mondához.

I. Mágóg: Skythák.

A Góg-Mágóg képzet a bibliában gyökeredzik. A népek táblájában Mágóg a fia Jáfetnek (Gen. X. 2. I. Krón. I. 5). Ezékiel próféta látomásában Góg a királya Mágógnak s ádáz hadainak élén szélső Északról rohamot intéz a szentföld ellen, de a szent város bástyáin

¹ Előadásra került a Magyar Néprajzi Társaság 1934 október 24-i felolvasó ülésén; tér híjján az Ethnographia csak a szorosabb skytha-magyar vonatkozásokat közli; a bibliai kiindulásra s a keleti kapcsolatokra *rátér az Izr. Magy. Irodalmi Társ. 1935-i Évkönyvében közzétett dolgozatom.*

² Helyesebbnek látszik a Krauss javasolta olvasat: *vicinae.*

³ Régebbi magyarnyelvű irodalom: Dr. Krausz Sámuel: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai, Bp. 1898, VII. Góg és Mágóg és az északi vasrekesz. 49—55. l. — Fóti József Lajos: Góg és Mágóg (Irodalomtörténeti közlemények, 1913, XXIII., 28—59.). Gazdag, tartalmas tanulmány, kár, hogy Krausz alapos dolgozatát nem ismeri s hogy a bibliai meg a keleti vonatkozásokat elhanyagolja. Értéke a latin és középkori európai irodalom föl kutatásában rejlik.

Külföldön legújában megjelent: Andrew Runni Anderson, *Alexanders Gate, Gog and Magog, and the inclosed Nations.* Cambridge Mass. 1932 (kitűnő). A. I. Wensinck, *Yadjudj va Madjudj.* Encyclopaedie des Islam, IV. 1236. k. Az iszlám enciklopédiája ezen cikkének megírására Wensinck engem szólított fel, de a sürgős megbízás vakációi utamon ért, mikor az irodalomhoz nem férhettem.

megtörik (Ez. XXXVIII, XXXIX). Azonban az elterjedt zsidó hagyományban Góg nem marad meg Mágóg királyának, hanem Góg és Mágóg két népnek tűnik fel. Ilyenekül tünteti föl János Apokalypsise is, melyben a megláncolt sátán ezer év multával lerázza bilincseit s Góg-Mágóg töméntelen hadát rászabadítja a szentek táborára, az istenkegyelte városra. Égből lecsapó tűz emészti el őket (Apok. XX, 7—10).

A mai bibliai tudomány Ezékiel látomását Góg—Mágógról egy korabeli történelmi eseményből magyarázza: Herodotos (V. 103—106) beszéli, hogy a skythák a VII. században Szírián és Palesztinán át száguldva Egyiptomig hatoltak.

Már Flavius Josephus első századi történetíró a skythákat Mágógtól eredzteti (Antiquitates I. 6. 1). Josephusnak ez a megállapítása döntő lett az egyházi irodalomnak s az európai krónikáknak fölfogására. Egyúttal a legtágabb szabadságot is engedte. Mert a skythákat különbözőképen és a legkülönfélébb népeknek képzeltek;⁴ képzeltek őket majd a legbékésebb, legeszményibb, majd a legszilajabb, legembertelenebb népek. Általában a föld északi tájainak lakóit nevezték skytháknak. A bizánci írónál skytha rokonértelmű barbárral s nemcsak az északi, hanem a keleti népeket is jelölte. Így az irániak is skytháknak tűntek fel, kivált a parthusok. Ebből is magyarázható, hogy a pseudepigrafikus Henoch könyvében (LVI.) a parthusok és médek törnek, mint a végítélet népe, Góg—Mágóg módjára a kiválasztottak birodalmára. Ekkép azután Góg—Mágóg szerepét elláthatták a húnoktól és gótoktól kezdve a magyarokig és törökökig a legkülönbözőbb támadó népek.

II. Nagy Sándor fala.

De Anonymus többet is mond annál, hogy Mágógtól a skythák erednek; azt is tudja, hogy Góg és Mágóg nemzetét Nagy Sándor elzárta. Ez világosan céloz mondára, egy szoroselzáró kapuról, melylyel Nagy Sándor ártalmatlanná teszi: féktelenül vad népet. Ennek a hagyománynak legrégebb följegyzését ugyancsak Flavius Josephusnak köszönhetjük, így szól: Hyrkania királya ura annak a szorosnak, melyet Sándor király vaskapukkal elzárt (Bellum Judaicum, VII, 7, 4. ed. Niese, 602).

A kapu építését tehát Sándornak tulajdonítja Josephus, de nem szól arról, hogy a kaput Góg—Mágóg ellen emelte Sándor. Ez a kapcsolat legrégebben a Sándor-monda szír változataiban és a Pseudo-Kallisthenes (későbbi) változatában jelentkezik. Leghíresebb kifejezését a Kóránban találta. A szír Sándor-dal elvezeti hőstét Egyiptomba, Perzsiába, Indiába, az élet vizéhez, a Sötétség országába, de valamennyi hőstette közül kiemeli Sándor vállalkozását Góg—Mágóg ellen. Valószínűleg ilv szír legendák hatottak Muhammedre, amikor ő is elkíséri Dzulkarnaint (N. Sándort) Jádsúds-Mádsúds vidékére. Isten kegyelme segíti elő Sándor művét, a nép-rekesztő falat, de egy napon majd Isten megint darabokra zúzza,

⁴ L. Rostowzew, Skythien und Bosphorus, 1931. Graf András, E. Ph. K. 1933, 24., 100., 231.; 1934, 76., 176. kk.

átjáró nyílik Jádsúds-Mádsúds előtt, leszáguldanak pusztító útjokra (Kórán, XVIII. 92—98, XXI. 96).

A Kóránból kiindulva a Kórán-magyarázók és a muszlim legendaszerkesztők gazdagon fejlesztették a Jádsúds-Mádsúds-mondát. A keresztény Európában a Góg—Mágóg-hagyományt a következő források táplálták: 1. Az Apokalypsisből és Josephusból kiinduló egyházi irodalom. 2. Pseudo-Kallisthenes, a nyugaton és keleten elterjedt Sándor-regény s annak változata, a Historia de Proeliis, melyből Haller hármashistóriája is adja. 3. Pseudo-Methodius, a IV. századbéli patarai Methodius püspöknek tulajdonított Revelationes, melyekről kiadójuk, Sackur azt hiszi, hogy a biblia és az egyházatyák után ez a mű hatott legmélyebben a középkorra. 4. Aethicus (Eticus) Ister Cosmographiája. 5. János pap levele, melyben azzal büszkélkedik, hogy ő az ura a Nagy Sándor elrekesztette népeknek, bármikor rászabadíthatja ellenségeire. Az idők beteltével Antichristus őket Róma ellen vezeti (Zarneke, Der Priester Johannes, Abh. Sächsische Akad. Phil. Hist. Kl. 1879, VII. 911.). 6. A középkori kronográfia és a belőle folyó epikus irodalom.

A Góg—Mágóg falának mondája megnyugvást is, nyugtalanságot is szerzett. Góg—Mágóg el van zárva. De ha ki találna törni? Már pedig ezt az aggodalmat az Apokalypsis is, de még határozottabban a Kórán ébren hagyta. És ez az aggodalom élt és hatott.

A IX. század derekán, 844 táján Wathiq billahi kalifát lidércálm rémíti: álmában látja, hogy meghasad a Dzulkarnain építette fal, mely Góg—Mágógot elrekeszti. Expedíciót szervez, meggyőződnék: nincs veszedelem. Tán mosolygunk a kalifa lidércálmán s azt vélnök, hogy Nagy Károly, Nagy Alfréd, Szent István ily rémet nem láthatott. De ne mosolyogjunk, mert az az aggodalom, mely Wathiq billahit egyszer elfogta, sokszor rémítette Európát. Valahányszor a népvándorlás megindulásától a török vészig valamely új néphullám separt végig a keresztény világ egy részén s elmosta a szilárdaknak vélt országhatárokat, mindannyiszor fölajdult Európa: itt a világ vége, kiszabadult Góg—Mágóg. Így tűnnek fel Góg—Mágóg gyanánt: húnok, alánok, gótok, géták, massagéták, kelták, aquitániaiak, avarok, kazárok, arabok, mongolok, tatárok, törökök. Nizámi perzsa Sándor-époszában a kazárok kéri a bástyafal oltalmát a kipszákok ellen. Jerachmeél középkori zsidó krónikájában ez a sor bővül: „Mágóg, azaz a skythák, kiktől Góg és Mágóg ered. Ezek a népek, melyeket Makedon Sándor elrekesztett a Kaspi-hegyekbe; tőlük erednek: a gótok, piráták, normannok, bajorok, longobárdok, szászok, gascogneiak“ (The Chronicles of Jerachmeel, ed. Gaster, London, 1899, XXXI. 3 P. 66). Bzenszky Rudolf XVII. századi jezsuita műve Dissertatio historica de Dacia Mediterranea, Erdély legrégebbi népeinek a dákokat mutatja be, akik magukat Mágóg utódaitól származtatják.⁵

⁵ Dr. Banner János: Erdély leírása a XVII. századból. Bzenszky Rudolf jezsuita feljegyzései. A jászberényi áll. főgymn. Értesítője, 1912—13, 17—18.: „Több történetíró véleménye szerint Erdély legrégebbi népei mindnyájan dákok, akik magukat Mágóg utódaitól származtatják (akiket a görögök scytháknak neveztek, mint azt Josefus bizonyítja) ... Idő múltával az ázsiai scythák Erdélyben gyarmatokat ala-

A húnokra, Góg—Mágógot, már Szent Jeromos (IV. század) magyarázta, a hún betörések kortársa. A gazdag szír legenda több változatában is szintén húnokkal azonosítja Góg—Mágógot. Némelyek a húnoknak Edessa elleni rohamára gondolnak, az egyik szír homiliában Nöldeke (31. lap) a húnoknak 514-i előtörésére talál célzást. Hunnius, a homilia újabb kiadója, ellenben annak az eseménynek tükröződését látja itt, hogy a kazárok 627-ben átkeltek a derbendi szoroson (Anderson, 27). A kazárok az aethiops Dzulkarnain-regényben is Jádsúds—Mádsúds szerepét viszik (Anderson, 32). Sőt az avarok is belesodrónak ennek a mondának forgatagába: sevillai Isidorus szól népekről, melyek kitértek a Kaukázus szikláiból, hova őket Sándor zárta: Hugnos antea Hunnos vocatos, postremo a rege suo Avares apellatos, tehát régebben húnoknak, később királyukról avaroknak nevezték. A tatárjárás viszont azt a képzetet költötte, hogy most szabadult ki Góg—Mágóg az ő rekeszéből s módot adott a naiv szófejtésre: Mogoli, quasi corrupto vocabulo Magogoli (Arturo Graf, Roma nella Memoria e nelle Immaginazioni del Medio Evo, Torino 1883, II. 552). A törökök úgy látszik Aethicus Ister Cosmographiájában vonulnak be a Góg—Mágóg-mondába (Fóti, 38, kk, Anderson, 51—53). Tabari IX. századi arab-perzsa történetíró is kiemeli a török—Mágóg atyafiságot, nála Jafet fiai: Turk, Cakalib (szláv), Jádsúds, Mádsúds (Annales 12, 11, 223).

III. Magyar vonatkozások.

Ha a Góg—Mágóg-monda története ekkép tükre a népvándorlásnak, kérdés, mikor lépett a magyarság a Góg—Mágóg-monda körébe? Fóti (39. l.) legrégibb nyomát a magyaroknak Aethicus Ister „skytha” tudós Cosmographiájában véli fölfedezhetőnek, ahol megnevezi „gentes Gogicas, Magogicas et Honorgias”⁶ Fóti a következő azonosítást végzi: Honorgius—Hun Ugarus (Jordanes)—Hungar—Anzar. Ezt az adatot a IV. századból keltezi, ma VII. századnak nézi (Anderson, 51. l.). Ehhez a kétes adathoz hozzáfűzhetnénk egy régebbit, de ugyancsak kéteset: A Methodius patarai püspöknek tulajdonított Revelationes a Sándor elrekesztette népek sorát így nyitják meg: Γῶγ καὶ Μαγῶγ Ἀνιμαρείς ahol az utóbbi megfelelné a Honorgiasnak; ámde a megfelelő latin szövegben úgy áll: Góg et Magóg et Anog et Agog (Anderson, 48. l.). Eszerint Honorgias vagy Ἀνιμαρείς valamely bibliai név eltorzulásának látszik, Agog helyett Góg már a Septuagintában Num. XXIV. 7 is megállapítható. János pap állítólagos levele Jenő pápához héber szöveg szerint így szól: Ugor vagy Mágóth nyelvünkön Góg és Mágóg (Sammelband Kobec 1888, IV. 65). Éppoly valószínűtlen Krausz föltevése, hogy sevillai Izidor ismert „oly szittyia népet, melynek neve hasonlít a Mágóg névhez és ez csakis a nemzeti krónikák Magorja, vagyis

pítottak és a moesokkal, dákokkal, gétákkal és gótokkal, Plinius tanúsága szerint, a háborús időkben annyira összevegyültek, hogy végre a scythia név veszendőbe ment s csak dákoknak, gétáknak és guthuknak nevezték őket mindenfelé, sőt e három elnevezést egyazon értelemben használták a történetírók; hadd nevezzük mi is így a félreértés elkerülése végett.” (Ezt az adatot főt. dr. Kálmán Ödön úrnak köszönöm.)

⁶ Más változatban: Gogetas, Magogetas et Honorgias, Anderson, 52., 53. l.

magyarja lehet“ (i. m. 33). Sevillai Izidor a VII. században mit sem sejtethetett arról, hogy Góg és Mágóg valaha a magyarokra lesz értendő.

Legelső tanulságul a Góg—Mágóg—magyar kapcsolat mellett azt a levelet tekinthetjük, mely a honfoglalás küszöbén a verduni püspökhöz fordult. Ezt a levelet Pauler⁷ Hrabanus Maurusnak tulajdonítja, holott ez meg sem érte a honfoglalást. Marczali még azt hitte, hogyha a levél írója nem is, de legalább címzettje bizonyos: Dado verduni püspök. Fóti (47. l.) ezt is tagadásba veszi. A levél hevesen szembeszáll a korában élő fölfogással, mely „az Isten gyűlölte“ magyarokat azért, mert északról törtek be, Góg—Mágógnak nézi. A levél szerzője ezt képtelenségnek bélyegzi: hisz a magyarokkal együtt nem jönnek azok a nagyszámú népek, melyek Ezékiel látomásában Gógtól vezérelve a világra törnek. Egyébként a szövegtés is azt bizonyítja, hogy Góg—Mágóg nem a magyarokat, hanem az eretnekeket jelöli, mert Gag héberül háztető, Migag háztetőről, azaz az eretnekség mesterei, kik az elbizakodottság magas tetejéről kérkednek áltudományukkal.

Íme tehát röviddel a honfoglalás után Európában a rémhít: „nyakunkon Góg és Mágóg“, annyira elterjedt, hogy az egyház ellene exegetikus érvekkel száll síkra.

Ezt a hiedelmet nyilván a magyarság ellenségei, tárgyilagosan szólva: áldozatai költötték. A magyarság szívesen fölkapta s büszkén vállalta az atyafiságot Góg—Mágóggal. Amde szembeszáll azokkal a rémmesékkal, melyek Góg—Mágógról szerte járták, hogy Nagy Sándor elzárta, mert kegyetlen, szennyes nép, mely utálatos táplálékkal él, mert megeszik szüleiket, gyermekeiket, még az embriót is. Ezen rémmesék elleni polémia hangzik ki Anonymus jellemzéséből: *Carnes et pisces, et lac, et mel manducabant... non erant enim fornicatores* (Gesta Hungarorum V.), tehát hússal, halal, tejjel, mézzel élnek, korántsem fajtalanok.

De vajjon ki adta ennek a hiedelemnek az etimológiai alapot, Mágóg—Magyar azonosításával? Nyilván nem az ellenségek. Itt segítségünkre lehetnek Hóman Bálint kutatásai a Gesta Ungarorumról.⁸ Egymás mellé állítja Viterbói Gottfried Pantheonjának (MG. SS. XXII. 276) és Anonymusnak megfelelő helyeit

Gottfrid

quia Gothorum gens ex Magog, filio Japhet, filii Noe, orta est, affirmat cronica ipsorum Gothorum, antiquissimam esse illam gentem; quorum origo a Magog, filio Japhet, descendit, unde et nominatur Gog ad similitudinem ultimae sillabe nominis illius, scilicet Gog. Liber eciam istorie eorum similiter affirmat, quia de Magog veniunt et Gothia et Scithia gens a Magog nominate sunt.

Anonymus

Scithici enim sunt antiquiores populi... et primus rex Scithie fuit Magog, filius Japhet et gens illa a Magog rege vocata est Moger.

⁷ A magyar honfoglalás kútfői. Bp., 1900, 394. l., 1. j.

⁸ Hóman Bálint, A Szent László-korabeli Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Bp., 1925, 34., v. ö. még 95. l.

Tegyük hozzá, viterbói Gottfrid ennek a tárgynak külön költeményt is szentelt ily címen: De Goth et Magoth quos Alexander inter montes conclusit,⁹ ami megint emlékeztet Anonymusra: Gentes Gog et Magog, quos inclusit Magnus Alexander. Mármost akár a Szent László-kori Gesta Ungarorum, akár Anonymus a szójátékot Gót—Magótról átmagyarázhatták Góg—Mogerre. Felötlük azonban, miért Mogerre s nem Magorra, mely Magoghoz is, magyarhoz is közelebb állana. Itt talán közrehatott Japhet első fiának, a Mágógot megelőző Gomernek neve, — mert Gomerből egyszerű hangáttétellel kapható Moger. Talán ebből magyarázható, hogy a Josippon zsidó krónikája a magyarokat Gomer fiától, Togarmától származtatja.¹⁰

Ugy vagyunk a Góg—Mágóg magyarjával, mint a hún-magyar eredet mondájával. Eleinte a megdöbbsent Európa jajdult föl: újra itt vannak a húnok. Idővel a magyarság elfogadta ezt az azonositást s kialakult a hún-magyar eredet mondája. Szintúgy, mikor a fölriadt Európa a portyázó magyarokban Góg és Mágóg végítéletjelző népét rettegte, a magyar krónikások s idővel a magyarság készséggel vállalta a büszke atyafiságot: Góg és Mágóg fia vagyok én.

* Heller Bernát.

Heller, B.: Góg und Mágóg. Die ungarische Sagenforschung beschäftigt sich des öfteren mit Góg und Mágóg, da nach einer Überlieferung Mágóg der Vorfahr der Magyaren sei. Dieser Glaube wurzelt im Anonymus. — Vf. leitet den Glauben über Góg und Mágóg von der Bibel durch die Verkündigung des Propheten, durch die Vision des Apokalipsis, durch die Antike und mittelalterliche Legende zum europäischen Gemeinglauben und von da aus zu der nationalen Sage ab.

KURUZSLÁSOK RÁBAGYARMATON.

A betegségek gyógyítására szolgáló népi eljárások részint tapasztalaton, részint babonás hiedelmeken alapulnak, részint pedig a mult idők orvostudományának a nép körében továbbélő maradványainak tekintendők.

Orvoshoz betegségével a gyarmati magyar csak akkor fordul, amikor már az összes háziszereket és gyógymódokat eredmény nélkül kipróbálta; természetesen az előrehaladott állapotban lévő betegségen sok esetben aztán már az orvos sem tud segíteni.

Külsőleg és belsőleg mindenféle betegség ellen használják egy *Szentkút* nevű forrásnak a vizét. A forrás mellett jelenleg csak egy kereszt áll, de a néphagyomány szerint ott valamikor kápolna állott.

Ezenkívül hasznosnak tartják, ha akármilyen betegségben szenvedő ember az *újhódat* megpillantva, rögtön elmondja a következő mondókát:

„Újság, új király,
Téged dicsér, engem lát,
Vacsorára invitál;
Magam nem mehettek el,
Fájdalmaimat küldöm.“

A mondóka után még egy Miatyánkot is elimádkoznak.

⁹ Teljes szövegében közölve Andersonnál, 74—76.

¹⁰ A XI. századi *Historia de Proeliis*, közölve Nagy Sándor végrendelkezését az utódlásról, Nagy Sándorral elrendelteti: Antiochus Syriae presit usque ad introitus Gog et Magog... Ymachus (változat Ismakhus) Ungariae imperio dominetur. A XVIII. századi ófrancia Sándor-regény viszont Magyarországot Perdicasnak juttatja. (Fóti, 36., 42.)

Az igézés gyógyításáról már megemlékeztünk. Betegségek gyógyítására használatosak még ráolvasások is a faluban, ezeket azonban Huszáréknál nem ismerték, úgyhogy nem volt módomban feljegyezni őket.

A következőkben az egyes betegségek gyógyítására vonatkozó eljárásokat közlöm a betegségek betűsorában. Meg kell még jegyezni, hogy a használatos gyógyfűveket kétasszonynap között szedik, mert azt tartják, hogy akkor a leghatásosabbak.

Csúzos testrésze a bodzafa zöldjét kötik megfőzve, vagy pedig kétasszonynap között talált kígyóbőrrel füstölik meg.

Derékfájás esetén a disznóöléskor eltett véres sósvízzel kenetik meg a fájós derekat.

Fakadásra macskaszőrrel kevert keménytejfölt tesznek.

Fejfájás esetén fejüket imádkozás közben nyállal meghúzzogatják. Ezenkívül használnak szentjános-boros, szenteltvízes, almaecetes vagy hidegvizes borogatást is. Továbbá két ruha között tojásfehérjével megkevert timsó-oldatot is tesznek a fejre; a beteg talpára pedig reszelt tormát kötnek. A beteg fejét be szokták dörzsölni az első kiszántott hanttal is, amelyet erre a célra hazahoznak.

Fekete hólyagra összetört fokhagymát tesznek, a hólyagot pedig megizzított túvel átszúrják.

Fogfájás: A fájó fogat sonkollyal megfüstölik és újságpapír-hamut tesznek rá, kívülről pedig forrázott tyúktollal borogatják. Ha már semmi sem használ, akkor kihúzzatják a fájós fogat egy falubeli néhai szanitéccal, aki a világháborúból egy fogorvosi fogót mentett meg magának (magam is láttam a műveletet: egészen ügyesen csinálta). Ha a *fogíznak* (fogideg?) van baja, timsósvízzel mosogatják a fogínat.

Gilisztanyálozáskor sót szopogattatnak a gyerekekkel.

Görcs: Talált madzagra görcsöt kötnek és azt hordják a görcsös testrészen.

Hasfájást köménnyel, fokhagymával gyógyítanak.

Hasmenésnél szárított vadkörte, szárított kökényt főznek a betegnek. Továbbá cukrozatlan törött mákot is kap, és gubacslet is adnak be neki.

Gyomorfájásnál legáltalánosabban ezerjófűvet használnak.

Gyomorkeménysegnél, amit csömörléstől lehet kapni, a gyomrot fokhagymás ecettel meggyömösölik és ragadós égerfalevelet vagy büröklevelet tesznek rá. Továbbá szénapolyvát főznek és azon gőzölik a gyomrot; a forró szénapolyvával borogatják is. Raknak még rá ecettel párolt *cinaduna* (vére-hulló-fecskefü) levelet is.

Gyomorgörcsöt (nádra) lótejvel és vadgesztenye belével kúrálnak. A dagadt gyomorra forrázott, megszírozott káposzta- vagy *cinaduna*-levelet tesznek.

Hideglőlős beteggel olyan vizet itatnak, amit a kerék *teszli*-jéből kihúzott szög lyukán öntöttek keresztül. Ha az ember tavasszal háromszor megkerüli az először megpillantott hangyarakást, úgy abban az évben nem leli a hideg.

Heptika ellen jó a kígyózsír, továbbá a bodzafa belső héjának a zöldje megfőzve. Használják erre a célra a *szedernye*- (földi szeder) levélből, hársfavirágból, pipitérből készített teát sárga cukorral. Ugyancsak forrázza vagy porrá törve a cserfa *tüdejét* is (az adott leírás szerint zuzmónak gondolom, de esetleg a cserfa termése is lehet).

Iramlást húgyos, ecetes vagy hidegvizes ruhával borogatnak.

Kelésre édes tejben főtt lenmagot tesznek vászonra kenne. Jól „éreszti” a kelést a tejbe áztatott, sáfránnyal összefőzött zsemlye. Ha a kelés megérett, kihúzza a genyt a *flastrom*, amely újszappan, gyanta, zsír, viasz keverékből készül. — Vakkelésnek azt nevezik, amelyiknek tüzes, hegyes a vége.

A *korpásvart*, amelyet pénzvárnak neveznek, ecetes hamuval kenik meg. *Köhögés ellen* használnak: bodzavirágot, tejben főtt vöröshagymát, reszelt tormával kevert mézet, reszelt sárgarépa megcukrozott levét, hársfavirágteát, amelybe néhány búza- és kukoricaszemet is főznek. Vannak aztán olyanok is, akik a vizeletüket isszák meg, ha köhögnek.

Köszvény elkerülhető, ha Szent-György nap előtti békanyállal mosdik meg az ember.

A *körömméregnek* az ellenszere a *disznóméreg*. Így nevezik a disznó epéjét, amelyet disznóöléskor megszáritva eltésznek; használat előtt forróvízbe áztatják és úgy húzzák a fájós ujjra: biztos hatású szernek mondják.

A *láb betegségei*: *Törésre* sült vöröshagymát vagy *bábilévelszárat* (ló-sóska) tesznek. Meghúzogatják fenyő- vagy *gávicgyökérrel* (kígyószisz'), bekenik takonnyal vagy friss tchéntrágyával; tesznek még rá megrágott kenyérhéjat is megszóva. Ha megfakad a törés, macskaszőrrel kevert kovászt tesznek rá: az kihúzza. — A *hűdések* lábat szénapelyvában gőzölik, sós vízben áztatják. — A *sebes* lábat zsíros ruhával kötözik be; azt a rongyot, amivel a sebes lábat mossák, el szokták dobni. A sebes lábúak általában bűcsújárhelyeken szoktak gyógyulást keresni.

A *lázás* beteget, vagyis akinek „forrósága“ van, most már hidegvizes borogatással látják el és hideg tejet itatnak vele; régebben forró szénapelyvával gőzölték a lepedővel letakart beteget.

Ha szoptatós asszonynak *mellkeményedése* van, zabot melegítenek rá, vagy forrázott tyúktollal borogatják.

Náthától úgy lehet megszabadulni, hogy az ember keresztülvizel egy bürüt: aki először keresztülmegy a bürün, az kapja meg a náthát.

Az *ótvart* régebben az ablak harmatjával kengették; most már disznózsíros ruhával borogatják. Azt tartják, hogy amelyik gyerekek ótvaros feje folyik, annak sohasem lesz fejfájása.

Reumánál (szárazfájás) valami *térpont* nevű kenőcsöt használnak (a gypemester készíti).

Sebre szőlő-, papsajt- és útifülevelet tesznek. Ezek mellett használják még sebre a megfőzött nyírfalvelet és a *papmonyafa* (kecskerágó) megfőzött termését is. Továbbá tesznek rá kocsikenőcsöt is, amelyet mindig a kerékagyból szednek ki erre a célra.

Szamárkehe ellen a harmadik határból hozott szamártüskét használnak: ezt megégetik és a hamuját tejben beadják a beteg gyerekeknek.

Szegedésnél lőtörlőt (jó bűdös) melegítenek a betegre. Hasznos ugyanerre még a lúdzsírral megkent kékpapír, továbbá a lábasban piritott zab vagy búzakorpa (az utóbbit hatásosabbnak tartják).

A beteg *szem* meggyógyul, ha fecske májával megkenik. Véres, fájós szembe asszonytejet fecskendeznek. Ha viszket a szem, fehér gálicső (*szemsemi*) oldatával kenik ki. Akinek árpa van a szemén, az gombostűvel háromszor körülböködösti olyan valakivel, aki az árpát először látta. Az illető közben azt mondogatja: „Árpát aratok, árpát aratok...“ Végül az árpát megbökik a gombostű gombjával és leköpdösik.

Szemölcsöt (*fökén, fökín*) attól lehet kapni, ha az ember olyan vízbe nyúl bele, amelyikből baromfi ivott. Nem szerez azonban föként az, aki disznóöléskor megmosta kezét a véres vízben. Sokféleképen lehet elmulasztani. Az ember megvágja a föként, megvérez a sebben egy cérnát, amelyre annyi csomót köt, ahány szemölcse van; a cérnaszálat pedig temetéskor beledobja a nyitott sírba. Hasonló módon megvéreznek egy pénzdarabot is, amelyet hátrafelé elhajítanak; aki fölveszi a pénzt, arra megy a fökén. Elmúlik a szemölcs, ha az ember egy csonttal, amelyet a mezőn talált, meg-

dörzsöli és azután a csontot ugyanúgy teszi vissza, ahogy találta. Kágyuval (csupasz csiga) is meghúzogatják; a csigát utána kőkénytükére húzzák és így elhajítják. Használ végül az is, ha a pemettel betakargatják. (A sokféle gyógymód ellenére is majdnem mindenkinek a kezén lehet látni néhány szemölcsöt.)

Szeplőt nem szerez a nyár folyamán az, aki Szent-György-nap előtt békanyállal megmosakodik.

Torokfájásnál a *mosodut* (mosogatórongy) megsózva a torokra kötik és imádkozás közben a torkot nyállal meghúzogatják. — Balázs-napján a torokfájósak nyakát a pap a templomban megéri a meggörbített égő szentelt gyertyával; azonban egészségesek is meg szokták érinteni a nyakukat, hogy majd ne kapjanak torokfájást. Használják torokfájás ellen a Balázs-napi szentelt almát is.

Torokgyíkös gyerekeknek a torkát olyannak kell meghúzogatni a kezével, aki abban az évben megsímogatta a Szentgyörgy-nap előtt fogott gyíkot.

Vérfolyásnál nők cserfakéregfőzetet isznak és melegített sót raknak a hasukra. Forrázat alakjában használják erre a célra a pünkösdi rózsaszirmát is, amelyet megszárogatva el szoktak tenni. Van, aki ennél a bajnál piros babákat készít magának. Ezeket csúrgós helyen a vízbe dobja, azután kifogja és a nyakán hordja őket addig, amíg meg nem gyógyul.

Vérhasnál a beteget forró téglára ültetik és forró téglát tesznek a hasára.

Viszketés elmúlik, ha az ember a helyet megnyálozza és utána megsózza.

Vizelési bántalmakat (fövenybántás) attól lehet kapni, ha az ember tojánhéjra lép. Az ilyen beteg izzó téglára vizel, vagy pedig olyan porba, amelyben tyúkok szoktak fürödni.

Zsibbadásnak (semmedis) pióca vagy érvágás az ellenszere (a gyepmester ért hozzá).

*
Moór Elemér.

Moór, E.: *Kurpfuscherei zu Rábagyarmat*. Da der Ungar zu Rábagyarmat die ärztliche Hilfe nur im äussersten Falle, — nachdem er verschiedene Hausmittel erfolglos probierte in Anspruch nimmt, — werden in den folgenden einige derselben samt Gebrauchsweise aufgezählt.

A NÉPBABONÁK LÉLEKTANA.

A népbabonák lélektanával foglalkozó tudomány feladata minden érzelmi momentumot kiküszöbölve, rokon- és ellenszenvet félretéve, tárgyilagosan vizsgálódva kimutatni az egyes babonák gyökerét és multbeli eredetét.

A népbabonákkal csak újabban kezdtek tudományosan foglalkozni. Ennek több oka is van. Az egyik az anyagnak óriási és rendezetlen tömege. A nyert anyag gyűjtése ugyanis már régebb idő óta folyamatban van, de tudományosan nemigen dolgozták fel. A németeknél Hoffmann—Kramer és Bächtold—Stäubli kétszázhetvennégy munkatársukkal egy „Handbuch des deutschen Aberglaubens“ című kiadványsorozatot szerkesztenek. Eljárásuk folyamán először az anyagot gyűjtötték össze, mintegy 250.000 különböző babonát, ezt azután téma szerint rendezték és feldolgozták, betűrendes formában. Egy másik feldolgozás Negelein professzornak 1931-ben megjelent műve: „Weltgeschichte des Aberglaubens“. Mint teológus és misszionárius, a primitív népek babonáit is összefoglalja s így alkalmat ad azok és a mi babonáink között lévő kapcsolatok felkutatására.

A babonák tudományos feldolgozását az a megvetés is késleltette, amit a tudományos körök tanúsítottak. Vannak azonban újabban az intelligen-

cia körében olyanok is, akik éppen túlzott rokonszenvből foglalkoznak a babonákkal, tehát szintén nem tárgyilagosaik. Ezek a fantázia gazdagjai, az okkultisták, misztikusok, teozófusok, mesmeristák, akik magasabb (tudományos) szempontból ápolják a babonákat saját tanaik igazolására, a hindu lelki komplexum alapján. Ezúton akarják megoldani a telepátikus jelenségek problémáit. Ezek azonban a józan tudományos vizsgálódással szemben meg nem álló elméletek. Például az okkultisták szerint van egy úgynevezett láthatatlan burok, amely az embert körülveszi s ez arra szolgál, hogy az ember egyéniségét az őt körülvevő embertömeg káros szétbontó fizikai magnetizmusától megóvja. Ebből mindössze annyi a valóság, hogy a tömegnek szuggesztív hatása van az egyénre. Ez ellen ajánlja az okkultista a védőburok alkalmazását. Továbbá arra is szolgál szerintük ez a burok, hogy egyes vámpirszerű emberek ellen védjen, kiknek befolyására különben étherikus kiáramlás indulna meg az egyénnél. E példa mutatja, hogy mily tudománytalanok ezek az elméletek.

A babona fogalmát Kant (Kritik der Urteilkraft, 158.) és mások is definiálták, de ezek a definíciók nagyon ellentmondók. Babonának nevezhetjük mindazt, ami az intelligencia felfogásával ellenkezik. Vagy: babona mindaz a hiedelem és a velejáró viselkedés, amely természettudományi szempontból képtelenség, elítélendő.

A babonák között vannak egészen egyszerűek, rövidek, egy mondatból állók, közmondásszerűek. Ezek nagyrésze az intelligencia körében is elterjedt.

Ilyenek: tükörtörés: hétévi szerencsétlenség; bútorpattogás: halál; testátlépés, pohárkiöntés, vágó-, vagy szűrőszerszám ajándékozása és annak ellenszere, a tizenhármas számhoz fűződő babonák stb. Mindezeknek messzenyúló hátterük van; például a tizenhármas szám szerencsétlen voltának hite az utolsó vacsora tizenhárom résztvevőjére vezethető vissza. Nagyon elterjedt babona, a történelemben is sokszor találkozunk vele. Leggyakoribb formája az a szokás, hogy az asztalhoz sohasem ülnek tizenhármán. (Például Nagy Károly és 12 palatinusa, az Artusz-monda stb.) Még a modern nagyvárosi életben is lépten-nyomon találkozunk vele. Például nincs tizenhármas villamos, páholy, szoba a szállodában, sőt néhol még házszám sincs tizenhármas. Érdekes, hogy a népi babonában a kilenc a szerencsétlen szám. Ez azt bizonyítja, hogy más eredete van és nincs kapcsolata a kívülről jövő hittel, hanem saját lelkivilágából ered. — Az álmoból való jóslás alapja a különös közérzet, melyet az élénk álmok okoz még az ébrenléti állapotában is.

A népi babonák sokkal bonyolultabbak. Alapjuk a népnek a miszticizmushoz való hajlandósága. Elterjedésük feltétele viszont a diszpozíció, melynek, mint befogadásra való készségnek, feltétlenül meg kell lennie a társadalomban. Amit az intelligencia természettudományi alapon logikus gondolkodással babonának nevez, a nép szemében nem az. Ezért nem is használja ezt a szót. Vannak babonák, melyek a magasabb társadalmi rétegekben is elterjedtek: ebből többen azt a következtetést vonták le, hogy felülről húzódtak le a népi rétegekbe. Ezt a teóriát hirdeti Hans Naumann: „Grundzüge der deutschen Volkskunde“ című művében az összes népi szellemi termékekre vonatkozóan. Szerinte a nép, mint konzervatív elem, tovább őrizte meg a felsőbb rétegekből hozzá leszivárgott szellemi termékeket. A babona azonban éppen az ellenkező utat tette meg: aluról szivárgott fel, éppúgy, mint a népdal. A Naumann-teóriát tehát olyképen kell helyesbítünk, hogy az alsóbb és felsőbb osztályok között állandó diffúzió áll fenn, és pedig kölcsönösen hatnak egymásra állandóan.

A babonáknál előbb alakul ki a szokás, azután magyarázzák bele a jelentőséget. Egy nagy válfaja a *névmágia* csoportja. A votjakok, borneóiak, sziámiak szokása, hogyha a gyermek súlyosan megbetegszik, a szü-

lők csúfnevet adnak neki s attól kezdve azon a néven nevezik, hogy a démonot így távoltartsák. A japánoknál kiírják, hogy a gyermek nincs itthon. Nálunk Miskolc vidékén ugyanez a szokás, a Felső-Tisza vidékén pedig kiadják a gyermeket az ablakon, névleg eladják és szintén valamilyen csúfnevet, rendszerint állatnevet adnak neki és e néven hívják haláláig. Így keletkeznek az úgynevezett *ragadványnevek*, amelyek a falusiaknál majdnem mindenütt szokásosak.

A névmágia a név szoros kapcsolatának hitén alapszik, amelyet a primitív népek tételnek fel az egyén és neve között. Még a művelt emberben is megvan az ösztön, mely arra készíti, hogy valamit keressen a név mögött, mert önkéntelenül is valami jelentőséget érez benne. A nevek-ből, anélkül, hogy valamit is tudnánk viselőjükről, önkéntelenül valamilyen társadalmi osztályhoz sorozzuk őket, valami következtetést vonunk az egyéniségre, a foglalkozásra.

A primitív ember abból a tényből, hogy a név kimondásakor magunk elé képzeljük viselőjét, arra következtet, hogy csakugyan magunk elé idézzük a személyt s hogy a nevét ismerve, valaki számára hatalmat nyerünk az illető fölött. A primitív ember azt hiszi, hogy a név kimondásakor éppúgy jelenik meg az illető, mint például az álomban. Innen van felfogásukban a szoros kapcsolat a név és a személy között. Ez a hiedelem minden népnél ugyanarra az alapra vezethető vissza. Ha az alapgondolat idővel ki is csik a tudatból, a szokás tovább él, a nép látja elődeitől, utánozza, folytatja s idővel új magyarázatot ad neki: így keletkeznek a variánsok. Ezt a jelenséget az angol Survival után túlélésnek nevezzük. Németül Elementargedanke, elemi alapgondolat.

A névesere a primitív népeknél lélekcsere-t is jelent s hiedelmük szerint az előbbi névvel, lélekkel együttjáró bajtól is megszabadít.

A vulgo név azonban nem tisztán csúfnév, mint azt a legtöbb helységben tapasztalhatjuk. A primitív népeknél azért adnak csúfneveket, hogy a rossz szellem figyelmét magukra ne vonják.

A szumátrai dajákok se saját, se hozzátartozójuk nevét a viláért el nem árulnák, éppúgy más primitív népek, mint az ausztráliaiak, indiánok sem, mert azt tartják, hogy ezáltal magukat annak hatalmába adják, ki nevüket megtudta s így bajba kerülhetnek. Épp ezért sértésnek is veszik, ha valaki nevük után érdeklődik. Sok helyen még a házastársak sem szólítják egymást igazi nevükön. Vannak helyek, ahol mindenkinek két neve van: a valódi, amelyet sohasem használ, és egy másik, amelyen hívják. Az előbbit a legnagyobb titokban tartják. Ezt a jelenséget az utazók sehogy sem tudták megmagyarázni. Meiners szerint a gyermekek az ősök nevét kapják s azok iránt való tiszteletből nem szólítják őket a nevükön.

Pallas, Katalin cárnő idejében élt híres utazó, elmondja, hogy az osztják asszonyoknak nincs nevük. Nepalban, Elő-Indiában, a szipoly-lázadás alkalmával Gul Ri Szot, a lázadók vezére azt a parancsot adta híveinek, hogy az angol főparancsnok nevét tudják meg: írják egy papírra és égessék el, hogy ilymódon ártsanak neki. — A skandináv Edda-dalokban Sigurd legyőzi Fafnir sárkányt s ez haldokolva megkérdi nevét, de ő nem árulja el, hanem „Szép Szarvas“-nak nevezi magát, hogy el ne átkozhassa őt a haldokló, mert a haldokló szavának nagy az ereje, ha valakit nevén nevezve elátkoz. Egy dán balladában Hildebrandt lovagot csak akkor győzték le, amikor kedvese őt nevén szólította. Általános hite volt e kornak, hogy a küzdő lovagot nem szabad nevén szólítani, mert ezzel „halálra nevezik“ az illetőt, azaz hatalmába adják ellenfelének.

A babonás bretagne-i nép képzelete minden helyet tündérekkel népesít be, de ezek nevét soha ki nem ejti, mert akkor megharagszanak és bajt okoznak. — A norvégiai Lund-beli fatemplom építésekor szent Lőrinc püspök szerződést köt egy pogány szellemmel, aki vállalkozik is a fel-

építésére a következő feltétellel: ha az építés befejezéséig nem találja ki a szellem nevét, akkor ez a püspököt hazaviszi eldelül a családjának. Amikor már csak a torony gombja hiányzik, a búsán sétáló püspök véletlenül meghallja, amint a szellem felesége éhes gyermekeit apjuk nevével csitítja: „Majd elhozza nektek Find apátok Lőrinc püspök szemét.“ Lőrinc gyorsan kiejti a nevet, mire a szellem holtan bukik alá a toronyról.

A Parzival-monda egyik problémája, hogy Parzival miért nem kérdezősködik a körülötte pompázó tündéri város felől? Ennek magyarázata az a pogánykori hiedelem, hogy ilyen látványoknál egy szót sem szabad kiejteni.

A névmágia alaptémája mindig a primitív világfelfogás. Egyik csoportnál a félclem az oka a név cserélésének. Van olyan eset is, amikor a név teljesen identifikálva van a személlyel, mint az illetőnek árnyéka, haja stb., tehát beletartozik az illető személy integritásába. Egy amerikai utazó írja, hogy az indiánus hiedelme szerint saját neve éppoly alkotórésze lényének, mint bármely más testrésze és éppúgy sebezhető is. Afrika nyugati partjain lakó népek felfogása szerint az eredeti első név gonosz céllal való felhasználásával éppúgy meg lehet sérteni valakit, mint testének bármely részén.

A dravidák is meg vannak győződve, hogy nevükkel egy lényre forrtak össze s ezzel függ össze a név által való odaidézés, de inkább csak lelkiileg. Tehát a lélek és a név vannak integer kapcsolatban. Igézés ∞ idézés. A rontó szellemet azért nem nevezik meg, hogy ezáltal oda ne idézzék. A kisgyermeket közhasználatú szavakkal nevezik, mint például kutya, por, piszok, fereg, pióca, hogy ha említik a gyermeket, a rontó szellem ne tudhassa, kiről van szó.

Keleti mesék motívuma, hogy a szegény ember jajgatására egy szellem jelenik meg, ki szolgálja lesz, mert neve éppen úgy hangzik, mint a szegény ember sóhajtása. — A vogul mesékben a világügyelő hősnek van egy öreg néneje, aki megengedi öccsének, hogy megidézzé, de csak lassan ejtse ki nevét, mert különben nagyon kell sietnie.

A Tiszántúl sirató asszonyokat találhatunk, akik nagyon sokat emlegetik a megholtat. Az a remény lappang e szokásban, hogy ezzel visszaidézhetik. Szardíniában, Szicíliában művésziesen költőien tudnak elsírati a sirató asszonyok. Minden jajgatás előtt és után a halott nevét emlegetik.

Az állatokat, amelyektől félnek, nem szabad megnevezni, csak körülírni. Szarvas, farkas, medve elnevezések mind ezt bizonyítják. A medvére valamikor az állatok királya átkot mondott s ezért felvette a „mézevő“ nevet.

Attila neve is voltaképp gót s azt jelenti: atyácska. Tehát az ő nevét is eltitkolták.

Primitív népeknél szokás, hogy nevet cserélnek egymással a baráti hűség, véd- és dacsövetség kifejezésére, amely minden más kapcsolatnál erősebb. Férfi férfivel nevet cserél s ez lényük teljes kicserélését jelenti. Coock mindig annak a bennszülöttnak nevét használta, akivel nevet cserélt s mint ilyet, törzsfőként tisztelték. Egyszer eltévesztette a nevet s ez életébe került. — Egy indián törzsfőnök nevet cserélt egy európai utazóval, akinek ettől fogva joga volt a törzsfőnök minden hőstettét magának tulajdonítani.

A primitíveknél, ha valaki magasabb rangra emelkedik, nevet változtat. A varázsló, amikor hivatalosan működik, más nevet használ, mint a magánéletben. — Ha a nagy khán egyik vitézét megveti, de kivégezteni nem akarja, akkor új nevet ad neki. Ez a megkegyelmezést jelenti.

Fontosabb életfordulónál, például ha az apának fia születik, nevet cserél. Tahitiban minden olyan szót meg kell cserélni, amelyben az új fejedelem neve előfordul. Például kettő helyett: együtt; öt helyett: kéz (öt ujj) a fele a tíznek, mert a főnök neve előfordult e szavakban.

Kínában a Ming-nemzetség uralkodásakor még az írásjeleket is meg kellett változtatni. A mandarinoknál, ha a hivatalba egy olyan nevű kerül, mint a főnök, az alacsonyabb rangúnak meg kell változtatnia a nevét. Jedo-Tokió huszonöt év alatt kapott új neve a japán fővárosnak.

A holtakat nem szabad említeni. Mikor például egy vigyázatlan utazó kiejtette a halott törzsfőnök nevét, az összes jelenlévő indiánok elkomorodtak. Skóciában, az özvegy órákon keresztül elbeszélget férjéről, de nevét nem szabad említenie.

A halott nevét azért nem említik, mert egyrészt azt tartják, hogy gonosz szellem költözött bele s az jelenik meg, ha róla beszélnek, tehát itt a félelem az alapmotívum, másrészt pedig a nyugalomát nem akarják zavarni. Ha Kínában, vagy Japánban meghal a császár, új nevet adnak neki s azt egy nagy táblára írva közlik a néppel. Egy utazó, Hans Taden, aki 1550 körül New-York táján hajótörést szenvedett, azt írja, hogy a gyermeknév az indiánoknál addig marad érvényben, míg egy ellenséget meg nem öl. Attól kezdve annak a nevét viseli s azután sorban még mindazokét, akiket megölt. — Némely törzsfő rabszolgákat követelt a legyőzött ellenségtől s azokat megölve, felvette neveiket, hogy erejük ő belé szálljon.

A névszere nagy befolyással van a nyelvek fejlődésére és a jelentésváltozásokra.

A különféle szokások mostani formájukhoz képest meglepően más eredetre mennek vissza. Ilyen a *csokolózás*. Az angol Taylor „The Encyclopaedia Britannica“ című művében adta magyarázatát a csók szokásának. Történeti időközön belül vizsgálva, úgy találjuk, hogy csak a Földközi-tenger kultúrkörében élt, vagyis: az ajkak, illetve szomszédos testrészek érintkezése az ajkakkal európai eredetű s ez a csók még itt is aránylag későn vált szokássá, mert a régiek csak ritkán említik. Voltaképen ceremóniális eredetű és jellegű csókkal üdvözlik eredetileg egymást, az alacsonyabb rangúak kézcsókkal. Nagyon kevesen vannak, akik Taylor véleményével nem értettek egyet s így csak igen kis irodalma van a csóknak.

Burdach fiziológus, az akkor uralkodó Schelling-féle természetfilozófia hatása alatt „a lelki egyesülés jelképének“ nevezte a csókot. Herbert Spencer szociológiája is foglalkozik a kérdéssel, valamint Richard Andréé (Ethnographische Parallelen). Mindezek abból indulnak ki, hogy a primitív népeknél más szokásokat találunk ehelyett. Széchenyi Béla Kínában járva, egy előkelő mandarinnak elmondta, hogy az európaiak hogyan csokolóznak, mire az borzadva mondta: „Brrr!“ A japánok előtt valósággal undort kelt.

Az eszkimók, lappok, az ázsiai szigetvilág lakói, valamint a mongol népek lakói közt sokkal jobban elterjedt a „szagló-csók“ („olfaktorischer Kuss“), melynél az orrot a szeretett személy arcához szorítják s így szívják fel az arcból kipárolgó illatot. Ezt a csókot az ethnológiában „maláj-csók“ néven ismerik. Sokan ilyenkor szájukat még el is takarják. Ezt arra magyarázzák, hogy a szaglással konstatálni akarják, rokon-e az illető, vagy sem. Való, hogy a különféle népfajoknak más-más szaguk van. A négereknek ammóniák-, a kínaiaknak fokhagyma-, az indiánoknak tanin-szaguk van s ez nincs összefüggésben a tisztálkodással.

Ezzel a magyarázattal viszont ellentétben áll az a körülmény, hogy az orrcsók gesztusát mosolyogva gyakorolják és csak ismerősökkel szemben, tehát nem azért, hogy megismerjék: rokon-e az illető, vagy sem.

A csókról szóló különféle tudományos magyarázatok — különösen Tayloré — túl logikusak: a mondákat és hagyományokat nem veszik figyelembe.

Ilyen mondák például: Basel mellett egy félkegyelmű legény egy barlangba jut s ott egy elátkozott királyleánvt talál, akit háromszor kellene megcsókolnia, hogy az az átok alól felszabaduljon.

A csóknak átok alól felszabadító ereje számtalan népmesében található.

Angol, dán stb. balladákban igen sok példáját találjuk ennek. — Az Északi-tenger szigetén telepszik le egy dán paraszt. A régi lakók: törpék s vadállatok felzúdulnak ellene. A paraszt védekezésül keresztrel jelöli meg házát, mire ellenségei mind megszöknek egy kivételével, aki azt követeli, hogy a paraszt felesége őt megcsókolja, különben pusztulniok kell a szigetről. A paraszt és felesége meglátogatják őt barlangjában, s az asszony meg is csókolja a törpét, mire az ifjú lovagvá változik.

Tetszhalottat is felkelt a csók, valamint mély álomból is (Csipkerózsika). Ha a hőst valaki, például anyja megcsókolja, elfelejti kedvesét és minden reá vonatkozót. S a lány hiába várja kedvesét a kapuban, az nem jön, mert a fiút anyja álmában megcsókolta (A kis király). Eszerint a csóknak varázshatása, sorsváltoztató ereje van.

Madagaszkár szigetén az orr-csóknak az a gondolat jut kifejezésre, hogy az orrból kiáradó levegő az ember lelkének kibocsátása s így egymás lelkét szívják fel és cserélik ki kölcsönösen. A haldokló apa megcsókolja legidősebb fiát s ezzel átadja lelkét, hatalmát, tekintélyét. A primitív ember nem is él vissza a csókkal, éppen e magasztos magyarázat értelmében.

Innen, e magyarázatból ered a csóknak felszabadító, megváltó hatalmába vetett hit. A felszabadító az clátkozottnak átadja a saját, átoktól szabad lelkét, mely fölött az elátkozó, megrontó hatalomnak nincs ereje: tehát az új lélek ereje kelti életre a tetszhalottat és nem maga a csók. Az ajk- és orrcsók közös gondolatból erednek tehát és abból differenciálódtak. A lélekzet közvetlen átvételének aktusa tehát a csók s az orr-csóknak még a felszívás aktusa is megvan. Nem érzelmi alapú volt eszerint az eredete, mert a nő primitív fokon alacsony helyzeténél fogva nem is ébreszt szerelmet a férfiben. Megveti, mint bármely háziállatját, mert az asszonyt is éppúgy megveheti. Éppen ezért nem is csókolózik vele.

Az egyes jelenségek legősibb lélektani okát még nem ismerjük. A legprimitívebb gondolkodási forma: egyes dolgok megfigyelése és megjegyzése. A primitív ember megfigyelése sokkal élénkebb és pontosabb, mint a kultúremberé. A pigmeusoknak nincs szükségük újabb benyomásokra, ők azon a fokon állanak, amikor még csak egyes dolgok megjegyzéséből áll a gondolkodás. A haladottabb fokon álló primitív népek már kapnak új benyomásokat s midőn agyuk bizonyos mértékig megtelik az egyes megfigyelésekkel, szükségük van bizonyos csoportosítási formára, hogy az újabb benyomásokat lehetővé tegyék: ekkor kezdik kapcsolni a fogalmakat. Így alkották meg a csoportosításnak azt a fajtát, amikor lokális képeket, kapcsolatokat teremtenek. Például: mindaz, ami az emberre vonatkozik, hozzá is tartozik (lábnyom, árnyék, fegyver stb.). Nem leszármaszási kapcsolat ez tehát, mert az időről nincs határozott fogalmuk, történelmet nem ismernek. Ismerik azonban a reintegrálódás fogalmát (például a magból az anyanövényhez hasonló fejlődik). A legtöbb babona ebből a gondolkodási fokból maradt meg, de többnyire csak a szokás alakjában; a később hozzáfűzött magyarázat csak kikényszerített, mely pótolja a feledésbe ment ősi értelmet.

Ceylon, Szumatra, Malakka, Celebes szigetek primitív lakói, sőt még az indiánok között is a leglehetősebb kapcsolásokat találjuk, melyek előttünk merő képtelenségeknek tűnnek fel. Például az Amazon-vidéki indiánok közül az egyik elmondja, hogy gyermeke beteg. Az európaítól kapott gyógyszert ő maga veszi be, mert szemében a család egy integritást képez s amit ő tesz, azt a szellemek a családtagok szellemeinek adják át. *Ez az integritási kapcsolat.*

A babonák egy része a gondolkodásmód legprimitívebb formájára megy vissza, amely még a pigmoideknél található. Itt találjuk az első lépést a gondolat rendszerezésére. Mindaz, ami egy bizonyos alak, vagy ténykedés körül sorolható, egy bizonyos képet alkot. Ez az integritás. Az egyik rész felidézésénél a többit is felidézi s így szoros kapcsolat áll fenn a részek között. (Ez a kapcsolat még megmaradt a haladottabb fokon is.) Időkapcsolatot, leszármazást, okozati összefüggést nem ismernek, nincs történelmi felfogásuk.

Az integritás gondolatformájához tartozik az a felfogás, hogy a rész az egészet helyettesítheti. (Pars pro toto.) Ez nemcsak szimbólum, hanem valamikor valóság volt a nép gondolkodása szerint.

A haj az emberi testnek egy része. Hogyan szerepel a babonában? Minden nép ismer haj-babonákat, kivéve az ausztráliai pigmeusokat. Úgy látszik, ezek még nem jutottak el az integritási gondolatra. — A lenyírt, vagy kifésült haját kidobni nem szabad. A régi felfogás feledésbe ment, új magyarázata: örökösen fejfájós lesz tőle az illető. Angliában mondja egy leány, hogy szörnyű fejfájása lesz, mert egy madár elvitte kifésült haját. — Indiában a levágott haját a halott mellé teszik a koporsóba, hogy a feltámadáskor megtalálja. — Ósi egyiptomi mese a két fitestvérről szóló. Az egyiknek csodaszép szőke felesége van, akinek haja a Nilusba esve, a fáraóhoz kerül. A fáraó varázslói a haj segítségével megszerzik feleségül uruknak az asszonyt. — Hasonló fordul elő Tristan és Isolda történetében.

A babonát sokszor megfordítják, így is van érvénye. Például: ha a boszorkány hajszála nálunk van, nem árthat nekünk. Egy XVI. századbeli boszorkány, Turzóné szerint a leányt úgy kell megkötni, hogy hajából egy fürtöt elásnak s akkor nem mehet férjhez. — Fejfájás ellen a haját el kell égetni. — A polinéziai őslakók a haját a temetőben földelik el, mert majd az egész test is odakerül. A temető náluk tabu. — A chilei indiánok ellenségük hajfürtjeit a folyóba dobják, hogy az illető is fulladjon vízbe. — Az inkák befalazták levágott hajukat és körmüket, hogy haláluk után minden részük együtt legyen a feltámadáshoz. — A moabita arab foglya haját levágja, azután szabadon engedi abban a hitben, hogy úgysis hatalmában van.

Számtalan forma fűződik hazánkban is a haj- és körömbabonához. — A hűtlen kedves visszahódításához észrevétlenül kell haját lopni, ehhez az ujjból vért csesztetni, hogy ők is mindig együtt maradjanak. — Nő péntek este ne fésülködjék, mert kihullott haját a boszorkányok felszedik és belőle is boszorkányt csinálnak. — Szoptatós asszony levágott körmét égesse el, hogy gyermeke dolgoz legyen (= hosszú körmökkel nem lehet dolgozni). A leány a legény körmét varrja ruhájába, mindig utána fog járni (= saját integritásához tartozó darabja után jár).

A köpés szintén az integritás gondolatát fejezi ki. Ha rosszat látunk, köpünk, hogy a rossz eltávozzék. Értékes holminkat megköpdössük, jelezve, hogy tulajdonunk s más el ne kívánja. A kisgyermeket megköpdökik igézés ellen stb.

A haj, köröm és nyál összefüggése az emberi testtel természetes, de a többi dolgoké, minők az árnyék, lábnyom stb., már a primitív gondolkodás sajátos észjárásából fakad és valószínűleg az előbbiekből indult ki. Vaskövetkezetességü törvényeket szabnak eléjük ezek a kapcsolatok. Az árnyék a primitív ember szemében védője az embernek, akit kísér. Délben kicsi az árnyék, mert ilyenkor, fényes nappal, kevés veszély fenyegeti az embert. De kora hajnalban és este, amikor több a veszély, az árnyék is megnő. Szerintük az árnyék misztikus jelenség, védő lélek, mely szorosan a testhez kapcsolódik s a test halálával szerepe is megszűnik.

Schuller szebeni evangélikus püspök „Der Schattenverkäufer“ című tanulmányában Kőmíves Kelemen mondájából indulva ki, megállapítja,

hogyan ezt csak a regátiak ismerik. Szokásban van náluk, hogy — a régebbi emberáldozat helyett újabban — fekete kakast, tyúkot vagy tojást tesznek a küszöb alá, mert az új épület szelleme áldozatot követel. Leggyakoribb azonban, hogy egy elhaladó ember árnyékát veszik fel papírra vagy lécre s azt falazzák be. A regátbeliek vásáraikon árnyékot is árulnak. Alapgondolata, hogy az egyénnek egy részét képezi az árnyéka s ha azt befalazzák, az illető személy is el fog pusztulni. — Boszorkánypörökben gyakori a vád, hogy „embercket mért”, vagyis felvette az árnyékát.

A lányom a személy integritásából legkönnyebben megszereshető rész. Így tehát felvehető s annál hathatósabb, minél frissebb. Igen értékes, mert észrevétlenül vehető fel. A lányom felvételével az illető személy integritásának egy része a más hatalmába megy át s azzal azt tehet, amit akar, hogy majd az illetővel is ugyanaz történjék. Primitív népek a vadak lányomára tüzes fadarabot tesznek, hogy az állat kimelegedjék és elfáradjon.

Háromszéki néphit szerint a leány, hogy udvarlója elvegye, tegye a legény lányomát a küszöb alá. — Ha a szatmári leány a legény lányomával tapasztja ki a kéményt, akkor az mindig reá gondol.

Az állatokkal kapcsolatban is megvan az integritási gondolat. Az állat és istállója, kötőfeke integritási egységben vannak.

Elkalandozott lónak a kantárját kell rázni, akkor visszajön. — Szent György éjszakáján összegyűlnek a boszorkányok s ha ilyenkor valakinek a fejéhez vágja az ördög a kantárját, az lóvá változik. A *lóvátész* kifejezés innen származik. A lóvátett ember fizikailag nagyon lesorvad, mert álmában mindig nyargal. Úgy áll bosszút a boszorkányon, hogy az ő fejébe vágja a kantárt s akkor ez lesz lóvá.

A ház és részei szintén egy komplexumot alkotnak, legfontosabb része a küszöb. Ennek rengeteg babonája van. A küszöböt védeni kell, mert ezen keresztül jön be a házba minden jó és rossz. Marco Polo, ki egy tatár khán udvarában élt, vaskos könyvben írta le tapasztalatait. A küszöböt nem szabad érinteni, mert a szerencsét őrzi, szent dolog s a tilalom megszegéseért súlyos büntetés jár.

Ha a tehenet megellett, az irigy szomszéd krajcárt lop a küszöb alá, hogy a tehenet megrontsa. — A jegyesek a küszöb alá pénzt ásnak, hogy a szerencse, vagyon megmaradjon. — Az istálló küszöbe alá fokhagymát ásnak, hogy a tehenet meg ne igézhessék.

A rémületes jelenségek különösen foglalkoztatják az elmét. Így a vilámcsapás és a tűz általában. A tűz ropogása, fénye, sírása, hősége mind misztikus jelenségek, melyek izgatják a képzeletet. Jótulajdonságai is lévén, tiszteletet gerjeszt, ezért szentnek tartják és imádják is, mint a perzsa parszik. A tűz a legáltalánosabban tisztelt elemek egyike, melynek kultusza versenyez a holtak tiszteletével. Mindjárt eredetében szembe-tűnően mutatkozhattak azok az indítékok, melyeket a földi tűz égi származása keltett az elmélkedő emberi szellemben. Másfelől a vulkanikus eredetű földi tűz az alvilág felé fordíthatta az okkereső emberi elmét, amely ilyenformán elég hamar bizonyos rendszerbe foglalta a tűztüneteményeket. E rendszerben a napot, a fellegekből lecsapó villámot, a föld mélyéből előtörő vulkáni tüzet az isteni őserő más-más alakban való jelentkezéseinek ismerték föl.

Mythikus időkből is nyoma van a tüzről való felfogásnak. A tűz égi eredetéről táplált egyetemes emberi hit egyik legszebb mythikus hajtása a Prometheus-féle tűzrabló demiurgok hitregetörténeti családja. — A tűz az első természeti jelenség, mely az emberiség figyelmét magáravonta. Még a kőkorszak előtti időkből is vannak tiszteletének nyomai. A házi és törzsszerkezeti, majd utóbb a nemzeti közösség tűzhelye külön tisztelet tárgyát képezi, mely a római Vesta-kultuszban jutott legszervezettebb

kialakulásra. — Nálunk Szent István IX. törvénye felmentette a vásár- és ünnepnapra templomlátogatás alól a tűzörzöket. — Az árja népcsalád iráni ága dualisztikus vallásrendszerre fejlesztette a tűztiszteletet, meg lehetőségen tisztta szellemi fokra emelvén a Zoroaszter nevéhez fűződő tanításban. — Theophylaktos szerint a magyarok tűzimádók. Ez a téves vélemény onnan eredhetett, hogy a turk törzsek, amelyekkel őseink érintkeztek, csakugyan azok voltak. Ami a magyar néphit még ma is élő és ellenőrizhető elemeiből tűzimádási nyomokra enged következtetést, az alig különbözik a többi európai népek analog népeleti jelenségeitől s így nem tekinthető specifikus ősvallási maradványnak.

A tűzzel kapcsolatos babonák lélektani alapja részint a tisztelet, részint a félelem. A tűz kvalitását illetőleg a primitív felfogás azt tartja, hogy élő valami, mely megemésztí a dolgokat és füst alakjában átszelleme-síti őket. Kultúrtörténeti szempontból nagy fontosságú az élelmiszerek elkészítése tekintetében. A halottégetés fölfedezése a füsttéválás megfigyelésén alapszik. A néphit szerint az emberi lélek a halál után különféle perióduson megy át. Az első a visszajárás, mely addig tart, míg porhüvelye el nem pusztul. Ennek megtörténte után elindul a túlvilágra rémséges kalandok között (népmesei motívumok.) A túlvilágon tovább folytatja földi foglalkozását környezetével együtt, de teljesen átszellemlülve. Az ilyen lelkek az imbolygó árnyak. Ha tűzhalálra, illetve elhamvasztásra kerül a test, akkor az első periódus megrövidül.

A tűz azáltal, hogy tisztátalan anyagokat elpusztít, tisztító hatású. Mivel a halottal való érintkezés tisztátalanná teszi az embert, a temetésről hazajövet háromszor megkerülik a tűzhelyet, vagy két, a szabadban rakott tűz között mennek el. Tisztító hatásának hitét megtaláljuk a kereszténység szertartásaiban és legendáiban is (tűzszentelés, tisztító-tűz, stb.).

A tisztelet nyomát látjuk abban a tényben, hogy önkéntelenül is áldozatot hoznak. Pl. kenyérsütéskor egy vakarcsdarabot a tűzbe dobnak. Egy XVI. századbéli hit szerint a tüzet nem szabad kialudni engedni, mert akkor a tűz szelleme elhagyja a házat s ez nagy veszteség. — Költöző pásztorok régi szállásukról magukkal viszik a tüzet.

Ha a tűz morog, pattog, duruzsol, meg kell etetni. Sót tesznek bele, hogy a benne lakó szellemet táplálják; vizet is öntenek rá, hogy szomjúságát csillapítsák. — A tűz morgása haragos vendég jövetelét jelzi, ilyenkor bele kell köpködni. — Ha valahol tűz ütött ki, a láng tovaterjedését megakadályozandó, kenyeret és cipőt visznek a vész színhelyére. (A tisztelet- és félelemből fakadó engesztelő áldozat.) — A villámcsapás által okozott tüzet a nép felfogása szerint csak elsőborjús tehén tejével lehet eloltani.

Betegségek gyógyítása is kapcsolatos a tűzbabonákkal. Ez azon a hiten alapul, mely az isteni hatalom egyik részének tartja a tüzet, még a házi tűzhelyet is (Vesta-kultusz, aztékok, parszik). — Lakodalomkor tüzet raknak s ezt a menyecske átugorja, hogy sarka soha fel ne repedezzen és az irígyek rontó hatásával szemben immunizálódjék. Boszorkányok ellen is immunizál.

A tűz mestere a kovács; ez az egyik legősibb mesterség. Tekintélye a tűz tisztületénél fogva igen nagy s neki külön, a tűzzel kapcsolatos varázslói, kuruzslói, gyógyjavasi tekintélye volt. A régi keltáknál három kasztot találunk: druidákat, bárdokat és kovácsokat, kik soha jobbágyok nem lehetnek. A gretna-greeni kovács esketői és választói joga a régi búbájosi, papi jogokból ered. Az egyes néger törzseknél a kovácsok kasztja szent és sérthetetlen. Másutt viszont éppen ellenkezőleg: kiközösített, kitagadott pária a kovács, ki még feleséget sem kap. Ennek a különböző elbánásnak az volt az oka, hogyha oly nép győzött, mely nem ismerte a mesterséget, akkor ez — félve az ellenség kovácsától — azt ki

is közösitette, jöllehet megtartotta. A régi époszokban a fegyverkovácsoknak mindig fontos szerepük van. A Kalevala szerint a kovács együtt született a tűzzel és a vassal.

Mint orvosok is szerepelnek, különösen az angolkórnak nagy gyógyítói. Mikszáthtól tudjuk, hogy hazánkban is élt egy gyógykovács, Szécsényben, aki kitűnően operált szemhályogot. Egyszer egy pesti orvosprofesszor figyelmeztette a szem végtelenül finom és kényes szerkezetére s ettől kezdve nem tudott többé operálni.

A tűzzel kapcsolatos a vas babonája is. Az úton talált lópatkó, ha töredék is, szerencsét hoz. Ha patkót találunk, vigyük haza, gondoljunk valamire s az teljesülni fog. Agaival befelé kell a küszöbre szegezni, hogy a szerencse bemenjen. Ennek a hitnek az eredete még mindig homályos. Az általános néphit szerint a vasnak ördögűző-, a patkónak gyógy- és védőereje van rontás ellen. Göcsejben azt tartják, hogyha a beteg tehén tejét ráfejki a lyukas patkóra, a tej megjavul. A tűzhelyen égő tűzbe dobott patkó megvédi a marhákat a vadak támadásától. Ha a boszorkány a tejet megrontja, le kell kapni a fejről a kendőt s otthon egy patkót addig kell verni, míg a boszorkány nem kér kegyelmet. Halott mellére patkót, vagy más vastárgyat tesznek, nehogy a szelleme visszajöjjön. A fiatal apa az ajtóba kést vág, hogy a boszorkány a gyermeket ki ne cserélje. A vőlegény csizmaszárába kést, villát tesznek, hogy soha beteg ne legyen. A menyasszony, mielőtt átlépné férje házának küszöbét, vasat fog kezébe, hogy erős legyen. Temetéskor kést tesznek a küszöb alá, hogy a hazajáró lélek megvágja magát.

A vas visszariasztó, rosszat-távoltartó szerepét a gazdasági életben is megtaláljuk. Ez, mint főfoglalkozási ág, nagyon fontos a népi pszichében. Ha a tejnek nincs föle, a boronából egy tüskés ágat és egy kést kell a sajtárba állítani és ráfejni. Kenyeret nem szabad késsel a tejbe aprítani. Ha az aludttejet villával eszik, a tehén tögye megrepedezik. Mikor a kiscsirkéket először teszik ki az udvarra, kést is visznek, hogy csakis ettől legyen a haláluk.

Az ókorban az állatokat mindig vaseszközökön terelték át. Dániában, Svédországban nagycsütörtökön baltát dobnak a mezőre, hogy jól teremjen. Az elemi csapásoktól rettegő földművelő nép baltát, vagy más vastárgyat tesz ki az udvarra, hogy a terményeket kár ne érje. Az ókorban véres baltákkal fenyegettek az ég felé. A ruthénok szerint a villám nyílalakú vas, melyet a gonoszok ellen küld az Isten a földre.

Arra is találunk példát, hogy a vasat kerülni kell. Mózes III. könyve előírja, hogy az oltárkövet nem szabad vassal megfaragni. A rómaiak és sabinok csak bronz borotvát használtak. A szentélyekbe vasholmit bevinni nem volt szabad. A fratres arvaes szent ligetében, ha feliratos követ állítottak, a vaseszközöket csak egy-egy juh feláldozásával volt szabad be- és kivinni. A zsidóknál a circumcisiót csak köeszközzel szabad végrehajtani.

A litván és porosz parasztok vas evőeszköz nélkül ülik a halotti tort. A szamojédeknél a bálványbábuk ruháit nem szabad tűvel varrni. Az aranyparti négerék fetisimádáskor ruhájukról minden vasból levő tárgyat eltávolítanak. A Beering-szorosi eszkimók a fehér bálnát nem vadásszák vasszigonnyal. Az arizonai indiánok vallási szertartásokhoz nem használnak vaseszközöket. Birmában nem szabad a pap- király házába vasat bevinni. Az eszkimók haláleset után három napig nem használnak vasszerszámot, ugyanezt teszik a kínaiak hét napig, nehogy a hazajáró lelket megsértsék.

Ahol tehát közvetlen kapcsolat van a szellemekkel, nem szabad vasat használni. Szimbolum-e ez, vagy általuk reálisnak felfogott valóság? Semmiképen sem vehetjük szimbolumnak. Ennek megértésére a vas felmerülésének koráig kell visszamennünk. A kőkorszak előtt egy fa-, csont-, kagylóhéj-

korszak is volt, melyek primitív eszközeivel az ősember csak nehezen boldogulhatott. A vas hatalmassá tette az embert a természet fölött s így — hitük szerint — a szellemek fölött is. Nem volt többé védtelen élőlény, fegyverével valóban a teremtés ura lett, a biztonság érzete hatotta át. Ebből az időből maradt fenn a vas szelleműző crejének a hiedelme. Ugyancsak a vasfegyverek által megszerzett nyugalomérzetre kell visszavezetnünk azt a fentebb ismertetett hitet, mely szerint a vas szerencsét hoz.

Vessünk egy pillantást ezek után az álomjelenségekből következő babonákra. Bizonyos, hogy éber állapotban bennünk akaratomegnyilvánulás formájában figyelem ébred, mely gátlásokat hoz magával. Ennek alapján logikai formákban történik a gondolkodás. Ez az álomban megszűnik. A gátlás kikapcsolódik s a szellemi működés enélkül tetszésszerint, szertelenül, szeszélyesen folyik tovább. Ez a szellemi munka pihenő állapot, mely nem mozdulatlanságban áll, hanem játékszerű működésben. A szellemi működés ilyenkor érzékcsalódások alakjában folyik le, ezek az álomképek. Álomban a gondolatársítás megtartott, csak a külvilági ingerekkel szemben zárkozik el az idegrendszer, úgyhogy a beható ingerek helyes megítélése lehetetlen. Ezekről csak homályos képzeletünk támadnak, amikből azután emlékképeink összetársításával az álomképek keletkeznek.

Az egész földkerekségen az álomjelenséget reális dolognak tekintik a primitívek. Mivel ez a kapcsolat a képzelet műve, amely náluk erősebb, mint a magasabb kulturájú népeknél, természetesen nagy jelentőséggel is bír. A primitív ember nagyon rendetlenül él, különösen a táplálkozás rendtelenségei befolyással vannak álmaira. Éhség, jóllakottság igen élénk álmokkal járnak, melyeket valóságnak tart. Kírihatatlan felfogássá alakult valamilyen kapcsolatnak az álomba való belemagyarázása.

Az álom úgy szerepel életünkben, mint előjel: valaminek a bejelentése, amit még nem tudunk. Megrögzött normák merevednek ki e kapcsolatból. Begyökerezett hit, hogy az álomnak mindig az ellenkezője szokott teljesedni. Ennek magyarázata az a vágy, hogy a rendszeren rossz álom csüggesztő hatása után megvigasztaljon.

Idegen helyen álmódott első álom be szokott teljesedni, ha a mennyezet gerendáit lefekvés előtt megolvassák. Hogy a felébredéskor el ne felejtjük álmukat, fejük alá kell tenni a bontófésűt. Jövendőbelijét meglátja álmában az, aki András-napkor böjtöl és csak este eszik sós pogácsát, de vizet nem szabad inni. Aki álmában vizet húz a kútból, az lesz az. (Sós étel után szomjúság fogja el a szervezetet.) A böjtnek is pszichológiai magyarázata van: az éhes ember fantáziája élénkebb.

A primitívek az álomnak valamilyen materializációját ismerik, amelyet el lehet vinni és hozni. Ahol csecsemő van a házban, megkérlik a látogatót, hogy ne vigye el az álmát. Ha valaki a bölcső szélére ül, elviszi a gyermek álmát. Jó előjelek álomban denevért látni, fokhagymát enni, továbbá a fecske, gólya, evet, lepke, hangya, pók. Károsak a menyét, görény, macska (megbízhatatlanság), méh, darázs, patkány, egér, gyík, kígyó, tehát azok, melyektől többnyire amúgy is irtóznak. — Meszelni, sok embert látni, búcsúban lenni, csókolózni: rosszat jelent. A szarka nagy meglepetést hoz. (Ritkán jár emberek közé.) A fecske jó hírt, a galamb kedves látogatót, a tyúk ajándékot hoz. Kakas = tűzvész, vagy egyéb kár. (Felröppent a vörös kakas!) Rózsa, tiszta víz, fehér galamb nagy szerencsét jelent. A fehér ruha halált, zavaros víz betegséget jelent. Virág = szomorúság, halott = esős idő. Kenyeret sütni nem jó jel, foghúzás: halál.

Egy népréteg életmegnyilvánulásával foglalkoztunk s a sajátos kapcsolatokat törekedtünk megvilágítani. Ezt rettegés és félelem nem magyarázhatja meg. A tárgyalt anyag az emberiség gondolkodás-történetére vet világot: láttuk, hogy a primitíveknél más a gondolatkapcsolás, mint a mai

művelt embernél. A mai megszokott logikus gondolkodástól eltérően az integritási gondolkodásmód volt régente szokásos. Mikor az egyes benyomások már megtöltötték a lelkét, akkor kezdett kapcsolatokat, integritásokat létesíteni. Ennek egyes részci helyettesítették az egészet: a mai primitív népek gondolkodása tanítja ezt. Ez nem misztikus gondolkodás, hanem régi hagyományok átvétele és továbbadása. Tehát nem vallás és nem hiedelem, hanem hagyomány.

Herbert Spencer, ki szociológiájában az emberi berendezkedéseket tanulmányozza, a multról a jövőre következtet. Célja annak a kimutatása, hogy mind a természeti, mind pedig a szellemi valóság minden területén a fejlődés törvénye uralkodik. Valamit megérteni csak akkor vagyunk képesek, ha képesek vagyunk felmutatni a fejlődésnek azt a szabályos és törvényszerű menetét, amelyben az illető dolog azzá lett, a mi. Szerinte a babonák primitív fokon keletkezett reális gondolati termékek. Ezzel a nézetével teljesen csatlakozik Taylor megállapításához.

A babonás szokások és a hozzájuk fűzött hit között tehát nem szabad logikai összefüggést keresnünk, a magyarázatot csupán egy helyen kaphatjuk meg: a primitív nép primitív lelkiéletében.

Holló Domokos.

*

Holló, D.: *Psychologie des Volksaberglaubens*. Aufzählung und Zusammenfassung der Erscheinungen, die mit dem Namen, Kuss, Haar, Nägel, Speichel, mit den einzelnen Teilen des Hauses, Feuer, Schmied, Hufeisen, u. a. zusammenhängen.

A FÜSTÖLÉS A MAGYAR NÉPHITBEN.*

A füstöléssel való gyógyítás számtalan változatban megtalálható a magyarság között is.* S ez egészen természetes, mert hiszen a füstölés, mint mágikus cselekmény, igen régi s primitív népszokás** és célja az emberre ártó hatalmak megtörése, illetőleg a szerencse vagy termékenység kikényszerítése.

I. Mint *profilaktikus*, azaz bajmegelőző szokás, *apotropikus*, azaz védkező és célja az ártó hatalmak távoltartása. Eszközei pedig: 1. *testrészek*: egy halott négyfelé vágott szívének füstje alatt a falu végén behajtott marha nem kapja meg az uralkodó dögvést;¹ — 2. *haj*: amikor a gyermeknek először vágják le haját, ezzel megfüstölik, hogy fő- és fogfájós ne legyen s a szemverés se ártson neki;² ugyanez az oka a kihullott hajjal való nagypénteki fej- és fogfüstölésnek is;³ a halott hajával való füstölés óvószer a tőle való félés ellen;⁴ ugyanez szokásos azért is, hogy a hozzátartozók könnyebben felejtessenek,⁵ s hogy a halott szelleme haza ne járjon;⁶ — 3. *toll*: a gólyafészkes nyílt kémény alatt rakott tűzre tett farokpelyhükkel⁷ s tojáshéjokkal,⁸ vagy anyjuk fészektollával⁹ rostában¹⁰ megfüstölt csirke, liba, kacsza biztosítva van a szemverés és róka ellen; valószínűleg csak a pontatlanság az oka az oly általános feljegyzéseknek, hogy a dög ellen fekete tüllel beborított kádba téve¹¹ füstölik meg őket; — 4. *gané*: a pünkösdi hajnalán szedett és megszáritott marhatrágyával megfüstölt méhek mind visszamennek a kópübe;¹² az előhasú tinó borjának megszáritott első ganájával,¹³

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

vagy a józsefnapi marhatrágyával¹⁴ körülüstölt tehen nem bogárczik el; a disznótrágyával megfüstölt tekenőben ugyanilyen keresztfával, fakanállal és szítával készült kenyeret nem ronthatják meg,¹⁵ — 5. *növények*: az első kihajtáskor különböző füvekkel körülüstölt¹⁶ s a kapufélfa-szilánkkal megfüstölt kapun át hajtott¹⁷ marha ment a boszorkányrontástól; ugyanezre való a fokhagyma foncsikja,¹⁸ a Szent György-nap előtt szedett tisztesfű,¹⁹ s a Szent Istvánkor szedett százféle szárított mezei fűvel való tehen-²⁰ vagy a kapufélfán képződött taplóval való kapufüstölés is;²¹ az éjfélkor kilenc fejfárol vágott szilánkok füstje kiűz az emberből minden félelmet;²² a fehér és fekete nyírfa keverékének füstje elűzi az ördögöt s a villámcsapást,²³ a benedekhagymával való füstölés a lidércet²⁴ és a hollófű füstje a vihart,²⁵ a rózsavirágé a csirkedögöt²⁶ s a rutafűé a mérges állatokat;²⁷ a fenyőszurokkal való füstölés megóv a méhcsípés ellen²⁸ és a nyetátebokoré megszünteti az esetleges fogamzást;²⁹ a szülés gyorsítása végett köménymaggal, vöröshagymahéjjal,³⁰ vöröshagymakoszorúval,³¹ búcsújáróhelyen vett úgynevezett máriatej vakarékával és rozssal, köménymaggal, vereshagymával,³² feszületforgáccsal füstölik meg az asszonyt;³³ — 6. *ruha*: a szülés gyorsítása végett a férj gatyamadzagával füstölik meg az asszony szeméremtestét;³⁴ — 7. *seprű*: hogy a gyerek idejében megszólaljon, kilenc szál seprűcirokkal kell megfüstölni;³⁵ — 8. *sacramentalis tárgyak*: a tömjénnel,³⁶ Szent János-napján tömjénnel s veres asszúrózsával³⁷ füstölt ólban nem döglenek meg a csirkék; az első kihajtáskor tömjénnel,³⁸ tömjénnel és karácsonyi hamuval³⁹ füstölik körül a csordát és Szent György előtt való este tömjénnel füstölik meg az istállóajtót, hogy a boszorkányok a tejet el ne vigyék;⁴⁰ a halottól a sírra tett cserépben tartott tömjénnel tartják távol az ördögöket;⁴¹ kenyérrontás ellen tömjénnel füstölik meg a teknőt, fakanalat és keresztfát;⁴² dörögéskor tömjénnel,⁴³ pálmával, úrnapi szentelt zöldággal,⁴⁴ nagyszombati szentelt barkával, úrnapi rózsával, fehér és fekete nyírfaággal⁴⁵ füstölnek a villámcsapás és jégverés⁴⁶ ellen; — 9. több adatban csak általános megjelölést találunk, de a füstölésnél használt varázsszők nincs megemlítve: Luca napján megfüstölik a tehenet,⁴⁷ karácsony éjjelén a marhákat, méheket⁴⁸ és a nem evő disznó ólát,⁴⁹ a leölt törökök lelkének ártalmait ellen évente ugyanazon a napon körülüstölik a balatonboglári romokat.⁵⁰

II. Mint *protreptikus*, azaz *frugiferalis* szokás:

1. elsősorban *carpogonikus* és célja az állati s növényi termés biztosítása: hogy a tyúkok jó tojók legyenek, görényszőrrel füstölik meg az ólat,⁵¹ a fenyőszurokkal füstölt méhek jól eresztenek,⁵² a karácsonyi asztal alatt hált szalmával füstölt fa bőven terem,⁵³ hogy sok vaj legyen, a kópulót kolduskenyérrel kell megfüstölni;⁵⁴

2. de egy-egy *diaphthartikus*, azaz a más megrontásával kapcsolatos termésvarázslás is akad köztük: a más jászolából lopott szénatörökkel és istállóküszöbe három darabkájával való füstölés visszaadja a marha elvesztett szájaízét, de elveszi amazét,⁵⁵ a Szent György éjjelén mástól lopott istállóajtófél-szilánk bőtejüvé teszi a tehenet, de megrontja amazét;⁵⁶

3. a legtöbb *protrepticus* szokás azonban *cathartikus*, azaz

tisztító s gyógyító cselekvés és eszköze: a) *állatok*: Szent György nap előtt fogott s előbb füstre akasztott kígyó darabkáival füstölik meg a marhát általános bajnál,⁵⁷ s ha elvesztette tejét⁵⁸ és a szemmel vert gyermeket;⁵⁹ a megmárt embert a tűzbe tett veszett kutya füstjébe állítják, az állatokat pedig a füstön áthajtják;⁶⁰ — b) *köröm*: a megigézett gyereket Szent András napján ellett ártánymalac körmével füstölik meg;⁶¹ — c) *bőr*: a kígyótól megcsipett tehén véres tejet ad, kígyóbőrrel szokás megfüstölni;⁶² — d) *szőr*: a veszett kutya szőrével való füstölés gyógyszere a megmárt embernek és állatnak,⁶³ az ólomömtéssel megállapított állat szőrével,⁶⁴ kilenc szál szőrével⁶⁵ füstölik meg a megijedt gyermeket; — e) *haj, bajusz*: a szemmel vert gyermeket⁶⁶ vagy arcát az igéző hajával, vagy kilenc szál hajával,⁶⁷ testszőrével,⁶⁸ bajuszával, fanszőrével⁶⁹ füstölik meg, vagy a házat füstölik ki ezekkel;⁷⁰ aki halottól megijed, a halott hajával kell megfüstölni;⁷¹ — f) *toll*: görcsök, nehézkór ellen tollal füstölnek a beteg orra alá⁷² s a szemgyulladászt elmulasztja a pávafark füstje;⁷³ — g) *fészek, sonk*: a fájós fülbe tölcseren át vezetik a fedőre tett, parázson izzó méhsonk füstjét,⁷⁴ a véres tejet adó tehenet,⁷⁵ megkeményedett vagy dagadt tőgyét⁷⁶ s a megigézett gyermeket Szent György-nap előtt talált fecske- és sárgarigófészkekkel füstölik meg;⁷⁷ — h) *növények*: a szemverés, rontás megszüntetésére fehérvirágú gilicetüskével,⁷⁸ fecskevirággal,⁷⁹ szentelt nyírfával,⁸⁰ „bizonyos“ ágakkal⁸¹ füstölik meg a beteget; fogfájásra beléndekmaggal füstölnek,⁸² fejfájásra és kelésre fedőre tett, parázson izzó vörös kukoricával,⁸³ keléses, golyvás beteget lepedővel letakarva piros kukoricával,⁸⁴ pattanásos arcra rózsaszírommal⁸⁵ s a gyermekágyas asszonyt vizelési nehézségei ellen fenyőmaggal, bodzával, petrezselyemmel,⁸⁶ növénygyökérrel,⁸⁷ hétféle füvel,⁸⁸ szalmával⁸⁹ füstölik a teje vesztett tehenet, míg a dagadt tőgyűt különböző réti füvekkel;⁹⁰ karácsonyi⁹¹ vagy az éjféli misén csizmájukban tartott⁹² szalmával füstölik a tehenet általános bajnál; — i) *ásvány*: cinoberrel (higany és kén vegyülete) füstölik a beteget, hogy a vér kellő mozgását elősegítsék, hogy a fekélyeket kitisztítsák, továbbá súlynél; a beteget lepedővel letakarják, egy nap háromszor füstölik s ezt kétszer ismétlik meg háromnaponként;^{92/a} — j) *étel*: a fájós fülbe tölcseren át vezetik a fedőre tett, parázson izzó liszt füstjét,⁹³ tört cukorral füstölik meg a fájó fejet;⁹⁴ a karácsonyi morzsával való füstölés hasznos a hideglelés,⁹⁵ köszvény,⁹⁶ a beteg marha,⁹⁷ véres tejű tehén⁹⁸ gyógyítására; — k) *ruha*: a megigézett gyermeket a gyanúsított valamely ruhájának darabkájával,⁹⁹ a megigézett marhát a gyanúsított kötényének cserépre tett, parázson izzó csipetével,¹⁰⁰ a megigézett borjút rossz csizmatalppal,¹⁰¹ a megijedt terhes asszonyt a rajta volt ruha darabocskájával¹⁰² s az urától megijedt terhes asszonyt pedig ura nadrágjának egy tépésével,¹⁰³ a tehén kihaladt tőgyét kilencféle ronggyal¹⁰⁴ s a náthás embert kékpapírral,¹⁰⁵ a hideglelés fiút vőlegényi virággal, a leányt pedig menyasszonykoszorúval,¹⁰⁶ s végül a halottól megijedtet szemfedődarabbal¹⁰⁷ füstölik meg; — l) *mennykő*: ijedségre mennykő ütötte fával füstölnek;¹⁰⁸ — m) *sacramentalis tárgyak*: a nyavalyatörés, fogfájás, rontás ellen tömjénnel,¹⁰⁹ a nyavalyatörés és torokfájás ellen úrnapi sátorkoszorú-

val,¹¹⁰ igézés ellen szentelt barkával,¹¹¹ fog- és fül-fájás ellen az éjféle mise alatt levágott harangkötéldarabbal¹¹² füstölnek és szentelt barkafüstöléssel tisztítják a poloskás bútort is;¹¹³ — n) több esetben *különböző tárgyak keverékét* használják füstölő eszközü: az örület belladonna, lostyángyökér, fokhagyma és fekete sertésrágya keverékével füstölik három napon keresztül,¹¹⁴ a csúzos testrészt húsvéti szentelt csonttal s karácsony böjtjén az asztalon, húsvétkor az asztalfiában állott piros kukoricával füstölik;¹¹⁵ általános bajnál karácsony böjtjén az asztalon állott szalmával, úrnapi virággal, aranymáringó fészkevel, karácsonyi répával, csonttal füstölnek¹¹⁶ és azzal a szalmával, amellyel pörzsöléskor a disznó száját „felzabolázzák” s égetés után a szájában maradt;¹¹⁷ a dagadt vagy menyét marta tögyű tehenet szentelt pálmaággal és tömjénnel,¹¹⁸ vagy a ház falára ragadt meszelősörtével s darázsfészkekkel¹¹⁹ füstölik; sertéskor alkalmával a kanászok egy kereken tengelyként rudat vonnak keresztül, kóccal megerősítik s addig döngölik, míg füstre kap, lángol és a füstön keresztül hajtják a beteg állatot;¹²⁰ az igéző kék papírba csavart hajával és pókhálóval füstölik a szemmel vert gyerek arcát s ugyanekkor macskagánét tesznek nyírfakaróra;¹²¹ ha a gyermeket férfi igézte meg, lábbelije madzagából, inge kötőjéből és hajából vágnak egy darabkát s ezeket vöröshagymával összekeverve tűzre vetik;¹²² a hasznát vesztett tehenet füstös födelű házról keresztbe tett kézzel szedett szalmával,¹²³ vagy benedekhagyma, disznótrágya, kettősfejú kalász s keresztúti fű keverékével,¹²⁴ rózsabogyóval, tömjénnel s egy halott állkendőjének darabkájával füstölik meg;¹²⁵ — o) több adatban csak általános megjelölést találunk, de a füstölésnél használt varázsszerek nincs megemlítve: füstöléssel gyógyítják a megigézett kisgyermeket vagy apróbb állatot,¹²⁶ fájó fogat,¹²⁷ daganatot;¹²⁸ a köszvényes testrészt fütéskor az első füstbe tartják,¹²⁹ a szemmel vert marhát kora reggel az úton szórtanul talált „dolgokkal” füstölik meg;¹³⁰

4. a *disjunctiv* cselekvések *choristicus*, azaz szétválasztó csoportjára csak egy adat akadt: ha azt akarják, hogy a fiú ne járjon egy leányhoz, a leány ágyából lopott szalmával és ruhájának egy darabkájával füstölik meg úgy, hogy a fiú észre ne vegye;¹³¹

5. végül a *magie noire*, azaz rontó varázslás adatai a következők: elapad a tej, ha valaki három forgácsot és három bütykös rózsaszalmaszálat egy rongyocskába köt, ezt borsfű és keréknádráfű füstje fölé tartja (sic!);¹³² a Szent György előtt fogott s előbb füstre akasztott kígyó darabkájával füstölt marha egész esztendőn át nem áll meg a legelőn, nem eszik.¹³³

A varázscselekmények végrehajtásához használt eszközök köre tehát igen tág: megnyilvánul benne a nép fű-faismerete, ősi életéből átmentett hagyatéka, a kereszténység s végül a középkori gyógyászat hatása. Ezért látszott tanácsosnak az adatokat a magikus kereten belül az eszközök szerint csoportosítani, mert így világosan látható, hogy nem a magában is catharticus jellegű tüzet helyettesítő füstölés a fontos, hanem ezzel együtt az, hogy *mivel* füstölnek. De éppen az alapul szolgáló tűz magicus jellegéből következik, hogy a füstöléssel kapcsolatos szokások legnagyobb részt apotropicusak és

catharticusak. S mint ilyenek, főképp az általánosan megnevezhető gonosz, a betegségszellemek, boszorkány, a kereszténység hozta ördög s elfejlődésben az ártalmas állatok, s ártalmaik általában: a mennykő, rontás, betegség, halál.

Más oldalról világítja meg e szokások lényegét, ha azok *psychologiai* szerkezetét vizsgáljuk. *Sympathicus*, vagyis analógián alapuló varázscselekménnyel van dolgunk, amikor például a kelést piros kukoricával füstölik, hogy amint a kukorica kipattan, úgy pattanjon ki a kelés is, stb. Igen kiterjedt a partialis varázscselekmények köre: nem az egészszel, hanem annak csak egy részével végeztetnek; a megijedtét például az ijedelmet okozó tárgy egy részletével füstölik meg (Ipolyi 1: 196. Ethn. 4: 110.), a megigézett az igéző hajával, szőrével, ruhája darabjával, a veszett kutyától megmartat a veszett kutya szőrével, a kígyótól megcsípett s véres tejet adó tehenet kígyóbőrrel, stb. Végül az *anthiopathicus* varázscselekmények körébe tartoznak például a gonosznak, ördögnek, betegségszellemnek tömjénnel s más egyházi jellegű vagy ezzel kapcsolatos tárgyakkal való füstölése, azaz a gonosznak a neki kellemetlen tárggyal való elűzése.

Szendrey Ákos.

Idézett forrásművek: Békefi R., Kethely és környékének néprajza. — Bartha K., Magyar néphagyományok I. — Benedek E., A magyar nép multja és jelene. — Ecsedi J., Poros országutakon. — Erdélyi, Közmondások. — Gárdonyi G., Az én falum. — Gönczi Ferenc, Göcsej. — Horhi, Liber apiaster 1645. — Illyés, A magyar református földművelőnép lelki élete. — Ipolyi A., Magyar Mithológia. — Jankó J., A balatonmelléki lakosság néprajza. — Jankó J., Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. — Kagarov E., Essai de classification des rites populaires. Kny. — Kandra K., Magyar mithologia. — Kármán, A babonáról. — Lázár, Alsó-Fehér vm. magyar népe. — Lindner Gusztáv, A tűzről. — Liszt N., Népies gyógymódok és babonák Hajdu megyében. — Melius P., Herbarium 1578. — Mocsí Vida Gergely, Imádságos könyv 1713. — Petri M., Szilágy vm. monografiája. — Roncsik Jenő, A tűz a babonában, néphitben és népszokásban Magyarországon. — Temesváry, Előítéletek, népszokások és babonák a szülészet köréből. — Varga, Magyar babonák könyve. — *Folyóiratok:* Abafi, Figyelő. — Budapest. — Budapesti Hírlap. — Gyógyászat. — Honderű. — Ethnographia. — Népünk és Nyelvünk (NNy). — Néprajzi Értesítő. — Magyar Nyelvőr (Nyr). — Nyelvészeti Füzetek (NyF). — Székely Nemzet. — Magyarország vármegyei és városai. — Seemayer-gyűjt.

* V. ö. Ethn., 43: 165—166.

** V. ö. Hoops, Reallexikon, 3: 463.

¹ A Kandra mythológiája, Lindner Gusztáv: „A tűzről“ és Roncsik Jenő: „A tűz a babonában, néphitben és a népszokásban Magyarországon“ adatai hiányzanak a források közül, ezek helyett t. i. az eredeti forráshelyeket idézzük. Az adatok összeállítására l. E. Kagarov: „Essai de classification des rites populaires“, Revista del Instituto de Etnologia, Tucumán, 1931, 2: 49. — Varga 43. — ² Göcsej, Gönczi 144. 225. Körmöc, Ethn. 5: 114. — ³ Göcsej, Gönczi 244. — ⁴ Nagyteremi, Ethn. 29: 98. Hódmezővásárhely, Ethn. 31: 86, 36: 157. — ⁵ Kismarja, Bihar vm. mon. 228. — ⁶ Öcsöd, Ethn. 19: 162. — ⁷ Felsősomogy, Nyr. 7: 475. Marcaltó, NyF. 17: 59. Balatonvid., Jankó 418. — ⁸ Mesterszállás, Ethn. 19: 160. — ⁹ Bakonyalja, NyF. 34: 138. — ¹⁰ Tiszakeszi, Abafi: Figyelő 2: 208. — ¹¹ U. o. — ¹² Deés, Nyr. 12: 186. — ¹³ Parád, Bodony, Ethn. 6: 111. — ¹⁴ Sátoraljaújhely, Nyr. 16: 43. — ¹⁵ Göcsej, Ethn. 21: 287. — ¹⁶ Hódmezővásárhely, Ethn. 33: 87. — ¹⁷ Ipolyi 1: 268. — ¹⁸ Bács m., Ethn. 7: 98. Monogr. 338. — ¹⁹ Királk, Ethn. 22: 295. — ²⁰ Bánfalva, Ethn. 22: 295. — ²¹ Gömör m., Ethn. 7: 288. — ²² Göcsej, Ethn. 18: 93. — ²³ Mezősas, Illyés 116. — ²⁴ Vakonya, Népr. Ért. 13: 68. Göcsej, Gönczi 197. — ²⁵ Göcsej, Gönczi 170. — ²⁶ Bágyon, Jankó: Torda 235. — ²⁷ Göcsej, Ethn. 18: 99.

Gönczi 121. — ²⁸ Melius: Herbarium 109. — ²⁹ Horhi: Liber apiaster, 1645. Mocsi Vida Gergely: Imádságos könyv 1713. Nyr. 41:332. ³⁰ Mihálygerge, Ethn. 17:289. — ³¹ Temesváry 49. — ³² Pest m., Temesváry 49. — ³³ Göcsej, Gönczi 315. — ³⁴ Nógrád m., Ethn. 16:103. — ³⁵ Heves m., Temesváry 51. — ³⁶ Tunyog, Ethn. 41:125. — ³⁷ Göcsej, Ethn. 6:211. Gönczi 241. — ³⁸ Gömör m., Ethn. 7:288. — ³⁹ Göcsej, Gönczi 241. — ⁴⁰ Gömör m., Ethn. 18:169. — ⁴¹ Felsőlők, Semayer-gyűjtés, Népr. Múz. — ⁴² Hétfalu, Ethn. 6:398. — ⁴³ Hódmezővásárhely, Ethn. 33:87. — ⁴⁴ Szilágy m., Petri 2:209. — ⁴⁵ Hódmezővásárhely, NNY. 3:220. Udvarhely m., Erdély 14:149. — ⁴⁶ Ipolyi 1:277. Vas Ujs. 1886:234. Ethn. 6:201. Kethely, Békefi 44. Vas m., Ethn. 3:156. Göcsej, Ethn. 6:326. Népr. Ért. 13:68. Gönczi 193., 197., 243., 286., 612. Balatonvid., Jankó 420. Eger, Ethn. 18:99. Tard, Ethn. 7:365. Borsod m., Ethn. 22:298. Palócság, Ethn. 22:298. Gömör m., Nyr. 32:454. Rimaszombat, Nyr. 6:83. Szatmár, Ethn. 6:312. Nyírcsászári, sfj. Szilágy m., Ethn. 2:208. Nagyszalonta, Ethn. 27:75. Hódmezővásárhely, NNY. 3:220. Torontál vm. mon. 147. Baja, Ethn. 10:308. Kalotaszeg, Ethn. 2:275. Torda, Jankó 234. Alsóféher m., Lázár 99. — ⁴⁷ U. o. — ⁴⁸ Nagymaros, Honderű 1845, 2:200. — ⁴⁹ Vas. Ujs. 1854:322. — ⁵⁰ Gárdonyi: Az én falum 1:160. — ⁵¹ Ethn. 42:106. — ⁵² Kalotaszeg, Ethn. 6:206. — ⁵³ Horhi: Liber apiaster 1645. Mocsi Vida Gergely: Imádságos könyv 1713:221. Nyr. 41:322. Szucsák, Erd. Kép. 3:30. — ⁵⁴ Bajót, Esztergom vm. mon. 86. — ⁵⁵ Nyitra vm., Ethn. 16:98. — ⁵⁶ Göcsej, Ethn. 18:96. Gönczi 618. — ⁵⁷ Jánd, Bartha: Magyar néphagyományok 1:71. — ⁵⁸ Göcsej, Gönczi 618. — ⁵⁹ Balatonvid., Jankó 411. — ⁶⁰ U. o. 419. — ⁶¹ Göcsej, Ethn. 13:218, 16:354. Gönczi 301. Heves m., Ethn. 18:229. Bodrogköz, Ecsedi: Poros országotukon 173. — ⁶² Göcsej, Gönczi 288. — ⁶³ Torda, Jankó 255. — ⁶⁴ Erd. Közm. 96. Kármán 100. Gyógyászat 1900:314. Göcsej, Ethn. 16:353. Nagykanizsa, NyF. 48:55. Döbréte, Ethn. 13:218. Ecsed, sfj. Alsóféher m., Lázár 107. — ⁶⁵ Ethn. 3:45. Tornyospálca, Ethn. 2:252. — ⁶⁶ Hajdu m., Liszt 14. — ⁶⁷ Temesváry 78. Vép, Ethn. 31:100. Tiszaabadszalók, Nyr. 9:559. Nagyvárad, 1890:8. Csaroda, Ethn. 39:202. Tornyospálca, Ethn. 2:252. Tunyog, Matoles, Nyírcsászári, Ethn. 38:210. Ökörítő, sfj. Szilágy m., Ethn. 2:203. Székelyföld, Benedek 2:132. — ⁶⁸ Hajdú m., Liszt 13. 14. — ⁶⁹ Hegyhátvid., Ethn. 3:68. — ⁷⁰ Sárhida, Ethn. 13:80. Gönczi 286. — ⁷¹ Hodász, sfj. — ⁷² Balavásár, Ethn. 29:98. Hajdú m., Liszt 13. — ⁷³ Varga 49. Sárhida, Ethn. 13:221. — ⁷⁴ P. H. 1914. VIII. 2:19. — ⁷⁵ Göcsej, Ethn. 13:131. — ⁷⁶ Göcsej, Ethn. 18:95. Gönczi, 617. — ⁷⁷ Göcsej, Ethn. 18:95. Csácsbozsok, sfj. — ⁷⁸ Göcsej, Gönczi, 285. — ⁷⁹ Balatonvid., Jankó 400. 411. — ⁸⁰ Göcsej, Gönczi 617. — ⁸¹ U. o. 85. — ⁸² Ipolyi 1:196. — ⁸³ Vas. Ujs. 1854:62. Somorja, Ethn. 3:56. Páka, Ethn. 13:215. Szeged, Népr. Ért. 8:243. — ⁸⁴ Göcsej, Ethn. 16:348. — ⁸⁵ Népr. Ért. 20:86. — ⁸⁶ Illyés 137. — ⁸⁷ Temesváry 84. — ⁸⁸ Ipolyi 1:196, 275. — ⁸⁹ Kármán 123. — ⁹⁰ U. o. — ⁹¹ Nagytálya, Ethn. 18:229. — ⁹² Göcsej, Ethn. 18:92. Gönczi 615. Esztergom m. mon. 86. — ⁹³ U. o. — ^{93a} Kiskunság, Ethn. 43:166. — ⁹⁴ Göcsej, Ethn. 13:131. — ⁹⁵ Göcsej, Ethn. 16:348. — ⁹⁶ Budapest, 1900, X. 25. Göcsej, Gönczi 265. Nagymaros, Honderű 1845, 2:200. Székely Nemzet 1899, 8:23. — ⁹⁷ Bp. H. 1906, XII., 19. Kovárvid. Nyr. 16:276. — ⁹⁸ Bp. H. 1906, XII., 19, 1909, XII., 25. Bajót, Esztergom m. mon. 86. Kovárvid., Nyr. 16:276. Nógrád m., Ethn. 16:103. Palócság, Ethn. 1:297. — ⁹⁹ Szék., Ethn. 6:111. — ¹⁰⁰ Tunyog, Matoles, Ethn. 38:210. — ¹⁰¹ Vép, Ethn. 31:100. — ¹⁰² Ekecs. Nyr. 10:525. — ¹⁰³ Göcsej, Ethn. 17:46. — ¹⁰⁴ Dél-Magyarország, Ethn. 4:110. Temesváry 35. — ¹⁰⁵ Csaroda, Ethn. 39:201. — ¹⁰⁶ Illyés 137. — ¹⁰⁷ Göcsej, Gönczi 290. — ¹⁰⁸ Balavásár, Ethn. 29:98. Hajdu m., Liszt 13. — ¹⁰⁹ Deés, Nyr. 12:46. — ¹¹⁰ Göcsej, Ethn. 5:117, 11:355. Nyr. 6:467. Gönczi 306. — ¹¹¹ Göcsej, Ethn. 13:221. Gönczi 305. Terpes, Ethn. 6:112. Szilágy m., Ethn. 2:202, 6:41. — ¹¹² Göcsej, Gönczi 243. — ¹¹³ Göcsej, Ethn. 16:349. Kissomlyó, Vas m. mon. 377. — ¹¹⁴ Ethn. 6:47. — ¹¹⁵ Székelység, Kozma 2. — ¹¹⁶ Göcsej, Ethn. 16:349. Gönczi 294. — ¹¹⁷ Göcsej, Ethn. 18:92. Gönczi 615. — ¹¹⁸ U. o. — ¹¹⁹ Udvarhely m., Ethn. 6:54. — ¹²⁰ Nyitra m., Ethn. 16:99. — ¹²¹ Hont m., Ipolyi 1:208. — ¹²² Hódmezővásárhely, Ethn. 30:39. — ¹²³ Kecskemét, Ipolyi 1:196. — ¹²⁴ Göcsej, Gönczi 617. Kecskemét, Ethn. 4:218. — ¹²⁵ Göcsej, Gönczi 617. — ¹²⁶ Hete, Ethn. 39:201. — ¹²⁷ Tornyospálca, Ethn. 2:250. — ¹²⁸ Göcsej, Ethn. 16:351. — ¹²⁹ U. o. — ¹³⁰ Göcsej, Ethn. 13:130. — ¹³¹ Ipolyi 1:275. — ¹³² Szatmár m., Ethn. 6:310. — ¹³³ Harkány, Ethn. 36:177., v. ö. Ethn. 37:73. — ¹³⁴ Sátoraljaújhely, Nyr. 16:42.

Szendrey, A.: *Das Räuchern im Volksglauben. Die Heilung durch Räuchern*

wird vom Vf. — in einem allgemeinen magischen Rahmen — nach Mitteln gruppiert. Er folgert aus den Ergebnissen seiner Untersuchung, dass weniger das Räuchern selbst, als die Mittel womit man es vollführt ausschlagend sind. Diese Bräuche sind zum grössten Teile apotropäisch und kathartisch. Der Zweck ist die Abwehr gegen das Böse, gegen die Krankheit, die Geister, den Teufel u. a.

LAKODALMI ELŐKÉSZÜLETEK.*

A lakodalom — a magyar ember második tisztessége — jelentős ünnep a nép szemében. Számtalan apró jelenetre oszlik, amelyek között jelentős rész jut az előkészületekre. A lakodalmi étkezésein megjelenők nagy száma miatt szükséges az ételek előkészítése, így a levesbe való csigatésztának elkészítése, a kalácssütés, az állatok levágása, fahordás, sütés-főzés. De ugyanígy az előkészületekhez tartozik a vőlegényingnek, az úgynevezett jegyingnek elkészítése és elküldése, valamint a lakodalmas ház jelvényének: a kendőfának feldíszítése és felállítása is. Magukban véve nem a legfontosabb mozzanatai a lakodalomnak, de hogy jelentőséggel bírnak, mutatja, hogy egész kis szokáskör alakult ki körülöttük. Érdekesekek, mert, habár ezek az előkészületek a világon mindenütt megtalálhatók, a maguk belső részleteikben, feldíszítésükben teljesen eltérők és a magyarság sajátosságait tüntetik fel.

A templomi hirdetés ideje alatt készíti a menyasszony a *vőlegényinget* vagy *jegyinget*. Kisasszonyfán a vőlegény anyja s keresztanyja elmennek a menyasszonyos házhoz, elviszik a mértéket, a vőlegénynek egy ingét s egy gatyáját. A mértékhozókat ilyenkor természetesen megvendégelik.¹ Nagyszénáson a menyasszony kér egy mintát a vőlegénytől,² Fábíánsebestyénben a menyasszony veszi meg a mértéket a vőlegényről.³

Drávamellékén a hozomány megállapítása alkalmával alkuszna a nők a vőlegény számára szabandó fehérneműkre.⁴ Dél-Somogyban ugyanakkor állapítják meg a „szabás” napját.⁵

A vőlegényinget a menyasszony általában maga varrja, ritkábban mással varratja. A mátraalji palóc menyasszony maga varrja a jegyinget az önkeze szötte-fonta vászonból s elejére, kedveskedése jeléül behímezte vörös pamuttal vagy cérnával vőlegénye nevét is.⁶ Tiszakeszi feljegyzés szerint boldog lesz az a menyasszony, aki mátkájának fehér ruhát varrván, ujjait véletlenül megszúrja s kiserkedő véreből egy csepp varrására hull.⁷ Az Alföldön, ha a vőlegény a menyasszonynak menyasszonyi ruhát, s a menyasszony pedig a vőlegénynek egy vőlegényi inget ajándékozik, ez esetben házasságuk szerencsés lesz.⁸ Marosszéki 1642-es jegyzőkönyvben olvassuk, hogy: „a menyasszony amely inget menyegzőjének idején adna az urára, azt hamus porba vonja és így szárassza”.⁹ Nagygécen a vőlegény az ingen kívül zsebkendő is kap és pedig mindig párosat, hogy el ne hagyja.¹⁰ Csepelszigeten a jegyinghez fehér és piros nyakkendőt s bokrétát is készít a menyasszony.¹¹ Debrecenben egy pár ezüstgombos vagy selyem jegylajbit, néha nyakkendőket és

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

zsebkendőket is ad vőlegényének a menyasszony.¹² Székesfehérváron a vőlegény az ingért két forintot fizet a menyasszony anyjának, vagy ha ez nem él, a rokonságnak.¹³

Ahol külön szabás-varrás van, ott a munkának lakoma a vége. A moldvai csángóknál a „szabogatókat” galuskával (töltött káposzta) és borral látják el.¹⁴ Csökölyben a menyasszony apja elmegy a vőlegényért és elhívja vacsorára. Itt ekkor megy a legény először menyasszonya házához. Vacsora után az egyik asszony rá szól a menyasszonyra, hogy vezesse ki a vőlegényt a kamrába, mutassa meg alsó ruháit és próbáljon fel neki egy gatyát, hogy jó-e? Persze a próbát nem hajtják végre. Ilyenkor egy órára magukra hagyják őket, hogy egymáshoz szokjanak.¹⁵

A palócoknál hétfőn, a lakodalom napjának reggelén küldi át a menyasszony a jegyruhát, az úgynevezett „nászínget”.¹⁶ Ugyanígy Hétfaluban¹⁷ is. Fábiánsebestyénben azért küldik ekkor, hogy valaki meg ne babonázza.¹⁸ Nagyszénáson a menyasszony csütörtökön küldi el az ínget egy kislánnyal, mivel nagylány szégyeli elvinni.¹⁹

A jegyínget általában esküvő napján veszi fel a vőlegény; a borsodi palócoknál azonban csak a kontyolás után ölti magára.²⁰

Fahordás. A lakodalmi konyhához igen sok tüzelőanyagra van szükség. A lakodalmi fahordás azonban — az eddigi adatokból úgy látszik — kizárólag erdélyi szokás. Kalotaszegen régen szokásban volt, hogy a hívogatásra fahordással feleltek: minden meghívott befogott és sajátjából egy szekér fát hozott be az erdőről a lakoma számára.²¹ A hétfalusi csángóknál a vőlegény barátai szekerekkel mennek az erdőre konyhafát hozni. A legénység az italtól jó kedvet kapva, indul a fa beszerzésére. A szekér megrakása után óvatosságból mindegyik ellátja magát egy-egy hosszú koszttal (vastag faág). Szilaj dalolással futtatnak azután a konyhafával. E zajra telt edényekkel futnak ki a lányok s leöntik a konyhafát vivőket vagy rossz fazekakat dobálnak feléjük a kerítés mögül. A legények a faággal védik magukat s verik a kapukat, kerítéseket a fával rakott szekerek tetejéről.²² Alsófehér megyében fölpántlikázzák az ökröket, nyakukba csengőket kötnek.²³ Az Alföldön csak annyiban ismerős e szokás, hogy a lakodalom előtt két nappal a legközelebbi rokonok összegyűltek fát aprózni.²⁴

Allatvágás, vágótor. A lakodalmon megjelenők nagy száma miatt megfelelő mennyiségű húsról kell gondoskodni. Erre a célra rendszeren nem vették a húst, hanem marhát, tehenet, borjút, bárányt vágtak s természetesen igen sok baromfit. Ezek elkészítése, feldolgozása igen nagy munka, ezért rendszeren segítséget is hívnak. A szlavóniai magyaroknál azok mennek, akik a lakodalomra hivatalosak.²⁵ Baranyában a lakodalom előtti napon mennek el a közelebbi rokonok, ismerősök, a násznagy és vendéghívó a marha levágásában segíteni.²⁶ A férfiak levágják az állatot s mialatt a hús földolgozásával foglalatoskodnak, az alatt az asszonyok megmossák a pacalt, közben dalokat énekelnek az összekelőkre. A beleket megtöltik, mivel ezek tejbe főzve sok helyen a lakodalom nélkülözhetetlen ételei.²⁷

A munka befejeztével vágótort tartanak s ezen megvendégelik a segítőkét.²⁸ Kiskunhalason a vacsora után legalább egy-két nótát táncolnak.²⁹

Lakodalmi konyha. A házbeli tűzhely rendszeren nem elegendő, ezért Torockón a kertben építik meg a lakodalmi tűzhelyet.³⁰ Az Alföldön ponyvából és petrencerudakból olyanféle sátrat vernek, mint a lacikonyhákön.³¹ Hétfaluban az udvaron készített főzőhely sátoralakú, ponyvával van bekerítve,³² vagy kétöles bükkfahasábokból van felrakva s fel is díszítik.³³ Örségben a „tüzi veszedelemtől való félelem miatt“ a háztól távol állítják fel a zöldágakkal kerített főzőhelyet.³⁴ Gömör megyében a ház előtt állítják fel a tűzhelyet úgy, hogy két szánkótalpat keresztbe raknak s arra rakják a tüzelőfát és gallyakat.³⁵

A sütés-főzéshez segítőkét hívnak, irányítóul pedig rendszeren valami jó főző hírben álló asszonyt.³⁶ A matyóknál a szakácsnők egyike rendszeren a keresztanya szokott lenni.³⁷ A segítőkét általában szakácsnőknek vagy gazdasszonyoknak, Szatmár megyében csömörfőzőnek,³⁸ Hétfaluban fenntapodóknak nevezik.³⁹

Hétfaluban a lakodalom előtti nap reggelén a tűzcsináló férfi meggyújtja a mennyekzői tüzet.⁴⁰

Már délben megkezdődnek a lakodalmi beszédek, amikor a szakácsnő mond tréfás beszédet a lakodalmi előkészületek hatalmas méreteiről.⁴¹

Debrecenben a rokonokhoz és a menyasszonysházhoz az előkészületek napján kóstolót küldenek, mert e helyeken az ilyesmire számítanak is.⁴²

A karancsalji palócoknál a szakácsasszony egy fehér fejkendőt kap fáradsága jutalmául a menyasszonytól.⁴³

A *kendőfa* a lakodalmasház jelvénye. Érdekes, hogy a szokás az eddigi adatok szerint csak Erdélyből és Gömör megyéből ismeretes.

Torockón lakodalom előtti szombaton a vőlegény házánál összegyűlt fiatalság, legények az erdőbe mennek, zöld ágat és csóvát hoznak. Amikor visszatérnek, a csóvát két három-négy öl hosszú, vékony sudár magas fa végére tűzik s két kapubálvány mellé felállítják,⁴⁴ vagy pedig virágbokrétát tűznek a pózna tetejébe,⁴⁵ néhol pedig szép kendőt kötnek a ház előtt levő köris- vagy jegenyefára.⁴⁶ A csángóknál régen a vőlegény magas fenyőfát állított a kapu mögé s ennek ágai közé megölt ragadozómadarat akasztott.⁴⁷ Hétfaluban két fenyőgallyat hosszú rudak tetejére erősítenek; az egyikre gazdasági szerszámokat (kaszát, fejszét, villát stb.) aggatnak s leütik a legényesház kapujához, miközben öröm, ujjongás, dalolás zaja között kézről kézre adják a jó kedvet adó italosüveget; a másik fenyőággal a lányosházhoz indul a menet s ott gazdasszonyi jelvényeket (seprűt, szitát, guzsalyt stb.) aggatnak rá és éppolyan ujjongás között emelik fel, mint a legényesháznál.⁴⁸ Alsófehér megyében a két ünnepi ház elé magas szálfát állítanak fel, amelynek csak koronája van meghagyva, ágait virágbokrétákkal és pántlikákkal cifrázzák ki a nyoszolyólányok.⁴⁹ Gömör megyében kedden állítják föl a lányos-

háznál a kendőfát. Egyenes és minél magasabb fiatal szálfát szereznek. Tetejére kendőt, pántlikákat és néhány perccet kötnek s jó erősen beássák a földbe.^{50**}

A munka végeztével Hétfaluban egy-kettőt táncolnak az udvaron, vagy a házban s azután hazamennek.⁵¹ Torockón a munka elkészültével a lérepecsenyét tálalják fel nekik, azaz kockára vágott máj- és húsdarabokból savanyú lére készített rántásos és hagymás lakodalmi ételt.⁵²

Szendrey Ákos.

*

Szendrey, A.: *Hochzeitliche Vorbereitungen*. Vf. behandelt aus den verschiedenen Momenten der hochzeitlichen Vorbereitungen die Herstellung des Bräutigamhemdes und seine Übergabe; das Holztragen zum Kochen, das Schlachten der Tiere, das Backen und Braten, das Kochen u. a. Es Werden bei der Beschreibung dieser Handlungen die abwehrenden Bestrebungen hervorgehoben.

¹ Várady, Baranya, 1:132. — ² Gunda B. gy. — ³ Csallány D. gy. — ⁴ Vasárnapi Ujság, 1855, 100., Hunfalvy, Magyarország és Erdély képekben, 1:273., Résző, Népszokások, 96. — ⁵ Ethn., 40:42. — ⁶ Ethn., 5:42. — ⁷ Abafi, Figyelő, 2:206. — ⁸ Kármán, 103. — ⁹ Komáromy, 106. — ¹⁰ Ethn., 41:128. — ¹¹ Földr. Közl., 18:239. — ¹² Zelizy, Debrecen Város Leírása, 285. — ¹³ MNyv., 6:373. — ¹⁴ Domokos Pál Péter, A moldvai magyarság, 130. — ¹⁵ Szalóky Lajos, gy., v. ö. Ethn., 42:42. — ¹⁶ Ethn., 5:42. — ¹⁷ Orbán B., Székelyföld, 6:151. — ¹⁸ Csallány D. gy. — ¹⁹ Gunda B. gy. — ²⁰ Ethn., 22:166. — ²¹ Hunfalvy, 2:136., Vas. Ujs., 1856, 144., Résző 171., Jankó, 147. — ²² Családkör, 1861, 200., Kolumbán, 55. — ²³ Lázár, Alsófehérvármegye Magyar Népe, 79. — ²⁴ Baksay, Irodalmi Dolgozatai, 3:39. — ²⁵ Haraszti, NÉ., 12:12. — ²⁶ Ethn., 1:452. — ²⁷ Hasznos mulatságok, 1837, 58., Hunfalvy, 1:279., Tudományos Gyűjtemény, 1827, 3., 38., Gvadányi „Rontó Pál“, 13., Résző, 139. — V. ö. még Agárd, Résző, 2., Kubinyi—Vahot, 1853, 2., 31., Göcsej, Gönczi, 334., Kórógy, NÉ., 12:2., Alföld, Baksay, 3:39. — ²⁸ Nógrád, Mon., 160., Hasznos Mulatságok, 1837, 58. — V. ö. még Kisasszonyfa, Baranya m., Várady, 1:132., Szeged—Alsóváros, NNY., 5:90., Alföld, Prónay, 2. — ²⁹ Ethn., 1:387. — ³⁰ Erdély, 3:184., Résző, 302., Hunfalvy, 3., 138. — ³¹ Pesti Hirlap, 1921, X. 23. — ³² Kolumbán, 54. — ³³ Orbán, 6:151., Benedek E., A magyar nép, 2:109. — ³⁴ Ethn., 28:107. — ³⁵ Reinsberg—Düringfels, Hochzeitsbuch, 46. — ³⁶ Haraszti, NÉ., 12:12., Örség, Ethn., 28:107. Bény, NÉ., 14:39. — ³⁷ Ethn., 7:168. — ³⁸ Szatmár, Mon., 266. — ³⁹ Kolumbán, 54. — ⁴⁰ Orbán, 6:151., Benedek, 2:109. — ⁴¹ Baranya m., Ethn., 1:452. — ⁴² Zelizy, 285. — ⁴³ Földr. Közl., 19:241. — ⁴⁴ Hunfalvy, 3:138., Résző, 302., Jankó, 214. — ⁴⁵ Erdély, 3:183., v. ö. még Orbán, 5:222. — ⁴⁶ Erdély Népei, 3:14. — ⁴⁷ Családi Kör, 1861:200. — ⁴⁸ Kolumbán, 55. — ⁴⁹ Lázár, 79. — ⁵⁰ Tudományos Gyűjtemény, 1827, 3., 43., Hunfalvy, 1:280., Gvadányi, „Rontó Pál“, 13., Résző, 139., Reinsberg—Düringfels, 46., Nyr., 34:485. — ⁵¹ Kolumbán, 55. — ⁵² Jankó, 214.

* A lakodalmi konyha említését találjuk még a következő helyeken: Baranya, Várady, 1:283., Jankó, Balaton, 388., Szentpéter, Komárom m., Résző, 272., Napkelet, 1859, 17. sz., Künszentmiklós sfj., Aranyosszék, Jankó, 207. — A csigatészta és lakodalmi kalács készítését körülményessége miatt külön dolgozzuk fel.

** Régi erdélyi lakodalmi leírásból tudjuk, hogy míg a reggeli készült, az udvaron felállított mászófára mászással töltötték az ifjak az időt, amelynek tetején néhány arany, vagy öt sing posztó és egy palack bor volt. (Napkelet, 1859, 131—3., Kővári, Magyar családi és köz. visel. és szokások, 88—89., Résző, 122.)

BESZÁMOLÓ A BRÜSSZELI VI. NEMZETKÖZI VALLÁSTÖRTÉNETI KONGRESSZUSRÓL.

Hat év előtt úgy jelentettem Társaságunk előtt, hogy a vallástörténe-szek következő kongresszusa 1933-ban, Berlinben lesz. A német forradalom megghiúsította a négyéves időköz betartását és így a tagok csak idén, két év késéssel, Brüsszelbe kapták meghívóikat.

A választás — elsöre — nem látszott a legelőnyösebbnek. A belgák élénk gazdasági érzelme gondoskodott róla, hogy a világkiállítás minden napjának meglegyen a maga kongresszusa; így közvetlenül a vallástörténeti előtt nyílt meg a „tánc tanárok“ 13. kongresszusa, utána pár nappal egy „Congrès International des Travailleurs Intellectuels“ következett; és így tovább. De nem biztatott sok jóval az a rendezés sem, amely egy világváros vásári forgatagában a Cook-irodára háritotta a tagok gondozását és az üléseket, ha nem éppen a vidékre, mindig a városon kívül helyezte, általában abba a Cinquantenaire-palotába, amelybe már a bennszülötteket: „Ne dites pas que le Cinquantenaire est trop éloigné“ felkiáltással csábítja a villanyostársaság reklámja. A legutóbbi kongresszuvárosnak, Lundnak osztatlan érdeklődése, dédelgető melegsége és bevált intimitása után mindez aggodalmas volt. Pedig még súlyosabb emennek is prejudikáltak: közvetlenül a kongresszus végleges programjának elkészülte után egy tragikus baleset szeretett királynőjétől fosztotta meg a belga népet, de a kongresszus tagjait is attól, hogy a tervbevett királyi fogadás koronázza gyülekezéseiket és hogy különösen Erzsébet anyakirálynő, az egyiptológia és egyéb tudományok nagylelkű pártfogója, aktívabban láthassa el a védnöki tisztét. Ehhez járult, hogy az előkészítő bizottság elnöke, a belga vallástörténészek princepse, akinek személyi súlya ajánlotta éppen Brüsszelt: Franz Cumont is orvosi parancsra otthon maradt és hogy ugyanekkor (fatális véletlen) a nagy politikai feszültség — Róma és London farkasszemetnézése ekkor állt legizgalmasabb fázisában — nem a legkedvezőbb atmoszférát teremtette egy ilyen internacionális társaság számára. Végül mindennél súlyosabb, mert a legérdembevágóbb teherként fenyegetett maga a programanyag, amely határozott főcél vagy célok feltüntetésé nélkül, négy napra mintegy 125 előadás számára követelt időt.

Azonban a megnyílt kongresszusnak sikerült ezeket a nyomasztó nehézségeket jórészt kivédnie. Így, bár a sajtót mindvégig jobban érdekeltek természetesen a táncmesterek, mégis a rendes üléseknek a kiállítás területéről (úgy látszik utólag elhatározott) kihelyezésével sikerült a kongresszust olyan alaposan függetleníteni ennek a légkörétől, hogy a kiállítást a merőben ellentett végekre összpontosított tagoknak egyenesen fizikai lehetetlenség lett volna még csak futólag is megtekinteniök, ha egy plenáris ülést mégis oda nem telepít a bölcs rendezőség. Nemkülönbben a világvárosi távolságok jelentős idővesztésegeért is bőven kárpótolt azoknak a helyeknek csakhamar kitetsző belső jelentősége és milieuértéke, ahova a kongresszuson résztvevőknek a centrumból állandóan „utazniok“ kellett. Így rendelkezik mindenekelőtt a Musées Royaux d'Art et d'Histoire-nak a Cinquantenaire déli szárnyában elhelyezett ókori szekciója, ahol a rendes, mindennapi ülések folytak, négy olyan départementnal (Ó-Belgium a frank-periódusig, Egyiptom, Elő-Azsia, Görögország és Róma), amelyek mind mintegy tálcán hozták minden fáradságot bőven megérő, egyebüttl fellelhetetlen értékeiket az illető területek kutatóinak, akik boldogan siettünk a fellélegzés szabad perceiben amit lehetett, gyorsan magunkba szívni. Hasonlóan áll ez Mariemont kitűnő gyűjteményeit illetően, ahol, sajnos, csak egy délután időzött, azaz egy plenáris ülést tarthatott

a kongresszus;¹ ugyanígy volt a világkiállításnak kétségkívül legszemélyesebb értéke az a Palais de l'Art Ancien (többek közt magyar mesterek műveivel is), amely egy másik teljes ülésnek választott a háttérül; és ugyan-csak így kárpótolta, különösen fejedelmi ellenértékkel, az odafáradó vallástörténészek és etnológusok tudásvágyát a tervuereni Palais Colonial, illetőleg Musée du Congo is (vonaton 25 kilométernyire Brüsszeltől), ahol (kivételesen) ülés nélkül, a gyarmatügyi miniszter látta vendégül e tanuló és elfoglalt kongresszus tagjait, de ahol mégis mindnyájunknak ellenállhatatlan vágyat kellett éreznie néhány napra „leülni“ és ennek a mintaszerűen elrendezett, minden vonatkozásra egyaránt bőven kiterjedő, gazdag — ezenfelül festői vidék ölében, egy XVI. Lajos-stílusú, grandiózusan épült, új palotában (1909) elhelyezett — gyűjteménynek kincseiben elgyönyörködni, rajtuk okulni. Am, hogy tovább menjünk, akadt akár a látszólagos nemrendezésnek is előnye, amennyiben ráutalt azoknak a belga (és holland), nálunk például meglehetősen ismeretlen tudósköröknek megismerésére, akik mint házigazdák, mindig készséggel segítettek és könnyítettek, közben nem egy, gazdagon kárpótló barátsággal ajándékozva meg a hozzájuk fordulókat. Végül valahogyan még a váratlan személyi veszteségekért is kárpótolni volt képes: különösen J. Capart személyének súlya és H. Grégoire szellemének páratlan elevensége.

Maradt azonban még természetesen, és legsúlyosabb feladatnak maradt kétségkívül, a legérdemibb, vagyis a kongresszus igazi tartalmát tevő előadásanyagban gyökerező nehézségeknek a lehető kiegyensúlyozása. Itt is ugyan minden megtörtént — először — a mennyiség bomlasztó hatásának kivédésére, ami csak az érzékenységek érintése nélkül megtörténhetett. Az ünnepélyes együttlétek tehermentesítően használtattak fel összes-ülésekre, azaz egyes kiváló előadók konferanszaira (így beszélt többek közt a nyilvános megnyitón L. Lévy-Bruhl, a maître des maîtres, ahogy Grégoire aposztrofálta; a világkiállítás nagytermében St. A. Cook és R. Dus-saud: a záróülésen R. Pettazoni; máskor mások); az előadásokat $\frac{1}{4}$ (vitával $\frac{1}{2}$) órára kérték korlátozni, sőt a mindig utolsóknak tett belga tag-társak mindig programszerűen készek voltak előadásaiknak szükség szer-int való elhagyására; végül az eredeti (lundi) nyolc szekció helyett az előadásokat 14 párhuzamosan tartható szekcióba osztották el. De csak nagyon is természetes, hogy az ilyen szükségszabályok a végeredményben orvosolhatatlan ténnyel szemben, teljes eredményre nem vezethettek. Az ünnepi összejöveteleknek előadásfogyasztásra való felhasználása — eltekintve attól, hogy kissé asztétikus jelleget adott — elrettentő példában robbantotta ki hátrányait például a végevárhatatlan záróülésen (a másodikkul felvett Alfarié mellett utólag még Przuluski egy előadásának is helyet kellett kapnia); hasonlóképp: főleg az udvariasságban vezető nagy nemzetek képviselői, az időkorlátozást semmibe véve, sokszor az övéknél jobbaknak ígérkező előadásokat fosztottak meg a megtartás lehetőségétől; és a program még így is végképen felborult volna, ha a sok kényszerű

¹ E két gyűjteménynek főleg ókor-történeti jelentőségét bővebben kiemelem: Arch. Philol. 1936, 37. kk. Utóbbi helyen különben a magyar kiküldöttekre — Mahler Ede mellett e sorok szerény írójára — külön meglepetés várt. Mariemontt ugyanis „magyarországi Mária“, a mi boldogtalan II. Lajos királyunk özvegye, Szép Fülöp és Örült Johanna leánya, V. Károly és I. Ferdinánd nővére (született 1505, Brüsszel, meghalt 1558, Cigales) alapította, binche-i székhelye szomszédságában, az erdőség közepén, nyári tartózkodásra (1546-ban), amikor 1530—1556-ig Németalföld kormányzója volt, noha az 1554-ben II. Henrik francia király által lerombolt eredeti kastélyt már nem restauráltatta (ez ma is rom) és röviddel V. Károlynak 1556-ban bekövetkezett lemondása után ő is elhagyta Németalföldet. (Mariemont további történetét illetően I. Guide sommaire illustré, stb., Gembloux, 1935, 14. kk.)

lemondás nem jön váratlan segítségül, mert végre a szekciós elosztás sem tehetett csodát: az egyeseket egyénileg érdeklő előadások okvetlenül ütköztek ott, ahol 3 óra alatt 8 teremben 44 előadást „bonyolítottak le” és az egyeztethető előadások hallgatása is csak akkor volt volna valójában lehető, ha legalább az időkorlátozást betartják, vagyis az időpont kiszámítható. Így aztán egy szerencsés újítás, az a syllabus (Recueil des Communications), bizonyult még a leghatásosabb segítségnek az áttekintés megkönynyítésére, amely ha nem is lehetett teljes, a legtöbb előadás mondandóját, röviden bár, de hitelesen összefoglalta.

Ezzel ellentétben — másodszor — a kifejezett célkitűzés hiányában fenyegető szétesést sikerült a rendező-bizottságnak valóban a legteljesebb eredménnyel, sőt virtuóz eleganciával — program helyett adottságokat teremtvé — megelőznie. Más helyen mondom el részletesebben, milyen személyek, intézmények és körülmények felhasználásával, hogyan lett szinte automatikusan a kongresszus egyik uralkodó problémájává a Kelet és Nyugat nagy klasszikus népeinek történeti és vallástörténeti feldolgozása. Minket, a néprajzi tudományok általánosabb területeinek művelőit, jobban fog az érdekelni, hogy a kongresszusnak — megint csak az intézmények, személyek és körülmények bölcs és tervszerű, bár a programban nem jelzett csoportosítása folytán — a generális néptudományi, sőt összehasonlító néplélektani tanulmányok lettek a második, majdnem ugyanannyira uralkodó és vezető gondolatává. Ezt a célt szolgálta — amint utólag világosan kitetszett — az intézmények közül mindenekelőtt megint annak a Cinquantenaire-múzeumnak az intenzív bevonása is, amelynek számos darabja teszi ezt a gyűjteményt éppen a népies typológia megmaradásának és találkozásainak kihangsúlyozásában, az egész világon pártját ritkító példatárrá. Így a megmaradás igazolására legyen szabad két (II. századbéli) kitűnő, a Salle d'Apamée falán elhelyezett mozaikfényképet említenem meg (az eredeti, a belga missziótól Apameában talált mozaikok a damaskusi múzeumban vannak), amelyek közül az egyik tevekaravánrészletet ábrázol, két ugyanúgy összekötött tevével, ahogy ez ma történik (és ahogy nálunk is, hasonló okkal-céllal, a kubikus-karavánok szoktak rendszeren három kocsit-lovat összekötni); a másik, nyilvánvalóan a „noria“-t mutatja, vagyis azt a sokcsillés kercket (roue hydraulique), amely most is még ugyanígy használatos Kis-Ázsiában vízkiemelésre. Már talán inkább mint a typológiai találkozás igazolását hozhatjuk fel e múzeum egyiptomi gyűjteményének néhány jellegzetes darabját; ezek közül egy praehistoricus-praedinastikus kétmadaras (galambos?) és állítólag kalászos (?! inkább díszfésűre emlékeztető) pala-lapnak motívuma (49. terem, I. Description sommaire, t. I. Brüsszel, 1935, 41. k. l., 37. ábra) Capart szóbeli közlése szerint a Középtenger egész vidékén, fel egészen Szerbiáig, ma is találkozik, míg az új-birodalom korszakának egyik termében (52.) a 14. szekrényben elhelyezett állatkép-miniatűrök töredékei közt meglepően mykenetirynsi kivitelű bikatípusok, bikahátakon kóklerkedő jellegzetes „műlovarok“ stb. is láthatók (v. ö. egy számozatlanon kívül az E 6772, 6773, 6774, 6415 számmal jelzett darabkákat), sőt a motívumkutatóknak még ennél is több gondolkoznivalót adhatnak ugyanennek a szekrénynek azok a teljesen modern majom- és főleg Miki-egér-ábrázolásai, amelyek egyszerűen „plágiummá“ degradálják Walt Disney találmányát, ezt az annyira újnak hitt mozifigurát. De ugyanígy lett az is világos másodszor, hogy mennyire nem ötlet vagy véletlen volt a páratlanul grandiózus és instruktív tervuereni Kongó-múzeumnak, a nagy Belgium e páratlan értékének, a kongresszus kereteibe való bevonása is, ahol tágas és artisztikus milieujú külön termek hatásosan mutatják be a Kongó geológiáját és ásványvilágát, faunáját (emlősök, halak, csúszómászók, rovarok, madarak) és flóráját (fák, termények, gyümölcsök, szövőanyagok), a lakosság fetiseit, fegyvereit, ruházatát, hasz-

nálatti és behozatali tárgyait, házmodelljeit, táborozási és közlekedési alkalmosságait, stb. Különbözn pedig a rendezőség ugyanezt a célt számos személyi intézkedés közt (az előadók ad personam felszólítása, feladat kiosztás stb.) különösen jól azzal is ugyanúgy szorgosította, hogy Lévy-Bruhl nyerte meg a nyitó- és (Van der Leeuw elnöklete alatt) R. Pettazzonit a záróülés vezérszónokának. Lévy-Bruhl ezúttal, túl az olyan már ismertebb alapelveknek alkalmoszerű hangsúlyozásán, mint hogy a primitívek nem primitívek, absztrakciókig ritkán emelkednek, lelki életük kulcsa a participatio-elv stb. — főleg a példaadó szimbolizmusnak (similismus-nak) a legszélesebb köröket érdeklő jelenségét világította meg (pl., hogy a nagak nehezen járnak, mintha nagy termést vinnének, így oktatta ki a felsőbb hatalmakat teendőikre), nagy érdeklődéstől kísértetve s nagy tetszéstől igazoltatva. Pettazzoni a maga részéről azzal avatta emlékezetes dátummá a kongresszus utolsó napját, hogy ama nagy összehasonlító valláspszichológiai művének most megjelent III. kötetét mutatta be, az egész mű alapeszméinek ösmertetésével, amelyet 1929-ben kezdett meg „La Confessione dei peccati” címen a „Storia delle Religioni” című vállalatában és amelynek eddigi köteteit egy Cumont, H. J. Rose, O. Weinreich, F. Heiler, Pascoli stb. ünnepelték. Mégis személyi vonatkozásban döntő súllyal az esett nyilván a latba, hogy sikerült a rendezésnek két-három olyan reprezentáló erőscoportot, mint a bécsi történelmi iskola és Goblet d'Alviellá-nak, „disciplinánk veteránjának” (Lods), nemes hagyományát folytató, ma főleg a franciás Van der Leeuw pszichológiai irányához hajló belga-holland csoport harcosait megnyernie. Hogy az utóbbiak törekvései milyen magas fokot jelentenek, a tájékozatlanoknak is jól árulta el egyfelől Van der Leeuw-nak, a „Phänomenologie der Religion” (Siebeck, Tübingen, 1934) szerzőjének, *La mentalité primitive et la religion* című reprezentatív előadása, amely túlmenőleg a mesterül vallott Lévy-Bruhl gondolatain, pl. a szubjektum és objektum „unité ultime”-jének, meg a primitív bennünk, civilizáltakban való inkorporáltságának az elvét és ezeknek az elveknek különösen a vallásos idiomák formálásában való jelenéseit igen nagy gyönyörűségünkre és elégtételünkre hangsúlyozta. De ugyanezenek az iskolának nagyráihivatottságát árulta el ama gondolat felvetése is, amelyet a belgák köre (úgy hiszem elsősorban V. Larock) kezdeményezett és az osztatlan csatlakozás igazolt: egy „Cercle de Psychologie Comparée des Religions” alapításának terve — amelynek célja volna: „analyse psychologique des phénomènes religieux dans une esprit d'objectivité et de relativisme” — valóban érett volt a felvetésre és ha egyszer meglesz, kétségkívül új irányokat fog adni a leggenerálisabb fajta néptudománynak: az embermegismerésnek. Az elsőnek említett bécsi, úgynevezett történelmi iskola, számunkra legalább, mindenestre kevésbé szorul bemutatásra. Impozáns felvonulásának — élén W. Koppers-szel (W. Schmidt maga hiányzott) és olyan résztvevőkkel, mint P. Schebesta, M. Gusinde, G. Höltker és a nem civilizált népek vallástörténetének egyéb neves térítő-kutatói — érthetően kellett a kongresszus érintett jellegének kialakulását befolyásolnia. *Kellett* egyszóval, hogy ilyen gondosan teremtetett körülmények közt a kongresszus, anélkül, hogy kitűzött programmpontok esetleges meddőn-maradását kockáztatta volna (v. ö. Ethnographia, 1931, 99. l.), mint második uralkodó és egységteremtő pontot az összehasonlító néptudomány és -lélektan legaktuálisabb feladatainak szőnyegre-vetődését hozza magával és így szerezz meg sikerének és valóban életbegyökerező jelentőségének kétségtelen igazolását.

Éppen ezért nem is tehetnék hasznosabbat, minthogy befejezésül *ebből* a feladatkörből² W. Koppers-nak igen általános értékű és nagy elvi jelentő-

² A beszámoló fővonalain kívül eső dolgozatokat — az Actes megjelenése előtt — reménytelenül próbálnám ismertetni; természetesen azonban, hogy ez a körülmény értéküket legtávolabbról sem érintheti.

ségű előadását, *Das historische Prinzip und die vergleichende Religionswissenschaft*, emeljem ki³ annál is inkább, minthogy az előadást egyébként — talán a coincidienciák miatt — méltatlanul gyéren frekvenciálták. Pedig ha illusztris szerzője csakugyan olyan készséggel fogja elvi koncesszióját gyakorlatba is átvinni, ahogy e sorok írójának felszólalására azonnal hajlandónak nyilatkozott, akkor ez az előadás nevezetes fordulatot is volt hivatott jelenteni iskolája metodológiájának fejlődésében.

Koppers tudniillik ezúttal azokat a már ismert elveket igyekezett népszerűsíteni, amelyek alapjait alkotják a részben Graebner nyomán és W. Schmidt-tel együtt, részben önállóan és egyedül, hosszú évek óta szorgalmasan kiadott és nálunk is előnyösen ható könyveinek. Fejtegette a történeti elv és módszer érvényesítésének logikai és dologi szükségességét az írástalan népek kultúr- és vallástörténetében, az Objekt- und Wahrheitsnähe jelentőségét, az úgynevezett kultúrkörök megállapításában és az adottságokkal összefüggésben tekintett időmomentum kétségtelen fontosságát stb.; de nem hallgatta el — becsületesen — azt sem, hogy a primitíveknek is éppúgy vannak egyéniségek, mint nálunk, hogy a primitívség és egyszerűség már másodlagos jelenség (tehát fordítva: a raffináltabb és összetettebb „régebbi“) is lehet, mert a fejlődés útját nemcsak történeti momentumok determinálhatják. Ő maga tehát, ha nem is helyeselte, de bizonyos jogosultságát az úgynevezett történeti metódust sokszor ért támadásoknak és valamiféle elhatárolás teremtésének a szükségességét elismerte. Tudvalevő viszont, hogy maga Darwin is az evolúciós gondolatnak a szellemi-lelki jelenségekre való kiterjesztésével szemben kezdettől táplált aggodalmakat. Épp ezért, amikor mi e történeti iskolának azt az általunk régóta és sokszor hangsúlyozott elvet kínáltuk fel regulatívumként, hogy az emberi kultúrjelenségnél a történeti fejlődést csak annyiban szabad megkövetelni, amennyiben benne annak a gondolkozásnak is része van, amely az ember lelki funkciói közül egyedül szokott és tud történeti progresszív irányt venni, Koppers készséggel el is fogadta, hogy a történeti elv értékét abban a mértékben áttörtnek, sőt esetleg egészen felfüggesztendőnek kell venni (pl. egy teljesen irracionális-ösztönös lelki alkotásnál), amennyire az illető jelenség a még „dologi“ vagy tipikusan „szellemi“ (gondolati) jelenségektől eltávolodott.⁴ Elfogadta tehát, hogy a történeti fejlődés-szempontra állhat az előtérben mindenféle katexochén ismeret-anyagra vonatkozólag, de szükségképpen lesz lényegtelen ott, ahol a katexochén szublogikus-komplex *lelkierők*, tehát akarat és érzelem determinálnak (mint a belső hitek, igazi költészet, sőt minden feltalálás eseteiben stb.). Amennyiben pedig éppen ezt az elvet legalább is a gyakorlatban Graebner, de főleg Schmidt és Koppers is — az újatmondók mindnyájunkban közös általánosítási készségével — bizony többször túlléptek, Koppers kétségkívül tiszteltet és bizalmat gerjesztően tett tanúságot a maga rendszerének rugalmas elfogulatlansága és egyéniségének imponáló nagysága mellett, amikor javaslatunknak a helyességét fel- és elismerte.

Végül még a külsőségekből (egyelőre mindenestre hozzátvetőleges adatok alapján) legyen szabad elmondanunk legalább annyit, hogy a kongresszuson mintegy 20 állam, közel 100 egyetem és tudományos intézet képviseltette magát, a tagok száma — kb. 25 államból — kb. 180-ra rúgott. A kongresszus nyelve francia, német, angol és olasz volt, de a Vatikánváros képviselője latinul beszélt. A nyilvános megnyitóünnepség szeptember 16-án délután, a diplomaták megjelenésén túl sem nélkülözötte a politikai

³ Koppers még egy előadást tartott *Das indogermanische Pferdeopfer im Lichte der ethnologischen Religionsforschung* címen; v. ö. egyelőre Recueil, 18. k. 1.

⁴ L. különösen Lényeg és Gondolat, Széphalom Ktár, 2. sz., 1927.

vonatkozásokat: Németország képviselője, K. Bornhausen professzor, a felé áradó érdeklődés kereszttüzeiben mintha kissé zavartan és Tamásokat-provokálva fejtegette volna a kongresszus keretein amúgyis túleső „teológiai“ problémát, hogy a németek 3 év óta érzékenyebbek a vallás iránt („Bildung an das Ewige“!); és Grégoire szellemes tréfája, aki az Olaszországot képviselő V. Ussani után „audiatur et altera pars“ szavakkal kérte felszólalásra Cookot, Anglia képviselőjét, a levegőben volt villamosságot akarta levezetni. A zárülés 20-án új, nemzetközi bizottságot választott (megint A. Bertholet főtítkársága alatt), megfontolásra elfogadta R. F. Merkel müncheni professzor irásában tett, fejlődésképes javaslatát közép- és újkori források kiadására vonatkozólag, és az említett előadások, a szokásos formaságok, köszönetmondások stb. után a következő kongresszust 1939-re, Rómába, határozta el.

(1935 december.)

Marót Károly.

*

Karl Marót: Über den VI-ten internat. Kongress für Religionsgeschichte. Ohne pretenziöse Vorschriften gelang es einem vortrefflichen belgischen Organisationskomité, bloss auf Grund von geeigneten Institutionen und durch die glückliche Wahl von entsprechenden Persönlichkeiten, eine Menge von etwa 120 Vorträgen, in Grosse und Ganzem doch auf gemeinsamen Nenner zu bringen. Berichterstatter glaubt zwei Problemkreise als Brennpunkte dieses Kongresses erkennen zu müssen.

Es soll im Archivum Philologicum 1936 dargelegt werden, durch welche Mittel und Umstände die geschichtliche und religionsgeschichtliche Behandlung der alten orientalischen und okzidentalischen Hochkulturen zu seinem *ersten* Hauptthema geworden war. Hier gilt es zu erweisen, wie und warum als *zweites* das Gebiet der allgemeinen Völkerkunde und vergleichenden Völkerpsychologie anzusehen ist. Zunächst infolge Heranziehung der typologischen Schätze namentlich der Cinquantenaire-Museen (Beispiele aus der ägyptischen Sammlung und dem apamcischen Saal), wie auch der ungeheuren völkerkundlichen Reichtümer des Kongomuseums in Tervuren; dann infolge gewisser, die Agonisten betreffenden Vorkehrungen, d. h. Gewinnung hauptsächlich der französisch orientierten belgisch-holländischen Religionsphilosophen und der historisch gerichteten Wiener Schule, wie auch Zuteilung von Protagonistenrollen an L. Lévy-Bruhl, R. Pettazzoni, G. Van der Leeuw, W. Koppers, u. a.

Als ein Beispiel für Art und Tragweite der auf diesem Gebiet erreichbaren und erreichten Ergebnisse dient dem Verfasser seine Übereinkunft mit dem Letztgenannten über das wichtige Prinzip, dass Kulturphänomene die streng-historische Entwicklungslinie immer bloss bis zum Grade ihrer gedankhaften Determiniertheit mitverfolgen können. Immer, selbstverständlich, müssen die mehr oder weniger emotionell und voluntaristisch bedingten Phänomene, wie wahrer Glauben, echte Dichtung, intuitive Schöpfungen usw., in entsprechendem Masse *ausserhalb* der historischen Entwicklungslinie liegen und Existenz führen, da offenbar auch diese Seelenkräfte als apotiori entwicklungslose gegeben sind. So indessen dürfte man auch bestimmte Kulturkreise *nicht* auf Grund von religiösen, dichterischen, ja überhaupt „psychischen“ Indizien qualifizieren und als Träger von aufeinanderfolgenden Kulturstufen hinnehmen.

BUDA VISSZAFOGLALÁSÁVAL KAPCSOLATOS TÖRÖK MONDA.

A horvát Matica magyar vonatkozású dalai közt¹ a gyűjtő, Marjanović,² külön csoportban említi az úgynevezett Vezir-dalokat, melyek a magyarországi török uralom bukását jelzik.

E dalok közül hármát kivonatban közöl, ezek egyikéhez Vojnikovich Salkó guszlár körülbelül 100 soros dalt költött, melyet boszniai mohamedánok elbeszélései alapján írt³ s melyek érdekes mondai és legendai elemeket tartalmaznak.

Úgy a dalokban, mint a mondában az a felfogás nyer kifejezést, hogy az ungyur (magyarországi) törökök romlottsága okozta a török uralom bukását.

E dal a következőket mondja:

Mikor a császár (Lipót) nagy sereget küldött Buda visszafoglalására, Mehmet⁴ volt Buda vezire (a szultán helyettese). Mikor a császár serege Buda körül táborozott, egyszer éjjel után a fődzsámiában (Mátyás-templom) meggyulladtak a gyertyák s 40 török evlia (dervis, szent) és 40 keresztény pap gyült egybe.

A keresztény papok követelték Buda kulcsait, mert most rajtuk a sor uralkodni.

Ekkor a dervisek előljárói, Gaibija és Kaimija seik átadták nekik a kulcsokat a következő szavakkal: Allah haragszik ránk s nekünk el kell hagyni az országot. Mikor ugyanis Gjulbaba bélpoklosnak tétette magát, átutazott Ungjurián, hogy kipróbálja az embe-
reket. De egy török sem könyörült rajta, ellenben egy keresztény szűcs megsajnálta, megtisztította, selyembe öltöztette s ellátta étel-s itallal. Ezért Isten megharagudott a törökökre s a keresztényekhez fordult.

Ez alkalommal Mehmet vezir és Ibrahim csehaja (tanácsadója) láthatatlanná tették magukat (szentéletű férfiak tulajdonsága) s a budai tanácsteremben a következő tárgyakat helyezték el. Mehmet szablyáját akasztotta fel s ha ez majd leesik, ismét megragadja s újból meghódítja Ungjuriát.⁵ Ugyancsak a tanácsteremben van Ibrahim csibukja és Kaijmija seik rózsafüzére. E tárgyak még manap is láthatók, bizonyítékul annak, hogy „színigaz, amit énekeltem“.

A küzdelemben néhány magasrangú főpap is elesett, így: Kaimija, Gaibija és Pojazet.

¹ Győri Szemle, VI. évf., 161. l.

² Hrvatska Narodne pjesme. Kiadta a Matica Hrvatska, IV. k., rendezte Marjanović Lukács dr.

³ U. o. 662. l.

⁴ Mehmet 1683—84-ben volt budai vezir, Abdi pasa második elődje. Lásd Gévay: A budai basák névsora, és Hammer Purgstall: Geschichte des osmannischen Reiches, III. k., 937. l.

⁵ E vonással számos keleti és nyugati mondában találkozunk. Bővebbet Hóman: A magyar hún hagyomány és hún monda, 90. l.; Heller: Isten kardja. Ethn. 1912. évf., 233. l.; Páloci Edgár: Hadimúzeumi Lapok, II. k., 6. és 11. l. Toldi Miklós fegyverei is emlékeztetnek erre.

Ezek haláluk után felkeltek,⁶ fejüket hónaljuk alá tették s elindultak a török birodalom felé.

Kaimija Zvornikig (Drina mellett) vitte fejét, ott összeesett s eltemették. Gaibija a Száva partján, Ógradiskáig vitte fejét, ott összeesett s mondá: ez lesz a határ a szultán és császár birodalma közt. Pojazet a Száva és Drina összefolyásáig, Račaig jutott s ott jelölte meg a birodalom határát. Mindegyiknek türbét emeltek.⁷

A gyűjtő egy másik dalra is hivatkozik, mely szintén ezeket a mondákat dolgozza fel, de helyenként bővebb magyarázattal. Így: A budai küzdelemben esett el Gaibija seik is, kinek apja Banjalukában imám efendi volt. Gaibija Budán lakott, ott is nősült meg s 20 év után meglátogatta apját, kit magával Budára akart vinni. De apja nem jött vele, mert megjósolta, hogy a törökök nemsokára elhagyják Budát.

Majd megmondta fiának, hogyan győződhetik meg ennek igaz voltáról.

Meghagyta neki: ha visszatér Budára, menjen társaival az utolsó esti imádságra (2 óra napnyugta után) a dzsámiába s ha mindnyájan eltávoztak, menjen egyedül vissza s ott csodát fog látni.

Gaibija ima után tényleg visszament a dzsámiába. Az összes gyertyák hirtelen meggyulladtak, ekkor látta, hogy a templom törökökkel megtelt s egy aggastyán hangosan kérdezte: hol van az imám (főpap)? Erre hirtelen megjelent Gaibija apja s imádkoztak. Ima végeztével kimentek a templomból s ott 300 keresztény papot találtak, kiknek főpapja a kulcsokat kérte az imámtól.

Az egybegyűlt törökök egyhangúan mondták: Ideje van, hogy Buda kulcsait átadjuk, azután arról tanakodtak, meddig maradhatnak még Budán.

Másnap Gaibija Banjalukába indult apjához s elmondta neki a látottakat. Apja tanácsára családját Banjalukába vitette s számos török elhagyta Budát.

Gaibija azonban visszament Budára, elesett a küzdelemben, s mint az előző monda is említi, levágott fejével a Száva partjáig ment, ezzel megjelölve a birodalom határát.

Relković Davorka.

*

Relković, D.: Eine türkische Sage im Zusammenhang mit Ofens Wiedereroberung. Es werden kroatische Lieder sagenhaften Inhalts mitgeteilt, die den Sturz der Türkenherrschaft zu Ofen mit dem Verfall der ungarländischen Türken erklären.

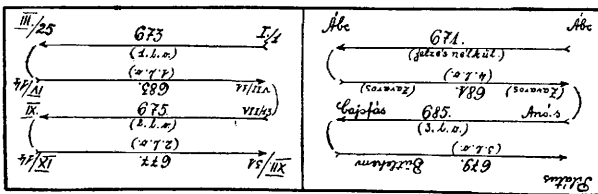
⁶ A fejtétel keleti vonás, nemcsak a guszlár dalok és bosnyák mondákban találkozunk vele, hanem Bagdad, Erzerum és számos baskir törzsnél. Abd-ül Szulejman, stambuli egyet. tanár szíves közlése.

⁷ Gaibija síremlékét Marjanović is látta. Mohamedánok gyakran felkeresték az izlésesen bekerített sírhelyet. Matica Hrv., IV. k., 664. l.

A BOLONYAI ROVÁSÍRÁSOS NAPTÁR MEGTÉRŐ SORVEZETÉSÉNEK (BUSTROPHEDONJÁNAK) KÉPLETE.¹

Kiváló érdemű *Sebestyén Gyula* nagyszerűen felismerte a Marsigli által lemásolt rovásírásos naptár megtérő sorvezetéses (bustrophedon) voltát.² Magyaroztatásával azonban teljes mértékben mégsem nyugtat meg annál kevésbbé, minthogy a megtérő írásnak (bustrophedonnak) általa szerkesztett képletét még a *Marsigli*-féle külön jelzések sem támogatják. Anélkül azonban, hogy következtetéseit részletesen cáfolnók, álljon itt helyette megállapításának sűrített képe.

Sebestyén szerint tehát e naptárt és annak egyéb szövegrészét egy négylapú fadarabra rótták volt olyanformán, hogy azt szél-tében két részre tagolva előbb a jobboldali féllapokat rótták tele s csak e művelet befejezése után írták meg a fadarab balfelét. Így tehát az egyes lapokon levő szövegből egymástól teljesen függetlenné vált két csoport alakult ki, amelynek mindenike külön-külön kettős megtérőt (bustrophedont) képez ilyenformán:³

1. ábra. Megtérő sorvezetés.

Ez a képlet azonban megtérő írásos (bustrophedon) kezeléssel a rovás gyakorlatában kissé nehézkes, sőt valószínűleg annál is inkább, mert — ha *Sebestyénnel* egyetértenénk — ilyenformán nemcsak a nyelvünket

nem ismerő *Marsigli*t kellene a megtérőírás ismeretében tudatlannak gondolnunk, hanem arról is teljes járatlanságot kellene feltételeznünk, aki e rovásírás kibetűzésekor az olasz tudósunk útbaigazításokkal szolgált. Ellenben, ha már most visszatérünk a kézirat eredeti csoportosítására, ott egészen más eredményre kell, hogy reabukkanjunk.

*Marsigli*nek a *bolonyai* egyetemi könyvtárban levő megfelelő kéziratköteté következőképen tartalmazza e rovásírásos emlékünks másolatát:

¹ Az a fogalom, amelyet ma a görög „bustrophedon“ szóval jelölnek, jogosan követelheti meg, hogy számára megfelelő magyar elnevezést keressünk annál is inkább, minthogy ez az írásmód eleinken keresztül hozzánk nagyon közel van. E névadáshoz tehát önként adódó képet a földműves barázdavezetése adja, amely műveletnél — *dr. Daróczy Ferenc* szóbeli közlése szerint — egy barázda meghúzása után a *kolozs megyei magyarvistai* szántóvető az ekével „megtér“. Különböző értelmi rokona ennek a szónak maga a „bustrophedon“ elnevezés is, amely magyarra fordítva „ökörfordulósan“ értelmet ad (v. ö. *Meyers Konversations Lexikon*, 3. köt., 691. lapjával). De ugyanezt az értelmi kapcsolatot tartalmazza a hasonlóképpen *magyarvistai* tréfabeszéd, amely szerint a szombatos vallásra térítgető hívőt a kálvinista kópé úgy figuráz ki, hogy 3—4 megtett lépés után a kiindulási helyre „*Na, megtértem!*“ felkiáltással megtér (visszátér).

671. lapra ábécét,
 673. „ I/1—III/25-i állandó ünnepeket,
 675. „ VII/13—IX-i állandó ünnepeket,
 677. „ IX/14—XII/31-i állandó ünnepeket,
 679. „ Bütlehem—Pilátus tulajdonneveket,
 681. „ zavaros szöveget,
 683. „ IV/4—VII/11-i állandó ünnepeket,
 685. „ Anás és Kalifás tulajdonneveket másolták le.

Ezeken kívül ugyanezeknek a kézírásos lapoknak a hátlapján (vagyis a párosszámú lapoldalokon) az olasz másoló — egynek kivételével — jelzi, hogy az előlapi szöveg a fadarab melyik lapjáról való.⁴

E kétségtelen útmutatók ellenére *Sebestyén* mégis éppen itt magyarázott helytelenül. Ugyanis a 674. lapon *Marsigli* feljegyeztette: „*Nella prima faccia del Boscone*“.⁵ Ugyanezt olvassuk a 684. lapon is. Erre az utóbbira hivatkozással azonban *Sebestyén* azt jegyzi meg: „*Azonos a 674. lap szövegével. Ennek oka abban kereendő, hogy Marsigli a rovás első lapján csakugyan két dolgot talált: a rovásírás ábécéjét és a január 1—március 25-i naptárrészletet.*“ Ez a magyarázat azonban annál kevésbé érthető, mert az ábécé sem a fent hivatkozott 673., sem a 683. lapon nincsen, hanem azt egy harmadikra, mégpedig a 671-re másolták le.

Ennélfogva tehát a rovásokat a *bolonyai* jelzések alapján kell újra csoportosítanunk. Tekintettel azonban arra, hogy a 671. lapoldalra vonatkozólag *Marsigli*nek nincsen külön helymegjelölése, azt — minthogy a fadarab minden egyes teljes lapjára rótt írás a *bolonyai* kézirat két külön lapoldalán megosztva foglal helyet — az eredeti fahasáb negyedik lapjára kell beosztanunk annál is inkább, minthogy arra a lapra ő csak a 681. lapszámú szöveg helyét jelölte meg. Így tehát:

a fadarab első lapjának szövege *Marsigli*nél a 673. és 683. lapon,
 a fadarab második lapjának szövege *Marsigli*nél a 675. és 677. lapon,
 a fadarab harmadik lapjának szövege *Marsigli*nél a 679. és 685. lapon,
 a fadarab negyedik lapjának szövege *Marsigli*nél a (671.) és 681. lapon található. Jóllehet ezeket is csak olyanképen lehet elhelyezni, ahogyan *Sebestyén* gondolta, vagyis a fahasáb lapjainak szélteben való kettétagolásával, azonban ez a művelet korántsem a laponkénti kétsoros rendszerrel, hanem csakis a fenti csoportosítás alapján mind a négy lapra rótt egysoros írással vihető végbe annál is inkább, minthogy ez felel meg *Marsigli* lapoldal szerinti jelölésének. Ehez még tekintetbe kell vennünk ősi írásmódunk természetét is,

² Az alábbiakban minden további utalás nélkül *dr. Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei* (Budapest, 1915.) c. összefoglaló munkájának 35—56. lapoldalaira hivatkozom.

³A könnyebben való megérthetés kedvéért *Sebestyén* képletébe zárjel között beiktattam *Marsigli* külön jelzéseit is.

⁴ Ezeket kimutatásokba csoportosítva, alább közöljük.

⁵ (*Sebestyént* idézem): „*A nagy rovás első oldalán ez van.*“

aminck alapján képletünk bal oldalára kell elhelyeznünk az alacsonyabb lapszámokat:

683 — 673

677 — 675

685 — 679

681 — 671

Ezt az elhelyezkedést támogatja az a körülmény is, hogy a jobboldali félsorok tartalmilag is föltétlen megelőzői a baloldaliaknak. Megtalálható ez azután nemcsak a naptári résznél, de egyebütt, például a fahasáb (bot) harmadik lapoldalán is, ahol a szövegrészek egymásutánosságát a *bolonyai* másolatban külön sorszámok jelzik. Így a 679. féllap szövegében, amely a másolatban külön (helyszüke miatt) két sorban foglal helyet, a másolati első sor kezdetét 1., ugyanannak végét 2., a második sor elejét megint 2., ugyanannak végét 3., ennek folytatását, vagyis a 685. lapoldalon kezdődő félsort pedig újra 3. sorszámmal jelölte meg a tudós olasz.

Ilyenformán tehát, ha a másolati lapok fenti csoportosítását az egyes rovásszakaszok egymásközti tartalmi összefüggésével hozzuk vonatkozásba, kitűnik, hogy ezzel a megosztással nem alakulhatott ki két külön megtérőírás-csoport (bustrophedon). Ehelyütt azonban bebizonyítható az a körülmény, hogy csak egyetlenegy megtérőképletet képezett ki a betűvető olyan módon, hogy a kézben szabályszerűen tartott fahasáb (bot) jobboldali szövegrészének felrovása után a félig teleírt lapsort fordította át a balhóna alá, aminek megtörténte után ugyanezen a lapon ugyancsak jobbról balra haladva folytatta tovább a rovást. Így tehát ugyanabba a sorba kerülő ellentett irányú második félsor szavai alkották az első félsorhoz viszonyított megtérőrendet (bustrophedont). A következő sort ezután az előbbi módon változtatta át a rovó, mégpedig a fahasáb (bot) lapját legnagyobb valószínűség szerint visszakézből térítve előre.⁶ Miután pedig az előbbi sorban követett megtérő írásvezetést itt is befejezte, újra tovább váltott. Így folytatva és bevégezve az egyes féllapok megírását, a betűt rovó a fahasábot (botot) nyolcszor térítette meg egyik kezéből át a másikba, miközben azon négyszer perditett, vagyis négyszeres megtérőt (bustrophedont) alkotott hátulról előre⁷ irányban. Ennek végeredményeképen azután a fahasáb (bot) jobb oldalára rótt mindenik szövegsor egymással egyirányú, míg a bal oldalra rótt másik négygel szemben ellentett helyzetet foglal el, noha saját félsoraikhoz viszonyítva ezek az utóbbiak is csak egy irányt alkotnak.

Mármost azonban, ha az így megállapított megtérőírás (bustrophedon-) vezetés mellett meg akarnók tartani azt a sorrendet, amellyel *Marsigli* külön megjelölte a fadarab lapjait (1., 2., 3., 4.), az a lényegtelen különbség állana elő, hogy ez nem egyezne azzal,

⁶ Minthogy azonban teljes biztonságu érv egyelőre még nem dönti meg azt a lehetőséget, hogy a fahasáb (bot) lapját nem előlről visszafelé perditve váltották-e át: éppen azért, hogy a lapszámjelölések szokatlan sorrendje által okozható pillanatnyi zavar is elkerülhető legyen, az előlről-hátra váltó sorfordulással alkotott képletet fogom az alábbiakban lerajzolni.

⁷ Esetleg előlről hátra.

a lemásolás alkalmával éppen általa valóban követett egymásutáni-sággal, amelyet a *bolonyai* másolat lapszámai jelölnek a legvilágosabban. Minthogy pedig másolási sorrendjének helyességét bizonyítja az is, hogy az ábécét eredetileg nem a szöveg végére, de annak elejére róhatta az egykori betűvető: célszerűnek látszik, hogy inkább *Marsigli* eljárását kövessük a fahasábnak (botnak) általa különben negyedikül⁸ megjelölt lapján kezdve az olvasást ilyenformán:⁹ (l. 2. ábra).

E képlet megszerkesztése első pillanatra bár körülményesnek látszik, valójában azonban miben sem különbözik a laponként végigvezetett megtérőírás szerkezetétől. Éppen azért tehát az, aki emezt róni és olvasni tudta, amazt is éppen olyan könnyűséggel rótta és olvasta. Egyéb pontos összehasonlító anyag hiányában megkísérelhető ugyan a jakut¹⁰ és a burját¹¹ rovásnaptárral való egybevetés,

ezeknek megtérő-vezetése azonban nemcsak a *Sebestyén-féle*, de a fentebb megállapított képlettől is némileg eltér. Jóllehet az olvasási mód egyszerűsége miatt e szibériai rovások sorainak elhelyezkedése mindegyiknél valószínűbbnek látszik, azonban mégsem tarthatjuk azt lehetségesnek, hogy ebben az esetben az egymás alá rótt megtérővezetéses (bustrophedon) sorok ne zavarták volna meg a teljes mértékben mégsem egészen avatott *Marsigli*t azzal, hogy az egymást követő minden második sor a megelőzőhöz viszonyítva ellentétes helyzetet foglal el. Emellett azután, ha e fahasáb (bot) jobb- és baloldali szövege nem lett volna egymáshoz viszonyítva ellentétes sorvezetésű: mi más értelme lenne annak, hogy az olvasz tudós sorrendben előbb a jobb- s csak azután a baloldalt másolta le, holott — ellenkező esetben — az egyirányban haladó s egy teljes sort képező két felsor egymásnak nemcsak helyzeti, de értelmi folytatása lehetett volna.

(Sorszáma)	(X 7 7)	(Sorszáma)	M.	← 674. l.	M.
	7789			(Sorszáma)	
4/N	(X 7 7)	77/11	III/25	← 675. l.	← I/2
	7789			(Sorszáma)	
77/XI	(X 7 7)	77/11	IX	← 675. l.	← VII/25
	7789			(Sorszáma)	
77/4	(X 7 7)	77/11	Plátus	← 679. l.	← Büchel
	7789			(Sorszáma)	

2. ábra.

Mindezeket tekintetbe véve, *Sebestyén*nek még azt a vélekedését is helyre kell igazítanunk, hogy a *bolonyai* írásemlékünk eredetijének minden egyes féllapján a szöveget kétsorosan rótták volna fel. Jóllehet, hogy a *bolonyai* másolatban ezt így találjuk, az nem jelent egyebet, minthogy a kézirat papírlapjain egy teljes felsor szavai egymásvégigtiben nem férven el, belőlük második sort is alkotott a másoló. Ennek az állításnak legfőbb bizonyossága — a kétsoros

⁸ „Quarta faccia.“

⁹ Ha azonban a botot ellenkező irányban perdítünk, akkor a képlet éppen ellentétes irányú vázlatot mutatna, ami alapjában véve mégsem változtatna a fenti megtérő (bustrophedon) helyességen. A különbség mindössze csak az lenne, hogy abban az esetben az olvasás az eredeti rovásnak nem a jobb felső-, hanem a jobb alsósarkából kellene, hogy kiinduljon.

¹⁰ *Sebestyén Gy.*: *Rovás és Rovásírás.* (Ethnographia, 1903. évf., 15. 1.)

¹¹ Ugyanott, a 178. lapon.

rovásnak nehéz vezetése mellett — a másolat sorainak nem mindegyik egyenlő betűtartalma. Ez annál is inkább figyelembe veendő, minthogy a szövegnek soronkénti megszakításánál a rovónak semmi más irányítója nem lehetett, mint a helyszűke. Annak pedig éppen semmi akadályja sem volt, hogy a négylapú-hasábosan megfaragott fadarab (bot) akár egy méter hosszú is ne lehetett volna. Erre emlékeztető például szolgáljon, hogy a *székely* vagy a *kalotaszegi* hímes guzsalyokon, avagy a négylapúra faragott cifra boton talán az egykori betűvetés csökevényét őrző egyszerű és összetett rovásokat, mint díszítőelemeket, továbbá a tulajdonos nevének latin betűit teljes hosszúságban végigróva ma is megtaláljuk.

Az így megállapított megtérőírású képlet — azt hisszük — hozzá kell, hogy járuljon a *bolonyai* másolat hitelességének támogatásához is. *Marsigli* mérnök ugyanis a rovásírás természetével ellenkezőleg, de a rovássorok helyzeti adottsága következtében a botnak előbb jobboldali féllapjait betűzte ki felülről lefelé¹² pergetett sorrendben. Majd meg a fadarabot jobbról balra áttérítve, a most már szintén jobb oldalra került másik rendbeli féllapot vette sorra az előbbihez viszonyított ellentétes irányú pergetéssel. E kibetűzés közben az olasz tudós külön-külön, de egymásután következő lapokra másolta le a növekedő sorrendű 671., 673., 675., 679., majd pedig a bot átfordítása után a 681., 683., 677., 685. páratlan lapszám-mal jelölt félsorokat. E számoknak csaknem kifogástalan egymásutániságában *Marsigli* tévedéséből mégis előfordul egyetlen zökkenés, ami azonban természeténél fogva mégis csak a másolat s ezen keresztül az eredeti rovott bot hitelességét bizonyítja. Az olasz tudós mellett — miként *Sebestyén* is állítja — a kibetűzés alkalmával volt egy rovásírásismerő magyar is, aki azonban nemcsak az egyes betűk és szavak jelentését magyarázta meg a ritkasággűyjtő idegennek, de a tartalom folytatólágosságára is felhívta a figyelmét. Így történhetett meg azután az, hogy *Marsigli* a bot minden egyes félsorát, bár helyzetük sorrendjében másolta le, külön-külön papiroslapra, mégis — talán a kézirat rendezésekor — a naptári szövegnek a fadarab baloldalára rótt szeptember—december hónapjait tartalmazó félsort (677. lap) az összefüggés szempontjából ezt közvetlenül megelőző, helyzetileg azonban a bot jobbfelén helyetfoglaló július—szeptember hónapjainak félsora (675. lap) után osztotta be. Ez a félsor különben — mint a képletraajz is mutatja — az előzővel együttesen ugyanazon teljes sort, valamint a szövegnek megtérőírású folytatását alkotja. E cserével került azután a kézirat a letisztázó kezébe s ez az oka annak, hogy a kézirat lapszámait jelentő páratlan számok növekedő sora a képlet helyreállításánál egyet ugrik.

Ha tehát más bizonyítékunk nem is volna: már e tartalmi sorrend is eléggé öregbíti a fenti képlet hitelét. Minderről azonban teljes meggyőződést mégis csak az szerezhethet, aki a képlet tartalmát egy négylapú fapálcára átrajzolva s azt a leírt megtérő-módon kezelve követi a fenti értelmezéseket. Az így nyert képlet helyzetképe azután csaknem pontosan megfelel *Marsigli* másolási sorrend-

¹² Esetleg talán alólról felfelé.

jének. Ez ugyan ellene mond *Sebestyén* magyarázatának, ami azonban legkevésbé sem rontja le kiváló tudásunknak e kérdésben is megállapított nagyszerű végeredményeit.

Herepei János.

*

Herepei, J.: Formel des Bustropheidon des kerbschriftlichen boloneser Kalenders. Vf. stellt eine Formel des genannten Bustropheidon auf, z. T. im Gegensatz zu den Behauptungen — bei der Erklärung der Kerbschrift vielverdienten — Gyula Sebestyén.

BABONÁK ÉS BABONÁS TÖRTÉNETEK TÖKRŐL.

Boszorkány.

A boszorkány megrontja a tejet. Elmesélte özv. László Dánielné sz. Bika Mária 72 éves, Tökön (Pest megye), 1935 november 10-én.

E gazdáná szógátam. Fiatal leány vótam. Vót nyóc-kilenc tehenünk. Hát eccer fejik a tejet, fejik a mosdóba. Hát jó van, meffejték. Észürik. Hát nem lehet hasznányi. I nyút-e! Mi léte, mi léte? Ez így ment három nap. A tejet mind ki köllött öntenyi. Mind olyan lett, mint az aluttéj, meg a túró.

Aztá aszonta valaki: „En tudom, ki az az asszony, aki ezt csináta. Hozzatok ördögsz . . t a patikábú, meg az erdőrü tuskosöprút. Mikó meffejtétek a tehenet, azt a tejet öntsítek a teknőbe. Addig verjítek a tejet, míg oda nem gyün az a bizonyos.“

Aztá csakugyan vertik a tuskosöprúvê. Hát aztá jött is: „Jaj, megigek! Jó van má! Jaj, megigek!“ — Mer füstótek is; egy rossz vasfazíkba sok parazsat tettek, aztá rátették a füvet.

Úgy csináták a hajnali órákba. Szóvá nem is hajnába, hanem az ijfili órákba. De nekik is neki köllött vetköznyi. Visszajáró vették fő a ruhát. Az egyik verte a tejet, a másik fúttá a tüzet. Mikó jött az a bizonyos, kajdászott: „Jaj, megigek má, jó van má! Ne fújd má!“

Aztá az az öregasszony evvê évesztette a hatalmát, hogy ezt csinájja.

Boszorkányok összejövetele a Jánoshegyen. Elmesélte Sárközy Jánosné, 40 éves, Tökön (Pest megye), 1936 január 12-én.

A Nagy Gyuri felesige Szomodoron hogy járt a lakójává, az Örzse névê!

Kanászni vót a Nagy Gyuri felesige. Ketten laktak pásztorok ehházba. Ekkonyhájuk vót. Aztá az Örzse nini, a lakójuk mindég zörgött a konyhába ijje tizenkít órakô. Ó má nem állotta, hogy mi a, kilesett. Hát ippê kenyekedett az öregasszon. Kenyte a hónajját, mindenit. Aztá a színvonyót a lába alá vágta (ô meg leste). Aztá aszonta: „Hip, hop, ott legyek, ahun most akarok!“ Asztá étünt.

Hát ô is asztá fogta a kenyekedô mindêt, meg bevitte a színvonyót a szobába. A kanászni, a Nagyni. Asztán kenyekedett ü is, asztá lába alá vágta a színvonyót, monta: „Hip, hop, ott legyek, ahun most a szomszíd-asszony!“

Hát e tíz perc alatt ott vót a nagy Jánoshegy tetejibe. Hát aszongya az Istennek ami állattya van, az mind ott vót. Bögtek a bikák, a tehenek bömbötek, az orosz lányok ordétottak, a kakasok kukorétottak. A boszorkányok meg táncótak. Illen hosszú szakállok vót e! Az öregasszony meg ott táncót, de nem üsmerte. Mer boszorkány alakba vótak. Asszongya, még a fráz is cmêgette, mikó a sok rettenetes állatot látta.

Aztá, mikó a tizenkét óra émút, étüntek az állatok. Asztá a boszorkányok is visszavátoztak, hogy haza igazíjják magukat. Ammeg ottmaratt. Mer nem hozott magáva kenyekedő mindét. Másnap ijje vitt neki a szomszídasszony kenyekedőt. Mer mikó émút az órajuk, akkó megüsmerte.

A szamárrá változott legény. (Tök, Pest megye; elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.)

Eccer egy legény udvarót egy leánynak. Azután má annyira vótak, hogy a legény má ott alutt a lányos házná, de még nem vótak összesküdvé.

Eccer a legény fölébred. Ugy tizenkét óra tájba. Hát láttya, nincsen odahaza senkise. Nagyon kíváncsi vót, hogy hova mentek. Nagyon izgatta ötet ez az esct.

Másik ijje megincsak ott alutt. Megincsak nincsenek. Azt gondúta magába: „Meglesem in ezeket!” Hát aztá akkó ijje — szokott a házakná olyan luk lenni a falba — a hódvilág ippen besütött a szobába. A legény láttya, hogy kenekennek. Eccer csak mennek kifele.

Fogja magát ő is. Bekenyekedik. Aztá: „Hip, hop, ott legyek, ahun akarok!” Ezek meg egy borospincébe mulatoztak. Bemegy. Hát aszongya a leány az anyjának: „Nízze csak, idesanyám, a Miska is itt van!” Aszongya az asszony: „Ha égyütt, legyen számár!” De mikó vége vót az idejüknek, émentek. Kimentek a kujeslukon, persze ő meg benn maratt. Nem vitt magáva kenyekedőt.

Reggē a cselédleány lemegy a pincébe. Láttya a szamarat. Szalad a házba: „Számár van a pincébel!” Hát bekötötték az istállóba. Két nap vót ott. Mindég ordétott. Harmannap aszonták: „Mit ordét ez itt az istállóba?” Kizavarták a csordába.

Hát mikó ment, eccer csak egy forgószél kerckedik. A leány vót, meg az anyja. Aszongya a leánynak az anyja: „Mos gyün Ūrnapja. (Akkó virágot szoknak hinteni.) Ha ez a pap előtt beleharap egy csomó virágba, ijjē tizenkét óraker visszakapja emberi ábrázattyát!” A Miska meg értette.

Aztán három van négy nap múva Ūrnapja lett. Megin zavarják a csordába. Ūtötték, verték, mer nem akart menni. Mer várta, hogy odajusson a pap elejbe. Mikó elindút a menet, mindég ott szalatt. Ūtötték, de nem ment é. Ūtővégre a pap előtt beleharap egy csomó virágba. Mikó jött az ijjē tizenkét óra, visszakapta emberi ábrázattyát.

Aztá ément a lányos házhó. Aszonták neki: „Hát ha má eccer olyan kíváncsi vótá, mér nem szótá? Vittünk vóna kenyekedőt a te részedre is.”

A lóvá változtatott legény. Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.

Vót egy ember. Nappá mindig alutt. Ijjē gyütt oda egy asszony, fejbevágta a kantárrá. Ló lett, aztá nyargát. Ez az öreg asszony nyargát rajta.

Akkó eztet meffigyelték. Ott vót nála a szógája. Aszonta: „Most az ijjē nem aluszik é.” De mindég elalutt. Eccer mégis sikerút. Balkezibe vót a kantár, a dunna alatt. Figyēt az ember nagyon. Eccer csak tizenkét óraker kivágja a kantárt. Az öreg asszonybul lett a ló. Főverték mind a négy patkót, aztá nyargátak reggelig.

Aztán találgatták, ki az öreg asszony. Aztán csak hallják: „A Zsuzsa nínim beteg.” Minden ujjába vót egy patkószeg. Otthon se tutták. A család se. Nem nízik a dunna alatt. Ū meg nem szót, gondúta az ijjē messzabaddul túle. Akkó odament az ember. Fókapta a dunnát. Ott vót a patkó. „Hát maga kínozott ilyen régi idő óta?” aszonta.

Ū vót a boszorkány. Rajta vót a patkó.

Boszorkányt felszögezik a gerendára. Elmesélte Sárközy Jánosné és a legényfia, Tökön, 1936 január 12-én.

Vót eccör kít kovácslegíny. Aztá egy ágyba feküttek. Az egyik kövír vót, a másik meg igen vízna. A vízna kívú fekütt, a másik meg bejú. Aztá amellik kívú vót, az íjjé mindég nyöszörgött. Mer a boszorkány szopta. Nagy mellei lettek annak a fiatalembernek. Aztá eccó cseríték. A vízna fekütt belú, a másik meg kívú. De ott is mettanáta, ameliket szopni szokta.

Az öregasszony meg olyan lebenyeformába vót. A fiatalember me bálkizzé fogta. Aztá fogták az öregasszonyt, aki lebenyeformába vót és főszögeztik a gerendára. Má alig várták, hogy reggê legyen, fókêhessenek, hogy lássák, mi lett abbú a lebenyeformábú. Hát a rektorní vót. A füllibe ütöték a szeget. A szopta a kovácslegínyt.

Boszorka. Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, szül. Bika Mária 72 éves, 1935 február 3-án.

Öreg szülém idesanyámat szoptatta íjje. Egyik mejje a leány szájába vót, a másikat meg nyomta az a bizonyos, a boszorka. Mindig taszigáta, hogy mi a. Hát utóvégre má ott vót a leány fejin. Má kezdett hörögni. Öreg szülém meg kajdászott. Öregapám meg monta, hogy emegy, megnézi, otthun van-e az ágyom. Odamegy, benéz az ablakon, hát akkó vetközödött. Hát avvót. Öregapám meg kérdezte: „Hun vótá?” „Mi közöd hozzá, nem én vótam!” aszonta. Az öregapám meg fenyegette: „Agyonütöttek vóna, ha azt a leányt meffujtod!” De mikó öregapám hazagyütt, megin ott ült. Láta öreg szülém az ágybó, hogy ott csillog a szeme az aszta alatt. Megin ott út az aszta alatt. Az idesanyámat meg akarta fujtani. Akkó aztán öregapám előmutatott ennagy kíst. Akkó ement. Többet nem is mert odamennyi. Tényleg boszorka vót.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, szül. Bika Mária, 1935 február 3-án.

Lefeküttem este. És mikó lefeküttem, az ajtót bezártam. Az ajtó se nyíllott, semmise vót, csak begyütt. A kúcslukon gyütt be. Tiszta fehérbe vót, mint az angyal. Odagyütt az ágyamhó. Aztán montam neki e zsolárt. Aztán montam neki: „Tudod mit, most má mennyi ki!” De csak úgy ütt az ágyamon. A mejjemen vót. Aztán eszembe jutott, hogy valamikó hallottam, hogy bálkézzel kell meffogni. Aztán meffogtam. Megösmertem. Montam neki: „Tudom én, ki vagy te vén disznó!” Aztán mikó montam neki, hogy ki vagy, akkó marsolt ám kifele. Mikó a mejjemrő leszált, fölugrottam. Tüzet raktam. Rossz öntöttvas fazékba raktam a füveket. Macskasz... is vót közte. Aztán ráraktam a tűzre. Aztán füstöttem feléje. Ammeg úgy égett. Kajdászott: „Ne fújja má, jó van má. Ne fújja má, jó van má!” Csak úgy táncót, ahogy égett. Émmeg csak füstöttem. Még a kapuba is kiátam, úgy néztem. A faluból vót.

Tök (Pest megye), László Dánielné, szül. Bika Mária, 1935 február 3-án.

Régen megfejték a tehenet a boszorkányok. Öreganyám is monta. Csak úgy zuhogott. Vót nyóc tehenük. Hát eccer csak mindnek a teje így nyútt e! Mervót rontva.

Aztán gyütt valaki. Egy kodusasszony. Monta neki az öregapám, hogy csak ilyen tejet adhat. „Hát — aszongya —, bácsika, én tudok erró! De ilyen dógot sajnálok. Ha szót akar fogadni, gyűjjon velem a zsámbéki templomba, lopjon ekkis szentelt vizet, vagy kírjen a harangozótú. Mikó elmút 11 óra, a fú meg parázs minden oda legyen készítve. Aztán mindent foghagymázzon be. Akkó nem tud bemenni az a bizonyos. Kin táncó.” (Hát valami Sáska nevű asszony vót. Abba az udvarba lakott.)

Az öregapám meg tüzet rakott az istállóba. Hát mikó elmút 11 óra, az öregasszony csak ott táncó: „Jó van má! Megégek má! Jó van má! Megégek má!” „Na — aszongya az öregapám —, hát vén k...., te vótáll!” Ummeverték.

De a teheneket el köllöt adni. Megrontani tudott, de visszacsinyáni nem tudta.

Hogyan lehet a tej megrontása ellen védekezni. Elmesélte Fitosné, tollfosztáskor, Csekééknél, Tökön (Pest megye), 1935 december 12-én.

Mitől lesz a tej nyúlós? — A tehenet megrontották. Ijje. Úgy halottam. Aztá füveket használtak az ellen. A báfafana tüskét. Aztá a tejet oda kő vinni a disznók elejbe. Aztá a tüskéve addig köll ütni a tejet, míg az a bizonyos oda nem megy. Olyiknak meg is kő ettü hallni. Olyat is csináltak.

Cserélt gyerek.

Tök (Pest megye). Tollfosztáskor mesélte a harangozóné, 1935 december 10.

Van úgy, hogy a gonoszok kicserélik a gyereket. Akkó befútenek a kemencibe. Lapátra teszik a gyereket. Olyankor gyün a gyerek igazi anyja, hogy meg ne igessik az új gyerekeit. Aztá otthagyja a másikat.

Rontás.

Tök (Pest megye), elmesélte Fitosné, 92 éves, 1935 november 10-én.

Itt is vót a harmadik-negyedik szomszídiba egy vénasszony. Ez is olyan vót. Megrontotta az unokáját, mikó megszületett, mer haragudott a menyire. Így állot a lába e! Beszinyi se tudott. Csak mindig az ujját rágta. Huszon-egy esztendős vót, mikó meghat.

Tök (Pest megye); Sárközyéknél mesélték, 1936 január 12-én.

Ementem Bajnára. A Bódog Gábor apjához-e. Az István bácsi is velem gyütt. Malacér vótunk. Reggê köllött évinni, hogy ki ne hajtsák. A szekír tetejin vót a kötroc.

Gyüvünk. A szomori keresztné megáll a ló. Hát mi-a, effáratt? Hisze rossz út sincse, mi léte? Aztán micsinájjak, kicsit megegreccroztam a lovat. Akkó êtöri a rudat. A szomszéd, az István bácsi kirt e båtát. Meffaragta. De nem megy a ló.

Gyün egy ember: „Mi a bácsi?“ Hát mondom, hogy mi. „Míg ez velem sohase törtint.“ Aszonta: „Mit fizetnek, ha elindétom?“ (In is hallottam, meg az István bácsi is. Igaz vót.) — Aztá vót ott egy kocsmá. Fizettünk e liter bort. Akkó fővesz e követ. Megüti a rúd orrát. Háromszor. Má ment is a ló, hommég! Má azt hittem, minden lepattog rúla. A kútná fogta é kít nímet ember.

Azér csináta, hogy aggyunk nekije valamit. Mink is ütöttük a rúd orrát, de a nem hasznát. Csak az az ember tudta, aki a jelt csináta.

Pásztorbabonák.

Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.

Mikó a Mónár új kanász vót, a fakert alatt nem bírt éhajtani. Szét-szaladtak a disznók. Kutyafej vót ott elásva. Akkó másnap íjjê kinn vót 12 órakor, ahun csináta az öreg a jelt. Fögyütt. — Akkó meffente a balsarkával a kist, a disznóknak vágott egy vágást. Aztán má mentek. (Azér csináta ezt az öreg, mer új utána gyütt a Mónár.)

Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.

A Balócsi József harminc-negyven disznót is hajtott. Ahun a kovács pincéje van, monták: „Jóska, gyere be, igyál!“ Aztán bement. Becsípött. Monta neki egy gyerek: „Bácsi, émentek a disznók.“ — „Egye fene, majd mikó in akarom, itt lesznek a disznók.“

Ügyis lett. Mikó má ojan ríszeg vót, hogy állni is alig tudott, kiment az ajtóba. Mcffút egy sípot. Hát ott vótak a disznók.

Tök (Pest megye), tollfosztáskor mesélték Csekééknél, 1935 december 10-én. Rígen megrontották az asszonyokat. Elástak valamit a földbe. Eccer a ríten mentek a heretáblán. Aztán milyen gyereke született? Úgy-e? Az egyiknek mindig fájt a lába.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 febr. 3-án. Ez nem babona (tudniillik a ráolvasás). Babona az, ha valakit az utcán meg tud fognyi, hogy nem megy tovább. Itt a faluba is vót. Ismertem. Egy ember ment az utcán. Szemmel megverték, nem tudott mozdúnyi se. Kajdászott. Egy másik meg bement hozzá, ahhoz, aki ezt tette. Káromkodott és vasvillával fenyegette. Akkó clengette.

Atok.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 nov. 3-án. Odavótam Budára kötöznyi. Aztán kerestem ekkis pízst. Veszek a gyerekeknek ruhát, gondútam. Kilencesztendős volt a lányom, 12 meg a fiam. Aztán aszonta az uram: „Add ide, k . . . , a pízedet!” — „A tiedit mulasd e — aszontam — e kell a gyerekeknek ruhára, cipőre.” De cvette. Mikó ement, aszontam. „Uram, én Istenem, dögöljek meg, mielőtt hazagyön, vagy őt dögleszd meg az úton.” Meg úgy kívántam, hogy a kutyák igyák fel a víredet. Aztán berúgott Zsambékon. Aztán mikó hazagyött, fölút egy kocsira, az oldalára út. A kocsi nagyot zökkent, ő meg leesett. Feje összetört. A fej velője ki vót. Én nyomtam bc. Mikó hazagyött, látom, hogy ríszeg: „Jézus Mária, megin ríszegen gyöttél haza?” — „Bontsd el az ágyat, aszongya. Aggyál vizes ruhát.” Négyyszer, vagy ötször tettem rá. Gyütt az anyya: „No, disznó, úgy megjártad, montam mindig, ne igyál, mer mindig olyan sokat iszol!” Nem tudott szőnyi, csak a könnyei potyogtak. Ilyen nagyok e! Meg én is montam: „Ládd e, hogy jártá. Mer mindig olyan sokat iszol!” Mikó 12 óra vót, egyet sóhajtott, vége lett. Aztán a bontásnál, amikó kitették a vires koporsóját, csakugyan ott itták a kutyák a virit. Így kívántam. Meg is teljesedett rajta.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 febr. 3-án. A 109. zsoldár, az az átkos zsoldár. — Egy leányt megrontott egy legíny. Aztán chagyta. Mást vett e. Aztán a leány meg leírta a zsoldárt. Ekütte a szeretőjinek levílbe, hogy foggyon rajta. Mind megteljesedett rajta.

Ráolvasás.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 dec. 12. Onyát önt az ember, ha a gyerek megijed. A Bokodiék előtt bohócok vótak. A Lászlóék kislánya is megijett. Aztá mindég sikított. „Jaj, bánt!” Még az anyyátú is fílt, ha levette a keszkenyót.

Aztá egy tányérba vizet tettünk. Azt egy zsupa szómát IHS-be raktunk. Aztá egy kanába onyát ovasztottunk, a tányért meg a leány fejire tettük. Aztá öntöttük. Először a kutya jött ki, aztá a bohócok.

Aztá zacskóba kötöttük az onyát. Kilenc napig hordta a leány. Mingyá nem rétt. Elősző orvosho is vitték, de az nem hasznát.

Ráolvasás. Szemverés.

Tök (Pest megye), özv. László Dánielné, Bika Mária javasasszony, 1935 február 3-án.

Hát azt is megverték szemmel. A Kovács néni testvérgye vót. Tuggyuk? Még él. Azt förösztöttem meg. Gyüttek ide, hogy meg van verve a Mari szemmel. Gyerekágyat fekütt — mintha evvóna a fal, emmeg a kályha. Ott vót egy öregasszony, odaütt a kályháho, melegennyi. A Mári meg üt az ágyba. A falnak támaszkodott. Fehér lebegőbe vót. A fején fekete kendő. Az ágya szép piros vót. Szép fehér lepedője is vót. Ammeg monta: „Ejnye, de szép menyecske! Milyen szép abba a fehér lebegőbe. Nem is ollan, mint a gyerekágyas asszony.” (Az öreg Vincéné, avvót. A Kovács mostoha-annya. A dicsérte.)

Aztán ement. A Mári meg rosszu lett. Ementek a doktorér. Még az öreg vót. Akko még avvót, de nem hasznát semmit. Hát csak gyün hozzám a Lidi néni: „Jaj, te Mári, az Isten álggyon meg, a Mári nagyon rosszu van.” Akko főmentem a pallásra, hoztam a füveket. Rossz vasfazékba tettem. Mikó má jó parazsa vót, montam: „Hamar egy lepedót!” Ráborítottam a Mária, aztán montam, hogy csak szídd. Nyêdd az oroddal. Ammeg nyête. Rögtön mondta: „Jaj, de jó! Jaj, de jó!” — „Hát csak szídd!” Megin csak megpiszkátam a parazsat. Kiverte a viz, megizzatt.

Másnap csak gyün az annya. „Jaj, te, az Isten álggyon meg, gyere hamar!” Megijtettem. „Talán rosszabbú van?” „Nem, csak gyere!” De nem monta meg. Miko bemegek, avva fogad a Mári. Az Isten álggyon meg. Hát meggyógyut.

Meggyógyítottam. De csak azt, aki hisz. Aki nem hisz, annak nem használ. „Higgy, aztán uralkodsz!” Avvan a Bibliában. Hoztak hozzám Pátyró, Biáró. Kirván is vótam. Ahova vittek. Az Isten atta nekem. Meg a gyerekeimen tanutam.

Aszalvány. (Szörféreg.)

Tök (Pest megye), László Dánielné Bika Mária, 72 éves, 1935 február 2-án.

Van olyan sovány gyerek. Azt mongyák az orvosok, hogy angolkóros. Ez pedig nem az, ezt úgy mongyuk, hogy aszalvány. Először tejbe förösztöm meg. Azután, ha nem lesz jobban, fübe.

Ugy-e, itt vótál, mikó az a zsámbéki asszony itt vót? Annak a gyerekit is meggyógyítottam.

Háromszó kell mefförösztteni napfököte előtt tejbe. Aztán, ha gyerek vót, kan kutjának kell adni a tejet, hogy igya meg. Abba az egy tejbe háromszor kell mefförösztteni. Aztán meggyógyul, csak úgy fütyül, úgy dalol.

Mert van annak a köldökibe szőr. A szörféreg. Az mindig böki a gyereket. Ettől rí a gyerek. Tuggyuk? Mer ez féreg. Fölemészti a gyerekeknek a jó vérit. Mint ahogy az én fámat is fölemésztték a kukacok.

Garabonciás diák.

Tök (Pest megye), Sárköziné, 1935 december 12-én.

Hallottam, rigen jártak olyan vándorlók, csak tejet ettek. A nevüket is monták. Alighanem a garabonciás diák vót.

Szülémhő is bement. Egy olyan jó ötözött vót. Monta, hogy a szomszéd bó tojást hoznak öneki. Hoztak, de a szülém keveslette. Tett hozzá. Ammeg aszonta: „Jó asszony, nem attak, csak ennyit.” Mondta, hogy mennyit. „Ezt meg ezt maga tette hozzája.” Azt is megmutatta, hogy melliket.

Csak tejet és tojást evett. Tudott az égi elemekről. Olyan fekete, sötétbőrű vót. Kis víkony alak vót. Parasztosan vót ötözve. Mindet megmondott mindekirő, ha bement egy házba. Tudott mindenről. Ha nem is látta, akkó is megmonta.

Lidérc.

Tök (Pest megye), mesélte a harangozóné, 1935 december 10-én.

Fekete kakas, piros a taraja, fekete a lába, fekete a csőre.

Ha valaki egy jérce első tojását a hóna alá teszi és 21 napig kibírja, hogy kikeltse, abbú van a lidérc. De nem bírja ki, mer az ijeszt. Olyan meleg má, hogy nem képes tartani.

Ha kibírja, akkó kikel belüle a lidérc. Az hordja a pizt. Nem döglik meg. Ilófába fúrnak, abba belegyugják. Beverik a lukat. Mer addig mindig az embernek a virit szíjja. Csak csupán a vírivel il az embernek. A bal mellit szíjja. Utóvégre egészen égyöngül már.

Eccer ment egy ember. Annak a sarkánál mindig egy csibe sipogott. Bevitte a konyhába. Akkó eltűnt. Lefekütt, akkó sipogott. Fölibredt minden pillanatba. Ez is egy lidérc vót.

Tök (Pest megye), Tollfosztáskor mesélték Csekééknél, 1935 december 10.

Halott után három-négy napig fény mozog a sír fölött. (Foszfor gyün ki a testből, az mozog a sír fölött.)

Lenore.

Tök (Pest megye), elmesélte a harangozóné, 1935 december 12-én.

Csata az eleven a hótat. Mer szeretője vót a leánynak, aztán meghót. Aztá ejjárt iccaka a leányhó. Aztán kicsata ütöt. A leány meg nem tudta, hogy meghót.

Mikó má jó ballagtak, mindig kérdezte:

Szépen süt a hód,
Egy eleven meg egy hót,
Nem fész-e Juditom?¹

A leány meg azt felelte: „Nem filek, míg tizedet látlak.“ Aztá mikó tizenkít óra vót (ez olyan mese. A katólikusok azt hiszik, hogy a hót főtámad), mikó letellett az órája, hát csak beleesett a sírba. A leány meg ott hat meg rímületibe a temetőbe.

Hazajáró lélek.

Tök (Pest m.), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 nov. 3-án.

Amomba láttam. De én mindig aszondom, hogy nem is aluttam. Most is aszondom.

Eccer csak nyílik az ajtó. Hát az uram. Ugy gyütt, ahogyan etemettük. Hajadonfött, esizma se vót rajta. „Jézus, Mária — mondom —, hogyan tuttá te hazagyönni?“ Aszongya: „Hát tudod, bocsánatot kérnyi gyüttem haza. Én vótam a rossz, nem te.“ — „Ja úgy, hát csakugyan, hát te vótá. Ugy-i nincs nyugodamad? Hát én megbocsátok, ha az Isten is megbocsát.“ Aztán etünt. Nem gyütt többet.

Rossz szellem.

Tök (Pest m.), László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 nov. 3-án.

Mink is vótunk úgy, hogy nem ment a ló. A lovak elejbe ment. Aztán nem akartak mennyi.

¹ Var.: Szépen süt a hódvilág,
Eleven a hótta jár,
Nem fész-e szép rózsám?

Gyalog jártunk Budára. Borjúval keresgettünk. Akkó még nem vótam ilyen szegény. Éjjel mentünk. Eccer csak nem akartak a lovak menni. Odaátt a lovak elejbe. Az uram meg leszátt a kocsirú. Meffordította az ustor nyelit. Utótte. Akkó egy fehér kutyát látott. Eccer csak eltünt. Rossz szellem vót.

Ördög.

Tök (Pest megye), Sárköziné, 1935 december 12-én.

Bajnán a leányok fontak. Aztá a legínyek is benn vóttak. Veszköttek. Izítek mint a legények meg a leányok. Hát aztá közbe meg esett ekkis hó.

Az egyik leány kiment, hogy megnízze, milyen az idő. Aztá a szertője is kiment. Aztá a legény lóvá vátozott és evitte a leányt.

Hát jó ideig kinn vót a leány. Eccer má elkélették a dógot, hogy mér marad olyan soká. Kimentek körúnízni. És akkó látták a hóban a lónyomokat. Hát a leányt evitte.

Az ipam mindég aszonta, hogy ott vót, mikó ez törtínt. A legíny is etünt.

Pénzásás.

Tök (Pest m.), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 dec. 12-én.

Vót eccer egy öregasszony. Aztá sok pízta takargatott. Arany is vót közte. Aztá a menyekre haragudott. Aztá mindig aszonta, minden vasárnap: „Mikó mentek má templomba? Mennyetek má a templomba!”

Aztá eccer azt mondta egyik a másíknak: „Tudod mit? Ötözzünk fő. Te emész a templomba, í meg főmegyek a pallásra.” A pallás földjén meg vót egy csomó, azt kifúrták.

Aztá fölötöztek. Az egyik ement a templomba, a másik meg lesett be az öregasszonyhó. Az öregasszony meg főket. Kivitte a fazik aranyat. Ammeg lesett a lukon le. Aztá az öregasszony letette a földbe a fazekat. Aztá háromszor ráüt. Asztá aszonta: „Eztet addig fő ne vehessik, míg az ín v... háromszor ide nem verik.” Mikó ezt monta, visszament, lefekütt, mingyá meg is hat.

Hát ammeg kimegy az utcára. Jönnek a nípek a templómbó. Mongya a másíknak: „Meghót a szüle, hanem itt meg itt van a píz.” Aszonta: „Ezt a pízta addig fel ne vehessik, míg a s... háromszor ide nem verik.”

Akkó fogta a fia az öregasszonyt. Háromszor ódavertik. Akkó fő tutták vennyi a pízta.

Pénz a Gellérthegyen.

Tök (Pest m.), özv. László Dánielné, Bika Mária, 72 éves, 1935 dec. 12-én.

A Gellérthegyen, a hegy tetejin, a hátsó ódalába Prementor felő (most másképp mongyák, de én azt nem tudom) úgy lángót, mint mikó a szómakaza lángó. Fővetődött a píz. Odamentek, tanátak. Azért vájták ki úgy a hegyet hátú. Csak a híd felő, azokat a nagy köveket hagyták meg.

Paródia. (Pénzásás.)

Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családnál, 1936 január 12-én.

Ezt az öreg Szita csináta. Azt beszítik az emberek a Cigány Ferkó bácsiva, hogy emennek pízta ásni. Rossz templomhó, ahó villan a píz.

Emmeg belebújt a szűribe. Az öreg Szita. Morog, mint a medve. Nem mertek odamenni. Az öreg meg előreszókótt. Főment a Kelemen-kunyhóba. Szómakötél vót nála, aztán meggyujtotta. Odacsata őket. Hát aztán megín morgott. Nem mertek odamenni.

Fehér barátok.

Tök (Pest megye), mesélték tollfosztáskor Csekééknél, 1935 dec. 10-én.

Fehér barátok vótak a zsámbéki kastélyba. A kastélyba vót egy mély kút a vége a gyermeli erdőbe van. Aztán aki lányokat főfogadtak, az többé onnan nem gyűtt ki. Elásták az erdőbe. Utójára a József császár kergette el őket.

A bánhidai turulmadár.

Tök (Pest megye), mesélték tollfosztáskor Csekééknél, 1935 dec. 10-én.

Mikó egy nagy háború vót, sok falubul odamentek a népek. Egy asszony kisgyereke vizet kért. Odabe nem attak neki. Az asszony kiment. Akkor a törökök meglátták. Ugy fujtották be őket a barlangba. Ezér van a vas turulmadár oda kitűzve.

Luca napján.

Tök (Pest megye), tollfosztáskor mesélték Csekéék házánál, 1935 dec. 10-én.

Nagykovácsin vót ez. Egy legíny felötözött Lucának. Egy bikának a nedves bőrét húzta magára. Mentek a legínyek, tizenkét óráig mentek. Bömböt ez a legíny is, mint a bika. Az ment elő, a többiek mind utána szalattak. Mikó emút a tizenkét óra, le akarja vetni. Nem tudja. Orvos sem tuta levenni rúla. A tizenkét óra a varázslat ideje. Azér maratt rajta. Soha többé nem tudta levetni. (Kovácsin fő nem ötözik Luca napján egy Luca-gyerek se, mer ránő, azt hiszik. Lucakor ki se menne.)

Miből származik a Luca napja?

Tök (Pest megye), elmesélte a harangozóné, 1935 december 10-én.

A Luca székit Luca napján csinájják. Avvá gyün megy a Luca mindenfelé. Katólikusok félnek a Lucátó, nem mernek kimenni.

De ez a Lucifer, hogy mér Luca, az úgy vót: Nevét egy református rektor egy szegény gyereket. Ammindég spekulát, hogy üvé legyen a rektornak a holmija. Hát mikó éhat a rektor, az üvé lett minden. Azé a nevét gyereké.

Nagy dáridót csapott, de nem soká, mer éfogyott a rektornak a holmija. Szegény gyerek már odakerút, hogy neki kell dógozni.

Az utósó éccakán nagy dáridót csapott. Íjjé tizenkét órakor éküdt a kollégáit. (De egy ébujt és nízte, hogy micsiná.) Hát ő meg meghívta a Lucifert. Elatta a lelkit a Lucifernek, de csak oly föltétellé, hogy mindent megtesz a kedvire. Lucifer ígírte, hogy mindent megtesz. Akkó fővágta a legíny az ujjá hegyit. Abbó csak úgy csöpögött a vér. Avvá írták a szerződést. Akkó mondta a Lucifer: „Most micsinájjak; mi kő neked?” Hát mindenféit parancsót. De egy kikötés vót, hogy nem szabad megnősülni a legínynek.

Mindig mulatott a legíny, mer mindig vót a rendelkezésire egy János. Az mindig adott, mikó pízre vót szüksége. De azt senki se látta. Amikó neki tetszett, akkó csinát szemfínyvesztést.

Eccé, mikó ment az úton — e kicsit mámoros vót —, ment előtte egy szénásszekér. Aszonta: „Mit diceg-döcög ez itt?” Azt akarta, hogy tírjen ki. Ammeg nem akart kitírni. Hát aszonta: „Ha nem fogadsz szót, ényellek!” Úgy ényecte a szekeret, hogy senkise látta. Megijettek a népek, hogy hova tette a szekeret. Szaladt egy ember a községbe. Mikó kimentek a többi népek, hát akkó látják, hogy a szénáskocsi ballag befelé. Jó össze-szidták azt az embert, hogy minek beszít olyan bolondokat.

Mikó kialudta magát a legíny, megin csak ment a kocsmába. Szíp, kellemes leány vót ottan. Belíje szeretett. Hát a leány mingyár azt kirte: „Végy el.“ De a János mondta neki, ne tegye. De a legíny azt mondta: „In nem bánom, in elveszem.“ Íjjé aztán tizenkét órák meg ment a Lucifer: „Vedd tudomásul, hogy ha ellenszegűsz, lerágom a húsodat! Ha nem veszed el a leányt, akkó maradhacc!“ Azt mondta a legíny: „Nem veszem el!“ Nem járt többet abba a kocsmába.

Mikó a másik kocsmába ment, sok ember egy nagy hordót gurított a pincébe. Emmeg kicsiny ember vót. Aszonta nekik: „In egyedül le-gurétom.“ Fogadtak 25 liter sörbe meg borba. De alattomba ott vót a Jancsi, ez segítette, mer mondom, ez ottan vót. Akkó megnyerte. Mikó hazafelé gurították a sört meg bort, ő is ballagott hazafele. Amint ballag, nagyon elgondúkozik. Azt mondta magában, ha csak lehet megszabadul ezektű. Má nem sok ideje vót hátra. Azt gondúta, megnősül. Talát vóna is leányt. Mikó jött a Lucifer, akkó má harmadmagáva vót. Aszonta a Lucifer: „Látod, ha többedmagaddal is vagy, in vígzek veled!“ Nagyon megijedt a legíny a Lucifertő. Nagyon szeretett vóna ilő maradni. De azír csak ément az ablakhó a leánnyal beszini. Aszondja neki a Jancsi: „Ne menny oda, má csak három napod van, mit kockáztatod az íletedet?“ Akkó nem ment.

Hát akkó három napig mindég mulatott. Összehívta a kollégáit, az egisz bandát. Mikó má az utósó tizenkít óra gyütt, mind ékúte úket. De az az egy, aki elősző ébújt, akkó is ébújt. Láta, hogy micsinának evve a legínnyé. Lerágták rúla a húst. Ott maratt a csontya. Az, aki ébújt, mindent vígignízett, hogy mi lesz avva, aki Lucifernek aggya é magát.

Ettő fogva van a nagy Luca minden ívben. Ennek az emlékire.

Rablóhistória.

Tök (Pest megye), a harangozóné mesélte tollfosztáskor Csekééknél, 1935 december 10-én.

A Szecsei egy gazdag zsámbéki embernek az egyetlen fia vót. Az apja meghót. Mikó a gyerekből legíny lett, az anyja firhe ment Jenőre (Budajenőre). Aztán ément hozzá a fia, kirt píz. Nem adott. Étorte az anyja kezit kétfelé. Becsukták a börtönbe.

Mikó kigyütt, mindég csak rabót. Kivette a kis gyereket az anyja hasából. Ha annak a kisujját meggyujtotta, az iccaka világít. A többi ujjával minden zárat ki tudott nyitni.

Mikó vitték az asszonyok az ebídet, mindig kergette úket. Mikó elfogták, megin becsukták. Aztán mikó kiszabadút, megin csak itt rímisztgette az asszonyokat. Itt ílt a szőlőhegybe.

Büntetés.

Tök (Pest megye), elmesélte Fitosné, 92 éves, 1935 november 10-én.

Azt hallottam, hogy egy cigányasszonnya törtínt. Ammeg katólikus vót. Kimentek temetni a cigánytemetőbe. Leköpte a keresztet. Megvakút. Mikó haza akartak mennyi, úgy köllöt vezetnyi.

A cigányok meg titkóták. De azér mégis megtuttuk. Aztán eljött a cigányasszonynak a testvérje ide. Kérdeztem, igaz-e, hogy a testvérjeve az törtínt. Aszonta, hogy igaz.

Nem jó a szellemekkel tréfálni.

Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.

Fiaatalemberek fogattak, hogy a temetőbe nappa megjelölnek egy keresztet. Ki meri azt evinni íjje 12 órákor.

Az egyik meg fővett egy fehér lepedőt. Azt ráút a sírra. Már előbb odaút, azt várta a legínyeket. Ahogy odaút, ráút a lepedő sarkára.

A legínyek meg látták. Nem mertek odamenni. Azt mondták, inkább megfizetik, de nem mennek oda.

Amikó emmeg föl akar keni, hát rálépett a lepedő szélire. Visszarántotta. Abba a pillanatba meghót.

Babonák.

Tök (Pest megye), elmesélte Fitosné, 92 éves, 1935 november 10-én.

— Ha a bagó a kémire száll, mikó huhogat, akkó halál történik. Hát azt má hallottuk.

— Ha a tükör magató lecsik, összetörök, akkó is valami haláleset törtint

Tök (Pest megye), Sárközyék, 1935 december 12-én.

Luca napján a legények körüljárnak a faluban. Ahol olyanvalaki lakik, akit nem kedvelnek, akkor valami csúfot tesznek. Bemecszelik az ablakát, kidöntik a kapufélfát.

Egész utcasorokon összeszedik a padokat, söprüket, lapátokat, fazekekakat és egy másik házba viszik.

Különösen a lányos házak kerülnek sorra.

Előszeretettel kötöznek valami nehéz fadarabot az ajtókilincsre. Gyakran a „fíríszbakot“ kötözik a kilincshez. A babona azt tartja, hogy ha leány megy ki elsőnek és az ajtóval a fűrészbakot is berántja, akkor sohasem megy férjhez.

Karácsonykor a lányok kiteszik a malac orját a küszöbre. Sorjában. Amelyikét előbb viszi el a kutya, az előbb megy férjhez.

Az újévi malac orra kitúr. A lányoknak ajánlatos zsebre tenni az orját. Egy bizonyos Mari is így tett. „Utána decemberbe még abba az évbe kitúrta. Mer a malac a házbú kitúr.“

Tök (Pest megye), elmesélték a Sárközy-családban, 1936 január 12-én.

— Ha valaki kés élével belevág a tejbe, akkor azt elviszik a boszorkányok (a tejet).

— Az első fejésből a pénzt úgy kell felhasználni, hogy amit vettek rajta, a családban maradjon. Leginkább ennivalót kell rajta venni. Más-különben elmegy és a többit is magával viszi.

— Itt az utcában régen egy kokas gyütt mindig, aztán étünt egy háznál. Íjje vót.

— Karácsony este fővillan a píz. Akkó mennek pízát ásni.

Tök (Pest megye), László Dánielné, 72 éves, 1935 november 13-án.

A gyerekek most azért olyan rosszak, mer rossz vérrel ojtják be őket. Mer bikavérrel ojtják őket.

Gyűjtötte: *Loschdorfer Anna.*

*

Loschdorfer, A.: Aberglauben und abergläubische Geschichten aus Tök. Es werden Geschichten über Hexen; über Burschen die sich zu einem Esel bzw. zu einem Pferd verwandelten; über Wechselbälge; über Hirtenaberglauben; über Zauber und Segen; über Schatzgräberei, u. a. mitgeteilt.

BAKONYI NÉMET (SVÁB) FALVAINK SZEREPE A MAGYAR NÉPI HAGYOMÁNYOK MEGŐRZÉSÉBEN.

Az ú. n. nyelvshiget¹ életének sok megnyilvánulása vet olyan folyamatokra világot, amelyeket az európai népi viszonyok kialakulásának vizsgálataánál feltételezünk ugyan, de tapasztalásból alig ismerünk.

A nyelvi jelenségek közül ilyen például a nyelvjárások kialakulásának, a kétnyelvűségnek és a nyelvcsereinek sokat emlegetett problémája. Különös haszonnal vizsgálhatja ezeket a nyelvész éppen a nyelvshigetek lakóinak beszédében. Hiszen nem pusztán az eredményt, hanem magát a folyamatot látja maga előtt. Értékes anyag vár a nyelvshigeten az etnográfusra is. Mivel a történeti előzmények még aránylag könnyen hozzáférhetőek, kinyomozhatja a településformák kialakulásának, változásának okait. Jól megfigyelhető az is, mint alakítja át a megváltozott földrajzi helyzet vagy a környező népcsoport a gazdasági berendezkedések hagyományos formáit. Ugyancsak tanulságos, amit a viselet kialakulása a falu öltözködésének lélektani és történeti feltételeiről árul el. A folklorista pedig nyomom követheti a szellemi hagyományok vándorlását, a nyelvhatárokkal megegyező, vagy attól eltérő terjedésmódját. Munkáját igen megkönnyíti az a körülmény, hogy kutatási területe aránylag kicsiny és élesen körülhatárolt. Ennélfogva sem az anyag, sem a kölcsönhatások száma nem akkora, hogy a szükséges áttekintést túlságosan megnehezítene.

Csonkamagyarország nemzetiségi falvai nyelvshigetek. A kutatók érdeklődésére különösen azok a területek tarthatnak számot, ahol ősi magyar telepek mellett keletkeztek az új falvak. Itt legerősebbek ugyanis a népi kölcsönhatások. Ezek közé tartoznak a Dunántúl egyes vidékei is, ahol a törökök pusztítása nem tette teljesen tönkre a régi településeket. Nem utolsó közöttük a Bakony.²

A Bakonyvidék nemzetiségi falvait jobbára magántelepítés hívta életre. A XVIII. században közepes nagyságú magángazdaságok legkönnyebben telepítéssel fokozták a föld kihasználását.³ Ebből a célból foglalkoztak egyes bakonyi birtokoscsaládok is a telepítéssel. A telepések németek (svábok) és tótok. Akad köztük néhány horvát (Magyarpolány).

1935 nyarán néhány bakonyi sváb községben⁴ jártam. Rendszeres kutatómunkát, sajnos, nem végezhettem, de néhány szerény megfigyelés is bizonyítja a terület néprajzi jelentőségét. Kívánatos volna, ha etnográfusaink nyomán végre folkloristáink is hozzálátnának a terület rendszeres feltárásához. Az ősi magyar kurtnemesi falvak gazdag jogi és szokásanyaga mellett a népi kölcsönhatások eddigelé még alig méltatott problémái is rászolgálnak a kutatók érdeklődésére.

A bakonyi német községek keletkezésükhöz híven nem alkotnak összefüggő egészet. Különállóságukat nagy nyelvjárási eltérések bizonyítják. Az egyes falucsoportok között ugyan lassanként kifejlődött némi kapcsolat, amelyet aztán rokonsági kötelékek fűztek szorosabbra. Határük azonban nem terjed túl a közös piac határánál.

A német községek lakossága kétnyelvű. Ha magyarul beszélnek, a dunántúli tájszólást követik. A jellegzetes sváb kiejtősmód itt aránylag kevésbé feltűnő, mint más magyarországi német telepeken. Gyakoribbak az idegenszerűségek a mondatfűzésben.

A nyelvshigetek egyik legjellemzőbb sajátossága a hagyományokhoz való görcsös ragaszkodás. Ami azonban egyszer már beszivárgott a nyelvshiget területére, azt ugyanaz a szívós konzervativizmus védi, mint az ősök örökségét. Mivel a bakonyi német falvak sűrűn érintkeznek a szomszédos

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

magyar községekkel, feltételezhető, hogy számos régi, tűnőfélben levő magyar hagyományt is őriznek.

Első pillantásra is szembeszökő a bakonyi sváb telepek néhány jellegzetesen magyar vonása. A tornácos házak a múlt század kisenemesi kúriáira emlékeztetnek. A férfiak nyári viselete különösen hátramaradottabb községekben a bő gatya és a lobogós ing. A karácsonyi betlehemes játék (Kristkinderlspiel) két kis juhásza (die Juhász) a régi világ híres juhászainak hagyományos öltözetében jelenik meg.

Valószínű, hogy nyelvjárásuk számos magyar jövevényszavában, életrendjükben, talán néhány szokásukban is régi magyar hagyományokat őriznek.

A szür neve „*kepeneg*“. Abból az időből származik, amikor ez a ruhadarab még „szürköponyeg“ nevet viselt.⁵ Veszprémhidegkúton az első legényt „*Rowəschburschnak*“ hívták. Idősebb emberek (Wurmbrand Ferenc 72. é., Rendek-Schalbert Antal 50. é., Veszprémhidegkút) azt állítják, hogy ez az elnevezés a rovás szóból ered. Régente ugyanis az első legény rovópálcika segítségével számolt el a korcsmárossal. A botocska egyik felét ő, a másikat meg a korcsmáros őrizte. Tekintettel arra, hogy Rowəschburschokat Ausztriában, Cseh- és Morvaország német vidékein is ismernek, ezt a magyarázatot csak fenntartással fogadhatjuk, de jellemző.

Bartók Béla és Kodály Zoltán kutatásai⁶ már régóta világot vetettek nemzetiségi falvaink szerepére a népdalok megőrzésében. Hasonló megállapításokra vezethetne bakonyi sváb közsegeink dalanyagának vizsgálata is, annál is inkább, mert a fiatalság ma már igen sokat énekel magyarul.

Hogy csak néhány példát említsék: Veszprémhidegkúton az 1935. évi legénytársaság kedvelt éneke az *Angoli Borbáláról* szóló balladacsoport⁷ egy teljes épségben megőrzött változata volt. Ugyancsak itt hallottam *Báró Jenő* balladáját⁸ is. Veszprémfajszon a fiatalság *Csáki Vilma*⁹ nótáját, meg *Endre báró* leányának¹⁰ szomorú történetét kedvelte nagyon. Sokat énekelték a Rózsa Sándort sirató dalok egyikét is (*Bécsi erdő gyászban van*).¹¹ Ebben a faluban hallottam a német *Nonnenballade*¹² és a *Guten Morgen Jungfrau schöne*¹³ c. énekek magyar fordítását is. Előbbi kimutathatólag Csopakról származott a faluba. Alighanem mult századbeli ponyvafordítóknak köszönhetik eredetüket.

A mondák vizsgálatánál feltűnő a *garabonciás diákról* (Verfahrener Schüler), a *lidércekről* és *boszorkányokról* szóló mondák, *kincés* történetek nagy száma. Ez nem véletlen. Mind a magyarok, mind a németek ismerték ezeket a babonákat. Az érintkezés folytán a hasonló mondatípusok motívumaikban meggazdagodva kivirágzottak, míg egyéb történetek, amelyeket a szomszédok hitvilága vagy egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben támogattak, elsovadtak (der wilde Jäger, Wechselbalg és hasonlók).¹⁴

A legérdekesebb tanulságokat azonban minden bizonnyal a mesék kutatója merítheti. A mese vándorol a legkönnyebben egyik néptől a másikhoz. Ezt a tételt a bakonyi német községek mesecanyagának vizsgálata is fényesen bizonyítja.

A mesemondás a bakonyi falvakban még igen kedvelt szórakozás. Minden falunak van egy-két jó mesélője, akit kukoricafosztáskor, meg a hosszú téli esteiken minden háznál szívesen látnak. A mesélők rendszerint férfiak. Nők csak odahaza, családjukban mesélnek. A fiatalság mesemondói a legények sorából kerülnek ki. A vasárnap délutáni összejöveteleken (Rei, Vorsätz, Keär) gyakran elszórakoztatják a társaságot.

A hallgatóság megkívánja a mesélőtől, hogy meséi jó hosszúak legyenek. A mesélő ezeket a történeteket igen szívesen, élénken adja elő. Bizonyos színészi készség híjával sincsen. A hallgatóság feszülten hallgatja,

hozzászólásaival bizonyítva, hogy ugyancsak átérzi a meshős változatos sorsát.¹⁵

A bakonyi sváb falvak meseanyagának kialakításában különösen három tényező működött közre. A mesék legrégebb rétege megegyezik a német nyelvterület ismert típusaival (Froschkönig, Frau Holle, Der getreue Johannes, Von den Machandelbaum é. i. t.). A mesék másik, éppen nem jelentéktelen része a magyar szomszédok meseanyagából került ki. (Az égisz érő fa, Rózsa és Viola, Hattyúnő, A cinkotai kántor, Mátyás király és a guardián.) Sok mesének persze homályos az eredete, mert Európaszerte ismert típuscsoportok tagjai (Prinzessin im Sarg, Mandane típusok, Táncolni járó királylányok, Az okos leány és még igen sok más). Néha ugyan elgázít a hős neve, aszerint, hogy magyar-e vagy német.

Mind előadásmódjával, mind tartalmával élesen elkülönül a bakonyi német falvak meseanyagának harmadik rétege. A múlt század folyamán ugyanis igen sok meseszerű történet jutott a falukba *ponyvanyomtatványok útján*.¹⁶ *Bagó Márton, Bucsánszky*, utóbb *Rózsa Károly és neje* kiadásában jelentek meg ezek a füzetcskéek. Magyar és német nyelven teljesen azonos tartalommal. A sváb falukban a német kiadások ismereteseek. A legkedveltebb történetek a következők:

Geschichte von der Pfalzgräfin Genoveva.

Eine schöne und merkwürdige Historie des hl.

Bischof Gregorius auf dem Steine genannt.

Geschichte von Grizeldis und dem Merkgrafen Walther.

Geschichte von der edlen und schönen Melusina, welche ein Meerwunder und des Königs Helmes Tochter war.

Geschichte Wigalois vom Rade.¹⁷

Die sieben weisen Meister. Eine sehr schöne Geschichte für jung u. Alt.

Geschichte von Fortunat seinem Glückssäckel und Wünschhüttlein.

Geschichte von Fortunatus Söhnen und was sich weiter mit dem Glückssäckel und Wünschhüttlein zugetragen.

Geschichte von Kaiser Octavianus, welcher seine Gemahlin und seine zwei Söhne in das Elend geschickt und endlich wieder gefunden hat.

Geschichte von den vier Haimonskindern.

Der wiedererstandene Eulenspiegel.

Mizbans Frau. oder der Fluch der Bettlerin.¹⁸

Geschichte Elemirs, Sohn des ungarischen Fürsten Bendeguz jüngeren Bruder Attilas und Zilchens seiner Geliebten.

Leben Drangsale und seltsame Abenteuer der wunderschönen Elmira. Eine schöne interessante und höchst unterhaltende Geschichte.

Ernest, das durch Zigeuner geraubte Kind.

Geschichte von Schneeweissen.

Das unschätzbare Schloss in der afrikanischen Höle Xa-Xa.¹⁹

Fürchtenichts des Grünhöslers Leben und Taten.²⁰

Geschichte von den drei Schwestern.²¹

Ezeknek a ponyvatermékeknek a száma természetesen jóval nagyobb. Csak a legkedveltebbeket közöltem.

Míg a ponyvatermékek meghonosodása aránylag elég gyorsan megy (a falu legjobb mesélője olvasgatja és társaságban élésszóval továbbadja), addig a magyar népi eredetű átvételek fokozatos áthasonuláson mennek keresztül, míg végre a mesekincs tagjaivá válnak.

A mesét legelőször magyarul meséli az, aki a faluban terjeszti. A mesélő lehet sváb anyanyelvű is. csak éppen szebbnek érzi a mesét, ha azon a nyelven adja elő, amelyen hallotta. (A mondáknál nem ez az eset, bizonyítékaul annak, hogy a mesének bizonyos stilisztikai igényeket is ki kell elégítenie.) Gyakran hoznak a faluba magyar szövegegyek, pásztorok új, magyar eredetű mesét. A németek akkor sajátítják el a legtöbb his-

tóriát, ha mint szolgálégyenyek, vagy mesterlegények kerülnek magyar faluba vagy kisebb városba. Régebben a katonaságnál is hallottak új meséket.

Amint a mese terjed a faluban, már a falu nyelvén is mesélgetik. A nevek azonban (Jancsika és Juliska: A Rózsa és Viola-típus hősei; Nem-tudom: az Aranyszakállú törpe-típus hőse), a mese csattanója (szoruj balha! Az okos rejtvényfejtők-típus), esetleg az egyenes beszéd fordulatai elárulják a mese eredetét.

Végül azután hozzáilleszkedik az új történet a mesekincs többi tagjához. Ezen a fokon már gyakoriak a keveredések.²²

Loschdorfer Anna.

Loschdorfer, A.: *Die Rolle unserer bakonyer deutschen Dörfer in der Bewahrung der ungarischen Volksüberlieferungen*. Nach einer kurzen Erörterung der Rolle eines Sprachinseldorfes in der Bewahrung der ung. Volksüberlieferungen untersucht Vf. in der Märchenschatz der bakonyer deutschen Dörfer. Sie behauptet hier Märchen dreierlei Typus aufgefunden zu haben: nämlich solche, die zu den Typen der Urheimat, solche, die zu den Typen der nachbarlichen ungarischen Dörfer gehören und schliesslich solche die aus Heftchen mit Märcheninhalt, die man sich am Jahrmärkte anschaffte stammen.

¹ Nyelvszigetek azok a települések, ahol másnyelvű kisebbség él valamely többségben lévő népcsoport közepette. Rendszerint telepítés hívja életre a nyelvszigeteket. Vannak nyelvjárásszigetek is. M. Nr., III., 453—54. l. — ² A magyar falvak ezen a területeken társadalmilag fölötte álltak az új telepeknek, mivel nemcsak lakták. Ennek következtében adva voltak bizonyos lélektani feltételek, amelyek az átvételt megkönnyítik (ugyanaz a folyamat, ami a kultúrértékek lesüllyedését is jellemzi). — ³ Konrad Schünemann: Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia, Berlin, Deutsche Rundschau G. m. b. H. — é. n. (1935), 186—87. l. — ⁴ Veszprémfajsz, Veszprémhídegkút (veszprémi j.); Kislőd, Rendek, Magyarpolány (devecseri j.); Farkasgyepű, Ganna (papai j.), Veszprém megye. — ⁵ Györfly István: Magyar népi hímzések. I. A cifraszűr. Bp., 1930, 12. l. — ⁶ Bartók Béla: Népzene és a szomszéd népek népzeneje, Bp., 1935. — ⁷ Bartók Béla: A magyar népdal. 34/a.; 161.; 165.; — Kálmány Lajos: Koszorúk, I., 5., 6.; — Kálmány Lajos: Szeged népe. II., 89.; — M. N. Gy., I., 13., 14., 15., 16., 17.; III., 71.; — Kodály Zoltán: Ethnographia: 38—42. és 108—110. ll. — ⁸ Magyar Népköltési Gyűjtemény, VIII., 209. ll. — ⁹ Csáki Vilma kiment az erdőre, lefeküdt az eperfa tövébe. — ¹⁰ Arra alá szárad egy fa magában, juhászlegény furulyál az aljában. — ¹¹ V. ö. M. N. Gy., VIII., 37. (222—223. l.). — ¹² Erk-Böhme: Deutscher Liederhort. I., 89. — ¹³ Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, 18.; 65. — ¹⁴ Alfred Karasek-Langer: Sagen der Deutschen in Galizien, 23—24. l. — ¹⁵ V. ö. Alfred Karasek-Langer: Stand und Aufgaben der Märchenforschung in den deutschen Sprachinseln Mittelpolens, Deutsche Monatshefte in Polen, 3. Sonderheft, 1935. November—Dezember, 175—79. ll. — ¹⁶ Solyomossy Sándor: Idegen mesék meghonosodása. Ethnographia, 29., 3. l. — ¹⁷ A hasonló című középkori eposz utánköltése. — ¹⁸ Magyarság néprajza, III. k., 209—210. ll. — ¹⁹ Aladin és a csodalámpa-típus. — ²⁰ Félelemkereső típus. — ²¹ Az állatsógorok meséje. Elterjedtségére jellemző, hogy Horger Csángó meséi közt is megvan. M. N. Gy., X., 38. Eredetét stílusa is elárulja, pl. 334. l., 30—32. sor. — ²² Alfred Karasek-Langer: Stand und Aufgaben der Märchenforschung in den deutschen Sprachinseln Mittelpolens, Deutsche Monatshefte in Polen, 3. Sonderheft, November—Dezember 1935, 180. l.

HUNYADMEGYEI LÁTOMÁSOK ÉS KURUZSLÁSOK A XVII—XVIII. SZÁZADBÓL.

A régi időben minden jobb gazdaházban volt egy mindenes-könyv, melybe a gazda évről-évre feljegyezte bevételeit, kiadásait, az időjárást, elemi csapásokat stb. Helyet találtak a könyvben az ember vagy az állat gyógyítására szolgáló, jó ismerősöktől szerzett tanácsok, receptek.

Mintegy 10 évvel ezelőtt került hozzám Hortobágyi György jómódú hunyadmegyei birtokos nemes 4° alakú, 252 oldal terjedelmű számadáskönyve, melynek feljegyzései 1740-től 1759-ig terjednek. Ezek a feljegyzések nemcsak gazdaságtörténeti, hanem néprajzi jelentőséggel is bírnak, mivel egyebek között mintegy ötven, ma már kuruzslásnak minősíthető orvosi tanácsot tartalmaznak.

A feljegyző gyakorlott írású, művelt birtokos úr lehetett, aki latinul, sőt oláhlul is jól tudhatott. Számos cirillbetűs oláhnyelvű bejegyzés is van a könyvben. Ezek — úgy látszik — ráolvasások. Mivel ezeket egyelőre nem tudtam elolvasni, ez alkalommal csak a magyarnyelvű kuruzslásokat, gazdasági tanácsokat és látomásokat közlöm az egykorú helyesírás szerint azon a hunyadmegyei magyar tájszóláson, melyen jórészt írva vannak.

A kis könyv tárgyi néprajzi szempontból sem érdektelen, ezen oldaláról azonban most nem ismertetjük.

A kéziratos könyv jelenleg birtokomban van.

A legrégebb feljegyzések látomásokat tartalmaznak a XVII. század végéről, miket a feljegyző egy régibb kéziratból másolt be.

A néprajzi szempontból érdekesebb feljegyzések ezek:

Látomások.

„Az Szegény idvezült atyám uram régi elrothadozott írásiban látat(ott) és feljegyeztetett régi ezen megesezt csuda jelek, úgymint: Anno 1689 die 13. Julii. Kedden estve Hunyad várasa helyében délután 7 óra tájban, éppen amikor a nap le szokott menni, az napnak veres sugáriból Hunyad Vármeagyében Rákosd felé és onnan Brekszó felé az uttjakat tartó csuda látásoknak consignatiója. Mellyet látat Nemzetes Medgyesi Sámuel nevű az hunyadi udvarbíró, Telegdi Beniamin, Hosdathi Ferencz, N. Alvinczi Péter itélő mester uram mellett levő két hűtes Író Deákak, meg ugyan Hunyadon lakó Nemes Ember Iha Mihály és az Hunyadi Várhoz szolgáló két Darabant.“

Első látás. „Előszer látatott egy nagy Tevékből álló Sereget, melyben (a tevék amint szoktanak járni) fejek lógatásával mentenek volna, úgy mendegeltenek mind addig, míg az nézéseknék, látásoknak határozattyára jutattanak.“

„Má sik látás azután az Tevékből álló sereg után meg ugyan az napnak veres sugariból jött ki egy nagy Gyalagakból álló sereg, mely Sereg előtt egy nagy Székben üllő ember volt, aki után még egy látatát elere meg hajalva, mint ha mind előttök járna, az seregek közöpiiben pedig mint ha egy nagy roppantat tornyas, Házakkal tellyes Város lett Volna az Sereggel s az hátullya Vékonyab seregben ment, de az Város körül nagy sűrűséggel volt, amint jöddegetek, nap nyugat felől mind az nagy Tevékből álló Sereg nyomán mendegeltek. Ezkor ugyan Íszak felé egy oroszán kép mégyen az Székben üllő ember felé s midőn hozzá közö-

lödött volna, az Székben ülő nagy ember egy nagy sassá válik, ki két felé terjesztvén lábait, De job lábát mint egy elcibe tötte, azonban az bal válára vetven az fejét, az fejével vissza fordult az Seregre, sokáig bankodva vissza nézet. Az feje szintén olyan kopasznak látezott, mint az vén Sasnak. az alatt az oroszlán kép csak elmülék, az Székben ülő ember kép és az sas feje felet mintha egy Szivárván ment volna, mind ugy látezcék. ismét az alatt nap nyugat felől egy kis sereg eleibe jó az fekete seregnek, de nem a tevék nyomán, hanem oldalul az Sas körül álván az is mind ugy mendegelt azzal a Sereggel, melyben az Sas vala. Ezkor a Sasnak amint két felé vetette a lábait, az job lába mintha elesett volna, csak el mülék, a másikis csak hamar utánna elenyészik. harmadszor az fejeis oda lészén az sasnak, s jobb szárnya is hasonlóképpen, De az bal szárnya meg maradván, megfeketedik, vastagodot s ugy mentek el osztán azzal a fekete gyalag Sereggel, kiben az nagy tornyas város volt.“

„Második látás azután 18^a Julij 1689 esztendőben első álomkor, az égen látatat, mintha nap enyészet felé szélyesen, mint egy szélyes ut, az hol tábor seregeket el menni rettenetes sárgaság s világosság nyult el az égen, azon az nyoman szintén, amellyen látatat volt annak előtte az Tevés sereg és az Gyalagakból álló Sereg.“

„Die 7^a Januarii 1751. Délután circa mediam quintam horam Hunyadvármegyében látattak égi jelek az aerben, mindenféle hadi seregekből álló sokaságok, ugymint gyalogok, lovasok, magyar, német, és Törökből állók, mentek Szeben felé Havas alfölde felé, előttek láteztattak sok erős sánczak, melyeket is által hágván, egyenes uttyakat követték. Haczegei Chatolica Ecclesiának Tiszt. Plébánusa ugymint Péter Borsos eő Atyasága referálá, hogy látták.“ (Későbbi bejegyzés: „nehéz el hinni.“)

Tojásfestés.

„Husvétkor, amidőn azt akarad, hogy a Tajás olv formán maradgyun, mintha ki metczették volna a virágokat az hajan, így bánnyál: viasszal az mint szokták rajzald meg a tojást, azután eczetbe, vagy Káposzta lévben tarcsad négy óráig, azután mosd le a viaszat és fejez metczet formán látezik, s marad.“

Gyümölcsfatrágyázás.

„A gyümölcsfa conservatiójára Galamb és tyuk ganét tégyen a gyükerihez.“

117. l.¹ „Zabat amidőn vez z vizes helyre igyekezél és ordinarie hold fottan vesse.“

136. l. Süly ellen való orvosság.

„Arva csalyánt meg kell főzni és cseberbe tölteni. A kovács vas salakját meg kell égetni és belé tenni. jól kell bétakarózni és magát pórolni, azután Tengeri baraszok maggal meg kell füstöltötni magát.“

137. l. Orbántz ellen való orvosság.

„Egy Diőnyi Glétet fél babnyi kék követ külön-külön egy tiszta mosárban jól porrá kell törni mindeniket osztán egy tiszta kis edényben tevény anyira való jó bor eczetet, ha bor eczet nem volna, alma ecet is meg lehet, csak erős légyen; annyi eczetet kell rá tölteni az mennyivel jól fel hígul és a mennyi eczet negyed részire fa olajat kell közeben tölteni és azal jól öszve haborván egy tiszta tolluval kell az orbántzos tagját meg keni az embernek, akór sebes, akór dagadó orbántz légyen, mentől gyakrabban keni és nyugtattya magát, annál hamarébb meg gyógyul.“

¹ A számok a számadáskönyv lapszámaira utalnak. Szerk.

144. l. *Nádra gyógyítása.*

„Fejér hagymát rajsd meg szürt Vajban, és ki focsarvan jó melegen kösöbé három rendbe és szoritcsa meg erőssen az hasát és abból az ki facsart Vajból igyék bé tejben vagy akarmiben amennyinél többszer lehet. És az mus fűből főze meg borba. Herbatej gyanánt igyék gyakran belőlle, de kenyér haj allat. az belső faidalmas részt foroszttya.“

158. l. *Üszeg ellen.*

„Szent Janos napján Végy az hold buzádból három fő üzezes buzát, tedd az nap az füstre és harmadik napján Ved le és Sulyakkal Verd ki, bocsasd az falyó vizen le az üszeg el vész gabonádból.“

158. l. *Öreg ember amidön hurut.*

„Fekete retket hajastól meg kel mosni és reszelni s a levét ki focsorván Nád mézellye meg és igyék estve amidön le fekszik jól bé takarván magát. Probatum.“

171. l. *Prognosticum A. 1754.*

„Az olá prognostium azt jüvendölte, hogy amidön Juniusban az hold az szarvával igy ál) lefelé, sok buza és bor leszen azon Esztendőben. Rá kel tartani ha igaz leszé.“ Későbbi írással: „hazudot, mert szárosság lévén, nem lett gabana“.

175. l. *Ló tur gyógyítani specialis.*

„Uti fünek az levét rá fatsarni és azután velle bé kötni és amidön kezd gyógyulni a féle porral bé hinteni.“

A lónak gyenge körme vagy talpa.

„Az lába talpát sótalan szalanával kötni.“

„Jó Hagymával borsot vagy babat főzni az Körme erősítésirc.“

180. l. *Geleszta ellen.*

„Az gyermekeknek midőn dagat az hasa, gelesztája Van. Azért orvasald igy: az Patekából Végy geleszta port, adbe egy Kalan tejbe éhomra reggel, el hányja és fereszd az gyermeket gyakran borsó szalma luggal, megfőzvé az borsó szalmát, használ.“

181. l. *Geleszta ellen gyermeknek.*

„ezen virágból égyomra meleg italban szeredán és pénteken mind az gelesztát meg öli mind az gyomrot csendesíti.“

181. l. *Mikor a lónak háta megoldvad.*

„Mézét Gáliczkövet, Timsót kel öszve törni és a زال kel bé kötni. Item fa olajat és tyuk mony fejerit kel öszve habarni és kötni is ugyan azil.“

181. l. *Az ló kehe iránt.*

„Két vagy három rendbe reggel, minekelötte nem innék a ló, Végy egy polturára büdös követ, elegyitsd káposzta lévbe, töltsd az torkában három reggel, ki fogod rajta.“

182. l. *Ha gelesztás a ló.*

„Ved az holt lónak az csontyát avagy tetemét, kösd a lónak nyakára, a geleszta mind meg hal.“

182. l. *Ha a Lónak Sebé vagy Valami Törésit akarod meggyógyítani.*

„Végy csuka hájat vagy haját és vizi csigát, égesd meg új fazékban, törd porrá, azzal hintsd be a lónak a sebé.“

Ha az ló nem ehetik és nem esmered nyavalyáját.

„A fejér ürmet törd meg jó erősen, tölcs reá crös eczetet. Sózd meg erősen, facsard ki ruha által levit és töröld jól a ló homlokát és fújj az órában is, meggyógyul.“

182. l. *Mikor a lónak hályog indul a szemén.*

„A tyukmonynak a fejérét ved ki és a székit benne hadd, tégy még annyi söt hozzája, tedd a Tűzre, égesd meg és olyan lészen, mint a csont, abból hamut csinály es a porral tarcsad. Sanabit.“

183. l. *Mikor a lovat féreg bántya.*

„Foghagymát törj, tedd borban, a sarkán való inát kell meg vágni.“

183. l. *Mikor meg rokan a ló.*

„Fa olajt, eczetet, tört hagymát, tyukmanyat öszve kel haborni és a lónak Torkát kell meg törteni véllé.“

183. l. *Amely lónak hályog jü szemére.*

„A gyömbért, timsót, égett bort, tyukmonynak a székit, söt ezeket kel öszve csinálni tyukmony héjában és meg kel erősen égetni, azután meg kel törni, szítálni és ugy kel nád csóvel szemébe fúni, ha csak török szék fúvet fúsz szemében, az is használ.“

183. l. *Mikor a lónak meg szorul a körme.*

„Sótalan hájat bárány fagyutt ezeket megfőzven aval kel kenni és kötni“

183. l. *Mikor Tályog esik a lovon.*

„Hársfát kel meg égetni s aval kel hinteni.“

184. l. *Belső szai iz rothadása ellen való orvosság.*

„Törj timsót, kék követ, szerccsen dió virágot, Fahéjat, szekfúvet, ezeket egybe téven, ted Vaskalánra hogy meg égjen, s törd meg a mosárba; s amennyi por lészen, ezekből anyi nádmézél elegyitsd öszve, és az faidalmas részt szájában estve, reggel, nappalis gyakran aval az porral dörssöllye, használ. az fene vagy rák evéstől is használ. Nb. De eléb főz fejer borban isópat, zályát és egy kevés égetett timsót is tégy, kenyér haj allat meg főzvéen, mosd evel elébb mindenkor, azután az irt orvassággal hintse és dörssöllye az faidalmas megveszet részt.“

185. l. *Ló tur gyógyítani igen jó orvosság.*

„A Kósóban találtatik Valami kő, aztat törd aprón és visetes talpat égress meg. Ezeket elegyitsd öszve, de az talpból való por többecske légyen és eléb a vizeletteddel jól most meg a turt és azután hintsd meg jól napjában kétszer, reggel és estve, de mindenkor mossa meg. 6 napra meg gyógygul szépen. A vad hust is ki rágja és a férgeket is ki veszti az turból.“

187. l. *Amidőn az Boszorkányok az Tehenet meg Vesztik és a tejiben kárt téznek.*

„Az tehen fejő Asszony ember az Tehén vizeletit amidőn fejnë, és vizellenék azon Tehén, Vizeletit vegye maga csizmájába és meg kötvén az csizma szárat, fűgessze a Füstre és ott tarcsa, mert mind addig az Boszorkánné nem vizelet s meg dagad mig az fűsten ál az csizma, de notundum est. az Boszorkánnének Semmit nem kell kiadni se udvarából, se házából az embernek, mert azután nem használ semit, ámbár akár ki által kérne Valaki, mert azután kételenittetik magának eljüni és meg követni az gazdát. Probatum. Ha valami gyanod van Boszorkányra, az mely Széken ül az alá tégyed az Seprütt és fel nem kelhet mig ott lesz.“

188. l. *Lép dagadás ellen.*

„Reszelly egy jó kétkezü mareknyi szarvas szarvát, ted egy fél ejteles fazekba, annak utánna töltsd tele bor eczettel és fedd bé kenyér hajjal;

főzd le avagy alá a bor eczetet két ujjnira. ted fére had hülyön meg és meg aluszik. de amidőn élni akar véle, melegítse meg mindenkor az csuprott és amidőn meg hült, végy egy pohárt, amelyből rosolist szoktak innya és töltsd teli a meg főt bor eczettel, annakutánna tégy beli 10 csep Terpentina olajat és vegye bé reggel éhomra. így élvén vélla 30 napakig, a lép dagadozástól meg szabadúl. ha kétszer véssen, még job lesz, de sos és savanyú disznó hussal, hallal ne éllyen.“

189. l. *Gyermekek gelesztája ellen.*

„Kel venni Muskust Murinust az Patikából és porrá kell csinálni, avagy porul venni, egy kis pohárka méz serbe bé kel adni a paciensnek reggel éhomra. minden bizannyal kiviszi akarmicsodaféle férget.“

191. l. *Ló hizlalásra.*

„Egy fertály Tereket bor eczetbe egy kalánni vaját két vagy három fog hagymákat, pacticulus (?) haját, mind ezeket törd öszve és melegen töld aló szájában egyszeriben egytelen.“

191. l. *Torok gyik gyógyítására.*

„Amidőn a Torka embernek meg szorul, avagy nyeldeklője le essik, csinály, port Krispányból és nádmézzel elegyítsd meg és azt a port fúd az torkában, meggyógyul. Probatum.“

211. l. *Amidőn valamidet ellopják.*

„Akire gyanakszol, ird egy szelt kenyérre ezeket a szókat: *Arfa exa trapha agira criapha* és add be ennie. Megmongya.“

214. l. *Hideg lelés ellen.*

„Ugy referálja egy becsületes tiszt, hogy az paciensnek egy polturára Timsót kössenek egy ruhában és hordozza a nyakán függve az melleje táján; el hadgya.“

214. l. *Vér has ellen Specificum. próbált orvosság.*

„Csere fának a Szú lisztit egy kalán égett borba, vagy borba ad bé a paciensnek reggel és estve, használ.“

Hideg lelés ellen.

„«*Gizan oglu hamdi, mangsi ingsi, oglu lihandi.*»² amidőn ezen szókat egyszer elmondát, egy gyapat fonallal kösd által a kezét a pulsusánál, egyet bokozz akkor, amidőn kötnéd, másodsor esmét készítvén a bag kötést, de kösd a bagat, hanem harmadsor esmét el mondván a fen említet szókat, akkor kösd meg a bogat és a paciens mind addig viselleye kezén, míg magától el ódik vagy leszakad, a hideg el hadgya. Probatum.“

215. l. *Hurut ellen gyermekeknek.*

„Tövis répát meg kell főzni mázos fazékban kenyér héj alatt, annak az levit mint az herba Tejt jó melleget igya be. Probatum.“

216. l. *Dühüdés ellen.*

„«*Aporu,*³ *Aporone Aporonixi.*» Ird le kenyér hajra és azután vágd külön három részre azokat, az mint notáltattak fen, és ad be az Paciensnek egymás után azon órában, meg gjogyul az ember.“

216. l. *Hideg lelés ellen.*

„Az tyuk tojásnak az belső hártáját úgy mint 3 Tojásnak vedd el és szározd meg és törd meg aprón. Két órával eléb, aminek előtte lené az

² Valami romlott szövegű, töröknyelvű ráolvasás lehet. Szerk.

³ Valószínűleg az oláh apã reu = rossz víz. Szerk.

hideg ad be egy kalán vízbe vagy éget borba három rendben. A 4 dik Tojának az hártáját azon nyersen a 4 dik újára kösd, had áljon más napig.“

217. 1. *Hideg lelés ellen.*

„Bárány ürömek az Sulcussát az levét tudniillik egy kalán égett borban ad bé az paciensnek amidőn leli, elmúlattya, de így kell bänni jobb lészen: hogy az bárány Ürmet meg törvén s ki facsorván azon levit, ted egy kristályba, más napig hod állyon és azután vegyen bé az Paciens egy kalánnal amidőn leli a hideg. Continuálja három rendbe.“

218. 1. *Boszorkányok ellen.*

„Amidőn Valamely embert meg vesznek az Boszorkányak, azon megvesztett Ember jó reggel az maga Testéről vesse le az ingét és rettenetes-képpen Verje, Korbácsollya meg és kiálsa: jövel, jövel, mert az fájdalom az Boszorkányan esik és az sok Verések után nem szenvedhetvén a sok Verést, mely az boszorkányra mégyen, magának elé kel júni.“

220. 1. *Fog fájás ellen.*

„Kend meg kívül ló hájjal, meg gyógyúl.“

231. 1. *Marha dög halál ellen való orvosság.*

„Haborniczát szározan, nyers diót szározan, Sót még annyit, ezeket porrá tévén és egybe egyeltvén ugy, hogy az háromból egy port csinálván abból az marháknak mind addig, míg az dög durál, hétfőn, szerdán, Pénteken amidőn reggel ki hajtyák egy egy kalánnal tölcseken bé az Torkán, hasznos.“

231. 1. *Más orvosság ugyan arról.*

„Alá hul jarba freszinelului,⁴ meg kel szároztatni és port csinálván belőlle, sóval, eczettel adgja be az marhának, használ.“

233. 1. *A szemnek minden hibája és fogyatkozása ellen legelső.*

„Az keridonia⁵ másként magyarul Vérren járó fünek hinak s a féle kőfalakon avagy mellette szokott teremni, olá hul rosztopaszta, az másik Euphrasia, mely aratáskor szokott termeni. Az harmadik a fülemile, a medicusak Calendulának híják, majd minden hónapban terem. Sárga virágú. Az 4 dik fekete ruta, kerti. Az 5 dik kerti kömény. A 6 dik borza virág. Ezeket öszve szcdvén és vízbe meg ásztatván és ki főzvéen égett borfőzőben, annak Vaporából való vízzel mossa az Szemét estve, reggel.“

233. 1. *Méhbaj ellen.*

„Ha az Aszszany ember méhe tátva ál és az abból jüvő Szél, mely magának szelet véssen, cserfa levél feredőt csinállyon és feredgyék meg, használ. Szoriccsa az méhit.“

234. 1. *Flatus ellen.*

„Radicum vincetoxici alias magyarul Fecskefű, asztat porrá tévén, mézben kevervén ugy kell belőlle venni regvel és estve minden nap egj egj olosz avagj szerecsen dióinit három hetekig continuálván. Probált dolog. NB. amidőn virágja szolgál az Asszany embernek vagj grvida prohibitur mint hogy elenző. lép dagadás ellen pedig igen hasznos és Specificum.“

236. 1. *Ló serénye el hulása gyógyitása.*

„Hold ujságnak harmadnapján meg kel nyirni szépen a serényit és a bojtorján gyükerit par lugban főzék meg és Salétromatis kel hozá tenni s ugy mossák meg az Serényit, nyakát, megnő szépen és minden ujságon a Serénye tetejét nyirjék meg.“

⁴ Frasin = kőris (Fraxinus).

⁵ Chelidonia.

237. I. *Fenyőmag olaj haszna.*

„Ez sok rosz szclek és minden contagio ellen igen hasznos. reggel 3—4 cseppet Serben vagj borban bé venni, ugy a megromlott tüdő ellen is 6 cseppet be venni. megállitva a Kólikát, a rosz nedvességet a gyomorból kiviszi és a flatust ki hajtya. A melacholiát, a szivnek nehézséget és a Sárgaságot el űzi, a fen emlitet Dosist be vevén. egy szóval az embernek minden tagjainak nyavalája ellen igen jó.“

237. I. Sz: *János gyököre haszna.*

„1mo: A ki eszt a gyökeret magaval hordozza, vagj házában tarttya, semmi boszorkányságtól ne félljen.

2do: Aki az boszorkányos embert megakarja ismérni, akar lakadalomban akar más helycen, tegye ezen gyökeret az abrosz alá, hogy senki ne lássa. ha valaki ottan boszorkányos ember találatik, ottan el halványodik és félelem miatt el keletik onnét menni.“

3do: „Akar mely Szarvas marhának és lónak, melyek a vesztés miat Semmit nem ehetnek, csak el száradnak, igen használ, ha tudniillik ezen gyökeret tiszta vízben jól meg ásztattyák, és ruhát belé mártván az el száradat marhát véle masagatod, az áltol vissza meg hizik és meg gjogjul.“

4: „Akinék a bőr hideg és nedves, fluxus miat feje fáj, ezen gyökeret borban ásztassa be és ebben ruhát mártván, kösse a nyakára és reggelig tartsa ott a feje fájdalma szépen el mulik.“

5to: „Kolikával veszkedőknek igen használ, kivált a belső rágás ellen. Az Asszany ember midőn a nadrája mozog és fáj, vegye ezen gyökérnek foemineussát és akár borba, akár serbe ásztatván, igjék belőlle és meg gjogjul.“

6to: „Akor koros ember, akar gjernek, marhák midőn meg igiztetnek, ezen gyökérnek porával füstöltessenek meg egj nehányszor hathatósan; használ és gjogjit.“

7mo: „Az mely Aszszonyember nehezen szül, a tégyen ezen gyökérből egj keveset czetben s vagj 4 szer igjék belőlle, a terhétől meg szabadul.“

239. I. *A Krumpucz olaj haszna.*

1: „Használ hurut ellen reggel és estve. égett borba bé venni.“

2do: „Használ fuladozás ellen 4 vagj 6 cseppet ha ember reggel és estve bé véscen.“

3to: „Használ arena ellen és az el romlot vagj fájdalmas gyomornak is erősítésire reggel és estve 6 vagy 8 cseppet borba bé venni.“

4: „Használ az háta gerince fájdalmi ellen. mindenféle tagainak és csontainak nyilalási ellen is, kivált ha ebben az olajban mosatlan szapant elegyitesz és ezután égett borral is felelegyited s meg gyújtod, azután az fájdalmas részeket véle kened.“

5to: „Használ hideg lelés ellen is, akármi nemű légyen az, sőt még az pestises betegség ellen is 6 vagj 8 cseppet jó borban bé vevén reggel vagy estve, de ugj, hogj reaja hamar sene egjék sene igjék a paciens, hanem magát jól bé takarván, izadgjon.“

240. I. *Szem fájás ellen.*

„8 vagj 9 szem bisalma magat tegj egj fingsiába és aztat rosa vízbe meg ásztatván, két vagj három óráig, mig ollyon léscen, mint az kocsonya. azután len ruhára kenvén, amidőn le fekszel, ted az szemedre és reggel fel kelvén, nyitcs meg. Probált orvasság.“

240. I. Orbáncz orvosága.

„Az sütő kemencze belől való falából végy agyagat, törd meg, keverd fel bor eczetben, meg gyurván, gyakran kend meg az fáidalmas részt; hasznos.“

Közli: Györffy István.

*

Györffy, I.: *Visionen und Kurpfuscherei zu Kom. Hunyad aus dem XVII—XVIII. Jh.* Vt. veröffentlicht einige, aus volkskundlichem Gesichtspunkte interessante Daten aus einer Handschrift, die zwischen den Jahren 1740—59 niedergeschrieben wurden. — Im Mittelpunkt der Visionen aus dem Jahre 1689 steht eine Schaar von Kameele, dann ein Sitzender Mann, der sich in einen Adler verwandeltete. — Es werden Recepte zum Färben von Eier, Düngen der Obstbäume, dann gegen Hexen, Diebstahl, weiterhin gegen Krankheiten wie: Skorbut, Rotlauf, Brand, Wurm, Wunden, Fieber, Staar u. a. mitgeteilt. Schliesslich wird die Heilwirkung einiger Wurzel und Öhle beschrieben.

FELFALT TEMPLOM.*

A primitív ember számára a számtalan nehézség leküzdése árán megszerzett, kifinomult konyhakultúránkban a legsilányabb ételnél is alávalóbb ennivaló az egyetlen hasznos tulajdon, irigyelt kincs, amelyet csak akkor tud teljes biztonságba helyezni éhes társai elől, ha megeszi, felfalja mindenét, amit csak szerzett.¹ A kövérség a gazdagság, a hatalom jele, a törzsfőnök rendszerint a legkövérebb ember.² Ennek a primitív felfogásnak néhány nyoma szólásainkban is meglelhető. Az egyszerű emberek közül sokan ma is „megeszik minden pénzüket“, mert az a véleményük, hogy „amit megeszel, az legalább a tiéd!“³ Az „eszem-iszom ember“, a falánk, „cigánykanállal eszik“, mint aki „soha nem evett“, mértéktelenül.⁴ A kultúráltság magasabb fokában „nemcsak azért él az ember, hogy egyék“, nemcsak „eszem-iszom a gazdagság“,⁵ mert keréken megmondják: „aki nem dolgozott, ne is egyék!“⁶

A primitív embernek az evés gyönyöreivel való mély kapcsolata termelte ki a paradisiszterrestris, a földi mennyország csodálatos képét, ahol minden a halandó rendelkezésére áll, ami a fizikai boldogsághoz tartozik. Hol Etiópiában, Indiában, Dél-Amerikában, az ausztráliai szigetekben, hol a mesés képzelet alkotta Eldorádóban, Cucaniában, vagy Schlaraffenlandban vélték felfedezni azt a csodálatos országot, ahol mindez igazi, gyönyörű valóság.⁷ Ilyen képzeten alapul a felsőszegedi vőfély lakomát bejelentő versezetében a következő rész:

Afrikából möntem Ázsiába,
Alig félnap, fájt is a lovam lába.
Áldott világ van ott, el se hiszik talán.
Sült malacok járnak az embörök után.
Ha egy kutat ásnak, borral szalad tele,
Turus lepény a háznak fedele.
Szalonnahidak kötik át a falat,
És ami a legfőbb: nem fizetnek adót.⁸

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

Csengeri népi töredékversben arról van szó, hogy „bolondok“ építenek ételekből templomot.

Az ecsedi bolondok
Sárbul rakták a tornyot.
Gömböcbül vót a harang,
Melybül kijött csuda-hang.
Kolbászbul vót kötele.
Májasbul az ütője.
(Többet nem tudnak.)⁹

Berze Nagy János változata világosabb. A bolondok helyett cigányok szerepelnek, akik éhségük csillapítására furcsa dolgot kérnek Istentől.

„Gyöngyösön a mult század 90-es éveinek elején — írja Berze Nagy hozzám intézett levelében — mindenki ismert egy Muci Pista nevű csavargót, aki részeg állapotban gyakran mulattatta az utca járókelő népét. Így volt alkalmam nekem is hallani, amint a ház sarkának dőlve mesélt a szájtató hallgatóságnak. Szólt pedig az egyik mese eképen:

»A cigányok nagyon éhesek voltak. Elhatározták, hogy elmennek az Úristenhez s kéri, engedje meg, hogy a templom falai szalonnáké, a harangok sódaraké, a harangkötelek kóbászoké, a székek fonatos kalácsoké, a szentek meg hízott disznóké vallyonak.« A témakört ezzel befejezte, de a mulattatás változatos műsorral tovább folyt.»

Még tovább fejlődik a furcsa kérés köré szövődő történet Alexi György aradi oláh változatában.¹⁰ Eszerint a cigányok tanácskozásra gyűltek össze. Azon tanakodtak a népes gyűlésen, hogyan építsék fel templomukat. Sok tanakodás után elhatározták, hogy sajtból csinálják túrós tornyokkal, hogy föl ne forduljon. A harangokat lófejből, hogy Erdélyig elhallhassák. A kötelet kutyabélből, hogy jól húzhasák. A kaput kövér szalonnából, hogy hazulról láthassák. A reteszt malacból, mellette lesz egy jó kés. Egyszer a cigányok megharagudtak, a papot elkergették és a templomot megették.

A templom felfalását mélyebben indokolja a Rubinyi Mózes által feljegyzett északi csángó-magyar szöveg,¹¹ mely az oláh változatokhoz tartozik, csak a befejezése élénkebb, szellemesebb.

Erdélyi szász változatokban is módosul a mesés történet.¹² Ezek szerint a cigányoknak valamikor kőből és téglából épült templomuk volt, mint más keresztényeknek. Ebben az időben az oláhoknak volt sajtból a templomuk, az ajtók oldalszalonnákból, a gerendák kolbászból és a tető palacsintából. A cigányok irigykedve nézték ezt a pompás templomot és cserét ajánlottak az oláhoknak. Ezek szívesen cserélték el templomukat a maradandó kőtemplomért. Rövid idő elteltével a cigányok felfalták új templomukat. Azóta az egész világon templom nélkül kószál a cigányság. Mégis legszívesebben az oláhok templomába mennek el, ha néha kedvük szottyán az imádkozásra, mert ma is él bennük egykori tulajdonuk iránt a szeretet.

Az erdélyi oláhoknak egyik közmondása szerint „a cigányok temploma szalonnából volt, s megette a kutya“.¹³ Ehhez a mondáshoz párhuzamul idézhetem a következő adalékot: „Nem bánna a

tiszteletes úr, ha hájjal bekennék a templomot, s a kutyák megennék“ — mondják az élesszemű hívek, ha papjuk túlságosan anyagi-gondolkodású, s inkább a gazdálkodás, vagy a vagyonygyűjtés ügyes-bajos dolgaival foglalkozik szívesebben, mint a vallásos élet elmélyítését elősegítő problémák megoldásával.¹⁴ Az ételekből készült templomház tehát olyan meseképzet, amely a legváltozatosabb megjelenési formákban tűnik elénk a folklóre buján tenyészítő talajában.

Egyik szólásunk szerint „azt mondja a rest: eleget dolgoztam, de nem mondja: eleget ettem“.¹⁵ A cigányok furcsa kérésének indítéka tehát nem az áhítat helyének a földi lehetőségek szerint való megrögzítését kívánó lelki kényszerből, hanem az ebből fakadó szokásnak a falánksággal indokolt kihasználására való törekvésekből származtatható. A tréfás történet, az adomásteremtés kívánalmait folytán a furcsa kérés mögött bújkáló lehetőségből valóság lett, úgyhogy a cigányok megtörténtté tették a várható valószínűséget: felfalták az ételekből készült templomot, „üzletet“ csináltak a kegyességből. Újabb adalékaink tehát mindenképen megerősítik abbéli felfogásunkat, hogy a cigányok furcsa templomáról szóló etiológikus hagyomány maró szatíra a magyar nép részéről a lusta cigányok egyik kirívó faji tulajdonsága, a mértéktelen evés-ivásra való hajlandóság ellen, amely az Erdélyben együttlaktó nemzetiségek révén terjedt el szélesebb körben.

Dömötör Sándor.

*

Dömötör, S.: *Die aufgefressene Kirche*. Nach einer kurzen Erörterung vom Wert des Essens im allgemeinen zählt Vf. einige, diesbezügliche ungarische Redensarten auf. Dann übergeht er auf die Beschreibung mehrerer märchenhafter Kirchen der Zigeuner. Diese Kirchen sind aus essbarem Material errichtet und werden von den Zigeunern aufgefressen.

¹ Adolf Heilborn: *Allg. Völkerkunde*. Leipz. u. Berlin, 1915. 31. skl. — *Róheim Géza: A csurunga népe*. Bp., 1932, 206. skl. Kittenberger Kálmán (*Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában*, 1903—1926. Bp., é. n.) az „anassa“ húsát mádi törzsbeli négereknek ígérte az elvégzendő munka fejében, mert „a mádikra leginkább csak húshegyekkel lehet hatni“. 146. l. — ² A jól gyarapodó, pocakos emberre ma is mondják: „nő a tekintély!“ A mesékben a nagyevők, a szokatlanul sok ételt fogyasztó emberek erejükkel is jóval az átlagember fölé emelkednek. V. ö. például Erős János, Medve Jankó, Nagyhető Miska, Toldi, Herakles, a germán Thor, az arab Abu Thaur stb. Ipolyi: *M. Mythologia*. Bp., 1929, I., 216., Moór Elemér: *A Toldi-monda német kapcsolatai*. Bp., 1914. Heller Bernát: *Az arab Antar-regény*. Bp., 1918. 366367. l. — ³ Érdekesen idézi Moor Mária a kövér gyermek nevelésével kapcsolatban. Uj Idők, 1934. XL., 550. l. — ⁴ Margalits: *M. közmondások*, Bp., 1897. 186. l. — ⁵ U. ott, 189. l. — ⁶ U. ott, 188. l. — ⁷ Irodalmát idézem *A cigányok temploma* c. értekezésemben (Erdélyi Múzeum, XXXVI. és Erd. Tud. Füzetek, 41. sz.), amelyben a szövegkritikai eredmények alapján az eredet kérdésével is foglalkozom. Lásd még: Dobóczy Pál, *Magyar Nyelv VIII.* (1912.) 37. l., vö. *MNy.* VIII. 264. 466., IX. 144., Binder Jenő: *Prister Johannes*. Egyet. Phil. Köz-löny, 10: 532., J. Bolte u. L. Mackensen: *Hwb. d. deutschen Märchens*. I. 89—90. l. — ⁸ Benkő László: *Szeged-Felsőtanya és népe*. Szeged, 1932. 32. l. (Kézirat a Turul Szövetség 1932. évi néprajzi pályázatának anyagában. — ⁹ Molnár József kézírata f. id. anyagban. — ¹⁰ Közli József főherceg: *Cigány nyelvtan*. Bp., 1888, 249. l. — ¹¹ M. Nyelvőr, XXX., 230. „Hát a cigányoknak miért nincsen templomuk?“ c. — ¹² Fr. Müller: *Siebenbürgische Sagen*. Wien—Hermannstadt, 1885, 221. l. és Haltrich: *Zur Volkskunde der Siebenbürgen Sachsen*. Wien, 1885, 110—111. l. — ¹³ Fr. Griselini: *Gesch. des Temesvarer Banats*. Wien, 1870, 200. l. Idézi József fhg. i. h. Ács Gedeon is közli ezt a mondást. V. ö. *Ethn.*, 1934, 169. l. — ¹⁴ Illyés Endre: *A magyar ref. földművelő nép lelki élete*. Szeged, 1931, 182. l. ¹⁵ Margalits: i. m., 188. l.

HAVASELVE ÉS MOLDOVA NÉPEI A X—XII. SZÁZADBAN.*

A Kárpátok délkeleti lejtője valóban a „népek kohójának“ nevezhető ebben a korban. Különféle szláv, török és magyar nyelvet beszélő népek élnek itt egymás mellett az oláhok megjelenéséig, hogy aztán az oláh etnikumba olvadva annak színeit gazdagítsák.

Hogy a VI—VII. században dél felé, a Balkánra vonuló szlávok itt is megtelepedtek, azt tőlük származó nagyszámú és nagyjelentőségű helynevek bizonyítják. Néhány fennmaradt antik név¹ mellett a nagyobb földrajzi egységek nevei nagyrésztben szlávok. A nagyobb folyók és a vármegyék nevei közül szláv eredetűek: *Bârlad, Bistrița, Buzău, Dâmbovița, Dolj, Dorohoi, Gorj, Ialomița, Ilfov, Jijia, Moldova, Prahova, Putna, Râmnicul (Sărat), Romanai, Suceava, Tecuci, Tutova, Vâlcea, Vlașca.*²

A szláv lakosság nem pusztult el a török népek uralma alatt sem és szórványosan a minket érdeklő egész területen megőrizte nyelvét az oláhok bevándorlásáig, tehát a XII—XIII. századig.³ Ezt a szláv nyelvből közvetlenül az oláhba került helynevek nagy száma és elterjedése bizonyítja. A közvetlenül szlávból átvett oláh helynevek közül csak legnagyobb csoportjukat, az -ov-ra végződőket említem.

Az -ov-val képzett szláv helynevek jórésze magyar (esetleg török) nyelvi alakjában került a románba és itt -ău, -eu formában él, (vö. *Bârgău, Buzău, Cărbănuș, Călnău, Cracău, Gărdău, Răcățiu, Tisău*, stb.)⁴ sokkal nagyobb azonban az eredeti hangalakban, tehát közvetlenül szlávoktól átvett nevek száma (*Banov, Bucov, Cricov, Gârbov, Girov, Ilfov, Lișcov, Milcov, Nanov, Neajlov, Snagov, Târcov*, stb.)⁵

A minket érdeklő korban a szlávoknál nagyobb szerepet játszottak e területen a török népek. A X. század elején a besenyők, a XI. század közepén az úzok, végül a XII. század elején a kunok telepedtek meg e terület nagyrésztén.⁶

Bár a bevándorló oláhok a XII. században még életben találták és átvették a szláv eredetű helynevek nagyrésztét, a török népek jórészt új neveket adtak a nagyobb földrajzi egységeknek is. A délbeszarábiai tatárok nyelvén mai napig fennmaradt a Cogălnic folyó régi török neve: *Kunduk*,⁷ a XVII. század elejéről fennmaradt a Dnyeszter török neve: *Turla is*;⁸ de török eredetű névvel illetik az oláhok Délbeszarábia és Havaselve folyóinak és vármegyéinek jórésztét ma is. *Alcalia* folyó, *Argeș* folyó és vm., *Baragan* puszta síkság, *Borcea* Dunaág, *Bugeac* (Délbeszarábia), *Catlapug, Călmățui, Celighider, Chirghiz-Chitai* folyók, *Covurlui* vm., *Hagider, Ialpuș, Ichel* folyók, *Teleorman* megye és folyó, *Teslui, Tigheci* és *Urlui* folyók nevei török eredetűek.⁹

Az Olt jobbpartján, a hajdani szörényi bánóság, a mai Kisoláhország (Oltenia) területén, valamint Moldova északi felében nem találunk nagyobb-jelentőségű, török eredetű földrajzi nevet.¹⁰ Ezek a részek kívül estek a török népek X—XII. századi hatalmi körén. Moldova északi részei a halicsi orosz fejedelem érdekkörébe tartoztak,¹¹ Szörény földje pedig magyar terület volt e századokban,¹² ezért itt a törökök csak szórványosan telepedhettek meg. Erdély déli része azonban a X—XI. századokban kívül esett Magyarország határain¹³ és a helynevek tanúsága szerint török és szláv nyelvű népek lakták. Az eddigi kutatások szerint a nagyobb földrajzi egységek nevei közül *Küküllő* és *Tatrang*¹⁴ török eredetűek.

Kisebbségi földrajzi egységek: falvak, patakok, dombok nevei közt ország-szerte sok török eredetűt találunk. E dolgozat keretében csak a török népekből származó helyneveket mutatom be. Nem állítom, hogy e nevek

* Jegyzeteket lásd a cikk végén.

2. Beşineu (-eşti, -eni vagy -ari helynévképzőkkel), a Suceava megyei domb (Beşineştiilor,¹⁹ 1 : 100.000 térkép), — b. Buzău megyei szőlőhegy és völgy Băşineşti), — c. Iaşi megyei domb (Băşinenilor, 1 : 200.000 térkép, — d. Neamţ megyei hely (Băşinari), — e. Gorj megyei falu és domb (Băjnegi,²⁰ Ds. 918 és Frunz), — valamint Erdélyben: f. Háromszék megyei falu (Besenyő-Beşeneu, Mazăre,²¹ 54 l.), — g. Alsófehér megyei falu (B-Beşânu. Mazăre, 14 l.; Székásbesenyő Helységnévtár), — h. Beszterce-Naszód megyei falu (B-Beşâneu-Heidendorf, Mazăre 17. l.), — i. Kis-

TÖRÖK NÉPNEVEK HAVASELVI ÉS MOLDAVI HELYNEVEKBEN

Jelmagyarázat:

- besenyő
- + úz
- ± turk
- ▲ berend
- kuman
- ▽ jász
- tatár

küküllő megyei falu (Búzásbesenyő-Beşânu, Mazăre, 52. l.), — k. Szeben megyei havas (Beşineul, 1 : 200.000 térkép; Besinoulul, Giurescu id. h.), vö. meg Újbesenyő (Temes megyei falu), Besenyei-puszta (Temes megyei hely) és Óbesenyő-Beşenova-veche (Torontál megyei falu) a Helységnévtárban és Giurescunál. — l. Besimbák-Beşimbac²² Fogaras megyei falu (Mazăre, 25. l., Beşimbav Giurescu, id. m. 285. l.).

Úzok, turkok.

Az úzokat két különböző néven ismeri a történelem. A bizánci források úzoknak, az oroszok torkoknak nevezik őket.²³ A magyarok a bizánciaknál használatos nevükön ismerték e népet, erről tanúskodnak Uz-, Uzd-²⁴ stb. — helyneveink, — az oláhok azonban orosz (s tán általános szláv szokás szerint turc-nak nevezhették. Az úz név romániai helynevekben csak régi magyar és török lakosságú vidékeken fordul elő. Annál nagyobb számban találjuk a *turk* népnévből származó helyneveket. Ezek nagyrésze szervesen beleilleszkedik a X–XII. századi török települések rendjébe azért bízást az úzokra vonatkoztathatjuk, kisebb részük azonban kétségtelenül oszmán-török eredetű. Egyes esetekben a kérdést valószínűleg történeti adatok sem fogják eldönteni, mert a fejedelemségek

oklevélirodalma nagyobb mértékben csak az oszmánok balkáni hódításai korában indult meg. Az előttem ismert legrégebbi adat a gorjmezei Turcineştire vonatkozik a XV. század elejéről.²⁵

A) Uz, 1. háromszék- és bacăumezei patak (Uz-Uzul, 1:200.000 térkép), — 2. kolozsmezei falvak (Uzdiszentgyörgy és Uzdiszentpéter, Helységnévtár), — 3. durostormezei falu (?Uzulchioi, 1:1,000.000, Handkarte von Rumänien. Freytag-Berndt, 1930).

B. Turc, 1. a. Bukovinai havas (Turkulowa, 1:200.000 térkép) és patak (Turkulec, u. o.), — b. Bacău mezei domb, (Turcului, 1:50.000 térkép), — c. Tulcea mezei falu és tó (Turcoaia), — d. Râmnicul-Sărat mezei domb (Fta Turcului, 1:200.000 térkép), — e. Prahova mezei havas (Turcul). — 2. a. Izmail mezei patak (Turceasca-Tureştchi), — b. Muscel mezei falu (Turculeşti), — c. Argeş mezei falu (Turceşti), — d. Vâlcea mezei falu (Turceşti). — 3. Gorj mezei falu (Turceni de jos, T. de sus). — 4. a. Vâlcea mezei havas (Turcina), — b. Gorj mezei havas és erdő (Turcini, Ds. 414 l.), — c. Gorj mezei falu (Turcineşti). — 5. a. Tecuci mezei falu (Torceşti), — b. Dolj mezei falu (Trocheşti (?)) hangátvetéssel. mint pl. Trotuş < régi Totruş-ból, vö. magyar Tatros, < régi Tatáros-ból), — c. Gorj mezei falu (Trocani), — 6. Râmnicul-Sărat mezei falu (Tercheşti, magyar terek, török átvétele?).

Berendek.

A berendeket csak az orosz források említik a XI—XII. századokban,²⁶ pedig a havaselvei helynevek tanúsága szerint itt is jelentékeny tömegben éltek, s kétségkívül Bizánccal is érintkeztek.

1. Berendei a. Argeş mezei falu, — b. Olt mezei völgy, — c. Olt mezei falvak (B.-ul-Vechiu, -Nou), — d. Mehedinţ mezei domb (Berindei), — e. Kolozsmezei falu (Berend vagy Nádasb., Helységnévtár. — 2. Berendeasa Olt mezei falu (ma Urluiasca néven, Frunz.), — 3. Berendoaica, Ilfov mezei falu (Stoienestinek is nevezik), — 4. Berendeşti, a. Bukovinai falu (Costăchescu²⁷ II. 479) Berindeşti, — b. Roman megyében volt falu a XV—XVI. sz.-ban (Costăchescu, id. h., ma Berendiş, magyarul Berengyes patak. 1606-ban lakói magyarok voltak, Costăchescu, id. h.), — c. Bacău mezei falu (Berindeşti), — d. Buzău mezei puszta (Berendeasca, Verguleasa néven is említik), — e. Buzău mezei puszta (Berendeasca, nem azonos az előbbivel!), — f. Argeş mezei falu (Berendeşti, Lahov.; Berindeşti, 1:200.000 térkép). — Vö. még Borosberend. Arad mezei falu, Berend, Szatmár mezei falu; Berence, Szatmár mezei falu; (1490: Berendmezew., Csánki²⁸ I. 471.); Berente, Borsod mezei falu; Berend Tolna mezei falu (1439, Csánki, id. m. III, 417), Tósokberend és Kisberendpuszta Veszprém megye (Helységnévtár).

Kománok.

A kúnokat az oláhok a bizánciaknál is szokásos nevükön comaninak nevezik. Ez a név gyakran előfordul a havaselvei és moldvai helynevekben, orosz nevüket (polovec) ellenben nem találjuk. Magyar nevük is csak egy kétes esetben fordul elő.²⁹

1. Comanul, a. Mármaros és Bukovina határhavasa (Piciorul-Comanului, Dealul-C., Comanowa csúcsok, 1:200.000 térkép), — b. Neamţ mezei patak, — c. Bacău mezei falu, domb, erdő, — d. u., domb, — e. u. o., hegycsúcs és patak, — f. Muscel mezei patak (Valea lui C.), — g. Vâlcea mezei falu — h. Romanáţ mezei domb (Ds. 836), — i. Dolj mezei domb (Dealul Comanului, Ds. 334), — k. Hunyad mezei domb (D. C.-lui, 1:200.000 térkép), — vö. még Kumán Torontál mezei falu (Helységnévtár, Kumánd Lipsky). — 2. Comana a. Constanţa mezei falu, 1:1,000.000, Handkarte v. Rumänien), — b. Buzău mezei puszta, — c. Vlaşca mezei falu, erdő, kolostor, — d. Fogaras mezei faluk (Alsó és Felső-Komana,

1 : 200.000 térkép). — 3. *Comanca*, a. Argeş megyei pusztá (Frunz.), — b. Teleorman megyei völgy és síkság (*Valea-, Câmpia-Comancei*), — c. Vâlcea megyei falu. — d. Romanaş megyei falu, kolostor, erdő, — *Comăneasa*, — e. Buzău megyei völgy, — f. Dolj megyei domb, — *Comăniţa*, g. Olt megyei falu, domb. — h. u. o., pusztá. — 4. *Comani*. a. Olt megyei falu, domb, volt kolostor, — b. Dolj megyei falu pusztá (már 1385-ben említik, (Giurescu, id. m. 285.)) — 5. *Comăneasca*, a. Brăila megyei falu, pusztá. — *Comăneşti*. b. Dorohoi megyei faluk (*C.-din deal, -din vale*, Frunz.), — c. Bacău megyei falu (magyarul: *Kománfalva*, részben székely lakosságú, Jerney,³⁰ I. k.), — d. Covurlui megyei falu (Frunz., 1 : 200.000 térkép), — e. Argeş megyei falu (ma Costeşti, Frunz.), — f. Olt megyei falu (ma Domneşti Frunz.), — g. Gorj megyei domb és patak (*Pâr Comăneasca*, Ds. 402) és falu (Ds 404), — h. Romanaş megyei falu, — i. Mehedinţ megyei falu, domb és patak, — k. u. o., domb (Ds. 836). — 6. a. *Comaneanca*, Prahova megyei falu (ma Pucheni-Miroslăveşti), — b. *Uda-Comăneanul*, Teleorman megyei pusztá. — 7. *Comanac*, a. Iaşi megyei patak, — b. Bacău megyei domb, — c. Prahova megyei hegycsúcs, — d. u. o., falu, pusztá; — 8. *Comăndăreşti*,³¹ a. Botoşani megyei falu és domb (*Comăndărescului*, Lahovari és Codrescu: *Uricariul VIII. 59*), — b. u. o., falu (1803-ban, Codrescu, id. m. VIII. 322), — c. Bukovinai havas (*Comăndărescăi. Stefanelli*³²), — d. Dolj megyei legelő (*Comindirul*).

Jászok.

A jászok nyomait is megtaláljuk Havaselve és Moldva helyneveiben. Ez az indogermán nép Magyarországon is együtt szerepel a kunokkal. A XII. században már valószínűleg töröknyelvű.

1. *Iaşi*, a. Város és megye (magyar nevei Jászár,³³ Jászvár,³⁴ Jászvásár³⁵), — b. Gorj megyei falu, — c. Romanaş megyei domb (*Iaşilor*, Ds. 826), — d. Fogaras megyei falu (magy. *Jás*, Mazăre 26), — e. Krassó-Szörény megyei falu (*Jász Helységnévtár*). Esetleg ide tartoznak még *Iaşului*, Argeş megyei völgy és *Iaşul* határhavas (*Convenţiunea*³⁶) neve, t. i. abban az esetben, ha a jász népnév többesszámú alakjából hibásan rekonstruált egyszámú alakok. (Valószínűbb, hogy az orosz *Jákov* becéző alakjából *Jásá*-ból képzett helynevek, vö. *Jásfalva*, Udvarhely m. és *Jásd*, Veszprém m. faluk.)

Tatárok.

A tatár népnév ezen a vidéken nem lehet korábbi a XIII. századnál, azonban általában meghódolt török népeket, főleg kunokat jelölt, akiknek a mongolok csak új uralkodócsaládot adtak.³⁷

1. *Tatar*-ral összetett helynevek. — Csak a XIII. század elején kapták a tatár jelzöt, midőn az oroszok elől elköltözött tatár lakosság helyébe idegen telepesek jöttek. — a. *T.-Bunar*, Cetatea-Alba megyei város (*Arbore*³⁸). — b. *T.-Copciac*, u. o., völgy és bolgártelep, — c. *T.-Baurci*, Izmail megyei falu (*Arbore*), — d. *T.-Bair*, Tulcea megyei domb, — e. *T.-Enighiol*, u. o. tó, — f. *T.-Topolog*, u. o., falu (1 : 200.000, térkép). — 2. *Tătarul*, a. Tulcea megyei halom, sziget és Dunaág, — b. Brăila megyei falu és pusztá, — c. Râmnicul-Sărat megyei falu (másnéven *Bulboaca*), — d. Buzău megyei havas (*T.-Mic*, vagy *Tătăruţul*) — e. Prahova megyei falu, — f. Ilfov megyei nádas tó, — g. Iaşi megyei falu (*Rediul lui Tatar*), — h. Csík megyei hegycsúcs (*D. Tatarului*, 1 : 200.000 térkép); — 3. a. *Tatarauca-Nouă*, *Tatareuca-Veche* (!), Soroca megyei faluk (*Arbore; Tatarovca*, Nour, Al.: *Harta etnografică a Basarabiei 1 : 500.000 1914.*) — b. *Tătărăul*, Gorj megyei havas; — 4. *Tătărăi*, a. Prahova megyei falu, — b. Dâmboviţa megyei falu, — c. Olt megyei falu (Lahov.; Ds. *Tătăroaia*). — 5. *Tatarca*, a. Bukovinai hegy és patak (1 : 200.000 térkép), — b. Izmail

megyei völgy, — c. Covurlui megyei falu. — 6. *Tătăroaica*, Vâlcea megyei falu, — 7. *Tătarilor*, a. Buzău megyei földvár nyomai (*șanțul-T.*), — b. u. o., völgy (*Valea-T.*), — 8. *Tătărăni*, a. Fălciu megyei falu, — b. Vaslui megyei domb, falu, — c. Râmnicul-Sărat megyei falu (*Tătărănul*), — *Tătărăni*, d. Prahova megyei falu, — e. Dâmbovița megyei falu, — f. Vâlcea megyei falu, (1:200.000 térkép), — 9. *Tătărești*, a. Orhei megyei falu (Arbore), — b. Cahul megyei falu (1:1.000.000 Handkarte v. Rum.), — c. Tecuci megyei falu, völgy, — d. Buzău megyei dombok *Movilele T.*, — e. Teleorman megyei falupár, — f. Hunyad megyei falu (Helységnévtár, — g. u. o., falu id. h.). — 10. *Tătărășeni*, a. Dorohoi megyei falu, — b. Izmail megyei falu. — 11. *Tătărăș* (a magyar Tatárosból), — a. Suceava megyei falu (*T.-i*), — b. Neamț megyei puszta (*T.-ul*), — c. Iași megyei falu (*T.-i*, vagy *T.-ul!*), — d. Bacău megyei folyó és város, régen megye (*Trotuș*, régen *Totruș*, Costăchescu, II. 631 l., magyar *Tatros*, régen *Tatáros*³⁹), vö.: *Tataros*, Bihar megyei falu (Helységnévtár), — 12. *Tătărliș*, Buzău megyei falu és domb (Ds., 1:200.000: *Titirliș!*) — 13 *Tatăr*völgy, Máramaros megyei völgy (1:200.000 térkép), — 14 *Tatăr*laka, Kisküküllő megyei falu (németül: Taterloch, 1:200.000 térkép).

A török népevekből származó helynevek következőképpen oszlanak meg a minket érdeklő területen:

	I. Szörény, (Kisoláhország— Olténia)	II. Havaselve (Nagyoláhország— Munténia)	III. Erdély	IV. Északi-Moldva	V. Délmoldva, Baragán és Dobrudza	Összesen
1. besenyő	1	5	5	3	2	16
2. úz	—	—	1	1	1	3
3. turk	5	5	—	2	2	14
4. berend.....	1	8	—	3	—	12
5. komán.....	12	15	2	13	3	45
6. jász	2	—	1	1	—	4
7. tatár.....	3	13	1	8	19	44
összesen	24	46	10	31	27	138

Legnagyobb számban a kún nép neve fordul elő. Erdély és a tenger-melléke (Délmoldva, Dobrudza, Baragán) kivételével ez mindenütt felülmúlja a többi népnév előfordulásának számát. A kúnokat megelőzőleg itt uralkodott népek nevei legnagyobb számban Havaselve északnyugati vidékein maradtak fenn. Különösen a berend név gyakorisága szembeszökő itt. — A helynevek tanúsága szerint a besenyők jórésze Erdélybe,⁴⁰ a turkoké (úzok?) Szörénybe húzódott a kúnok elől, a berendek többsége

azonban vagy itt hódolt meg a kúnoknak, vagy velük együtt jött ide, s ez esetben érthető, miért nem említik őket a bizánci források saját nevükön.

A korábban szerepelt török népek neveit csaknem teljesen kiszorította a tenger mellékéről a tatár népnév, melyet itt valószínűleg a tatárok meghódolt kúnok viseltek. A kúnok jórésze a tatár elől Magyarországra költözött és az Alföldön telepedett le. Kötöny (Kuthen) király megöletése után a kúnok a Balkánra vonultak a tatárok elől (1241). Ezek egyrészt IV. Béla visszatelepítette Magyarországra.⁴¹ Ebből a korból származhatnak Szörény kún lakói és Komán nevű helyei.

Tatár nevű helyek Erdélyben és Szörényben nagyon ritkán fordulnak elő. Leggyakoribbak a Fekete-tenger melléki pusztákon és Havaselve keleti felében. Havaselve északnyugati felében újlátszik mindig bizonyos függetlenségben éltek az elpusztult török népek ide menekült töredékei, sőt az uralkodó kúnok itt letelepült törzsei is. Ezeket keresztelte meg a XIII. század elején az esztergomi érsek Béla herceg hadainak segítségével⁴² és itt terült el a rövidéletű kún püspökség is.⁴³ A tatárhatalom újból függetlenítette ezt a vidéket a magyar és katolikus uralomtól. Havaselve ismét gazdátlan, gyepűjellegű terület lett. A rajta élő török néptöredékek a XIII. század második felében teljesen eloláhosodtak és a görögkeleti egyház hívei lettek, bár az ősi török sámánkultuszt évszázadokon át megőrizték.⁴⁴ A XIV. század elején feltűnő oláh vajdaságnak ők az alapítói.⁴⁵

A X—XII. században itt élt török népek úgy látszik mind köztörök nyelvjárásokat beszéltek.⁴⁶ Nyelvjárási sajátágaik közül csak egyet említtek, ennek tudniillik magyar szempontból különös jelentősége van. Az *š*, *ž* hangokat Havaselve és Moldva török népei mind ismerték és ejtették,⁴⁷ s így a moldvai magyarokat jellegzetes sziszegő beszédjük alapján nem tarthatjuk török eredetűeknek. Ez a nyelvjárási sajátág csak a karaim-törököknél általános, s ezeknek legközelebbi telepei is távol: Halicsban és Krimben vannak.⁴⁸

Magyarok.

Magyarok a X—XII. században a havasokon túl csak Szörény (Kisoláhország, Oltenia) területén laktak. A moldvai magyarság nem tekinthető etelközi maradványok leszármazottainak. Etelköz a Dnyepertől a Szeretig,⁴⁹ délebbre estleg az Oltig terült el. Az itt vereséget szenvedett magyarság töredékeit ugyanott kellene keresnünk, ahol a hasonló sorsra jutott népek maradványait is meglettük: Havaselve északnyugati sarkában. — A moldvai magyarság települési rendszere katonai védelem terveit árulja el, szorosan összefügg a szintén magyar alapítású városokkal, sőt a régi tartományi (megyei) rendszerrel is,⁵⁰ s ezek egyike sem lehet korábbi a XIV. századnál. Magyarország határai a XII. század végén csak a Nagyszamos völgyén érik el a Kárpátok keleti láncolatát. A Maros és Olt forrásvidékét csak a XIII. században szállták meg a székelyek.⁵¹ A székely településtörténet utolsó fejezete az 1340-es évek hadjárataival kapcsolatos. A tatárok több ízben vereséget szenvednek⁵² és visszahúzódnak kelet felé, a magyarok és oláhok pedig nagy tömegekben vonulnak ki a Moldva, Beszterce, Tatros és a Bodza (Buzau) völgyein. E magyar tömegek emlékét részben még ma is magyarnyelvű, részben csak katolikus vallású lakosság, sok helyütt már csak magyar eredetű helynevek őrzik.

Keletkezésük viszonylag kései időpontjáról tanúskodik a moldvai magyar helynevek hangalakja is. A moldvai magyar eredetű helynevekben a magyar *ó* (rég *ou*)-nak *-ău* (*-eu*) felel meg (pl. *Miclăușeni*, *Ceuca* magy. *Miklós-falva*, *Csóka*), a szörényiekben viszont *o* (*Micloșani*, *Cioca-Cioaca*).

Ugyanezt találjuk azokban a szláv eredetű helynevekben, melyek magyar közvetítéssel kerültek az oláh nyelvbe. (A szláv *-ovec*, *-ovc* képzőnek a oláh helynevekben általában *-ovăț* felel meg (vö.: *Dobrovăt, Gârbovăt, Malovăt, Motovăt, Racovăt, Rușavăt*, stb.), csak Északmoldva helyneveiben helyettesíti az *-ăuți* alak (vö.: *Cernăuți, Dancăuți, Hodorăuți, Popouți, Rădăuți, Tisăuți, Vașcăuți*, stb.) és néhány esetben Szörényben *-oți* (*Cacoți, Racoți*). Az utóbbi két formát magyar eredetűnek kell tartanunk. Magyar helynevekben a szláv *-ovec*-nek mindig *-óc*, *-olc* felel meg (vö.: *Tarnóc, Pelsőc* magánhangzó illeszkedéssel, *Miskolc, Tiszolc*, stb.). Ez a két alak régi magyar *-ouc*-ből fejlődött, s ennek igen korai átvételei a szörényi *-oți*, későbbiek (részben közvetlen szlávól származnak) a moldvai *-ăuți* végű nevek. Az ó-magyar *-ou* > régi román *-ou* > újabb rom. *-ău* hangfejlődésről Tamás írt.⁵⁵ A szörényi helynevekben mielőtt *-ău*-vá fejlődhetett volna, *-o*-vá rövidült az *-ou* diftongus.

A szörényi magyarság jelentőségét a magyar és a román történetírás mindmáig nem ismerte fel. A magyar bánóság területét Giurescu⁵⁴ a későbbi Szörény és Mehedinți vármegyék határaitra korlátozza, de a magyar történészek sem tulajdonítanak nagyobb fontosságot e magyar vidéknek⁵⁵ és határait sem jelölik meg. Pedig IV. Béla 1247-ben kelt oklevelével, mellyel Szörényt és Kunországot a Johannitáknak adományozta, pontosan megjelöli a két terület határát. Az ő idejében „Szörény földje” az Oltig terjedt s itt kezdődött Kúnország,⁵⁶ de így kellett lennie ennek már régóta. Semmi célja sem lett volna a két terület határait éppen akkor megváltoztatni, mikor azok a Johanniták birtokában egyesítve jelentőségüket veszítették. Szörény földjének kormányzását először Nagy Lajos bízta a havaselvi vajdára. Az első vajdák maguk viselték „szörény bánja” címet,⁵⁷ a későbbiek legmagasabb udvari tisztjeiknek adományozták azt. Maga a terület mindmáig megőrizte külön jellegét, s ma Kis-Oláhország (Oltenia) néven ismeretes.

A korábbi történeti források csak futólag említik a magyarság délkeleti határait. Constantinos Porphyrogenetos szerint a X. század első felében a Duna képezi a magyar-bolgár határt,⁵⁸ a Gellért-legenda szerint pedig Ajtony birodalma Bődönig (Vidin) és Szörényig (Turnu-Severin) terjedt.⁵⁹

Szörény földje már ebben a korban sem lakatlan gyepe. A magyar eredetű helynevek azt bizonyítják, hogy a szlávok letelepedése után az első nagyobbarányú bevándorlás és település magyar részről történt. A nagyobb földrajzi egységek nevei közül magyar eredetűek *Amaradia, Beica* és *Desnățui* folyók és *Mehedinți* vármegye nevei,⁶⁰ *Motru*-folyó neve pedig valószínűleg magyar közvetítéssel került a román nyelvbe.⁶¹

A szörényi magyarság településeinek rekonstruálásához nagyobb számú magyar eredetű helynevet kellett összegyűjtenem. A *Dictionarul statistic* anyagát teljesen feldolgoztam, Lahovari és a részletes katonai térképek azonban még sok új adatot hozhatnak. (A helyenként idézett lapszámok a *Dict. Statistica*-ra vonatkoznak.)

Szörény magyar eredetű helynevei: 1. *Almajiu* patak, domb két falu, 2. *Balta-A* patak (322 l.) és 3. *Almajului* domb (332 l.) Dolj m., 4. *Almăjelu* faluk Dolj és 5. Mehedinți m. < magy.: *Almás*. — Szóvégi *-š* > *-ž* vö.: magy.: *Lugos* > ol. *Lugoji*. *-iu* hímnemű szóvégzet, *-ului* u. a. genitivusban, *-elu* kicsinyítő képző. — 6. *Amaradia* folyó, patak, falu Gorj és Dolj m., 7. *Amărăzuia* patak, 8. *Amărăzi* domb Dolj m. — A XVIII. sz. végén még szókezdő *h*-val: *Hameróda* és *Hamarazója*.⁶² A magyarországi *Homoród* helynevekkel vetette egybe Dan (id. m. 30 l., hibásan magyar: *hamar* „sebes” szóból származtatva), majd Weigand (Urspr. 74 l.), ez utóbbi helyesen magy.: *homorú* „gewölb” szóból származtatva, *-d* magy. és *-ia* oláh helynévképzővel. Népetimológia útján az *amar* „keserű” szóhoz hasonló hangalakja. — *Amărăzi* szabályos gen. az előbbiből, *Amărăzuia* az *-iu*

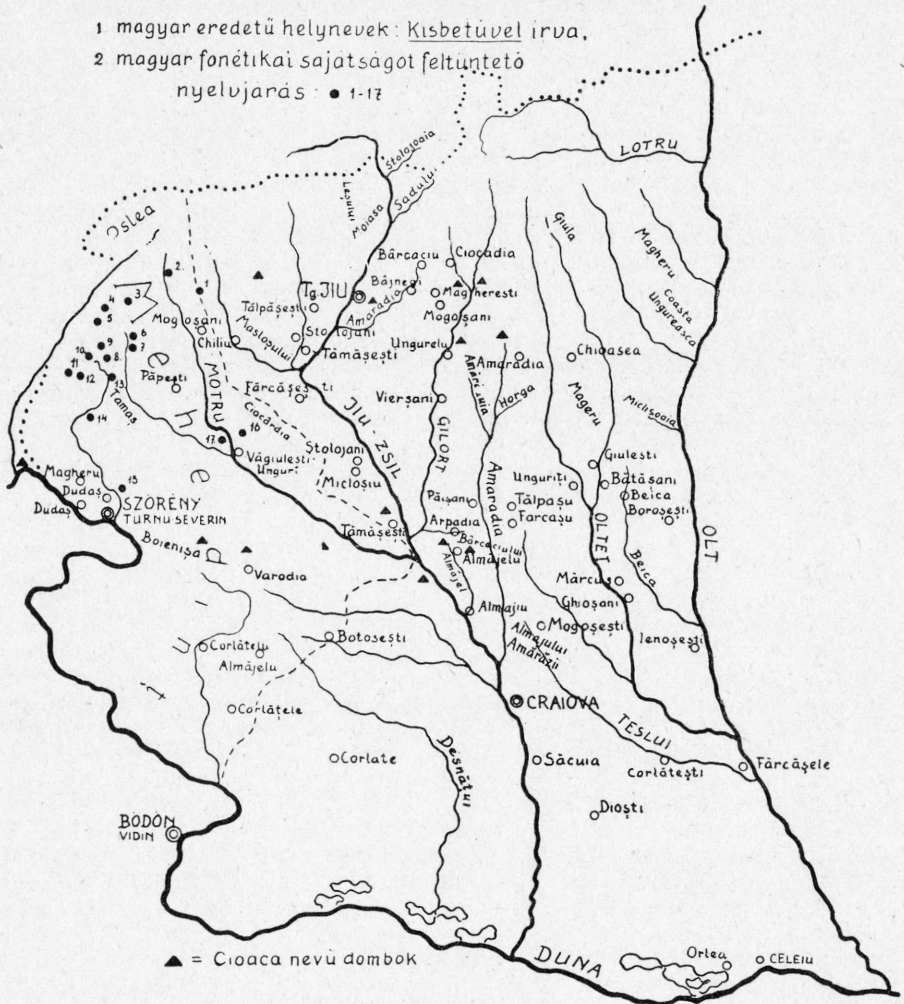
helynévképzővel (l. fent a 10. jegyz.) és -a nőnemű szóvéggel. — 9. *Arpadia*, falu, erdő Dolj m., < magy.: *Árpád* + ol.: -ia (vö.: Dan, id. m. — 10. *Bătășani* közs. Vâlcea m., < magy.? *Botos* szn. + ol.: -ani hn. képző. — 11. *Bâjnegi* falu, domb Gorj m. < magy.: Besnyő, besenyő népnévből (l. fönt). — 12. *Bârcaciu* (?) falu Gorj m. és 13. domb Dolj m. (332 l.), vö.: magy.: *barkács*: 1. lépesméz kereskedő, 2. fűrő-faragó, ezermester (Gombocz-Melich: Magy. Ét. Szt. eredete ismeretlen). — 14. *Beica* patak és falu Vâlcea vm. < magy. *Béka* (Weigand Urspr.), Erdélyben ugyan egy esetben román *Beica* magyar *Bölkénynek* felel meg (vö. Mazăre, 37), itt azonban valószínűbb a magyar *Békából* való származtatás, mivel a patak neve korábbi a falunál. A magyar *é*-nek rendszerint *i* felel meg az oláhban, de néha *e*-t is találunk helyén, pl. *Mehedintî* < *Méhed*, *secui* < *székely*. stb. Az oláh *e* hangsúlyos helyzetben *ei* diftongussá vált még a következő szavakban vö.: *gheibe* < magy.: *gebe*, *gheizăș* < *ghezeș* < magy.: *gőzös* (Trem! Der dynam. Wortakz. id. h. 42. l.), sőt hangsúlyos *i*-ből is lehet *ei*, pl: *Seini* < magy.: *Szinyérváralja*. — 15. *Boienișca* és 16. *Boienișca* dombok Mehedintî m. < *Bölényes*, vö.: *Beiuș* Bihar m. ~ magy.: *Belényes*. Az *î* nem tűnik el minden esetben az *i* előtt, vö.: *Cuchiniș* (< m.: *Kökényes*) Bacău m. — 17. *Boroșești*, falu, domb Vâlcea m., < magy.: *Boros* szn. + rom.: *ești* hn.-képző. — 18. *Botoșești* (-Paia) falu Mehedint m., < m.? *Botos* szn., vö.: *Bătășani* fönt. — 29. *Cacoți* falu Mehedint m., < ómagy.: **Kákouc* < szl.: *Kakove* (l. fönt a 15. l.) — 20. *Chioasea* falurész és domb, Vâlcea m., < magy.: *Köveaszó*, (vö.: Pais, MNy. VIII. 359). *Aszóval* összetett helyneveink az oláh nyelvben az -*ea* végű nevek csoportjába illeszkednek vö.: *Moiasa*, lejjebb. — 21. *Chiliu* falu Gorj m., < magy.: *küllő* „harkály“.⁶³ Magy.: -ő < rom.: -iu vö.: *Mischiu* < *Mészkö* (Aranyos-Torda m., Mazăre, 56), *Perchiu* < *Perkő*⁶⁴ (Bacău és Tecuci m.), *Benchiu* < *Benkő* (Botoșani m.) helynevekben, *vizitiu* < *vezető*, *meriu* < *merő*, *rediu* < *erdő* köznevekben, *Ghitiu* < *Gyüttő* csal. névben (Domokos, id. m. 105 l.), stb. — 22. *Cioca*, Gorj m. (398 l.), 23. *Ciocăi*, Dolj m. (332 l.), 24. *Ciuca* Gorj m. (412 l.), 25, 26. *Cioaca* Dolj m. (322, 324 l.), 27—31. u. a. Gorj m. (404. -8, -18, -24 l.), 32—35. u. a. Mehedintî m. (574, -80, -90 és Conventiunea⁶⁵ dombok < magy.: *Csóka* (madárnév). A rövid *o*-ból hangsúlyos helyzetben következő szótag *a*-ja előtt *oa* dift. lesz. A rövid *o* és ebből fejlődött *u*-s alakok arról tanuskodnak, hogy a helynevet nem egyformán hangsúlyozzák mindenütt. — A Szörényben és Havaslvén járatos *ceuca*, *ceauca*⁶⁶ szavak a helynévnél jóval későbbi átvételei a magyar *csókának* (l. fent.) — 36. *Ciocadia* patak, falu Gorj m., 37. *Ciocardia* domb Mehedintî m. (584 l.), < magy.: *Csókád* hn. A közbeszúrt *r* hangra vö.: *arșău* < *ásó* (Alexics⁶⁷), *Somuldău* (tó a Prut partján 1796-ban⁶⁸) < *Somod*, stb. — 38. *Corlate* falu Dolj m., 39. *Corlătești* falu Romanța m., 40—41. *Corlățelu* falu és patakok Mehedintî m., < *Korlát* magy. szn. (ez meg német Konrad, olasz Corrado átvétele⁶⁹). — 42. *Desnățui* a Duna mellékfolyója Dolj vm. < magy.: *Disznód*?? + rom.: -ui hn.-képző. Magyar *i*, *é* hangoknak az oláh nyelv magyar jövevényszavaiban rendszerint *i* felel meg,⁷⁰ néhány esetben azonban *e*, *ă*, vö.: *secui* < *székely*, *rezeș*, *răzăș* < *részes*, helynevekben: *Zălău* < *Zilah*, *Sălaj* > *Szilagy*, *Mehadia* < *Mihăld*,⁷¹ *Mehedintî* < *Méhed*. Vö. még szláv *i* > román *e*, *ă* megfelelést.⁷² A *d* > *t* hangmegfelelést közbeeső *z*-s hangalakkal magyarázhatjuk. *Disznód* > **Desnățui* (vö. *Amaradia* > *Amărăzuia* fönt) > *Desnățui* (vö. török: *Kalmaz* < román: *Călmățui* helynevek, Rásonyi szerint török *z*-nek megfelelő kún *s*-ből magyar közvetítéssel lett *t* (c)).⁷³ Ezt a magyarázatot csak fenntartással fogadhatjuk el, mert a *Călmățui* helynév Beszarábia legészakibb sarkától Havaselve legkeletibb és legdélibb szögleteig mindenütt előfordul, ezeken a helyeken pedig bajos magyar közvetítést feltételeznünk). 43. *Dioști* falu Romanța m., < *Diósd*, magy. hn. Dan (id. m. 68—70 l.)

szerint a falu mellett *Dealul-Nucilor* (Díóshegy) nevű dombon régi falu nyomai látszanak. — 44–45. *Dudașu* faluk Mehedinți m. < *Dudás*, m. szn. A helynévadásra vö. *Găidar* Bacău m. falu nevét. — 46–47. *Fărcășești* faluk, domb, erdő Gorj m., 48. *Fărcașu* v. *Fărcășanca* falu, domb Dolj m., 49. *Fărcașele* v. *Fărcășul* falu Romanați m., < *Farkas* magyar szn. 50. *Gherghești* falu Mehedinți m., < *Gyergy*, György magy. szn. (vö. Horger, MNy. XX. 172). — 51. *Ghioșani* falu Romanați m. < *Diós* magy. helynév, a nyelvjáráásokban gyakori szókezdő gy-vel, vö. *Algyógy* falu Hunyad m.⁷⁴ Vö. még *Dioști*. — 52. *Giulești* falu, domb Vâlcea m., 53. *Giula* domb u. o. (1030 l.), erdő Mehedinți m. (564 l.), < *Gyula* magy. szn. — 54. *Horga* patak, *Horgii* domb Gorj m. (408 l.). < magy.: *Horog* „vízmosta szakadék, mély hegyi út“ (MNy. XVI. 89). — 55. *Ienoșești*, falu Romanați m. (*Enoșeștine* is írják), < *János* magy. szn., vö. *Iași* > *Ieși*, *Eși*, a moldvai város nevének népies ejtése. *Iancu* > *Enculești* (ejtsd: Jenkulest) faluk Muscel és Buzău m. (Ds. 610 és 184 l.), stb. — 56. *Leșului* patak Gorj m. (410 l.) < magy.: *Les*, hadi és vadászműszó. A *Les* nevű helyekről legutóbb Drăganu írt (Toponimie și istorie, 61 l.) — 57. *Magherești* falu, domb Gorj m. 58. *Magheru* falu Mehedinți m., 59. u. a. tó Vâlcea m. (1018 l.), 60. *Mager*., domb Vâlcea m. (1032), l. < magyar népnév, ill. szn. — 61. *Mărcușu* falu Vâlcea m., < *Markos* v. *Márkus* magy. szn., vö. *Marcoșul* völgy Buzău m. (Lahov.). 62. *Mehedinți* megye < magy.: *Méhed* + szl. -inc hn.-képző Dan (id. m. 41 l.) szerint a megye címere méhet „albina“ ábrázol. — 63. *Măsoșului* domb Gorj m. (398l.), < magy.: *Máslás*; szőlőhegy lehetett. A második szótag á-ja rom.: *ă* hangon keresztül jutott mai o ejtéséhez. — 64. *Micloși* falu, völgy Gorj m., 65. *Miclișoia* vízmosás Vâlcea m. (Lahov.) és domb u. o. (1036 l.), < *Miklós* magyar szn. A Miklós szn. oláh formái *Nicoara* (< albán) és *Nicolae* (< szláv). — 66. *Mogoșani* falu Gorj m., és 67. Mehedinți m., 68. *Mogosești* falu Dolj m. < magy.: *Magos* szn. — 69. *Moiasa* havas Gorj m. (420 l.) < magy.: *Monyaszó* (vö. Pais, MNy. VIII. 398). A magy.: *ny* > rom. *î* magánhangzók között gyakori, vö. *Arieș* < *Aranyos*, *baia* < *bánya*, *Beiuș* < *Belényes*, stb. — 70. *Orlea* falu Romanați m., < magy.: *Várelja* (Dan, id. m. 66 l.) vö.: *Orlea sub cetate* Hunyad m. falu⁷⁵ a magyar helynév átvett alakja + oláh fordítása, mint *Gurasada-Gúraszáda* Hunyad m.-i hn. (Mazăre, 32). — 71. *Oslea* havasok Gorj és Mehedinți m. határán (Dan, id. m. 45 l.) < magy.: *Oslu*, (nyelvjárási *Oszlu*) < török: *Aşlu* szn. (l. fönt a 45. jegyz.). — 72. *Păișani* falu Dolj m. < *Paizs* magy. szn. — 73. *Păpești* falu Mehedinți m., < magy.: *Pap* szn. — 74. *Racoți* falu Gorj m. < ómagy.: **Rákouc* < szl.: *Rakovc* v. *Racovec*, vö.: *Racovița* közvetlen átvétel a szlávból; vö. még *Cacoți*, fent. — 75. *Sadului* (Râu-S.) patak és hegy (Lahov., és Filip⁷⁶ térképe), < magy.: *Szád* hn.; vö.: *R*, *Sadului*, *Zood*, *Bach*, *Czód* falu és patak Szeben m. (1 : 200.000 térkép); itt a mai magyar alak a szászából került vissza. — 76. *Săcuiu* falu Dolj m., < *Székely* népnévből. A XII. század végén Hunyad megyében is székeleyek laktak.⁷⁷ A Dolj megyei helynév tanúsága szerint ezek a Zsil alsó völgyének védelmében is részt vettek. — 77–78. *Stolójani* faluk, domb Gorj m. 79. *Stoljoaia* patak (Convenț. stb. id. m. 33 l.) < magy.: *Aszta-los* szn. (l. fönt az 61. jegyz.). — 80. *Talpașu* falu, Dolj m., 81. *Tălpășești* falu Gorj m., < magy.: *Talpas* szn. — 82. *Tămașu* erdő Mehedinți m. (570 l.) 83. *Tămășești* falu, patak, Gorj m., < magy.: *Tamás* szn. — 84. *Unguri* (Văgiulești-U.) falu Mehedinți m., 85. *Ungurelu* falu Gorj m., 86. *Ungureasca* (Coasta-U. domb Vâlcea m. 1004 l.), 87. *Unguriți* falu Vâlcea m., < *ungur* „magyar“ jelentésű szóból. — Az *Ungureni* nevű falukat nem vettem fel, mert esetleg magyarországi román telepésekre vonatkoznak (3 falu Gorj, 1–1 Dolj és Romanați megyében). — 88. *Varodia* falu (Ds., Lahov.: *Varadia*) és 89. *Vărădea-mare* erdő Mehedinți m. (572 l.), < magy.: *Várad* hn. (vö. Dan. id. m. 30 l.). A szókezdő *v-* megőrzése szláv lakos-

ság jelenlétének tulajdonítandó (vö. Oradea < N. Várad, Orhei < Várhely, Orlea < Váralja, oraş < város, stb.), — 90. Vierşani falu Gorj m., < Veres magy. szn., vö.: Verşesti, stb. moldvai helynevek. — Az esetleg más nyelvből is magyarázható neveket helyszűke miatt nem említem.

MAGYAR NYOMOK SZÖRÉNY FÖLDJÉN

- 1 magyar eredetű helynevek: Kisbetűvel írva,
2 magyar fonetikai sajátsgot feltüntető
nyelvjárás: ● 1-17

A helynevek régiségét forráskiadványok hiányában csak a legritkább esetben lehet ma még okleveles adatokkal bizonyítani. Egy magyar oklevél már 1247-ben említi *Fărcăşele* és *Ienoşesti* romanai-nyelvi falvakat (l. fönt az 56. jegyz.). A havaselti szlávnyelvű oklevéltudomány csak jóval később, a XIV. században indul meg. A rendelkezésemre álló csekély anyagból a következő adatokat idézem: *Ciocadia* 1484, *Mogoşani* (Gorj m.) 1502, *Oslea* 1470, *Ungurelu* 1502.⁷⁸ A magyar eredetű helynevek X. századba vissza-

nyúló régiségét elsősorban a nagyobb földrajzi egységek magyar elnevezése bizonyítja.

A magyar eredetű helyneveken kívül a lakosság magyar eredetére vall egyes falvak nyelvében az *s*, *zs* hangok hiánya és *sz*, *z*-vel való helyettesítése. Ez a régi nyelvjárási sajáttság ma is él a moldvai és szlavóniai magyarok nyelvén.⁷⁹ A régiségből fennmaradt köznyelvi emlékeit, (ilyenek a *szó* ~ *sóvény*, *szem*, *-ernyi* ~ *sömör*, *szőr* ~ *sőrény*, *szenved* ~ *senyved*, *szunnyad* ~ *sunyi*, vagy: *jószág* ~ *jóság*, *ország* ~ *uraság*. stb. alakpárok) Horger, Gombocz és Melich állították össze (l. a 45. jegyzetet). — A szőrényi sziszegő nyelvjárású oláh falvak Weigand szerint következők: 1. *Sohodol*, 2. *Cloşani*, 3. *Obârşia*, 4. *Seliştea* 5. *Izverna*, 6. *Nadanova*, 7. *Cerna-Vârfulu*, 8. *Prejna*, 9. *Gornaviţa*, 10. *Costeşti*, 11. *Mălărişca*, 12. *Gornenţi*, 13. *Balta*, 14. *Şiroca*, 15. *Izvoru-Bârzei*, 16. *Horieşti*, 17. *Merişu*.⁸⁰ (Térképeken e falvak nevei helyett csak az előttük álló számok szerepelnek.)

Ezek szerint nagyobb magyar csoportok a Zsil középső és felső folyásán, valamint Mehedinţi vármegye északi felében voltak. A magyar eredetű falvak és az oláh lakosság sziszegő nyelvjárása azt bizonyítja, hogy itt a magyarságnak már állandó jellegű telepei voltak és hogy a magyar lakosság nem költözött el innen, hanem tovább él itt oláhnyelvű utódaiban. A *Desnăţui* mellékén csak a nomád magyarság telettette csordáit, ezért itt a kisebb földrajzi egységek magyar nevei elvesztek.

A X—XII. század szőrényi magyarsága, mely később bánági szervezetet kapott, nemcsak a Duna völgyét (a Kazáni szoros) védte, hanem a Zsil völgyét is. A Zsil völgyét t. i. már a legrégebb idők óta járható út köti össze a Sztrigy völgyével, ebből meg a Maros, a Vaskapu-hágón át pedig a Temes völgyébe visz az út. Fent láttuk, hogy a szőrényi magyarságnak sikerült is az Oltnál megállítani a török népek terjeszkedését.

A XIII. század elején Havaselve északnyugati vidékein csekély jelentőségű német és magyar település indul meg az ispotályos lovagok, majd a kun püspökség védelme alatt. Ezt, de talán a szőrényi magyarságot is a tatárjárás söpri el véglegesen. A XIII. század második felében teljesen megváltozik Havaselve és Szőrény néprajzi képe. A tatárjárás után nagyobb arányokban folytatódik a balkáni oláh pásztorok bevándorlása és a török, magyar és szláv maradványok oláhosodása. Moldvában a XIV. században erősödik meg az oláh elem a mármarosai kivándorlókkal, az idegen elemeket: az itt talált oroszokat (északon) és tatárokat (délen), valamint a velük csaknem egyidőben letelepült magyarokat azonban mindmáig nem tudta teljes mértékben beolvásztani.

Lükő Gábor.

Lükő, G.: *Die Völker der grossen Walachei und der Moldau im X—XII. Jh.* Vor der Wanderung der Rumänen nach Norden (bis zum XII. Jh.) wohnten am Gebiete Altrumäniens — wie es die Ortsnamen beweisen Slawen, seit dem X. Jh. aber türk-sprachige Petschenegen, Uzen (Türken), Berende, Kumanier und Magyaren. Die Namen der grösseren geographischen Einheiten sind, zum grössten Teile slawischen; in Südbessarabien und in der grossen Walachei zum Teile türkischen, westlich der Alt aber magyarischen Ursprungs. — Die turko-magyarische politische und volkskundliche Grenze im X—XII. Jh. war das Wasser des Flusses Alt. Westlich dieses Flusses gibt es keinen Ortsnamen türkischen Ursprungs von grösserer Bedeutung, aber unter Ortsnamen magyarischen Ursprungs lassen sich Namen grösserer Flüsse, sogar der Name eines Komitates finden. Vf. untersucht, von diesem Gebiete 90 Ortsnamen magyarischen Ursprungs und schliesst darnach mit der Behauptung: Magyaren haben zu dieser Zeit nicht nur das Donauland, sondern auch das der Zsil bewohnt. Nebst den lautlichen Formen der Ortsnamen zeugen auch die geschichtlichen Angaben dafür. — Das Magyarentum der kleinen Walachei wurde durch die Tatarenzüge, derart geschwächt, dass seine Reste in kurzer Zeit rumänisiert wurden.

¹ Prut, Szeret (Siret), Olt, Zsil (Jiu), Motru, l. Weigand: Ursprung der südkarpatischen Flussnamen in Rumänien. — Jahresberichte des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig. XXVI—XXIX. k 1921. (Rövidítvc: Wgd. Urspr.)

² Wgd. Urspr. és u. a. Die Namen der rumänischen judete im Altreich. — Balkanarchiv, IV., 1928. (Rövidítvc: Wgd. jud.)

³ Az oláhok bevándorlásának időpontjáról legújabbban igen részletesen ír Tamás L.: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Bp. 1935. 176—207. l.

⁴ A szláv -ov> román -ău megfelelést magyar közvetítéssel magyarázta Weigand is (Urspr. 80, 82, stb. l.) A szláv -ov török közvetítéssel is valószínűleg -ău alakot nyert volna az oláhban. — Az -ov szövegzet ismeretlen a török nyelvekben, s azt csak a hozzá legközelebb álló -au, -ău végzet helyettesíthette (vö. Radloff: Zur Sprache der Komanen. — Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft. Leipzig 1885. II. évf. 21. l.). Ebből az oláhban szabályosan -ău, -eu fejlődött volna. — Az oláh nyelv mai -ău képzője magyar eredetű, s az oláh nyelv -ău re végződő magyar jövevényszavaiból vonódott el, vö: *feredeu, făgădău, ferestreu, birău*, < m. *feredő, fogadó, fűrésztő biró*, stb. (Pascu: Sufixele românești: 418. l.) Az -ău-re végződő helynevek jórésze szintén magyar eredetű (vö: *Asău, Bacău, Chiclău, Naslău, Rarău, Schelălău, Taplău, Tarcău* < Aszó, Bakó, Kéklő. László, Ráró, Telelő, Tapló, Tarkó, stb.). A szláv és egyéb eredetű -ău végzetű román helynevek nagyrésze szintén magyar közvetítésnek köszönheti mai alakját, mert Moldvának magyar helynevekkel sűrűn behintett vidékein él. — A helyneveket a továbbiakban is Lahovari: Marele dicționar geografic al României I—V. București. 1898—1902 (Röviden: Lahov.) és Dicționarul statistic al României întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 dec. 1912. I. II. București. 1915. (Röviden: Ds.) után közlöm.

⁵ A közvetlen átadót az oláh nyelvben továbbképzett nevek is elárulják. Szláv nyelvből átvett nevek oláhban továbbképzett formái pl. Bărjoveni, Băscoveni, Corcioveni, Ghilăvesti, Negovanu, Sacoveș, stb., míg a Bărgăoani, Crăcăoani féle alakok magyar közvetítésről tanúskodnak, vö. a magyar eredetű Ardeoani, Băcăoani, Fărăoani, Săbăoani, stb. helyneveket magyar Erdő-, Bakó-, Forró-, Szabó-falva személy, ill. helynevekből.

⁶ Kossányi B: Az úzok és kománok történetéhez a XI—XII. században. — Századok 57—58., Ferent, I.: Cumanii și episcopia lor. Blaj, 1931. — Раковскии, Д. А.: Печеняги, торки и беренди на Руси и въ Урпий. (A besenyők, úzok és berendek Orosz és Magyarországon) — Seminárium Kondakovianum. VI. 1933. 1—66, l. és térkép.

⁷ Wgd. Urspr. 92. l. és 1:200.000 osztrák katonai térkép.

⁸ Wgd. Urspr. 93. l. és Cantemir: Descrierea Moldovei, București, 1909. 34. l.

⁹ Wgd. Urspr. és jud., Györffy I.: Rumänische Ortsnamen (Ungarische Jahrbücher, IV., 1926, 148—49.) és Rásonyi L.: Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains (Archivum Europae Centro-orientalis, I. Budapest, 1935, 225. l. — Weigand tévedéseit részben már Györffy, majd Rásonyi igazították helyre.

¹⁰ Az Olttól nyugatra egyetlen említésre méltó török eredetű helynév *Tealui* az Olt jobboldali mellékfolyójának neve. Weigand *Desnățui* nevét is törökből magyarázta volna. Rásonyi (id. h.) rámutatott, hogy az -ui végű oláh helynevek jórészt a -lui végeztek (< török: -luy, -lüy) analógiájára képződtek, de nem török eredetűek. Allításának bizonyítására magyar és oláh eredetű helyneveket idézek: *Hălășui*, a Cașin mellékfolyója Bacău vm. (1:50.000 és 1:100.000 katonai térképek), *Amărăzuia* az Amaradia mellékfolyója Dolj vm., *Albuia* a Szeret mellékfolyója Roman vm. (Lahov., és Ds.), a magyar *Halas*, *Homoród*, román *Albu* nevekből, román -ui helynévképzővel. — *Desnățui* magyar eredetű helynév, l. alább. Moldova felső vidékein csak néhány jelentéktelen kis patak visel török eredetű nevet (*Călmățui*, *Derehțui*). Moldova középső vidékén két nagyobb folyó nevét török eredetűnek tartotta Weigand, Györffy és Rásonyi azonban nem tartják helytállónak a *Bahlui* és *Vaslui* nevek weigandí magyarázatát. (Rásonyi szerint *Vaslui* esetleg < török: *baz-lig*)

¹¹ II. Endre 1228-i oklevele szerint a besztercei Kelemen-havasok *Oroszország határán* vannak (Zimmermann—Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, I., 49.).

¹² Olténia magyarságáról alább részletesen.

¹³ Karácsonyi: A honfoglalás és Erdély, Bp. 1896. — Hóman (A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése, 42. l.) és utána Asztalos (A székelyek őstörténete letelepülésükig, Erdélyi Múzeum, 1932 és külön) a IX—XII. századokban az akkor még

töröknyelvű székelyeket a Küküllők mellékre teszik. Bár az egykorú források ezt a székely csoportot nem említik, Hóman feltételezi, hogy már ekkor a magyar törzsszövetség, illetőleg királyság kötelékében éltek.

¹⁴ A *Küküllők* nevééről l. Melich: A honfoglaláskori Magyarország, 31—36. l., *Tatrangról* Rásonyi, *Seminarium Kondakovianum*, VI. (1933), 224. l. — Rásonyi *Brassó* is török eredetű névnek tartja. (M. Ny. XXIV—XXV.)

¹⁵ Frunzescu: *Dicționarul topografic și statistic al României*, București, 1872.

¹⁶ Ahol külön nem idézem a helynév közlőjét, adataim Lahovari id. m.-ből és a *Dicționarul Statistic*-ből származnak. Ez utóbbinak betűrendes mutatójában csak a falvak nevei szerepelnek, a hegyek és patakok nevei mellett ezért itt lap-számot idézek Ds. jelöléssel.

¹⁷ Giurescu: *Istoria Românilor*. 1935. I. 285. — Talán a Szokolay említette régi Bessan-Bessendorffal azonos? (A magyarországi besenyőtelepekről, 25. l.)

¹⁸ Lipsky: *Repertorium aller Örtter u. Gegenstände*, stb. Ofen, 1808.

¹⁹ -*ău*, -*eu* + *estî* > -*ăiești* > -*estî*; vö.: *Ghirești*, (Gherăești, Román megyei magyar falu nevének népies formája), a magyar *Biró* (> moldvai oláh *Ghirău*) személynévből.

²⁰ Vö. *Besnyő*, Pest és Veszprém megyei faluk, *Helységnévtár*. Szóvégi magyar -ó > román -*ău*, -*eu* ~ -*ag*, -*eg* megfelelésre vö.: *hadaró* > *hadarag*, stb. Több köz-névi példát idéz e képzőcserére Tamás (Nytud. Közl. XLVIII. 307).

²¹ Supliment la harta etnografică a Transilvaniei, Jasi, 1909.

²² Német *Beschinbach*-ból, vö.: *Vidombák* Brassó megyei falu (román *Ghimbav*), német *Weidenbach* (Mazăre, 19 l.), *Illembák* (román: *Ilimbav*) Szeben megyei falu (Mazăre 5. és 42. l.) német *Lilienbach*-ból?

²³ Kossányi, id. m.

²⁴ Az *úz* népnévből származtatta régi *Uz*, -*a*, -*d* személynéveinket Pais is (MNy. XVIII. 100.).

²⁵ Ghibănescu: *Surete și izvoade* I. 281 l. 1431. — A régi török települések zöme Havaslevén volt, így a terjedelmes és használható moldvai oklevélkiadványoknak itt kevés hasznát vehetjük.

²⁶ Kossányi, id. m. — A berend nép nevét és néhány fennmaradt személynévüket Rásonyinak sikerült a török nyelvből megfejtenie, s ezzel a nép törökségit bizonyította (Seminarium Kondakovianum, VI. 1933).

²⁷ Documente moldovenesti înainte de Stefan cel Marc, I—II. Jasi, 1931—32.

²⁸ Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I—V.

²⁹ *Cunești* Ialomița megyei falu.

³⁰ Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844—1845. I—II. Pesten, 1851.

³¹ Török *dir*, -*dur* képzővel, vö. Rásonyi, a MNy. XXIX. 163 l.

³² Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc, 95.

³³ A román-megyei magyarok nyelvén. 1932-ben.

³⁴ Reicherstorffer: *Choreographia Moldaviae*. Viennae, 1541.

³⁵ Urechia: *Codex Bandinus* (1646), București, 1895, 83., 100. l.

³⁶ *Convențiunea de delimitare dintre regatul României și monarhia Austro-Ungară*. București, 1909. — 32. l.

³⁷ Rásonyi: *Baszaraba*. — MNy. XXIX. 163.

³⁸ *Arbore*: *Dicționar geografic al Basarabiei*. București, 1904.

³⁹ Reicherstorffer, id. m. és Nicolo Barsi (1633), — *Mélanges de l'école roumaine en France*, 1925. I. 299. l.

⁴⁰ Háromszék és Udvarhely megyékben több besenyő falut említenek az oklevelek is, v. ö. Szokolay M.: A magyarországi besenyőtelepekről. Szeged, 1929, a 25. lapon. — *Tatrang* brassómegeyi hn. valószínűleg szintén besenyő eredetű (v. ö. Rásonyi id. h.).

⁴¹ Gyárfás: A jászkúnok története, II. 277., 280.

⁴² Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria Românilor*. I. k. 1. rész, 107. l.

⁴³ A kún püspökség székhelyét eddig tévesen a Havaselve és Moldva határán folydogáló Milcov-patak partjain keresték, v. ö. Benkő J.: *Milkovia sive antiqui episcopatus Milkoviensis*, Viennae, 1781. I. k. 24. és követk. l., Auner K.: A romániai magyar telepek történeti vázlata, Temesvár, 1908, 6. l., Ferent, I.: *Cumani și episcopia lor*. Blaj, 1931, 146. l., stb. A püspökség 1227—41-ig állott fenn. Székhelyét és annak nevét csak későbbi oklevelek említik (1332, 1436, Fejér Gy.: *Codex diplomaticus*, VIII. k. 3. r. 636, 660; X. k. 7. r. 796. l.). Helyét ezekből sem lehet megállapítani. Benkő és követői nem tudták, hogy Romániában több Milkó

nevű hely is van. Ezek *Milcoiul* argeş megyei falu; *Milcovul din deal*, *-din vale* olt-megyei faluk és *Dealul Milcovului* tulccamegyei domb (Lahovari, id. m.), végül a közismert *Milcov*-folyó. — Romániában a XVI. század óta csak Moldvában van katolikus lakosság s ezt legrégebb íróink is kún eredetűnek tartották, bár a történeti korban mindig magyarok voltak. Ezek közelében keresték tehát a kún püspökség székhelyét is. A XIII. század elcjen azonban ez a vidék még nagyon távol esett a magyarságtól (v. ö. Asztalos, id. m.), s így a kat. püspökséget csak Havaselve északnyugati felében tudjuk elképzelni, ahol két Milkó nevű helyet is találunk (Argeş és Olt megyékben), s ahol a magyarság katonai szempontból is biztosítható a püspökséget az 1241. évi rendkívül erős tatár támadásig.

⁴⁴ Bandinus moldvai kath. püspök 1647-ből származó leírása alapján (Urechia: Cod. Band. 154. l.) Györffy István állapította meg az oláh jövendőmondók és a török sámanok azonosságát. (Etnogr. 1925. 169. l.)

⁴⁵ Rásonyi: Contrib. id. h., és MNy. XXIX., 160. és köv. l.

⁴⁶ Talán bolgár-török (csuvas) nyelvjárásból származik *Tärtăşeşti* ilfov megyei falu nev, vö.: *tar* (köztörök *taz*) „kopasz“ és *taş* „kő“ (Gombocz, M. Ny. III. 360).

⁴⁷ Már Radloff megállapította, hogy a Codex cumanicus sajátos hangjelölése nem kún *s* (< *š*) *z* (< *ž*) ejtésen alapul (Zur Sprache der Komanen id. h. II. 27 l. — U. erről a kérdéstről tévesen Munkácsi: Komanischer Ursprung der Moldauer Tschango. — Keleti Szemle, 1902.). Hiába keressük ezt a feltűnő *sz* ejtést a kúnok, sőt a besenyők, úzok berendek nyelvének többi emlékeiben, az egykorú feljegyzésekben, vagy a magyar és oláh nyelvekben fennmaradt személy-, hely- és köznevekben, vö. Mészáros Gy.: Magyarországi kún nyelvemlékek. Bp. 1914. — Gombocz: Árpádkori török személyneveink (MNy. X.). — Rásonyi-Nagy: Valachoturca (Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ung. Instituts u. des Coll. Hung. in Berlin. 1927) és u. ö.: Contrib. à l'hist. stb. (id. h.) a török eredetű személy- és helynevekről, — Şăineanu: Influenţa orientală asupra limbii şi culturii româneşti. Bucureşti. 1900. az oláh nyelv török jövevényszavairól. — Németh Gy.: Török eredetű jövevényszavaink középső rétege (MNy. XVII.), — u. ö.: A besenyők ismeretéhez. (U. o. XVIII.), a besenyő törzsnevekről. Az a két török eredetű név, melynek magyar, ill. oláh nyelvi alakjában *s* (ill. *z*) felel meg eredetibb *š*-nek, ezt a hangalakját a magyar nyelvben kapta. Ilyen magyar változásokra vö.: Horger (MNy. IV. 467 és VIII. 453), Gombocz (u. o. XX. 62) és Melich (u. o. XXI. 52) adalékait. — Az említett két szó magyar: *zongor* (madárnév, < török: *şunkar*) és *Oslea* (Mehedinti megyei havasok, < török: *Aşlu* szem.-név, magyar közvetítésre vö.: *Oslu* szörényi bán nevét 1240-ből, Zimmermann-Werner, id. m. I. 69. — Mehedinti vm. említett vidékén több falu magyar eredetű lakossága ma is *s*-et ejt az oláh nyelv *ş* hangja helyett, l. alább. — A két név török eredetűre vö.: Gombocz, MNy. X. 297 és XX. 23.

⁴⁸ Grzegorzewski: Ein türkisch tatarischer Dialekt in Galizien, — Sitzungsber. d. phil.-hist. Klasse d. Akad. d. Wiss. in Wien. 146. k., Radloff: Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkstämme, VII. k., és u. a.: Bericht über eine Reise zu den Karaimen der westlichen gouvernements. — Mélanges Asiatiques, Petersbourg, 1887.

⁴⁹ Fehér Géza: Etelköz területe. Századok. 1913. 590. l.

⁵⁰ Állításom részletes bizonyítására itt nem térhetek ki. Ezekkel a kérdésekkel készülő munkám foglalkozik először.

⁵¹ Asztalos, id. m.

⁵² Küküllei János: Nagy Lajos viselt dolgairól. Gombos F. A.: Középkori krónikások, V. k., 111—2. l., v. ö. még a Budai, a Dubnici és Túróczi krónikájának idevonatkozó részeit.

⁵³ Treml L.: Der dynamische Wortakzent der ungarischen Lehnwörter im Rumänischen. Bulletin linguistique publié par A. Rosetti. Paris—Bucureşti, különnyomat, 60. l.

⁵⁴ Istoria Românilor, I. Bucureşti, 1935. 323. l.

⁵⁵ Pesthy Frigyes: A szörényi bánág története, I. Bp., 1879, 13. l. és Hóman—Szekfű: Magyar történet, I. 2. kiad. Bp., 1935. téképein a 240., 416., 448. l.

⁵⁶ ... *totam terram de Zeurino cum alpibus ad ipsam partinentibus et aliis attenientis omnibus, pariter cum keneziatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Olt*, ... Ad haec contulimus ... *a fluvio Olth* et alpibus Ultrasilvanis *totam Cumaniam* ... Zimmermann-W. id. m. I. 73—74 l. — János és Farkas kenészségét már Dan Demeter az Olt parján álló *Ienoşeşti* és *Fărcaşele* falvakkal azonosította (Din toponimia românească, Bucureşti, 1896. 66 l.). Ugyancsak ő állapította meg, hogy

Cheley tó, melynek halászati jogát a király magának tartotta, az Olt torkolata közelében, a Duna partján álló Celeiu falu mellett volt (46 l.).

⁵⁷ 1368: Ladislaus dei et regiae maicstatis gratia vaivoda Transalpinus et *banus de Zeurinio* . . . Zimmermann-Wern. id. m. II. 306, — 1390: Mircius dei gratia vaivoda Transalpinus, Fogoras et Omlas dux *seuerini comes*, . . . (ez már a magyar király ellen szövöttek a lengyellel), u. o., 642.

⁵⁸ De administr. imperii cap. 40.

⁵⁹ Endlicher; *Rerum hung. monum.* Arpad 214.

⁶⁰ Dan és Weigand id. m. — Úttörő munkáikban természetesen rossz etimon is van. Itt csak az arányaiban nagyobb jelentőségű *Romanat* megye nevét említem. Dan a magyar *rom* szóból származtatja, ez azonban a nyelvújítás szülötte (vö.: Szily: A magyar nyelvújítás szótára 277. sz.) A megye neve szl. képzésű helynév Roman személynévből, vö.: *Galati, Veršec*. — A szőrényi magyar helynevek történeti hátterét már Dan is a fentiekben vázolta.

⁶¹ Weigand (Urspr.) antik *Amutrimon* városnévből származtatja. A szókezdő *a*-elvesztését és a második szótagbeli *u* > *o* változást több nyelv közvetítésének tulajdonítja. A szókezdő *a*-eltűnése a magyarban és az oláhban egyaránt gyakori, vö.: magy.: *patika* < lat.: *apotheca*, *Mádefalva* < *Amadé* vagy oláh: *Stolójani* < **Asztalos-falva*, moldvai-magy.: *Zudafala* < ol.: *Judeni* < ol.: *Agiudeni* < magy.: **Egyedfalva*, stb. — Az *u* > *o* változás azonban sem a szláv, sem az oláh nyelvekben nem történetelt meg, csak a magyarban, vö.: szláv: *Rudana* > ómagy.: *Rodna* > magy.: *Radna*, u. így *Tušnad* > *Tasnád*, *Sunad* > *Csanád* (Melich: A honfoglaláskori Magyarországról 261.).

⁶² Sulzer: *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1781—82. I. k., 286.

⁶³ Szinnyei: *Magyar Tájszótár*.

⁶⁴ Domokos: *A moldvai magyarság*. Csíksomlyó, 1931, 104. l.

⁶⁵ *Convențiunea de delimitare hotarelor dintre Regatul României și Monarhia Austro-Ungară*. București. 1909. 37 l.

⁶⁶ Boccanu: *Glosar de cuvânte din jud. Mehedinți*, Buc. 1913. 5. l. — *Rădulescu-Codin*: *O seamă de cuvânte din Muscel*. 16 l.

⁶⁷ *Magyar elemek az oláh nyelvben*. *Nyr.* 16 : 308,

⁶⁸ *Costăchescu*: *Documente moldovenesti dela Ștefan cel Mare*. Iași. 1933. — 32 l.

⁶⁹ Melich, *MNy.* III. 168, VIII. 152 l.

⁷⁰ *Densușianu*: *Histoire de la langue roumaine*. 1902. 375 l.

⁷¹ *Drăganu*: *Români în veacurile IX—XIV. pe baza toponimiei și a onomastice*, București. 1933. 39 l.

⁷² *Densușianu*, id. m. 274 l.

⁷³ *Rásonyi*: *Contributions stb.* id. h. 225 l.

⁷⁴ *Csánki*: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* V. 53.

⁷⁵ *Martinovici-Istrati*: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului, stb.* Cluj 1921., III. 50 l. — *Mazăre*, 30: *Subcetate-Vârhely*.

⁷⁶ *Capitan N. Filip*: *Studiu de geografie militară asupra Olteniei*. Buc. 1886.

⁷⁷ *Asztalos*, id. m., tkp.: *Hozsdát és Lozsád székely telepek*.

⁷⁸ *Ghibănescu*: *Surete și izvoade*. Iași, 1906. I. k. 287., 305., 284. és 306. l.

⁷⁹ *Wichmann*: *A tš, s, z, ș ž hangok története a moldvai csángó nyelvben*. — *Nyelvtudományi Közl.* 37—38. k. és *Balassa*: *A szlavóniai nyelvjárás*. — *Magyar Nyelvőr* XXIII.

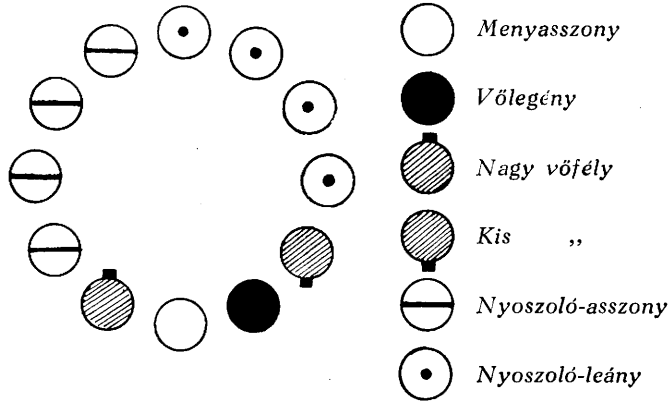
⁸⁰ *Jahresber. d. Instit. f. rumän. Spr.* VII. 49. — A nevek írásában én Weigand dialektikus formaitól eltérőleg a hivatalos *Dicț. statistic*-ot követtem.

ADATOK NÉPI TÁNCAINK ISMERETÉHEZ.

Népünk régi táncai koreográfiai szempontból elég változatosak voltak. A legtöbb tánc nemcsak hogy vidékenként más és más alakzatokból, figurákból tevődött össze, hanem ezenfelül tág tere nyílt az egyéni improvizációknak is. Borsod, Zala és Somogy megyékben 1927—34 közt tizenegyféle tánc régi változatait gyűjtöttem. Zenéjük 2/4-es ütemű, tehát minden zenei ütemükre két koreográfiai ütem (táncütem) esik, vagyis általában minden negyedkötőre egy önálló mozdulat.

I. Gyertyástánc.

Mint ismeretes, nyugatról került hozzánk. Borsod megye igen sok helyén dívott, mint lakodalmas körtánc, de református vallású falvakban nem táncolták. Borsodszentistvánon az 50—60 év előtti lakodalmakon a „Kis hérész” nevű lakoma befejezése után éjjel 1—2 óra tájban kezdődött a gyertyástánc a „fiúház”-nál. Tizenkét személy vett benne részt, három

férfi, kilenc nő. Egymás kezét fogták és mindegyik a jobb kezében égő gyertyát tartott. A tánc 2—2 váltakozva jobbra-balra haladó, csárdásszerű tánc-lépésből állott.

Giusto. ♩ = 120. 1931. Borsodszentistván. Horváth Antal, 63 é.

Itt félbeszakad a zene meg a tánc és a nagy vőfély elmond egy verset a „hátatás”-ból. Ezután következik a dallam és tánc második fele:

Ugyanígy váltakozik tovább is versszak és féldallam. A gyertyástánc 1½—2 óra hosszat tartott.

II. Kanásztánc.

A Czuczor Gergely¹ és Réthei Prikkel Marián² leírta bakonyi kanásztánc nem egyéb, mint az ukrán kolomejkával rokon tót juhásztánc egy változata. Úgy a borsodi, mint a zala—somogyi régi kanásztánc különbözik ettől. Három változatát jegyeztem le.

1. Borsodból. (Katona István 81 éves kanász, Sajókazinc, 1931. A mult század 70-es éveiben járta az alábbi dallamra.) Leginkább csárdában tán-

1931. Borsodszentistván. Horváth Antal 63 éves földműves hegedűjátéka. 3)

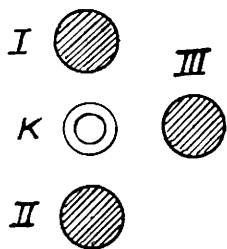
Giusto. $\text{♩} = 171$.

Vótál-emán A-bonyba....

Cuka szöke, cuka barna....

Da Capo

colták, nyáron a szabadban is. Három kanász felállt az ábra szerint; I. és II. baltával, III. anélkül. Maguk közé a földre kalapot dobtak; ez volt a disznó.

I. és II. egymással szemközt jobb karjukkal óramutató-irányú, fekvő ellipszisalakú mozdulatot írtak le minden 4—4 táncütemnyi idő alatt; közben a baltát nyele közepén fogva, csuklóból ∞ -alakban állandóan forgatták; minden 2—2 táncütemre esett egy ∞ . Ezt oly módon kellett csinálni, hogy a két baltafej, amely igen közel járt egymáshoz, soha ne érintse egymást. A lábak a tánc egész tartama alatt mozdulatlanul állottak, de felsöttestüket a zene ütemére ringatták, közben-közben nagyokat

kurjongatva. A III-as ugyanezt tette, de időnként leguggolt és iparkodott a kedvező pillanatot kilesve, két kezét hirtelen kinyújtva, a földön levő kalapot elkapni, persze anélkül, hogy a balta fejbe kólintsa. Nagy ügyesség kellett hozzá. Ha sikerült, a baltát bevágta a mestergerendába, félbeszakították a táncot és boroztak. Azután helyet cserélve, újra kezdtek.

¹ Bajza: Athenaeum, 1843, 117.

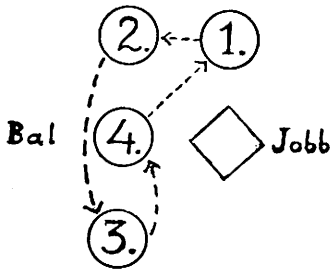
² A magyarság táncai, 137.

³ A dallamnak egy változata van Mezőkövesdről. Lásd még Bartalus, I., 126.

2. Zala—Somogyból. Többnyire csárdában járták dudaszó mellett többféle kanászdallamra, de leginkább az itt következőre:

Giusto. ♩ = 145. 1934. Nemespátró. *Bebők Ferenc Tűzér, 70 é. 4)*

Mögösmerni ja kanászt csak a járásáru, Disznósz... alporgetött
fekete bajsáru. Aprót sz..ik a disznó, rakd a tarisznyádba,
Ha mögunod magadat, rakosgasd a szádba.

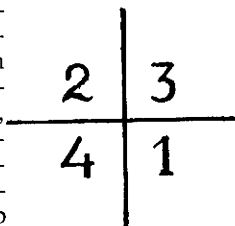
Először egy kanász egyedül járta, kezében a baltával. Felső testét ütemesen ringatva, a kanásztánc jellegzetes lábmozdulatait végezte (lásd az ábrát). A balláb kezdi a táncot négy lépéssel az ábra szerinti sorrendben, majd a jobbláb végzi szimmetrikusan ugyanazt a figurát és így tovább. A dallam minden negyedkötájára esik egy tánc lépés. A tánc alatt a kanász a baltájával a magasban ütemesen hadonászott. Később egy másik kanász hozzálépett, lekuporodott négykézláb, mintha disznó lenne és úgy tett, mintha kan módjára támadná a kanászt. Ez meg úgy tett, mintha félne tőle és útjából elugrált, a disznó meg mindenütt utána. Végül a kanász a disznót baltájával levágta (nagyott csapott melléje a földre), mire a disznó elterült, mintha megdőglött volna. A kanász most ütemesen feldaraboló mozdulatokat végzett és a jelenlévők közt szétosztotta a disznót, kit-kit öklével jól hátbaütve és fennhangon jelezve, hogy kinek mit ad. A lányoknak, menyecsknek a „vaszoráját“ adta (genitáliák), a máj-tüdő a vénasszonyok-

nak jutott.

A somogyi lakodalmakon még az éjfélutáni *lakodalmi tréfák* közt helyenként előadják a kanásztáncot. Ennek ott „figura“ a neve. Szűrben, kalappal, fényes baltával a kezében belép a kanász, maga előtt hajtva a disznót. Az utóbbi lepedőbe burkolt fiatalember, fazékkal a fején. Négykézláb, rőfögve jön be. A cigány rákezd a kanásztánc valamelyik ismert dallamára (pl. Bartalus III. 146., Bartók 303a. stb.), amire a disznó megáll és a kanász járni kezdi a kanásztáncot a főnnebb leírt jellegzetes tánc lépésekkel, közben meg-megcsapva kezével a csizmaszárat. A tánc második részében a kanász felemelt térde alatt a másik kezével átkapja a baltát, és pedig tánc-ütemenként: 1. jobbkézrel a baltérde alatt átdugja, 2. balkézrel elkapja, 3. balkézrel a jobb térde alatt átdugja, 4. jobbkézrel elkapja. A tánc harmadik részében a kanász minden második zenei ütemben oda-vissza átugorja a disznót. Mindegyik rész négy dallamsor terjedelmű. A kanász megismétli az első, majd a második részt és azzal fejezi be a táncot, hogy baltájával rávág a disznó fején levő fazékra és eltöri. A disznó felugrik, kiszalad, a kanász utána.

* Változata Bartóknál. (A magy. népd. 303 b.)

3. *Zala—Somogyból.* Ez a változat is igen elterjedt volt. Egyedül járta a kanász, leginkább a főnnebb említett dallamokra. A földön maga előtt keresztbe tett két baltát, botot vagy két köteg zsúpszalmát és a főnnebb leírt kanásztánclépéseket oly módon járta, hogy lábával az említett tárgyakat nem érintve, az egyes mezőkbe az itt feltüntetett sorrendben lépett be. Ez így jóval nehezebb volt a rendesnél, mert a táncot ugorva kellett járnia. Kezében kanászbalta volt és azzal időnként meg-megütötte a mestergerendát, miközben füttyentett vagy rikoltott egyet-egyet. A tánc második része azonos a főnnebb leírt lakodalmi kanásztánc második részével, azzal a különbséggel, hogy a kanász a baltát nem a térde alatt, hanem a lába közt dugdosta előre-hátra ugyanolyan sebességgel, mint amott.

III. Seprőtánc.

Régi tánc, amelyet nehéz és fárasztó volta miatt kevesen jártak. Borsodban leginkább lakodalmakon volt szokás bemutatni éjfél tájban, a hérések után (Mezőkövesd, Borsodszentistván, Mezőkeresztes, Püspöki), vagy amikor a táncolók elfáradva szünetet tartottak. A seprőtáncot Borsodban mindig egyedül járták, nagyjából juhászok, kanászok. A tánchoz vastag cirokseprőt használtak. Négy változatát jegyeztem fel.

1. *Sajókazinc.* Itt inkább lányok, asszonyok járták, mert a férfiakat a gatyá szára akadályozta a mozgásban. A táncos felállt széles terpeszállásban és a seprőt jobbkézével fogva, azt lábai közt jól hátradugta és lábával váltakozva ütemesen átugrotta (jobbláb át és vissza, balláb át és vissza, összesen négy táncütemben). Sebesen ment, ezért nagy ügyesség kellett hozzá; ha a seprűben megbotlott, kinevették a táncost. Dallama többnyire a Bartók (A magy. népd. 302. sz.) valamelyik változata volt.

2. *Borsodszentistván és vidéke.* Itt csizmás férfiak járták. A táncos balkézével vízszintesen maga elé tartotta a seprőt és váltakozó lábbal átugrotta (bal oda-vissza, jobb oda-vissza, összesen négy táncütemben), közben ütemesen verte váltakozva a combját, csizmaszárát, időnként kurjantgatva. Fárasztó volt, ezért legfeljebb 10—15 percig járták. Leginkább a Bartók (i. m.) 303a. sz. vagy a *podzabučki* nevű tót tánc dallamára⁵ volt szokás járni.

3. *Hegymeg.* Pásztornép járta. Bevezetőül maga elé támasztva a

Giusto. ♩=141.

1931. Hegymeg. Almási József, 66 éves.

⁵ Változata Pálóczi Horváth Adámnál, 372. sz. a.

seprút, bokázva táncolt. Később vízintesre emelve a seprút, egyik combja alá vitte és másik kezével átvette, azután fordítva, egészen úgy, mint a már leírt 2. sz. somogyi lakodalmi kanásztánc második részében.

Az énekes gyermekkori emléke. A szabadságharc idejéből való szöveg a dallam régisége mellett szól.⁶

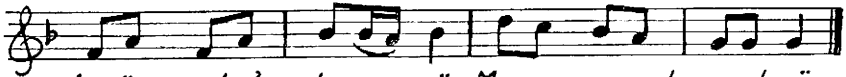
4. Somogyi „söprútánc“. Ezt csak lakodalomban járják az éjféli utáni lakodalmi tréfák közt, rendszeren a kanásztánc után. Majdnem mindig az alább következő dallamra:

Giusto. ♩ = 120.

1933. Szenyer. Simon István, 39 é.

Léjesött az makk a fáról, Most gyűttem én a tanyáru.

Ingöm-gatyám de szennyös, Magam vagyok szerelmös.

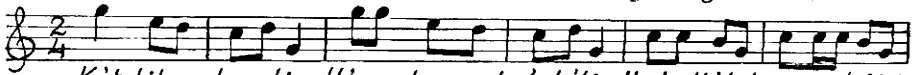
A vőfények (4—12) bejönnek libasorban; a hátsó az előtte levőnek kabátját fogja. Az elsőnél seprű van („fűsöprű“, kertben termesztett söprűkóróból). Megállanak a helyiség közepén és erre a cigány rákezd a seprútáncot. Erre valamennyi vőfény helyben bokázva táncol. A seprút tartó első táncos a térde alatt ütemesen átkapja a seprút a másik kezébe és hátraüt vele, azután ugyanezt teszi a másik oldalon is. Mindez nyolc táncütem alatt történik, azután ugyanígy megy a tánc tovább mindaddig, míg valamennyi ki nem kapott a seprűvel. Tánc közben a seprús táncos folyton kanyarodik, hogy mindenkit elérjen; végül a násznépet is megseprűzi.

IV. Sapkatánc.

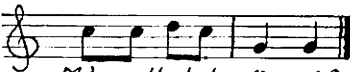
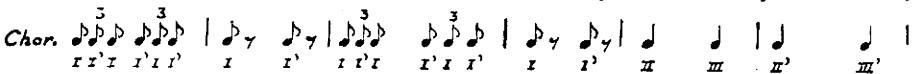
Nyilván az előbbinek változata. Csak pásztorok járják.

Giusto. ♩ = 120.

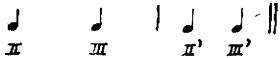
1934. Felső-Szemenye. Polgár Istv. 78 é.

Két tikom tavali, Három harmad-évbéli, Ha tudtátok, nem a tiétek,

Mér adtatok én-ni?

I = jobbláb dobbant, sapkát magasra emeli,

I' = balláb " " " "

II = jobbtérdét felemeli " " "

II' = baltérdét " " "

III = sapkát balkézrel jobbtérde alá dugja és ballal elkapja,

III' = sapkát jobbkézzel baltérde alá dugja és ballal elkapja.

⁶ Vált. Bartók i. m. 207. sz. és Szendrey—Kodály: Nagyszalontai gyűjt. „Úgy tetszik, hogy jó helyen...“ szöveg. dall.

V. Takácstánc.

Zalában, Somogyban egyaránt járták falusiak és pásztorok az alábbi két dallamra:

I.

1932. Jborfia.

Giusto. ♩ = 150.

Szemes Antalné, 30 é.

Szérül legelleték, Mer hafának nekimenték, Sanyikó*) szérül
Fának nő menjetek! Fejéteket betöríték. legelleték.

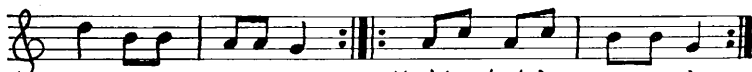
II.

1932. Cserecs p.
Sebők Lajosné, 52 é.

Giusto. ♩ = 150.

Jaj, takács, oda vagy, Megy a takács az uccába,
Rémítő csuda vagy. Lotyog a tej a hasába.

Jaj, takács, odavagy, Hába takács az apád,
Rémítő csuda vagy.*) Mégis rongyos a gatyád.

A takácstáncot többnyire férfi vagy nő egyedül táncolta, kezében zsebkendőt tartva, ritkábban két szembenálló férfi vagy nő. A táncot váltott lábakkal, féllábon ütemesen ugrálva járták; minden táncütemre esett egy ugrás. Mikor a *-gal jelölt részhez ért a zene, a táncos vagy táncosné a két combja alatt felváltva átkapta zsebkendőjét és azt magasan feltartotta. Ez kétszer a jobblábbal történt, kétszer a ballal, összesen nyolc táncütemre. Ez alatt azonban a féllábon való ugrálva topogás nem szünetelt, ezért csak könnyű lábú, ügyes egyén járhatta. A tánc alatt erősen topogva, talpukkal kiverték a dallam táncritmusát, a negyedkötákat.

Varga József 70 éves parasztmuzsikus Gigen (Somogy m.), fiatal korában, gyakran látta a takácstáncot járni. Ott mindig egyedül járták és a táncos tánc közben a testét rezegtette olyan módon, hogy minden ♩-ra essék egy mozdulat (hasát kissé előre lökte, fejét, lábát nem mozgatta), közbe-közbe pedig felemelte térdét és alatta átkapta a zsebkendőt, mint fennebb is láttuk.

VI. Cséptánc.

Hahóton (Zala m.) ezelőtt 50—60 évvel rendszerint erre a dallamra járták:

Giusto. ♩ = 160. 1932. *Bunyai t. Horváth Gyula, 72 é.*

1. Pá-pán harangoznak, Vázsonyba dobolnak. A váz-

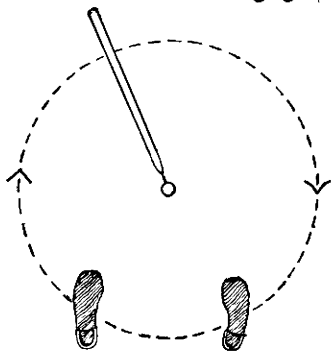
szonyilányok szépen verbuválnak. 7)

2. Allj csak ni-ni-ni-ni
De jól tuggya rakni.
Hosszi vászon tarisznya
Salomvárig meg vissza.

3. Este rozsolica
Reggel szivalica
Kincsem barna Vica
Galambom Katica

Ezt a táncot a férfiak egyedül járták (néha asszonyok is). A táncos két kézzel fogva, maga elé támasztotta a cséphadaró nyelét és a zenére ütemesen topogott:

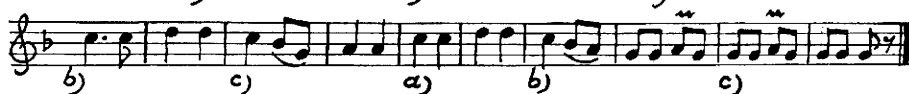
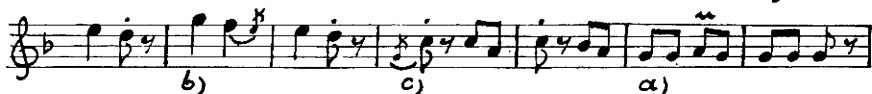
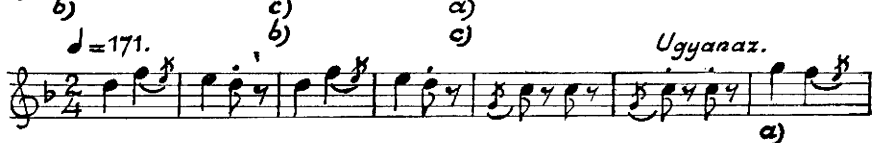
és így tovább. Kissé terpesztett állásba helyezkedett később és a földön fekvő hadarót oly módon forgatta, hogy minden zenei ütemre egy körforgás essék. Mikor a hadaró a bokájához közledett, hirtelen átugrott rajta az egyik, majd a másik lábával. Negyedóráig járták.

VII. Mozsártánc.

Kovács István (54 éves) Szentmargittfalva—Csörnyeföld körül 14 éves korában tanulta a lakodalmakon. Rendszerint éjjel után járták, amikor már boros volt a násznép és vastag tréfákra hajlamos. A következő két dallamra

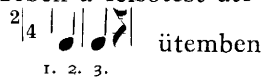
Giusto ♩ = 171.

1932. *Murakeresztúr. Biró István, 63 éves.*

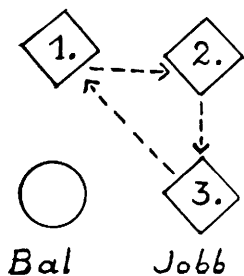

? = verbuválnak.

Régeinte dudások fújták, később cigánymuzsikusok játszották. Rendesen két férfi járta, egymással szembenállva; az egyik a combjai közt vízszintes helyzetű *famozsarat* tartott, a másik ugyancsak vízszintesen, a mozsárral egy magasságban, *sótörő botot*. Ha néhanapján az egyik nő volt, akkor az tartotta a botot, a férfi meg a mozsarat. A tánc első részében a felsőtest ütemesen ringott. Megfogták keresztben egymás kezét és

rakták lábukat. A lábfej mozgása ez volt: az 1. helyzetben a lábfejet fel-emelve, a sarkukon álltak. A 2. helyzetben a lábujj a földet érintette, a sarok fel volt emelve; a 3. helyzetben a láb fekvé maradt. A jobb láb cme mozgását szimmetrikusan követte a balláb mozgása stb.

Az első dallamot kétszer játszották végig és addig a tánc első részét járták. Csak ezután következett a tánc második része, amelynél már nem fogták egymás kezét, hanem egyik két kézzel a lába közt levő mozsarat, másik meg a sóttöörő botot markolta meg. A második résznek három figurája volt:

a) Két zenei ütem tartama alatt egymástól eltávolodva, egyik az óramutató, másik az ellenkező irányban szökdelő mozdulattal megfordult maga körül.

b) Ugyanennyi idő alatt szökdelve közeledett párjához és szembe fordult vele. Mindezt ütemesen.

c) A sóttöörő botot $3/4$ ütemben háromszor egymásután betaszította a mozsárba.

Az első dallamnál az a), b), c) rész háromszor ismétlődött, azután újra az első rész következett. Ha a második dallamra táncoltak, akkor azt csak egyszer játszották el, mialatt a tánc első részét járták. Amidőn a zene másodszer játszott a dallamot, az első hat ütem alatt nem táncoltak, csak a felsőtesttel végeztek ritmikus ringást. A hetedik ütemtől kezdve táncoltak váltakozva az a), b), c) figurákat. Ezt a második részt mindig megismételték.

VIII. Kopogós.

A régi pásztorok, ha már nagyon meggyúlt bennük a jókedv, ezt a táncot járták, mert bár mindenki egyedül járta, egyszerre mégis sokan táncolhatták. A kezek a csípőn voltak, a kalap a fejen. A juhász a kampót vagy rézfokost, a kanász a baltát a karjára akasztva tartotta, de tánc közben olykor-olykor hadonászott is vele, egyet-egyét rikoltva. Egyszerre táncolni és énekelni nem volt szokás. A kopogóst mindig csizmában járták és a sárgarézpátkóval, melynek hátul gombja is volt, ugyancsak megkopogtatták a csárda padlóját, kivervén rajta a táncdallam ritmusát.⁸ A pásztorok egyik kedvenc kopogós-nótája volt a következő, amelyre hosszú furugla vagy dudaszó mellett táncoltak, de szerették énekelni is:

Ez a kopogós-nóta nem egyéb, mint a kanászok régi dallamaiból összefűzött *dallamlánc*. Összetétele:

$A^5 A . A^5 B^5 . A^5 C . A^5 D . A^5 A . A^5 A . B A A . A^5 A , A^5 A$

⁸ A régi pásztor-nóta szerint:

A pücsöknek hosszú furuglája,
Barna kislány ropogós szoknyája,
Ha a pücsök tunna furuglázni,
De kopogósan meg tünám járnai.

Giusto ♩ = 120. 1932. Bajcsa. Vastag Ferenc 76 é. 9)

|: Mégis- merni ja kandászt!| ékes járásárul,| A köt ágra kísodrott
 |: Ékes-fékes boeskorárul!| tarisznyszerül.

fekete bajszárul. Jelméntemén Kécskemétre südökét örözni,

L éfagyott a sarkam,|: Édes kedves komám asszony!| Segélyen kee
 Félállott a f.... am,

rajtam! Csikósok, gulyások,|: Nagy gyakható kandászok!|

Cifrakötöt kandásznénak,|: Cifra kötő libeg-lobog!|

Cifra kötő libeg-lobog, Hücs ki disznó ja berekbül,
 Kandász f.... a izeg-mozog.

csak a füle látszik,|: Kandászbojtár a bokorba| ményecskével

jáccik. |: Elszőkött a vön disznó!| kilenc malacával,

|: Utána mént a kandász!| fényes baltá- já-val. Kandász hajtja
 Jáger b.... a

malacát, Utána megy a bojtár, fékom terin- get-te!
 a lányát;

|: Mér h... tad még szeretömet!| Ebadta né-métje. A disznókús

a kandászé,| a disznósz.. a bojtáré, a disznósz.. a bojtáré.

Aprót sz... k a disznó, rakd a tarisznýádba, Ha megurood

magadat, rakosgasd a szádba.

1. *dallamsor*. A leány balkezevel a legény jobbkezét megfogja és ütemben háromszor tenyerébe csap.
2. *dallamsor*: A legény megfogja a leány jobbkezét és ugyanúgy háromszor a tenyerébe csap.
3. *dallamsor*: A leány megfogja a legény jobbkezét ugyanúgy és ütemben hétszer tenyerébe csap.
4. *dallamsor*: A legény a leányt ütemesen táncolva háromszor megforgatja.
A három első dallamsor tartama alatt a lábak is ütemesen bokáznak.
Általános szokás volt, hogy a tánc alatt mindenki énekelte a dallamot!

XI. Sétáló.

Somogyi tanyákon járták még ezelőtt 50 évvel is, leginkább a Subri-nótára vagy más öreg nótára a hosszú furugla hangja mellett. A párok karonfogva sétáltak a tánchelyiségben, de lábukkal olyanféleképp lépkedtek vagy bokáztak ütemesen, mint az akkori csárdásnál. Egyszerre sok pár járt. Ha valamelyik pár nem tudott tovább jutni, szétváltak és egyedül táncolva sétáltak tovább; újra összetalálkozva, ismét karonfogva járták. Alkalmassint a körmagyarnak vagy valamely más régi úri társastáncnak volt a népi utánzata. Közvetlenül utána csárdást jártak arra a közismert dallamra: „Arra alá neki Kanizsának...”

Seemayer Vilmos.

Seemayer, V.: Daten zur Kenntnis der ungarischen Volkstänze. Die oben mitgeteilten, — bis jetzt in der Literatur z. T. unbekanntenen Bauerntänze wurden im Kom. Borsod (Oberungarn), Zala, Somogy (Südwestungarn) gesammelt. Die Tanzweisen sind zumeist alte Bauermelodien mit 2/4 Takteinteilung und einer Geschwindigkeit von MM = 120—171. Tonarten: vorherrschende Pentatonik, mehr oder minder mit Kirchentöne gemischt. Einige Tänze (Nr. I., VII., IX.) scheinen fremden Ursprungs und von Westen her zu uns gelangt zu sein, haben aber hier andere Melodien erhalten. Die Hochzeits- (Nr. I., II/2., III., VII.) und Hirten-tänze (6) scheinen älter zu sein als die übrigen, hier beschriebenen Bauerntänze (6). Zwei von diesen sind Gesellschaftstänze.

DIÓSJENŐI MENYASSZONYFEKTETŐ

A „vőfély“ vezet be azzal, hogy megfogja a menyasszony kezében lévő zsebkendőt, a menyasszony a koszorúslány kezében lévő zsebkendőt s így tovább. Négyen-öten felsorakoznak egymás zsebkendőjét tartva. Ezt az „uszájt“ a vőfély a násznagy elé vezet és az alábbi verset mondja:

Szerencsés jóestét kívánok e háznak,
Istentől minden jót e ház gazdájának,
Neked is jó urunk, kedves főnásznagya,
Körülötted lévő nemes frekvencia.
Örvendjetez gazdánk begyütt vendégei,
Legyetek áldottak minden személyei,
Ifjak serege és tisztos vénei,
Leányi és tisztos asszonyi rendei.

A mi menyasszonyunk nekem azt beszél,
Hogy ő a mátkáját köztünk nem szemléli.
Ő is le akarna hozzája feküdni,
Ha azt násznagy uram néki megengedi.

Erre a násznagy megadja az engedélyt s a cigány ráhúzza a fektető nótát:

Mikor a menyasszonyt fektetni viszik,
 Akkor a vőlegényt pokolba vetik.
 Hej, párta, párta, gyöngyös koszorú,
 Majd a szögre akasztalak, édes hajfonóm.¹

A fektető nótára járják a vőfély vezetésével, a nyoszolyólányok a gyertyatáncot; *ez tehát nyilvánvalóan a fektetéssel járó szertartásos tánc.*

A vőfély jobb kezébe, minden ujja közé vesz egy-egy gyertyát, vagyis összesen három szálát s a másik kezével megfogja a menyasszony kezében lévő kendőt, majd a menyasszony a nyoszolyólány kendőjét fogja s a nyoszolyólányok egymás kendőit fogván sorba, füzért alkotnak. A vőfély elmondja az első gyertyagyújtót:

Első gyertyát gyujtom az Atya nevében,
 Aki teremtette őket az életbe,
 Vigye fel őket az egek égébe.
 Ezeket kívánom szívesen.

Minden vers után megindul a tánc ki a konyhába s onnan vissza a szobába.

Már két szál gyertya ég,	Azért Istentől
Mindnyájan látjátok,	Aldást kérek rátok,
Hogy Atya, Fiú Isten van,	Végre az egeket
Azt ti is valljátok.	Örökül bírjátok.

Végre mondják a harmadik gyertyagyújtót:

A három gyertya szépen világít már,
 Szerelembe esett ez a két hitves pár.
 Az Úrnak áldása legyen ott, ahol jár,
 Jöjjön mindnyájunkra sok szép tél, tavasz, nyár.

A gyertya-tánc után következik a koszorú-visszavétel. Egy másik lány fejére teszik a koszorút s a menyasszonyt felkontyolják, fejkötőt kötve fejére s a vőfély reggelt köszönt:

Amit megígértem, beteljesítettem,
 Mert a menyasszonynak szép koronát tettem,
 Melyet hogyha visel, szebb lesz a másíknál,
 És dícséretesebb a szép koszorúnál.

Be szépen ragyognak ott kinn a csillagok,
 Most néztem meg éppen, csak hogy kinn vagyok.
 Egy mély sóhajtozás jött ki egy ablakon,
 Hol a vőlegényünk immár ágyban vagyon.
 Én tudom az okát, miért sóhajtozik:
 Nincs ott a hú párja, azon siránkozik.
 Kedves násznagy uram, engedje meg, kérjük,
 Kedves menyasszonyát hozzája kísérjük.
 Had álmodozzanak édes boldogságban,
 Legyenek boldogok az árnyékvilágban.
 Ti azért mindnyájan mulassatok itten,
 Ők is majd mulatnak a padláson ketten.
 El is jött az idő, hallgatok a szóra,
 Mert már tizenegyet clütött az óra.

¹ Dallama Bartók: A magyar népdal 74a. majdnem egycző változata.

A mi vőlegényünk lefeküdt a padra,
 Melyért e személynek menni kell a hadra.
 Már jóéjszakával itthagylak titeket,
 Virrasszon holnapra az Úr benneteket.
 Vigasztalja híven bágyadt szíveteket.
 Már megyek, kísérem elment kedvesemet.

Jó éjszakát:
 Ménkö István vőfély.

Tebe és maskara a diósjenői lakodalomban.

A lakodalom második napján nemcsak a lakodalmas nép, de a falu is mulat. Egy ágas fát feldíszítenek rongyokkal, papírral, szalagokkal s ezt az egész falu kíséretében végighurcolják az utcákon. A feldíszített fát nevezik tebének. A tebét hordozó legény felöltözik menyecskének, egy másik férfinak s arcukat bekenik bodzalekvárral... A férfi oldalán bodzalekváros bögre van, amiből egy ócska meszelővel ki-kivesz a legény s a gyerekeket ezzel bemaszatolja. A férfi-maskara elül a hasára köt egy fel-fúvott marhabéldarabot, melyet vérbe mártanak, hogy piros legyen. Ezen a phallusos alakon mulat a falu népe legjobban.

Nagyrédei menyasszonyfektető és gyertyástánc.

Az öreg vőfély (első vőfély) előzőleg megcsinálja az első osztót, a hérésekéből kiválogatva a táncra 7—9 párt, mikor megjönnek a vőlegénytől. Utána a fiatalságnak kis mulatság és kis pihenés következik.

Az öreg vőfély (első vőfély) ezután megkezdi a fektetőt; elbúcsúztatja a násznagytól a vőlegényt és külön a menyasszonyt is.

1. ábra. Gyertyástánc. Nagyréde, Heves m.

D. a I. Kr.:

Három fő szükségünk van:
Étel, ital és az álom,
Nélkülözhetetlen mind a három.
Vőlegény urunknak
Nehezek szemei,
Szívében meggyúlték
Forró érzelmei.
Én tudom az okát, hogy ő mit akarna,
Csókvágyó ajkáról
Hogy mi fakadna.

Kedves nászuram,
Nyugalmas éjszakát,
Köszönöm szívemből
Sok fáradságát.
Ti meg jó barátim,
Kik itt maradtok,
Ezen hajlékban
Vigan mulassatok.
Adjon Isten jóéjszakát.

Elővezeti a vőfély a menyasszonyt és köszönti a fektetővel:

Hej, de szépen ragyognak
Kint a csillagok!
Most néztem éppen,
Hogy kint vagyok.
Egy mély fohászkodás
Jön ki az ablakon,
Immár vőlegényünk
Ágyban vagyon.

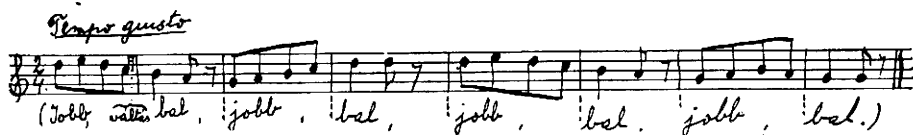
Én tudom az okát,
Miért fohászkodik:
Nincs mellette hű párja,
Azért siránkozik.
Kedves násznagyuram,
Engedjék meg kérem,
Hogy szép menyasszonyát
Hozzá kikísérjem.

Hadd álmodozzanak
Édes boldogságban,
Legyenek boldogok
A földi világban.

Mi majd visszajövünk
S még egyet mulatunk.
Addig is maguknak
Minden jót kívánunk.

A menyasszony elköszön tőlük, elviszik s kezdik a gyertyás-táncot.

Vőfély: D. a J. Kr.: Ezen első szál gyertyát meggyujtom az Atya Úristen nevében és annak a tiszteletére.
(Ezzel a gyertyával táncol válogatott polkalépésekkel, minden ütemre lábujjhegyen hármat lépve, egyet váltva, a legelső menyecske, a vőlegény nyoszolyóasszonya a násznaggal, a következő dallamra):

Vőfély: Második szál gyertyát meggyujtom a Fiú Isten nevében és annak a tiszteletére.
(Ezzel táncol a menyasszony nyoszolyóasszonya és a násznagy.)

Vőfély: Harmadik szál gyertyát meggyujtom a Szentlélek Isten nevében és annak a tiszteletére.
(Most hozzácsatlakozik előbbiekhez a vőlegény nyoszolyólánya és a párja.)

Vőfély: Negyedik szál gyertyát meggyujtom a Szentháromság nevében és annak a tiszteletére.
(Ezzel táncol a menyasszony nyoszolyólánya.)

Vőfély: Ötödik szál gyertyát meggyujtom a boldogságos Szűz Mária nevében és annak a tiszteletére.
(Ezzel táncol a menyasszony „kisértő lánya“, legjobb leánypajtása.)

Vőfély: Hatodik szál gyertyát meggyujtom a vőlegény és menyasszony nevében és annak a tiszteletére.
(Ezzel a menyasszony a vőfélyvel táncol, a többi karélyban körülöttük. A vőfély kiáltja):

— Szaporodjatok, mint a csicsóka!

Ezután a menyasszonyt fésülik és átöltöztetik. Amíg oda van a menyasszony, a pártát beköszöntik és következik a pártatánc, csárdással. A vőfély a pártát felkoti a vőfélybotra és árverésre bocsájtja. Tréfásan árvereznek s végén a két nyoszolyóasszony veszi meg, egy csomó pénzt odavágva. A vőfély táncol a két nyoszolyóasszonnyal. A menyasszonyt felkontyolva visszaviszik a lakodalomba s a vőfély köszönti, mire a menyecsketánc következik. Közben dobálják egy tányérba a pénzt. Mikor ennek vége van, pálinkával és kaláccsal kínálkoznak, amit a vőlegény násznagya vesz.

Gönyey Sándor.

Gönyey, S.: *Brautlegen in Diósjenő*. Bevor man die Braut zu Bette führt, wird mancherorts ein Tanz, der Kerzentanz vorgeführt, der sowohl in seinem koreographischen Gang, wie auch in der Melodie hier und da besondere Eigentümlichkeiten aufweist. Eine, bis jetzt unbekannte Variation ist der hier mitgeteilte Tanz aus Diósjenő und Nagyréde. — Ein interessanter Hochzeitsbrauch ist auch das Herumtragen des „Tebe“. Dies ist ein mit bunten Kleidern geschmückter Baum, der von einem zur Frau verkleideten Jüngling getragen wird. Derselbe „Tebe“ lebt bei den „Csángó“ des Brassóer Kom. bei dem Begräbnis eines jungen Mannes oder Mädchens.

A BASKIROK ÉLETMÓDJA.

RUDENKO SZ. I.: Baskiry c. könyvének ismertetése.*

Ennek az Orosz Földrajzi Társaság néprajzi osztálya kiadványaként megjelent műnek csak a II. része áll rendelkezésünkre, amely — mint a címe is mutatja — a baskirok néprajzával foglalkozik. A kötet előszava szerint az első rész a baskirok történetével és törzsek szerinti tagozódásával foglalkozik.

Szerző az előszóban előrebocsátja, hogy munkája 10 évvel ezelőtt készült, de a zürzavaros idők miatt a földrajzi társaság előbb nem tudta kiadni.

Az első fejezetben Szerző a baskirok életmódjára vonatkozó irodalmat ismerteti. A második fejezetben a vadászattal, halászattal foglalkozik és megállapítja, hogy ez a két ősfoglalkozás jelenleg a baskiroknál inkább már csak szórakozás, mint komoly élelemszerzési mód. A régi időben azonban kétségkívül mindkettő lényeges szerepet játszott e nép életében. De a régi időben sem volt a vadászatnak és halászatnak minden baskirra nézve egyforma gazdasági jelentősége, mert amíg az erdei és déluráli baskiroknál a megélhetés főforrása a vadászat volt, addig a síkságiaknál ezt az állattenyésztés helyettesítette. Mostanában a vadmadarak tojásainak gyűjtése nagyon ritka s ha előfordul is, azzal csak gyermekek foglalkoznak. A vadászat és halászat kis mértékben azonban majdnem mindenütt dívik ma is.

* Rudenko Sz. I. Baskiry Opyt ethnologicseszkoj monografii. Csaszty II. Byt baskir. Ethnologiai monográfiák. A Baskirok. II. rész. A baskirok életmódja. Leningrad. 1935, 330 old. számos képpel és két térképpel.

Rudenko részletesebben ismerteti a vadászat és halászat különböző módjait és eszközeit: a csapdákat, hurkokat, vermeteket, hálókat, stb. A vadászfegyverek ismertetésénél kiemeli, hogy a nyíllal való vadászat egyes vidékeken még ma is él. A betanított állatokkal való vadászat ismertetésénél megemlékezik a vadászskutyákról, vércséről, sólymokról és sasokról s ezek betanítási módjait is ismerteti. Sasokkal a régi időben rókákra és farkasokra vadásztak, ma azonban a sasokat hasonló célra eladják a kirgizeknek.

A baskirság igen sok halászási módot ismer, de csak mellékfoglalkozásként üzik, főleg az Uralon túli tavas vidékek és folyók mellett. Ismerteti a halászat különböző fajtáit és a halászati szerszámokat, eszközöket.

A III. fejezetben az állat-, baromfitenyésztéssel és méhészettel foglalkozik. A múlt század közepéig a nép túlnyomó része ősi soron még állattenyésztő volt. A lótenyésztésről röviden, csak pár oldalon ír. A legelőket és legeltetési rendszereket is csak néhány szóval említi meg. A szarvasmarháról mindössze annyit ír, hogy a baskirok sokkal kevesebb szarvasmarhát tartanak, mint lovat. Szarvasmarháikról megjegyzi, hogy semmi ben sem különbözik a tarka-barka ázsiai — főleg kirgíz — és orosz szarvasmarha fajtáktól. Véleményem szerint ez csak egyes vidékekre áll, mert a mi vidékünkön (Cseljabinszk környéke) az orosz szarvasmarhát nem szeretik és csunyának tartják. A baskirok ugyanis azt állítják, hogy az orosz marhának nagy a feje, ami különösen 1—2 éves korában feltűnő. Véleményünk szerint ez annak a következménye, hogy az oroszok a borjút világrajövetele után azonnal elválasztják és az anyatej helyett más táplálékot nevelik, aminek következtében nagyra nő a borjú feje.

A baskir kétféle juhot különböztet meg, egyik a különböző színű orosz-, másik a durva szőrű, kövér farkú kirgíz-juh. A kecsktenyésztés inkább a szegényebb baskiroknál dívik, akiknél a fejőstehenet elvesztéséig a juhokat a baskirok sehol sem fejik. A baskir szénakészítésről Rudenko csak röviden emlékezik meg. A baromfiak között a tyúk és liba a legelterjedtebb a baskirságnál. Az állattenyésztés fejezetben Rudenko legáltalában a méhészettel foglalkozik. A méhészetet eleinte kasok és kaptárak nélkül csak faodúkból üzték. Szerinte ezekben az odúkból csak vad méhek tanyázhattak. A fejlődés következő fokán az odúkat kasok váltották fel, miket a földtől bizonyos magasságban a fához kötöttek s csak később kerültek le ezek a fáról a vízszintesen fekvő állványokra, hol egymás mellé raknak több kas is. A méhészettel foglalkozó része igen szépen és gazdagon van illusztrálva.

A IV. fejezet a mezőgazdaságot ismerteti. Tagadja a régebbi írók azon állítását, hogy a baskirok mezőgazdasággal egyáltalában nem, vagy nagyon mellékesen foglalkoznak. Megállapítja, hogy a vélemények csak igen kis részben fedik a valót, mert igen sok tényező ennek éppen az ellenkezőjét igazolja. Rycskovnak 1884-ben megjelent munkáját idézi, hogy a baskirok elég sok szénát készítenek és sokan közülük előszeretettel foglalkoznak mezőgazdasági és saját háztartási szükségleteik kielégítésére. A XVIII. század végéről Lepechint idézi, aki azt írja, hogy mindenki igyekszik legalább annyit termelni, amennyi háztartásában szükséges, bár a baskirok még elég rossz földművelők. A továbbiakban Rudenko azt mondja, hogy a baskir földművelés fellendülése egybeesik állattenyésztésük lehanyaglásával. Ez pedig a múlt század folyamán a baskir földeknek az oroszok által való konfiskálásával és az orosz kormányoknak a baskir földekre vonatkozó tíz évvel ezelőtt befejeződött politikai intézkedéseivel következett be. E részt azzal fejezi be, hogy a baskirok csak ott nem foglalkoznak földműveléssel, ahol azt a földrajzi viszonyok nem engedik meg, vagyis a dél-urali hegyekben. Vannak olyan vidékek is, ahol a baskirok a legmodernebbül művelik meg földjeiket s az arató és cséplő munkálatokat gépekkel végzik. Ezek után áttér a gazdasági rendszerek váltó, nyomásos stb. aratási és

cséplési munkálatok, valamint a különböző primitív malmok ismertetésére. Ez a fejezet is szépen van illusztrálva.

A néptáplálkozásról szóló V. fejezetben a növényi táplálékokat, tejtermékeket, húsételeket, ezek elkészítését és eltartását s az italokat ismerteti. Ebben a fejezetben írja le és mutatja be képekben a háztartási eszközöket (konyhafelszerelés) és sütőkemencéket.

A VI. fejezetben a technikáról szól. A dörzsöléssel való tűzgyújtás leírásával kezd, ezután a mesterségekről beszél. Elmondja, hogy a baskiroknál a kerámia ismeretlen, mert cserépedények helyett — vándoréletüknek megfelelően, — edényeiket fából, fakéregből és bőrből készítették. A vasat azonban ismerték már régen és maguk készítették vasból való házi, vadászati és hadi eszközeiket. A baskirfelkelések idejében — a XVII—XVIII. századokban, — egymás után jelentek meg a cári ukázok, amelyek megtiltották a baskiroknak a kovács-műhelyek fenntartását. A vas-mívesség fejlettségét az is bizonyítja, hogy most is sok helyen találhatók vas-eszközök és szerszámok, amelyek nemcsak ügyesen és ízlésesen készültek, hanem ezüstözve is vannak. E téren különösen a nyereg és lószerszámok válnak ki csodálatos finomságukkal és ízlésességükkel. Bármennyire fejlett volt is náluk ez a mesterség, kihalt s ma még egyszerű kovácsmestert sem találunk közöttük. Ennek okát Szerző az orosz politikai üldözésekben találja. A továbbiakban ismerteti az állati bőrok feldolgozását, a feldolgozó eszközöket, majd az ezekkel készült edényeket és szerszámokat. A lóval való nemezkesztés leírása hibás és használhatatlan. A szövés-fonás anyagainak, eszközeinek és módjainak leírása túlságosan rövid. Végül foglalkozik a fatedényekkel és a fafaragással, valamint e mesterségek szerszámaival. Szép ábrákat mellékel a díszes kumisz ivó-csészéről és csanakokról. Általában ez a fejezet is szépen van illusztrálva.

A VII. fejezet a népviseletről szól. A ruhadíszekről szólva igyekezik a szerző egyes ruhatípusoknak — különösen a nőknél, — az egyes nemzetiségek és földrajzi helyek szerinti elterjedését ismertetni. A ruhatípusoknak nemzetiségek szerint való megjelölése nehézkessé teszi az áttekintést, mert egyes nemzetiségek igen elszórtan, egymástól távol laknak. Így pl. a *Kataji*-ak Cseljabinszkban, sőt Verchne Uralszk kerületben is laknak, ezek pedig egymástól néhány száz kilométernyire vannak. A nemzetiségnek egymástól távol élő csoportjai úgy szokásokban, mint viselkedésben nem egészen egyformák. A női és férfi fejrevalók, alsó és felső ruhák, a lábbelik szabása, mindezek varrástechnikájának és anyagának ismertetése után a baskir népviseletet a szomszédos népekkel való kapcsolatba hozás után négy típusra osztja, az első csoportba azokat a ruhadarabokat veszi, amelyek főképpen az ázsiai nomád népekre jellemzők. Idetartoznak a hosszú és bő szabású felsőruhák, a juhbőrsuba, a házilag szőtt posztókabátok. Erre a csoportra jellemzők a csikóbőrből készült, szőrével kifelé fordított hosszú bundák, a posztóból készült prémezett *kapison* (*kolakszin, külepere*), a bársonyöv, drága fémesatokkal, bőrvő díszes tarsollyal és ráfüggesztett szerszámokkal. A második csoport olyan ruhafélékből áll, amelyek közösek a baskirok, az ázsiai nomádok, tatárok, miserek és tipterek ruháival. E csoportba tartoznak az olyan ruhadarabok, amelyek derékban testhezállók: mint pl. *kamzol, kazaki, bismet* és a bundák, női és férfi ingek, az alsó- és felsőnadrágok, szattyánicsizmák, rájuk húzható kemény bőrcipőcskével, a posztóharisnya, férfiaknál a *tuvetej* és sapka, nőknél a fejkendők és főkötők. Az ékszerük közül a fülbevalók, gyűrűk, karkötők, a főkötőre és hajfonatra való csüngők. Ebbe a csoportba tartozó ruhafélék a baskirok között mindenütt megtalálhatók. A harmadik csoportba tartoznak azok a ruhafélék, amelyek a baskirokon, tatárokon, misereken, tiptereken kívül az ezekkel szomszédos cseremis, csuvas népeknél is elterjedtek. Idetartozik a testhez simuló vászonkabát, nemezkalap, hársfaháncsbocskor, kapca, kötött ha-

risnya, orosz-csizma, az igen jelentékeny számban érmékből készült mell-díszek: *terkama*, *jaga*, *herga*, *emejdek*, *haszita*. A hajdíszek közül az *uka* és a *szeszek*. Az e csoportba tartozó ruhafélék és díszek majdnem kizárólag északi (északnyugati és nyugati) Baskiriában vannak elterjedve. A negyedik csoportba olyan baskir ruhadarabok tartoznak, amelyek csak a baskiroknál találhatók. Ezek kizárólag korall- és érmékből álló mell-díszek, amelyekhez tartoznak, mint pl. a *jaga*, *szelter*, *szakal*. Ugyanilyen, de hátdísz az *inhelik*, fejdísz a *kasmau*. Hasonló régi fejdíszek a tulajdonképpen hátul csüngő főkötők a *kaljabas*, *baskijém*, *takija* (párta). Mindezeket ábrákon mutatja be.

A VIII. fejezet lak- és gazdasági épületekről szól. Az ideiglenes és hordozható lakástípusok anyaga és elterjedésének ismertetése után áttér a szilárd lakó- és gazdasági épületek anyagának leírására, a típus, a földrajzi elterjedés, valamint az udvar és az épületek elhelyezése és a falu-rendszer figyelembevételével. A baskir lakóépületeket Szerző több csoportra osztja. Elsőnek veszi az ázsiai nomád népekre jellemző rácsos nemezsátrat, amely egyes baskir vidéken el van terjedve. A második csoportba azokat számítja, amelyek a baskiroknál és az ázsiai állattenyésztő félnomád népeknél, tatároknál, misereknél, tiptereknél egyformán megtalálhatók. E csoport épületei általában az erdő nélküli területekre jellemzők. Idetartoznak: a gyepes földkockákból, vályogtöglákból és agyaggal betapasztott sövényből készült épületek. Ezekben többnyire tűzhely (*szuval*) állott. A harmadik csoportba azok a lakóépületek tartoznak, amelyek a baskírság északi és észak-nyugati szomszédainál: a votjákoknál, cseremiszeknél, csuvasoknál, nagyoroszoknál, misereknél is megvannak. Ezek a hársfa- és nyírfakéregből készült kunyhók (*alaszik*) primitív boronaházak (*burama*) és a faházak különböző válfajai. Szerző megjegyzi, hogy a baskiroknál, tatároknál, misereknél, tiptereknél a háztípusoknak az oroszoknál szokásos két hosszával egymás mellé csatlakozó alakja ritkán fordul elő, mert az a rendes, hogy a két szoba között házelő van (olyanfélé, mint a magyar *pitvar*), amelyben azonban tűzhely nincs. A baskir házak belső berendezéséről azt mondja, hogy az azonos a tatár, miser, tipter stb. házákéval.

Földrajzi elterjedés tekintetében szerző a baskir lakóépületeket négy vidékre osztja. Az első vagy keleti terület magába foglalja az igen keskeny erdős steppe területet az Ural keleti oldalán. Itt a házak nagy része aránylag nagyon primitív, padlója a földön fekszik és nincsen alatta pincseszerű mélyítés. Mindenütt található ezen a területen sövény- főképen azonban kettős-sövényfalú házak, úgyszintén gyep-töglából vagy vályogból készült házak is. A tető anyaga nagyon különböző. Mindenütt vannak, vagy voltak *szuvalok* (kemencék). Tüzelőanyagul állati trágya szolgált. Nyári épületekül kizárólag rácsos nemezsátrat talált, még pedig északon a mongol-, délen a kirgiz-, a közbeeső vidéken pedig a vegyes típust. A második vagy hegyes vidék magába foglalja az egész déli Uralt és nyúlványait. Itt a lakóépületek kizárólag boronaházak, zszindelytetővel, ritkábban deszkával fedve. Nyári lakóépületekül a *burama* mellett a hársfakéregből készült kunyhó és a kúpalakú sátor szolgál. A harmadik baskirlakta vidék a délnyugati rész az Uraltól nyugatra, Ufa városától délre fekszik. Itt a házak padlója nincs a földtől magasra emelve. Vidéken egyszerű sövényházak is találhatóak, a déli részen pedig gyepes földkocka és vályogházak. A negyedik, vagy északnyugati vidék háztípusai a káma-melléki népekéhez (votják, cseremis) állanak közel. A házak anyaga fa, magas padlóval, fedelük délnyugaton főleg szalma, északon és északkeleten deszka. A szuvalok és nyári lakóépületek egyáltalán hiányoznak.

A IX. fejezet a közlekedési eszközöket és módokat ismerteti. A baskir ski, vontató, a taliga, szekér, csolnak, nyereg és lószerszám ismertetése után a következőkben foglalja össze a baskir közlekedési eszközöket: a

ski a baskiroknál mindenütt egyazon típusú. A vadász lábbeli a szomszéd finn népek hatására mutat. Az északi és északnyugati baskiroknál található hátizsák nagyon el van terjedve az északi oroszoknál és a szibériai vadász népeknél, ezzel szemben a nyereg és az összes lószerszám, a nyeregkápára függeszthető bőr- és gyapjúból való tcherhordó zsákok — amelyek a hegyi, keleti és délkeleti baskiroknál nagyon használatosak — tipikusak és jellemzők a szomszédos ázsiai nomád népekre is. Bár a nyereg kivételében és díszítésében, a nyereg alá való bőr himzésében és a lószerszámok díszítésében található olyan különleges baskir vonások, amelyek kizárólag reájuk jellemzők. Többnyire mégis olyan dolgokkal találkozunk, amelyek általános érvényűek az ázsiai nomádokra. A kerekesebb közlekedési eszközök, az általuk használatos szánkók nem jellegzetes baskir szerzők.

A X. fejezet a baskir családot ismerteti. A házassági szokásokkal foglalkozva, a régi források alapján megállapítja, hogy még nem régen az exogámia, a baskiroknál mindenütt megvolt és hogy sok vidéken még most is él. Az endogamiáról azt mondja, hogy a baskirok között mint szabály sohasem állott fenn. A lakodalmi szokások leírása után a rokon fokozatok neveit ismerteti. A levírátusról beszélve azt mondja, hogy az a régi időben lehetséges, hogy kötelező erővel bírt az özvegyen maradt asszonyra most azonban ezt a jellegét tökéletesen elvesztette, bár most is megvan az a szokás, hogy az özvegy baskir asszony volt férjének fiatalabb testvéréhez, ilyen nemlétében közeli rokonához megy férjhez, ami azonban mindig csak kétoldalú megegyezés alapján történik. Szerző véleménye szerint a mai levírátus a baskiroknál tisztán gazdasági okokra vezethető vissza; ugyanis ha a nő nem maradna meg a családban, az elhalt férfi szülei elveszítenék a munkaerőt, ezenkívül elvinné a nő a saját vagyonát is. Szerzőnek ebben csak részben lehet igaza, de legfőbb okként a baskirok azt hozzák föl, hogy a nő már férje rokonaihoz annyira hozzánőtt, hogy azoktól nehezen válna meg, másodszorban pedig gyermekeit nem akarja elhagyni. Itt tehát a gyermek köti a nőt és nem a vagyona, mellyel mindig szabadon rendelkezett. Szerzőnek ama Zelenin által felhozott adata sem bír valószínűséggel, hogy a férj öccséhez férjhez nem menő nő, illetőleg özvegy köteles az érte fizetett kalimot a családnak megteríteni. Végül a temetkezési és születési szokásokat ismerteti.

A XI. fejezetben a társadalmi életéről és népművészetről ír. A fejezetben megemlíti a gyermekjátékokat, népünnepeket, amelyekkel lövőversenyek, birkózások, céllövés kapcsolatosak. Azután a baskir táncokra, népdalokra, zenére és hangszerekre tér át. Továbbá ismerteti a baskir kézimunkát, a himzéses, rátétes díszítéseket, szőttéseket, a bőrre való nyomást, szőnyegkészítést és a fafaragást. A fentieket összegezve, Szerző azt mondja, hogy a baskirok népművészeti és egyéb tekintetben a török kultúrvilághoz tartoznak. Táncaik, dallamaik, hangszereik nagyon közel állnak az ázsiai nomád népekéhez, csak a grafikai művészetben találunk két elemet, a keleti törököt és a nyugati — lehetséges, hogy finn — elemet. A bőrön végzett nyomás ornamentikája, a vason való ezüst lószerszámdíszítések, a varrottasok és himzések díszci mindenütt természetes vagy stilizált növényi elemek. Ezek általában a török grafikai ornamentikára, részben pedig a délkeleti baskirok szomszédjainak művészetére jellemzők. A faragott és vésett faedényeken levő díszítések abban a formában, amelyben azokat a baskiroknál találjuk, megeljük a különböző török népeknél épűgy, mint egyes finn népeknél. Ezzel szemben a régi himzés, amely a *harauz* és a *türülkőzök* végein találunk, a török népeknél ismeretlenek. Érdeemes volna ennek a himzésnek és ornamentikájának elterjedési területét kikutatni. Ez, úgy látszik, messze földön el van terjedve. Idetartoznak a csuvasok, a Káma-melléki finnek baskirok, déli

osztjákok, a szibériai tatárok, sőt, úgy látszik, egyes altáji törökök is. Ezt az ornamentikát Rudenkó a finnekre jellemzőnek tartja, s szerinte azt a baskirok valószínűleg még a tatár és szláv kultúrhatások előtt vehették át.

A XII. fejezet a baskirok hitéletéről szól s megállapítja, hogy az iszlám teljesen elpusztította a baskirok ősi hitvilágát s az arab és tatár írásbeliség új világnézetet hozott számukra. A baskirokról szóló terjedelmes irodalomban a régi baskir világnézetnek csak morzsáira lehet ráakadni. Ibn Fadlan X. századbeli író szerint, az ő idejében a baskirok még bálványimádók voltak. Közülük sokan kígyókat, halakat darumadarat és különböző állatokat imádtak, mások pedig 12 istenséget, amelyek a tél, nyár, eső, szél, erdő, víz, éjszaka, nappal, halál és élet irányítói voltak: a többi az égben lakó magas istent imádtá. A világegyetemről való képzetek homályosak a baskir hagyományban, de annyi bizonyos, hogy pl. a napot és holdat emberi megszemélyesítéssel képzeltek. A baskir mesékben a nap pl. szép vízi leányként szerepel. Hitük szerint a mennydörgés és villámlás isten akaratából történik. Talán ebből ered az a hit, amely szerint a villám által felgyújtott házat nem szabad vízzel, hanem csak savanyú tejjel oltani. Ez a babona a baskirok nyugati szomszédainál is el van terjedve, sőt még az oroszok között is. A továbbiak során Szerző sorra veszi mindazokat a népi babonákat és hiedelmeket, amelyek kígyókra, mindenféle gazdaszellemre: erdő, víz, ház, udvar, hegy stb. szellemeire vonatkoznak. Továbbá az ördög, boszorkány és tündér hitről, majd pedig a kórokozó szellemekről, végül a bűvölésről, kuruzslásról, bajkoczókat látókról s a népies gyógy módokról beszél.

Összefoglalásában felveti a baskir kultúra származásának kérdését. Megállapítja, hogy ennek a kérdésnek eldöntése éppen olyan nehéz, mint Oroszország többi népeit, mert a mai oroszországi népek őskultúrájának tervszerű kutatása még nem történt meg. Ha Dél- és Közép-Oroszország őskultúrájáról tudunk is valamit, az Ural-vidék baskir-lakta részének őskultúrájáról jóformán semmit sem: mégis ha az összes elmondottakat figyelembe vesszük, meg kell állapítanunk, hogy a baskir kultúra alapcemei török eredetűek s így ők nem sorozhatók az eltörökösödött finnugorok közé. A mai baskirság élete különböző hatások alatt alakult ki. Mikor az Ural vidékén letelepedtek, ennek földrajzi viszonyai szerint egyesek megőrizhették régiebb életviszonyaikat, mások azonban kénytelenek voltak az új viszonyokhoz alkalmazkodni. Végül a másfajta népekkel való érintkezés hatása is megnyilvánul. Északnyugaton finnugor, nyugaton tatár, továbbá szláv, különösen nagyorosz hatás érvényesült. A baskir ősi kultúra természetes fejlődése, s az említett tényezők hatása folytán alakult ki a baskir élet. E különbségek figyelembevételével a baskirságot területek szerint különböző csoportokba osztja. Keleti, hegyvidéki, északnyugati, délnyugati, északi és nyugati csoportokra. A baskirok testalkatát illetőleg is ugyanezt a beosztást alkalmazza. Ezeknek megfelelően művéhez négy térképet csatol. Az első térkép Baskiria néprajzi viszonyait, a második a lakóépületek, tűzhelyek, sátrak, a *kurut* és *kumisz* készítés, a sólyomvadászati, legelőterületek és a méhészet elterjedését, a harmadik különböző népviseleti tárgyak földrajzi elterjedését, a negyedik pedig a baskirok életmódját mutatja szép kivitelben.

Rudenko munkája a baskirok összefoglaló néprajzi ismertetését igyekszik adni, ennél fogva az egyes fejezetek általában rövidek. Az életkörülmények és tárgyak magyarázatában több helyen hibák is vannak. Egy ilyen tanulmány keretén belül az élet minden részletére kiterjeszkedni nehéz és mindent leírni csak terjedelmes munkában lehetne. A baskiroknál ez annál inkább nehéz, mert igen nagy területen laknak, amely területnek éghajlati, természeti és földrajzi viszonyai igen eltérőek s ennél fogva az életviszonyok vidékenként másként alakultak. Ezzel magyarázható, hogy Szerző

is igyekezett a baskir területeket bizonyos vidékekre osztva, ezekből a legjellegzetesebbeket kiemelve, külön-külön ismertetni. Mindenesetre Rudenko munkája a baskirokról orosz nyelven megjelent eddigi munkák közül a legjobb és legtárgyilagosabb. A régi orosz munkák közül egyeseknél bizonyos fokig politikai szempontok is érvényesültek. Szerző politikamentesen és tárgyilagosan igyekszik feldolgozni anyagát, bár ő is igen sok helyen régi orosz munkákra támaszkodik. Ha leírásaiban hibák vannak, az valószínűleg a nép hibásan értett közléséből vagy bizalmatlanságából származik. — A könyv kiállítása és illusztrációi dícséretreméltók.

Dr. Tagán Galimdsán.

Tagan, G.: *Die Lebensweise der Baschkiren*. Ausführliche Besprechung des Buches: Rudenko Sz. I. Baschkiry Opyt ethnologiceszkoy monografii, bsaszty II. Byt baskir. Vt. als geborener Baschkier bespricht, würdigt und kritisiert zugleich die Daten des 12 Kapitels des Buches.

NÉPZENEI GYÜJTÉS A BUKOVINAI MAGYAR FALVAKBAN.*

A XVIII. század közepe táján tömegesen Moldvába s innen Bukovinába vándorolt székelyek jó másfél évszázaddal ezelőtt telepedtek le a Szucsáva-folyó mentén. Öt falut alapítottak ezeken a neveken: Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és József-falva. Új hazájukba nem sok földi kincset vihettek magukkal, de öntudatlanul velük vándoroltak a lelkiükben élő hagyományok; ezek között a zenének az a formája, amit népdalnak szoktunk nevezni. Ez a lelki kincs, megküzdve a számkivetettség minden bajával, máig épségben él közöttük.

Kodály Zoltán óta, aki először hozott az öt faluból (1914-ben) teljes tudományos hitelű anyagot, nem járt köztük népzenei gyűjtő. Két évtized múltott el ez első gyűjtés óta. Érdekes feladatnak véltem megfigyelni, s hiteles adatokat szerezni arra nézve, hogy a világháború és az impériumváltozás óta vajjon megváltozott-e s esetleg hogyan alakult a bukovinai magyarság népzeneje. Bejártam tehát mind az öt falut s előre bocsáthatom azt a megállapításomat, hogy a régi magyar népzeneinek és éneklésnek ma is valóságos kincseshányái.

E beszámolóban az a célja, hogy a bukovinai magyarok népzenejének 1933. évi gyűjtésemkor tapasztalt állapotát körvonalazzam s ezzel kiegészítsem azt a képet, amely a bukovinai magyarság népzenejéről, népzene-dialektusközi helyzetéről rajzolható. Bár a földrajzi közelség és az állandó érintkezés eljuttatta hozzájuk a moldvai csángó népzene nem egy sajátosságát, mégis zeneileg közelebb állanak ma is az erdélyi, nevezetesen a székely magyarsághoz, mint az előbbiekhez. *Bartók Béla* népzenei dialektusterület-bosztását véve alapul, a bukovinai magyarság népzeneje a székelyföldihez hasonlóan a IV. dialektusterülethez tartozik. Az itteni gyűjtés eredménye önmagában való értékein kívül azért is jelentős, mert több, éppen apró részleteiben értékes adalékot szolgáltat a népdaltípusok és a népdalstílus helyi alakulására, variálódására. Ilyen helyi jellegű jelenség mindjárt az, hogy a moldvai csángók a

* A M. Néprajzi Társaságban 1934 jan. 24-én tartott előadás.

magyar népzene új stílusát alig ismerik, viszont a bukovinai magyarok népzenejében a régi és az új stílus szövédménye, társulása, lényegében hasonló az erdélyi és általában a még jobban konserváló, megőrző hajlamú más magyar nyelvterületekéhez. Itt is elváltak egymástól az a két korosztály, amely egy-egy stílust tudattalanul a magáénak vall. Természetesen az idősebbek dalai régi, a fiatalabbaké új stílusúak. A jó gyűjtőterületet a kutatók általános véleménye szerint az jellemzi, hogy a régi stílus nagyobb számbeliségben él itt, mint egyebütt. E mérték vagy értékelés szerint Bukovina a legjobb magyar gyűjtőterületek közé tartozik. Megfigyelhető, hogy itt a régi stílust éneklők korhatára általában alacsonyabb. A 30—40 éven felülieknél ugyanúgy egészen általános a régi stílus, mint ahogy általános az ennél fiatalabbaknál az új. Ez nem jelenti azt, hogy a fiatalok nem tudnának régi dallamot, vagy hogy az öregek nem énekelnének újat. A régi stíluson nemcsak a régi dallamokat, hanem a régi előadásmódot is értem. Ugyanaz az új dallam egészen más köntöst kap, ha öreg, s mást, ha fiatal énekes adja elő. A fiatalok által előadott régi dallam viszont éppen úgy közeledik az új stílus előadásmódjához, mint ahogy öregeknél régiessé válik az új dallamok előadása.

A régi stílusra oly jellemző ötfokúság Bukovinában is megtalálható, ma azonban olyan dallam, amelyben az ötfokú skála hangjain kívül más hang nincs, már alig él. Viszont annál több az olyan dallam, amelynek kétségtelen pentaton szerkezetében az ötfokon kívül még egy, vagy akár két — a pentatonikához voltaképpen nem tartozó — hang jelentkezik. Ilyen alapon háromféle dallamtípust figyelhetünk meg:

a) amelyekben az eredeti öt fokon kívül az alaphang hatodát is megtaláljuk;

b) amelyekben az öt hangon kívüli jövevény az alap másoda;

c) olyan pentaton fordulatokkal bővelkedő dallamok, amelyekben mind az alap hatodát, mind másodát hallhatjuk.

I. Parlando rubato. $\frac{1}{4}$ =84

Somoru jae i-dő még a-kat változni somoruja szívem el akat búdosni

Bujdosó nem voltam
Apámétt s anyámétt
Bujdosóva lettem
A katonaságétt.

Síráthatod magad
Gyenge éfiacska
A szekered rúdja
Kihajolt az útra.

De nem tudom mire
Jóra-e vagy rosszra,
Jóra-e vagy rosszra,
Vagy hőtíg bánatra.

Síráss anyám, síráss
Míg előtted járok,
Azután ne síráss,
Ha téled megválóok.

Megsíratnak engem
Az égi madarak
S eltemetnek engem
Az erdei vadak.

Az hol én eljárók,
Még a fák es sírnak,
Gyenge ágairól
Levelek lehullnak.

Hulljatok levelek,
Rejtsetek el engem,
Mert az én éldessem
Mást szeret, nem engem.

2. Parlando rubato. ♩ = cca 84

En mēnyék rő-zsám maradjál ma-radjál rő... zsám ma-gad-mak
En mēnyék maradj rő-zsám ma-radjál e-gye-dül.

3. Parlando rubato. ♩ = cca 92

Io mă duc puca ră-mă-nie și ră-măi pu-ca ră-mă toa-ră
ra-ra lu-mă nu de tă-tu un-ole ră-te mai ră-du

Colo la d'al la hotaru,
Colo la d'al la hotaru,
Ard'e un foc mare
Sad'e-açolo tri soror.

Trece-acolo voñicelu,
Ce mai plingeti fetiloru,
Ce mai plingeti fetiloru,
Cum se nu pling cum nu tavu.

Că tatu că m-o tipatu
Tunce telhım chind d'al cu d'al,
Chend a face plopu pere
Si reghite d'isinele.
(ń = ny, d' = gy, t = ty.)

4. Parlando rubato. ♩ = 88-96

elmész fiam jāj bekével rő-lam se fe-led-kez-rél el
cëndés folyó vizet i-gyál ott és rő-lam gon-dol-kezzél

Akkor jussak én eszedbe,
Mikor kenyér lesz kezvedbe,
Akkor se jussak egyebről,
Csak az anya-szerelmemről.

Mind e négy dallam az erdélyi zenei dialektusterület régi stílusú dalai közé tartozik; dallamszerkezetben és ritmusképleteiben is, előadásmódjában is, világosan mutatja idetartozását. Az 1. számúban átmenő hangként jelentkeznek a hatod, anélkül azonban, hogy a dallam második felében tisztán mutatkozó pentatonika jellegét lényegében megbontaná. A 2. számú dallam a pentatonba a hatodik fok helyett a másodikat mutatja. Ez a második fok egyrészt itt is csak olyan átmenő hang, mint az előbbi dallamban a hatodik volt, másrészt meg éppen ez cserélődik fel a helyi változatokban leginkább az öthangú skálában előforduló hanggal. Nem érdektelen összevetni e kétségtelenül magyar dallamnak magyar és román szöveggel énekelt változatát. A magyar szövegű a romlottabb, mert ezt már elfelejtette az énekes. Meglátszik rajta, hogy a szövegnek már csak töredékeire emlékezett és rögtönzéssel töltötte ki a hiányokat. A magyar szöveget már csak egy 65 esztendőss asszony ismerte Józseffalván (ahonnan a dalt gyűjtöttem) és meglehet, hogy halála után e dallam ott már csak román szöveggel fog élni. E kétnyelvű szöveg így egymás mellé téve, talán útmutatás is, hogyan találhatunk Bukovinában csak román szövegű magyar dallamokat. Érdekes ezenkívül ennél a dallamnál a rögtönzés okozta elváltozás is. A 4. számú dallam a benne szereplő 2. és 6. fok ellenére, miként azt harmadik dallamsora kétségtelenül bizonyítja, az ötfokúak családjába tartozik; fríg zárata már az itt következő csoport felé vezet:

5. Parlando rubato. ♩ = cca 76.

Túl a vízen egy-al-ma fa az a latt sír há-rom árva
oda mé né szép Szűz Mária két-dé mit sírsz há rom árva.

Hogyne sírnék szép Szűzmárja,
Éldes anyám föld gyomrába,
Metek nektek három vesszőt,
Csabodjátok a temetőt.

Kejj fel, kejj fel éldes anyám,
Mer elszakatt a gyász gúnyám,
Mer elszakatt a gyász gúnyám,
Szép fekete selyem ruhám.

Nem kelhetek fel fiaim,
Összehulltak az csontjaim,
Összehulltak az csontjaim,
Elszakadtak az inaim.

Csináltottam három házot,
Tükör szobát háromszázot,
Tükör szobát háromszázot,
Kibe festi anyád magát.

6/a. Parlando rubato. ♩ = 72–88.

Ára-don(né) szép árma benn Török - országba benn Török or. siágba
benn a ra - lak közt

Kiül az tótésre,
Fekete hímet varr,
Kiül az tótésre,
Fekete hímet varr,

Anyám, éldes anyám,
De megúntam én már,
De megúntam én már,
Véres inget mosni.

Ó, édes, jó anyám,
Mit láték álmomba,
Egy fekete kereszt
Fejemnél áll vala.

Két fekete holló
Lábomnál tollászott,
Fekete pántika
Mellettem elnyújtva,
Leányom, leányom,
Nem igen jó álom,
A fekete kereszt

A te akasztófád,
Fekete pántika,
Az a te istrángod,
Két fekete holló,
A te két hóhérod.
Eressz bé, eressz bé,
Asszony feleségem,

Nem tudlak, nem tudlak,
Édes jó emberem.
Cserefát égetek,
Gyereket rengetek.
Cserefának füstje,
Könyvemet kivette.
Eressz bé, eressz bé,
Asszony feleségem.
Mét én szoknyát veszek
Néked vasárnapra.
Van szoknyám, van szoknyám,
Nékem vasárnapra,
Nem tudlak, nem tudlak,
Most béerezteni.

(Újra megszólal a betyár.)
Eressz bé, eressz bé,
Aradonn Szép Anna,
Veres csizmát veszek
Néked vasárnapra.

Vagyon csizmám vasárnapra. (Ekkorra bérontott a betyár.) Most gyere velem, mert ha nem, meghalsz. Nem tudok gyermeket itthagyni. Ne törődj gyermekvel, csak gyere. Menj előre. Mentek és mentek, egy országot mellett leültek; nézz kicsit a fejembe, csak ne nézz fel a fára. Ekkor a tolvaj elaludt, ő feltekint a fára: 99 fejet látott fenn akasztva. „Immár az enyimvel száz lesz“. Ekkorra sirni kezdett. Istenem, most az enyimvel száz lesz. Erre felébredt a tolvaj. Mét sirsz Aradonn Szép Anna. Nem sírok, nem sírok. Nohát, ha nem sirsz, most hágjál fel a fára. Nem tudok fára hágni, mutassa meg kelmed, hogy kell a fára hágni. Ekkor a tolvaj letette a kardját, Anna sem volt rest, felkapta a kardot és levágta az betyárnak a nyakát. Felöltözött a betyár ruhájába és hazament a gyermekéhez. A férjének nem mondotta meg magát hogy ő kicsoda és mit pacilt. Hazament és mert sirt a gyermek, kérte a férjét, miért sir a gyermek. Nem kaptam itthon a feleségemet és menjen el, hozzon egy kicsi bort, én addig elaltatom a kicsikét. Ő elment borért, eddig az asszony megszoptatta a kicsikét, aztán mikor a borval visszajött, az asszony elbeszélte a férjének, hogy mit pacilt.

Nb. Az énekes elfelejtette a ballada versét, csak a tartalmára emlékezett.

6/b. Parlando rubato. ♩ = 88.

Légyem le. b. l. r. e. s. i. be el. ves - te ma - gát az ő he - anfiát
lit-ra-ra va-ga-la

vb. litra = his darab, 25 dkg.

Litrára vagdalá
S a csihányba hányá,
S onnat es kiszede
S az kopóknak adá.

Szegén Farkas István,
Kert mellett hallgassa
Az ő kicsiny fia
Keserves sirását.

Anyám, édes anyám,
Mit láték álmomba,
Két fekete felhő
Fejem felé szálla.

Két sing selyem sinór,
Melléjem leszälla,
Apró veres gyűnyszem
Ölömbe lehulla.

Lányom, édes lányom,
Nem igen jó álom,
Két fekete felhő
A te két hóhérod.

Két sing selyemsinór
A te két istrángod,
Apró veres gyűnyszem
A te könnyhullásod.

Hogy jönnek, hogy jönnek
A pusztá mezőbe,
Készülj lányom, készülj
Met eligértelek.

Lányom, édes lányom,
Kerbéli virágom,
Leszen-e valaha
Visszafordulásod?

Leszen, anyám, leszen,
Mikor egy szem szőlő,
Mikor egy szem szőlő,
Száz itce bort ereszt.

Lányom, édes lányom,
Kerbéli virágom,
Leszen-e valaha
Visszafordulásod?

Leszen, anyám, leszen,
Mikor egy szem búza,
Mikor egy szem búza,
Száz korecet ereszt.

Lányom, édes lányom,
Kerbéli virágom,
Leszen-e valaha
Visszafordulásod?

Leszen, anyám, leszen,
Mikor a vad ludak,
Mikor a vad ludak,
Görögül beszélnek.

Mikor a vadludak
Görögül beszélnek,
Arról es tudhassa,
Hogy az sohase lesz.

Nyits ajtót, nyits ajtót,
Szép asszony feleség,
Vár kicsit, vár kicsit,
des jámbor uram.

Nyits ajtót, nyits ajtót,
Híres pesti k... a
Vár kicsit, vár kicsit,
Te nagy hegyi tolvaj.

Állj térdre, állj térdre,
Szép asszon feleség,
Vár kicsit, vár kicsit,
Édes jámbor uram.

Állj térdre, állj térdre,
Híres pesti k... a,
Vár kicsit, vár kicsit,
Te nagy hegyi tolvaj.

Mét sírtál, mét sírtál,
Szép asszon feleség,
Nem sírtam, nem sírtam,
Édes jámbor uram.

Mét sírtál, mét sírtál,
Híres pesti k... a,
Nem sírtam, nem sírtam,
Te nagy hegyi tolvaj.

Cserefát égettem,
Gyermecket rengettem,
Cserefának füstje,
Könnyemet kiszedte.

Szolgám, édes szolgám,
Legnagyobbik szolgám,
Ha fejemet veszik,
Takar' gyenge gyócsba.

Takar' gyenge gyócsba.
Vidd el Gomorrhába,
Tedd fel édesapám-
nak az asztalára.

Hogy tanulja ebből,
Hogy adja leányát,
Idegen országba,
Nagy hegyi tolvajnak.

Hogy tanulja ebből,
Hogy adja leányát,
Idegen országba,
Nagy hegyi tolvajnak.

Jaj, be megúntam én,
Véres kendőt mosni,

Nagy hegyi tolvajnak
Véres kendőt mosni.

Met most is odavan,
Keresztút állani,
Keresztút állani,
Örmén papot ölni.

A frig zárlat, illetőleg az erre való hajlam a bukovinai magyar népdalokban egyáltalán nem ritka. (Erre nézve is közbül vannak a moldvai csángó és az összes többi magyar nyelvterület dallamai között.) E zárlat elterjedtsége, ha nem is éri el a moldvai fokozatot, de mindenesetre felülmulja az erdélyi és a többi magyar népdalterület frig és egyéb zárlatai közötti arányt. Alkalmazásának módja, a más hangnemek dallamvégi zárlataiban arra enged következtetni, hogy a bukovinai magyarokhoz e sajátosság a moldvai csángók hatásaként került el. A frig zárlat különböző fokozataival találkozhatunk Bukovinában. Az átmenő és díszítőhangokkal való frigezés rendszerint a dallamok végén az utolsó zárlatban fordul elő. Az ilyen jelenség egy dallam életében is csak esetlegesség, amely a több versszakból álló balladákban például csak egyes versszakokban jelentkezik. Az ilyen frigezésnek szabálya nincs, mert ugyanazt a dallamot többször énekeltetve az ilyen zárlatot hol egyik, hol másik versszakban hallhatjuk. E zárlat egy másik alakja az énekes bizonytalanságának következménye. Ahogy a Dunántúl a semleges harmad kis harmaddá mélyül, vagy tiszta negyeddé magasodik, úgy találunk itt is olyan pentaton vázú dallamokat, amelyek az ötfokú skálatudat gyengülése következtében hathangúvá alakultak, majd egy távolabbi fokon felvették a frig zárlatot. A 6. számú példa esetében a frig zárlat másodlagos jellege későbbi csángó hatás lehet. Ez a dallam ma még egyaránt ismeretes kis és nagy másoddal, és a most kezdődő küzdelmet a két alak között csak a jövő fogja eldönteni, amikor vagy a frig alak fogja kiszorítani a másikat, vagy pedig a frigező hajlam esetleges elmúltával megmarad a régi. Vannak természetesen olyan dallamok is, amelyekben a frig zárlat már következetes és állandó (pl. 12., 13. sz. dallamokban). A tiszta frig jelleg azonban hiányzik és a legtöbb esetben a második fok csak a végső zárlatban mélyül egy félhanggal (as), egyébként a dallam folyamán egy nyolcaddal magasabban, nagy másod (a) alakjában fordul elő.

A többi egyházi hangnem közül még a dór hangnem fordul elő elég gyakran. Nagy hatodos alakjában ugyanúgy, mint kis hatodosban (eol).

7. Parlando rubato. ♩ = cca 84.

Anyán éldis a -nyám méghara gútt réjám ki-tette zénkját
ve-m si-ne biját.

Vedd bé anyám, vedd bé
Fekete zászlódat,
Vedd le én szívemről
Ezt a nagy bánatot.

Elment a madárka,
Üres a galicka,
Azt üzente vissza,
Visszajő tavaszra.

Ha tavaszra nem jó,
Búzapirulásra
S ha akkorra sem jó,
Akkor soha sem jó.

8. Giusto. ♩ = 106.

Ki az urát nem se- ne- ti mesés lúdt fészén neki ádjá o- da
 vaco- ra ra, nem lesz gondja az u- ra- ra.

9. Giusto. ♩ = 120.

Nagy garda volt nagyapám nagy garda ság maradt rám hat ö. könek
 kö- te- le há- rom vásvilla nye- le.

Ha nekiszomorodom,
Öt kötelet beiszom,
Hatodikát megfogom
S a nyakamba akasztom.

10. Giusto. ♩ = 112.

Így e- löltöm te nagy rúc nem rúc, az uram az én uram goszpodár nem olyan mint más
 szalmából van a lába vas- ból a szája szalmából van a lába vasa- ból a szája

11. Giusto. ♩ = 100.

Az hadiki templom e-lött hároma-gy ol-i-ó-fa mellé
 három ágnek hat le-ne-le azon van a rózsám ne-ve.

Az én rózsám íródeák,
 Nem kell neki gyertyavilág.
 Megírja ő a levelet,
 A ragyogó csillag mellett.

12. Quasi giusto. ♩ = 182.

Égy vén ember bá-mot ja-ba ugy ke-se síg ő-ma-gá-ba
 i-fi-ju-sá-gát si-ralja ő-reg-ségét so-hajtor-ea.

Nincs látása a szememnek,
 Sem hallása füleimnek.
 Már megutált ez a világ,
 Hogy kóróc vált a virág.

A 8. számú dallam a Bukovinában is általánosan ismert dallamok közé tartozik, de míg másutt a *-gal jelölt hang kis hatoddá mélyül, itt tisztán megmarad nagy hatodnak. A hasonló hangsorú 9. számú dallamnak a pentaton vázban jelentkező dórszerű hatodik fokon kívül jellemző tulajdonsága az alsó ötödön való ismétlés. Itt nem az egész dallam, csak az első mondat záróhangja és az egész második sor ismétlődik egy ötöddel lejjebb. Pontosan kvintel a frig zárlatú 10. számú dallam, míg a 11. számú, a dallam egy érdekes ötöd esését ismétli meg egy kvarttal lejjebb. Sajátságos még benne az egy fokkal magasabban szekvenciaszerűen megismételt harmadik mondatbeli kezdősor jó része a negyedik mondatban. Annak a megfigyelésnek az igazolására idéztem a 12. számú dallamot, hogy a különben oly ritka, egyenletes negyedekből álló dallam csak a szöveges előadásban válik rubatóvá. Ha táncra énekelnek vagy játszanak, az egyes mondatokat záró ütemek is megmaradnak olyan egyenletes negyedekből valóknak, mint amilyenek a mondatok első ütemei. Csak a táncnélküli, szöveges énekben nyúlnak meg a sorok záróhangjai és csak a többszöri éneklés után jelentkeznek a pontosított ritmusú képletek, mint a közölt dallam utolsó sorában.

Az eddigi dallamok egynémelyikében bizonyára már feltűnt a Bukovinában még ma is élő erős vonzalom a díszítőhangok iránt. Az itteni népdalokban a díszítés néha olyan jelentékeny szerephez jut, hogy érdemesnek látszik vele külön foglalkozni.

13. Rubato. ♩ = 80.

En el-mé - nyik . te itt ma - radsz, töllem több pa -
 rasit nem hallos megnyug - ha - tol pa - na - sim - töl
 ö . lel - ge - tő kaja - im - töl .

Móduvának nagy a széjje,
 Istenem, vigy ki belőle,
 Ha ki nem viszel belőle,
 Bémegyek a temetőbe.

14. Poco rubato. ♩ = 58.

Sze - gény Barna Pé - ter sokszor lo - vat & lo - patt &
 é ro - mán . né két lány - nya abból & ru - há - zó - dott &

Vesztett volna retek
 Fekete főgyibe,
 Románé két lánya
 Az anya méhibe.

Zöld erdő zúgása,
 Vadgalamb bűgása,
 Szegény Barna Péter
 Szája mosolygása.

Az vármegye lovát
 Abrakval hizlalja,
 Szegény Barna Pétert
 Gyakran megfuttassa.

Csak azért szeretem
 Faluvégén lakni,
 Arra jó az babám
 A lovát itatni.

A lovát itatni,
 Magát fitogtatni,
 Piros két orcáját
 Vélem csókoltatni.

15. Giusto. ♩ = 100–108.

Még az u-ton le-fe-lé-se méhe-ték mind azt mondják hogy se-sétét ke-re-sek
fe-ke-re gyász, fe-hér az én eszékendőm egy se igaz a mosteni neveldóm.

Kiskertembe van egy szép csipkerózsa,
Szádokfa lopi hullott le róla,
Gyere rózsám szedd fel a szádokfalapit,
Még most este szép piros rózsát nyilik.

Ablakomba kinyillott egy szép rózsá,
Gyere rózsám szakítsál egyet róla,
Nem kell nekem kedves babám a rózsá,
Mű egymásé ugyse leszünk de soha.

A díszítések osztályozásában alapul véve *Lajtha Lászlónak* a M. Néprajzi Társaságban előadott osztályozó módszerét, négy típust különböztetünk meg:

I. Melódikus jelentőségű díszítések; ezek hangjai a főhangok erejével jelentkeznek. Pontosan ritmizálhatók és többszöri énekléskor pontosan ismétlődnek. A főhangokkal egyenlő dallami értékűek s ezekkel szinte azonos jelentőségűek. (Pl. 13. sz. dallam s részben a 14. sz. is.)

II. Ritmikailag és dallamilag nem annyira kialakított és kifejeződött díszítések; a főhangok mellett csak másodlagos jelentőségű hangokból állanak. Ezek valamely hang függeléke vagy körülírásaként fordulnak elő. Többszöri ismétléskor nem mindig térnek vissza állandó alakban. (Pl. a 15. sz. és részben a 14. sz. dallam.)

III. Átmenő és váltóhangok; ezekből származó kis hangcsoportok. A főhangra való rácsúszás; némely magasabb kezdőhang előlegezéssel való megtámasztása. (Nemcsak a dallam kezdetén, hanem a dallam folyamán is előfordul.) Általában a főhangok előlegezése, néha az elhangzás után zárt magánhangzóval való megismétlése. E díszítések szintén másodlagos értékű hangok. (Példákat a legtöbb dallamban találhatunk.)

IV. Hangjeggyel alig kifejezhető díszítőhangok; ezek a csúszások, vagy külön megnyomott hangok szinte átvezetnek a beszédbe; az ösztönös kifejezés, sírás, csuklás, nevetés zeneileg fölfoghatóbb hangjaiba, amelyeknek példái főleg két érzelmi alapú végletben találhatók: a sirató énekekben és a csujogásban (ihajgatás).

Mint említettük, a bukovinai magyar népdalok között — ellentétben a moldvaiakkal —, jelentős helyet foglalnak el az új stílus dalai. Ezeknek nagyszámú változataiból csupán néhányat közlök,

hogy az egyéb zenedialektus-területeinken is ismert dallamstílus bukovinai kapcsolataira rámutassak.

16. Giusto. ♩ = 84–108.

Mégájj te borna lány fogsz én tettem sirni art és tudom babám
foga sived fájni te voltál siveknek első es a legu. tolsó
ki-sul a számonra egy ggyáros ko. por-só.

Ha meguntad babám velem életedet,
Csináltass koporsót, temess el engemet;
Ird fel a fejfámra: itt nyugszik egy árva,
Kinek szerelemből történt az halála.

Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mér nem termettél meg minden fa tetején,
Minden fa tetején, rózsafa levelén,
Úgy szakított volna minden szegény legény.

Mer én szakítottam, el is szalasztottam,
De még szakitanék, ha jóra találnék,
De még szakitanék, ha jóra találnék,
Egy jóra, egy szépre, régi szeretőmre.

17. Giusto. ♩ = 80.

His kertembe le-a-ratták a za-bot büszgél-ice elvígto ja jobb-számyát
büszgél-ice ke-serég a számydett én és kesengém a ré-gi babamett

18. Giusto. ♩ = 84.

ku Barna kislány, holhattad a lámyságot, holhattad a lánykori bol-dogságot(n)
andrásfali ggyöngyvirágos oltár e-lé lettettem azt sijnálom roha filmem véhetem

Nyitva van a barna legény ablakja,
Barna kislány sirva sétál alatta;
Olyan búsan, bánatosan zokogja ki azt a szót,
Nyisd ki csárdás kisangyalom az ajtót.

Nem nyitom ki, úgyse adnak utánad,
Most varrják a menyasszonyi gúnyámat;
Ahhoz adnak, kit a szívem nem szeret,
Öngyilkosa leszek az életemnek.

Most árkolják az andrásfalvi temetőt,
Ingem temessenek oda legelőbb;
Előbb ingem, azután a göndörhajú babámat,
Hogy ne tartson több szeretőt magának.

19. Giusto. ♩ = 72.

Sugát magos de magos su-gát magos de magosa esztrivórci kaszárnya
elmúlt kilenc óra elmúlt kilenc óra nem-mehetek be rajta, na post képlár
még messziről kiájtja ájj megste bétysis te kutya bétysis holnap réggé répostra.

Homokos kövices, homokos kövices, a régi babám udvara,
Lassan lábujjhegyen, lassan lábujjhegyen sem mehetek be rajta;
Nem mehetek, nem mehetek be rajta,
Mer a régi babám, mer a régi babám haragszik, oszt meghallja.

20. Giusto. ♩ = 138--144.

Piros kancsó piros bor, minnyisrám kértél a bor iszom a bort ale-lém a
babámat kével é-lém est a cu-dor vi-lá-got.

Fehér faszujkavirág,
Nem szült engem az anyám.
Eladom az uramnak a gagyáját,
Még az éjjel mind megiszom az árát.

Az új stílusú dallamok hangsora itt is dór (17., 18. sz.), eol (20. sz.) és dur (16. sz.). Frig zárlatot, vagy akárcsak frigezést nem találunk bennük. Dallamszerkezetük AA⁵ A⁵A (16., 17. sz.), ABBA (18. sz.) és AABB (20. sz.). Érdekes dallam a 19. számú dallampélda. Szerkezete AABA és a A-soron belül is létrejön egy kisebb tagozódás, amelyet a-, a-, b-vel jelölhetnénk. Hangsora ötfokú, a harmadik sorban jelentkező „a”-hang csak azt a szerepet játsza, mint a 2., 3., 4. sz. dallamokban. Az új stílus egyik érdekes ritmikai tulajdonságát, a ritmusszúkítést és bővítést figyelhetjük meg a 18., illetőleg 19. sz. dallamokban.

A népdal variáló művészet lévén, igen tanulságos követni benne az idegenből átvett anyag átalakulásának, asszimilálásának mene-

tét, vagy legalább nyomait. Nem kisebb fontosságú ennél egy nemzet különböző társadalmi osztályaiban kutatni a zenei készlet egymásra való hatását. A műzene, a népies műzene és a népzene szoros kapcsolatainak, egymásra hatásának minden történeti korban kimutatható nyomai vannak. A népdallá való átváltozásnak és átalakulásnak folyamatát legjobban a magasabb társadalmi osztályokban ma is változatlanul élő, de már a néphez is leszállt műdalokban figyelhetjük meg. Természetesen érdekelnek azok a műdalok is, amelyeken a nép sem az átvételkor, sem azóta nem változtatott semmit. De több figyelmet — mert tanulságosabb — az érdemel, amit a nép nemcsak átvett, de át is alakított. Az átalakulási folyamatnak széles skálája van. E folyamat lényegtelen és előadásbeli módosulásokon kezdődik, a távoli végen pedig az eredetnek már csak nehezen észrevehető nyomai maradnak meg s a dallam szinte jel nélkül vegyül el a többi népdal között.

A bukovinai magyarság különösen alkalmas ilyen megfigyelésekre, mert benne műzenei hatásoktól viszonylag eléggé elszigetelten, a népdal-stílusérzék (vagy stílusmegérzés) olyan erős, hogy az elkerülhetetlenül oda is eljutott műdalok az átalakulás különböző mozzanatain keresztül valóban szinte népdalokká alakulnak. Ez tárul elénk az alábbi példákban.

21/a. Giusto. ♩ = 176.

nygys-re-tém a basnát mint a bon-rü almét a legszebb nő-ese
rámvitt a legszebb kislányrúncocsi-t

Ezen a fán van egy fészek,
Én a leánynak nem hiszek,
Mer a leány legénycsaló,
Mind akasztófára való;
Mer a legény leánycsaló,
Mind akasztófára való.

21/b. Giusto. ♩ = 152.

Nás az magyar nek él-te (de) büszke mint a fülemile mit ha nem vész
fele-sé-gét, ki fő-zi még az e-lé-sét

Lám, én is megházasodtam,
Attól rögvést szaporodtam.
Kapaszkottam, szaporottam,
Dörékgig megkopacottam.

Jaj, Istenem, adj kegyelmet,
A gyerekkhő jóvedelmet.
Krumplit, búzát, tököt, babot;
Hízott disznót ötöt hatot.

Akkor osztán nem is bánom,
Ha a nyócadikat látom.
A világnak füttyöt hányok,
Hasonló jókat kívánok.

21/c. Giusto. $\text{♩} = 184$.

Ha te elmész, én és el, tőled mégsem mara-dok el. úgy, úgy, úgy
galambom úgy, úgy, úgy ahogy te, hát én és úgy.

22. Giusto. $\text{♩} = 84$.

Szeretni szeretni szerettelek fele-ke-gül el venni mégse mérte - lek
mikor a kosoruja fejene ke-rült sívema bánatba belénerül.

Úgy szeretlek, mint a mézes kalácsot,
s gyere ide, csókoljam meg a szádod,
gyere ide, gyer' ide hadd újjek az öledbe,
Kacsincsak a te részeges szemedbe.

23. Rubato. $\text{♩} = 66$.

Görög Má-ri ki-ment az er-dőbe le fe-kült a tölgyfa leve-lé-re
éppet keztét ki-á-tottam me-ki kejj fel Mári mer-még lát va-la-ki

Felkött Mári bément a csárdába,
Kilenc sandár nyomba ment utána;
Parancsola a kocsmárosnénak,
Száz icce bort a kilenc sandárnak.

Száz icce bort, száz szál gyertyát melléje,
Hadd igyék a kilenc sandár kedvére,
Száz icce bort, száz szál gyertyát melléje,
Hadd igyék a kilenc sandár kedvére.

Görög Márit kilenc sandár vallassa,
Szereteje az ajtóba hallgassa;
Görög Márit kilenc sandár kíséri,
Szereteje az ablakból nézi.

Ne nézd rózsám kínos életemet,
Mind miattad szenvedem czekeket;
Görög Mária rózsaszín szoknyája
Megakatt a börtön ajtajába.

Arra kérem börtönmester urat,
Akajszja ki rózsaszín szoknyámat;
Görög Mária piros pántikája,
Kit nem köthet többé a hajába.

Tedd el Mária a ládafiába,
Ha lányod lesz, jó lesz a hajába,
Ha fiad lesz, jó lesz kalapjára.

Három példában világítja meg előttünk a népdallá való válás útját és talán adalékul szolgálhat a népdal menetéhez a 21. számú dallam, amely *Huszka Jenő* „Bob herceg“-ének egyik közismert dala. Az országszerte elterjedt „Érik a, hajlik a“ kezdetű műdal kissé módosított alakja a 22. számú példa. Az utolsó dallampéldában (23. sz.) az „A Csap-utcán“ kezdetű közismert dallammal találkozunk. Bukovinába is eljutott valahogy ez a dallam, de ott felvette a frig zárlatot és elég sok díszítőelemmel is gazdagodott. Utalok még itt a díszítéseknél tárgyalt 13. számú példára. Ennek váza valószínűleg az „Élet, élet, betyár élet“ kezdetű dalból alakult és ma a díszítőhangok olyan meglepő mennyiségével van meg-
rakva, mint ritka más dal.

Az itt felvetett, vagy csak érintett kérdésekben végleges megállapításokra csak az eddigénél jóval nagyobb gyűjtemény alapján juthatunk. E vázlatos beszámolómat mintegy csak előlegezett jelentésnek tekintem abban a reményben, hogy módom lesz moldvai és bukovinai gyűjtésemet a helyszínen szerzett újabb adatokkal kibővítenem s e két terület népzenei hagyományának képét újabb gyűjtéseim alapján sokoldalúan, lehetőleg kimerítően megrajzolnom.

Balla Péter.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kiskapusi „kutyalakodalm“. Furcsa népszokás emlékeire bukkantam 1935 nyarán Kalotaszegen. *Kiskapus* és *Mákó* lakosságának egy része ősrégi hagyományhoz híven, most is megtartja a „fársáng“ előtt a kutyalakodalmat, de persze nyíltan be nem ismerik és ha éppen szemlésütve rá is hagyta faggatásomra egyik-másik menyecske vagy gazdaember, hogy „biza úgy szoktuk, ahogy az úrfi mondja“, soha senki-nek el nem mondják ezt a különös szokást. Engem a tiszteletes, dr. Bibó Béla vezetett nyomra és tőle hallottam ennek részleteit, amiket néhány

jó mondással megtoldott a falu nesztora, öreg Incze bátyám.

Karácsonytól Szilveszterig terjedő héten nagyok a táncok, vigalmak faluszerte s mint hallám, Méréban is, u. i. népszokásokkal. Karácsony első estéjén béront a már titokban megbeszélt terv szerint egy legény a leány vagy menyecske hajlékába s néhány kapatos barátjával együtt elrabolják a fehérnépet, hogy aztán hajnalig meghitten töltsék a fiatalok az időt. Ekkor ülik a kutyalakodalmat, bevezetőül. Csak úgy „véletlenül“ együtt ülnek a terített asztal körül a leánynak (vagy menyecs-

kének) meg a rablólovagnak némely ismerősei, *rókonai*, komái s már javában *felhámoznak* a piruló rablott személlyel együtt. Várják a *kulátor* urat, aki hamarosan beköszönt: „Adjonisten ke'teknek, hogy vannak na, hát komám uram és komám asszony hogy vannak? (Közben szemlesütve forgatja a kalapját kezében, csoszog ide-oda és esetlenül hajlong.) S hát te, Kati, mit csinálsz itt? nem adnál egy kicsit nekem is, no már nyujtom a *terenyem!*“ (El ne felejtsük, hogy a kurátor rendszeren már öregebb ember, ezért érdekes az ellentét.)

Erre a lány, vagy menyecske nagy hetykén azt mondja: „Nem adhatok kulátor uram, mert másnak adtam.“ Aki legénynek, fehérnépnek apja, anyja él, csupa remegés ilyenkor karácsony táján, fél a vad szokástól s néha a bosszúállásnak itt van a gyökere, a sok bicskázásnak indítéka. A táncaik is nyerssek, alig múlik el óesztendő késelés nélkül. Mégis ezt a vérükben hozott keleties népszokást (talán a tatár többnejűségnek valami csökevénye?) hallgatólag szentesítik s azon kívül, hogy az egyszer felszarvazott férj istentelenül helybehagyja ünnep másodnapján a reggel hazalopakodó menyecskét, több szó nem esik erről. A lányon esett csorbát jóváteszi a házasság. A közeli vasárnapon leány és legény nagy bűnbánatot tart, külön-külön elmennek „eklézsiát követni“ és a pap lelkiükre beszél, ígéretet vesz ki belőlük, hogy „Szentgyörgy napja előtt meglesz a lakodalom“. *Bibó lelkész* úrnak is volt néhány ilyen paciense, de hál' Istennek, ez a népszokás egyre ritkul.

Sajnos, sok esetben nem mennek eklézsiára a szegyenkező fiatalok s aztán csak keresztelő után lesz a lakzi, melynek igazán szép szertartása, üde verselése, háromnapos változatos programja egész Kalotaszegen él még most is. Méra és Bikal lakói közt hirhedt kérdés most is — de sehol másutt Kalotaszegen —, hogy a rendkívül nagyszámú törvénytelen születést megelőzze a lelkész ügyességével és idejében esket-

hessen. Pl. Bikal községben a 270 iskolaköteles gyermeknek $\frac{1}{4}$ -e csak iskolás korában törvényesítettett. Pedig a falu lélekszáma 1034 volt ez év nyarán.

Visszatérve a címünkre: az elrabolt menyecskének valamelyik régi kőrője, legénysorban maradt egykori szeretője a lovag. De a fiatal asszony meg is kapja karácsony fejében, másodnapján reggel a hitös férjétől a magáét! Feldagadt arccal megy a templomba „töredezni“. De aztán soha többet ezért szemrehányást nem tesz senki, a férj pedig befelé dagadó önérettel állapítja meg: „*mégse vettem akármilyen dráncát az oldalamba* (vagyis hitvány, semmi, csúnya asszonyt), *hanem olyat, aki másnak is igen tetszik még!*“ Hát elég baj is, ha nem tetszik már,

Öreg Rác (Ruki) Miska bátyám, aki ezen a nyáron hunyt el, 81 éves korában, tudott is efféle kutyalakodalmi rigmust eleget, kár, hogy a papír el nem bírná borsos szövegüket. A nóta semmitmondó, akár a „*cövekelős*“ *táncuk*, amelyet egy helyben topogva, igen csúnyán járnak errefelé. Amily délceg, csárdásban és csürdögölőben változtatgató, leleményes a „*mártogató*“, vagy „*gyertyás*“ táncban például a türei, mérai vagy vistai legény, éppannyira szürke, semmitmondó táncot járnak az ezektől alig 15—20 kilométerre fekvő Kiskapus fiataljai.

A kutyalakodalom után (karácsony és Szilveszter közt), nagy ivás és vígasság közt ez a „*cövekelős*“ járja. Közben szusszanóra a 2—3 szál cigány nyekergeti hegedűjén a magyar Himnusznek valami eltorzított csárdászváltozatát, amire azt mondják: „*cigány-miatyánk*“.

Gergely Pál.

Gergely, P.: Hundehochzeit zu Kiskapus. Am ersten Weihnachtsabend pflegt ein junger Mann in Kiskapus ein Mädchen oder eine junge Frau mit Hilfe seiner Freunde aus ihrem Heim fortzuschleppen und mit ihr nach Gefallen die Nacht zu verbringen.

Kisपालádi (Szatmár m.) pünkösdőlő. (Oláh Mihály 73 éves kisपालádi gazda elbeszélése szerint.)

„Valamikor Páladon nagyon sok ló volt. A gazdák fuvaroztak s télben-nyárban úton voltak, Munkács, Ungvár, Sziget és Debrecen között. Így lóban sohasem volt hiány Páladon. Szép és gazdag volt a paládi ménés. Már Pünkösdő első napján délután összeszedték magukat és este 9—10 óraker a gulyabeli nagy marhakongót rázva, kimentek a méneshez. Kinn nagy tüzet raktak. Az erdőben alkalmas tisztást kerestek, tüzet raktak, körülülték a tüzet, megrakták (= megválasztották) a hivatalnokokat: 1. szolgabíró, 2. orvost, aztán meg egy csendbiztost és ehhez négy pandurt. Újone nem választhatott, csak az, aki már volt tavalyi tűznél. Leginkább úgy választottak, hogy az öregek „megajánlottak“ embereket a hivatalra, de volt rá eset, igaz, csak ritkán, hogy mást akartak. Ha ezt észrevették, a „megajánlott“ lemondott. Azt mondotta: én nem vállalom. Mindenki hozott bort, pálinkát, amit megválasztottak valamilyen hivatalnoknak, az többet hozott, mint a többi. A fiatalok csoportja körülbelül 14—19 évesekből, az öregeké meg 20—60 esztendősből állott. A legtöbbje 30—40 esztendő házasember volt. A magukkal hozott italon kívül vásároztak is innivalót. Kivetették, hogy melyik környékbeli faluból kinek milven italt kell hozni, pl. Hódosról pálinkát, Nagypalác:ól bort, stb. Akkor a pulyája, ha nem is tudta, mi a pálinka, behozta, mert igen nagy volt a rend és a fegyelem. Akárki lovát megfoghatták, a követ ráült és korszóban hozta az italt. Pénzt adtak neki, amit úgy gyűjtögettek össze. A vásárolt italért az erdőről küldtek és egyenesen oda is hozták. Ennivaló nem volt semmi. Odahaza előtte nagyon bevasoráztak. A korszóhoz nem engedték az embereket. Kisüvegből ittak. Avval kezdődött, hogy a fiatalokat felállították egy sorba. Meztelenül. Az orvos a tűz mellett ült és onnan vizitálta őket. Aztán

parancsára a tűz körül kellett járniok. Előbb csak körüljárták a tüzet, akkor a két orvos (az egyik az orvos, a másik a segédje) fölkel, hol sorbaállította, hol megindította a tűz körül a legényeket és közben „megcsónározta“ (csalánnal megcsapdosta) őket, a segéd meg erre a tűzön megmelegített pipafődéssel megsütötte a tomporukat, hogy rajtuk legyen a bélyeg. Aki megszökött — mert volt ilyen is —, azt a csendbiztos a pandurokkal visszahozatta és megcsapatta. Úg mezteleniben lefektették a gyepre és vesszővel hol erősebbet, hol gyengébbet, 5—6-ot veretett rájuk. Ez volt a sorozás és utána az újoncok átugrották a tüzet. Ha ez megvolt, felöltöztek és a fiatalja bement a faluba virágért. Úrisást, bazsarózsát, rozmaringot szedtek, különösen azokból a kertekből, ahol a házban leány is volt. Nem is kérdezték a gazdától, szabad-e vagy sem. A sok virágot mind kivitték. Ez úgy éjfél tájban volt már. Az öregek a vizitáció után megkezdtek az ivást, a fiatalok csak reggel felé, amikor már minden munkát elvégeztek. A virágból koszorúkat, bokrétákat kötöttek embernek, állatnak egyaránt. Öregnek, fiatalnak kalapjára egyformán jutott bokréta, amit a kalap baloldalra kötöttek, úgy, hogy lehúzza azt féloldalra. A szabad ménes lovait is mind felvirágozták, volt rá eset, hogy 40—50 lovat is feldíszítettek így. Akkor azután lóháton bejöttek a faluba szekerért. Amikor ez is megvolt, összeállították a csapatot. Elöl mentek a lovas legények. Ráncos, hosszú gatyában szórén ülték meg a lovat. A ló fel volt kantározva és a kantár is tele virággal. Kettesével állottak fel a lovasok, egy vezette őket: ezeket úgy hívták: legények. A többi szekérre ült: elől az öregek, hátrább a többi, kor szerint. A fiatal gyereklovasok a szekerek után mentek, csak a jó lovasok haladhattak a szekerek előtt. A menet kint a ménés helyén próbamenést csinált. A csendbiztos és a pandurok dirigáltak. Aki kilépett a sorból, vagy másképen szabálytalankodott, arra

rávágott az oldalt lovagló csendbiztos vagy pandur. Embert ütöttek, nem lovat, mert a ló „nem tehet róla”. A csendbiztos és a pandur jelvénye a fonott szíjból való pásztorforma karikás ostor. Reggelig volt áldomás-ivás, ének és úgy 8–9 óra tájban beindultak a faluba. Régen az öregek mindenféle öreg nótát énekeltek, de már vagy 30 éve ennek nincsen rendje, mindenki azt énekel, amit akar. A menetben nemcsak a ló, hanem az ökröt tartó gazda is résztvett, ennek neve béres, a ló-tartóé kocsis. Olyan ökröt válogattak: „aki nem nézett be a gazda kapuján”, hanem büszkén és egyenesen ment és a gazda csak a szekérről dirigálta „Haj ide! Hej oda!” felkiáltásokkal, 4–4 ökor volt egy szekérbe fogva. A két szarva hegyén rózsza, nagy koszorú a két szarva között. Az ökrök nyakán nagy kongó, más ökrön meg kis csengő volt. Rendszerint két ilyen 4–4 ökrös szekér volt a menetben és ezek a lovasszekerek mögött haladtak. Aki gazda nem ment ki, annak az ökre szarvát kint a gulyán telerakták tövissel. Nótával jöttek, bejöttek a faluba, végig az utcán, körüljárták a templomot, azután visszamentek, a faluvégén újra megfordultak és így 2–3-szor járták végig a falut. A kocsmáiban nagy mulatságot csapott. Régen a menet benn maradt Paládon, csak a háború előtti években kezdték azt a szokást, hogy átmennek a szomszéd faluba is.”

Némelyek szerint a népszokást az 50-es években Lengyel Pali hagyta itt. Azért hívták Lengyelnek, mert Lengyelországból menekült és a Kosuth-időkben itt rejtegette a népet a német elől és mindenképpen segítette, hogy el ne vesszen a szegény nyomorult. Magányosan élt, de családos ember lehetett, mert ha be ment egy családos házba és pulyát látott, sírva fakadt. Más öregek szerint nem Lengyel Pali hozta a szokást, ő csak újra nagy divatot csi-

nált belőle. A szokás megvolt már Lengyel Pali előtt is, de Lengyel Pali, mint afféle szomorú ember, igen szeretett inni és azért hozta divatba a mulatságot, mert sok alkalma volt, hogy belefelejtkezzen.

Elbeszélő: Oláh Mihály 73 éves kispaládi gazda. Feljegyezte: *Lajtha László*, 1934.

Osztrák író adata a magyar népszokásról. *Peter Rosegger*, az ismert stájer származású regényíró, „Die Försterbuben” c. regényében Mária-Zellbe jövő magyar búcsújárókról tesz említést, akik vörösfenyőágakból készült koszorút hoznak magukkal, melyet útközben szedett gallyakból fonnak, onnan pedig lehántott vörösfenyő vesszőt visznek magukkal haza az Alföldre, s ha a férfi meghal, beleteszik a koporsójába. A megfelelő rész az eredeti szövegben így hangzik: „Soll ja (der Lärchenbaum) der Muttergottesbaum sein. Wenigstens bringen die ungarischen Wallfahrer der Maria in Zell grüne Lärchenkränze mit, die sie unterwegs gepflückt und geflochten haben und mancher trägt aus dem Gebirg einen weißgeschälten Lärchenstab mit heim auf die Puszta. Wenn der Mann stirbt, wird ihm der Stab mit in den Sarg „gelegt.“ (1908, 141. l.) *Beke Ödön.*

Beke, Ö.: Angabe eines österreichischen Schriftstellers von einem ungarischen Volksbrauch. Es wird Peter Roseggers Angabe über das Herumführen eines aus Tannenzweigen bereiteten Kranzes erörtert.

Tüskére való. *Csefkó Gyula* a Balassa-Emlékkönyvben e címen írt érdekes cikke szerint e szolás annak a régi büntetési módnak az emléke, hogy a gyermekgyilkos anyát tövissel kirakott sírba elevenen temették el. Az OklSz. Borsod vármegye 1717-i jegyzőkönyvéből nagyon érdekes adatot közöl, amely azt bizonyítja, hogy az ilyen anyát a *tövisságnak* nevezett sírban ki is végezték: „Azért én is azt kívánom hogy ezen Gyermeke ölj Aszony is, másoknak rettentő példájára... halálra

iltessék, és *Tövísk ágiban* le fektetvén hohér által irtoztató képpen karóval által veretettvén meg öletessék“ (a Pótlások közt). A Dunántúl azonban az a hagyomány is el van terjedve, különösen nyugaton, hogy a boszorkányokat is tüskén égették meg. Egy göcseji népmeséből én is idézhetek erre adatot: „Avve annak az asszonnak mingyá é’ naon nagy főhammat szekir tüskit hozatott és megégette (Zala m., Páka, Nyr. 1 : 376). Csefkó szerint azonban ennek semmi nyoma a boszorkánypörökben, mert a boszorkányokat szalmán, különösen borsószalmán, nádon, száraz rózsén égették meg. A borsószalmán való boszorkányégetésre utal egy maroszéki hagyomány Szabédalfalvából. Itt a harmadik düllőben „a szakadáson fölül van az Akasztófa verme, hol akasztófa volt. Ezen hegnyek délkeleti felin van a Burszáné tava, kit a monda szerint boszorkányságért borsó szalmával égettek meg, s akkori időben azon helyen tó volt, és abba vetették“ (Nyr. 2 : 428). A boszorkányégetés hagyományai közé a tüske, véleményem szerint, a néphitnek egy másik eleméből került. A vasmegyei Németgencsen u. i. az a hit van elterjedve, hogy a boszorkánynyomástól úgy lehet megszabadulni, hogy Szentgyörgynap előtt való este az ajtók meg az ablakok közé vadrózsáagat tesznek, akkor a boszorkány nem tud bejönni a szobába. Úgy is hívják a csipkebokrot *boszorkánytüske* (Nyr. 31 : 528).

Beke Ödön.

Az ürömtapló készítésének régi leírása. Az üto-csiholó tűzgerjesztés gyujtóanyagául nemcsak a taplót használja népünk, hanem — különösen az Alföldön — a gyékény (Typha) és az üröm (Artemisia) virágját is (vö. a magyarság néprajza I. 75). A gyékény virágját *buzogány*-nak és *páklyának* nevezik, s a belőle készült taplót *páklyataplónak* (Szedged Tsz.) vagy *örménytaplónak* (hely nélkül, Nyr. 12 : 528). A MTSz. szerint, ugyancsak Szegeden az

ürömtapló is használatos, melyet *kálvinista taplónak* is neveznek (hely nélkül, Nyr. 12 : 527). Borbás szerint Békés megyében magának a fehér és fekete ürömnek (Artemisia absinthium és A. vulgaris) is ez a neve (Tanáregy. Közl. 16 : 121). Az *ürömtapló* készítési módjáról megemlékszik már Csapó József debreceni orvos 1775-ben megjelent Uj füves és virágos magyar kertjében, ahol a fekete ürömről ezt írja: „Üröm taplot ezen a’ földön a’ pusztákban ebből készittének: Tudni illik a’ száraz koroit meg-égetik, a’ meleg tüzes hamvát a’ tenyerek között, az előre meg-dörsöltetett fekete üröm levelei közé pibe tészik, és ismét azon módon dörsölik a’ két tenyér között, míg a’ levelek úgy öszve nem mennek, mint egy fodrott szösz vagy fonál“ (300—1. l.).

Beke Ödön.

Beke, Ö.: Eine alte Beschreibung des Wermut-Zunders. Es wird von dem ung. Tiefland aufgezeichnet dass dort Zunder aus Wermut zubereitet wurde.

„**Iványosi.**“ Hosszúhetényben a serdülő leányok minden nyári vasárnap délután „*összeszaladnak*“, 15—20-an összefogódnak, amire ez a fölhívás: „*karéjjunk*“. Egymás derekát átfogva, kört formálnak, amely mialatt a következő verset karban mondják, állandóan forog, de lassan tovább is halad.

„Iványosi-ványosi nyergelőre
Nyergeszija hajladozik
Aranygyűrű hörgendözik
Sosem voltam új Budára
A megépült palotába
Szent Jánosnak temetésére, teme-
[tésére]

Huzzátok el az koszorút
Akit kötött Rozália asszony
Rozália asszony.
E’ kéne a mónárokhó menni
Mónároktó láncot kéne kérni
Az utcákat bé láncoltatni
Szép lányokat mögtartóztatni.
Hab szerda hátadra
Sodrófa nyakadra
Ele tudu-rudu-dudu-du.“

A játékot úgy hívják, hogy „*az iványosi*“. A verset *Bócz Kata* 13 éves leányka mondta el.

A játék *iványosi* neve, a koszorúnak, új Budának, Szent János temetésének említése a szentiváni éneket, viszont a nyergelő, nyeregszíz,

s talán Rozália asszony (Rusalje stb. = pünkösöd) a pünkösödölő emlékeket juttatja eszünkbe. Egyébként mindkettő a párokat összevarázsló, vagy párosító szokások emlékeit őrzí.
Palotay Gertrud.

IRODALMI SZEMLE.

A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története. (Dr. Rapaics Raymund könyve. Budapest, 1934. Népszerű természettudományi könyvtár 16.) Szerző műve házagpótló irodalmunkban. Régóta nélkülöztük azt a könyvet, amely végigvezet bennünket azon az úton, amelyet az emberiség megjár, míg eljutott a gyűjtögető gazdálkodás vadontermő növényeitől a mai kenyérig.

Rapaics, Maurizio nyomán, ismer-teti az idevágó külföldi szakiroda-lom eredményeit, de kiváló gondolja, hogy tárgyalása során mondani-valóit hazai vonatkozásokkal is bő-ségesen kiegészítse. Módszere első-sorban kultúrbotanikai, művelődés-történeti, de megvilágít nagyon sok etnográfiai problémát is.

A táplálékszerzés legősibb mód-ját illetőleg, a tudomány is úgy val-lotta, egészen a mult század utolsó évtizedéig, hogy az ősember először *vadászattal, halászattal*, egyszóval vadászó életmóddal szerezte meg cledelét. Később megszelidítette a vadászott állatot és így lett *vándor-pásztorrá*, majd pedig *növényt ter-meszt* s ezáltal letlelepülésre kény-szerül. A nagy történelmi fejlődés ezzel elérkezett utolsó, mai napig is tartó szakaszához. Hahn Edward más véleményen van, amennyiben az ember legősibb élelemszerzési módjául a gyűjtögetést jelöli meg. Hahn a növényi táplálékot tekinti az ősember legfőbb élelmének, ame-lyet hosszú időn át gyűjtögetéssel szerzett meg. E meggondolás követ-kezőképen a nagy történelmi fej-lődést a növénytermesztés módja szerint három szakaszra tagolja: 1. gyűjtögető gazdálkodás, 2. kapás gazdálkodás, 3. ekés gazdálkodás.

Hahn elmélete, természettudomá-nyilag, az egyetlen lehetséges fejlő-dési sort tárta fel. Ezen a soron ha-lad szerző, amikor felsorolja a gyűj-tögető gazdálkodás növényeit és a növényi eledelek ősi elkészítési mód-jait. A gyűjtögető ember még teljes mértékben a természet szeszélyeinek a rabja, életnívója alig magasabb az állaténál. Idejét élelemszerzés tölti be. Szerszáma egyedül a *bot*, amely-lyel csak éppen hogy kilépett az állatsorból. A mai értelemben vett emberré levés ott kezdődik, ahol az ember a gyűjtögetésről áttér a ter-melésre s egyúttal megteszi az első lépést a művelődés útján. Függetle-níti magát a természet szeszélyeitől. Biztosabb lesz élete, s egyazon terü-let mind több és több embert tart el.

A termelő kor eszköze a bot-ból fejlődött *ásó* és *kapa*. S míg a gyűjtögető kor gyermeke a *leves-nél* tartott, a kapásművelés ko-rának legfőbb ételei sorrendben a *pép, kása* és a *lepény*. Ez egyúttal azt is mutatja, hogy a romlkonyabb gyümölcszel szemben, előnybe kerül, a raktározhatóbb szemestermény, ami viszont magával hozza az állati crőre épített ekés művelést. Az ekés művelés kilép a kapás művelés kert-gazdálkodási formájából a nagyobb területi szántóra, amelyhez immár legelő is járul, hiszen az igavonó állatot tenyésztik.

A gyűjtögető kor embere a nö-vényi magvakat már igen korán pör-költ állapotban fogyasztotta. Pörkö-lés által a mag rághatóbbá, ízesebbé és nagyon sokszor emészthetőbbé vált. A törésre szánt magvakat is szívesen pörkölték, mert így a kez-detleges törökben sokkal könnyeb-

ben ment a szétzúzás. A sütés, pörkölés tehát igen fontos konyhaművelet és időben messze megelőzi a főzést. Főzéssel a levelek, majd később a pépek és kásák készültek. A főzés haladottabb módja az élelemelkészítésnek, mint a sütés; magasabbrendűek az elkészített ételek is, amelyeket nagyobbára még töretlen vagy kevésbé tört szemekből főztek. A törés, őrlés általánossá válásával, tökéletesedésével, mind több és több szerep jut a tört magvaknak, sőt a lisztnek is. Megszületnek a tészta, mint egyes leszármaszottjai a pépeknek. Élvezhetővé tételük két módon történik: főzéssel és sütéssel. A főzést azonban csak a sikérdús lisztből készült tészta bírja; a sikérszegény: szétázik. Kézenfekvő, hogy a sikérszegény lisztből készült tészta sütéssel tették élvezhetővé. Így érkeztek el a kenyér ősehez: a lepényhez.

A lepényt már kenyérnek tekinthetjük, hiszen nemcsak rögtöni elfogyasztásra készült, hanem többnapos eltartást is kibírt. Sütése az ősi tűzhely paraszán, hamujában, fejlettebb fokon lapos kövön történt.

A neolitikus kor lepénye éppen úgy készült, mint ahogy a maiakat sütik, „bár a történelem folyamán a lepényeknek — írja Rapaiics — nagyon sok módosulata fejlődött s például a palacsintát látszólag nagy távolság választja el a pogácsától, a máltától a rétestől, de végeredményben mindezek a lepény fogalmába tartoznak.“

A Biblia által emlegetett kenyér nem más, mint lepény — van ugyan említés kovászról is —, de a mai értelemben vett kenyér létezésének elfogadható dokumentumát ezideig nem adták. Különben is az első bibliafordítók korában a „kenyér“ még meglehetősen tág fogalom, nem kevésbé a kovász.

Az emberiség a kovász feltalálásával tette meg az utolsó s talán a legnagyobb lépést a kenyér történetében. A kovász az a híd, amely a lepénytől a kenyérhez vezet. A kemény nehéztészta lepény — amely ősi formájában tulajdonképpen sült

pép — a kovász kelesztő hatására lesz laza, könnyűtésztájú cledellé. A kelesztés alapján nem más, mint a rétestészta nyújtása: az erjedési gázok a tészta felfújják, vagyis a kenyér sok millió, igen vékonyhjú hólyagocskára halmazódik. Az ilyenformán megkelesztett tészta meg sütése nem olyan könnyű; különösen nem volt az a multban, amikor a primitív őrléssel tönkretették a sikért, pedig éppen ez az, amitől függ a tészta kelőképessége és tartása. A rossz sikérű vagy éppen sikértelen lisztből való tészta szétfolyik, szinte süthetetlen.

A kenyér fejlődésével együtt fejlődött a sütőeljárás is. A vékony, kovásztalan, tehát keletlen tészta lepényt lapos tüzes kövön megsüthették. A kenyér nem lehet így sütni, mert a kötől csak egy oldalon melegedne, a többi részén nem sülné héja, márpedig így a fölmelegedett s ezáltal sok kelesztési gázt vesztett tészta szétfolyna. Hogy minden oldalról héja süljön a kenyérnek, azt a sütőharanggal érték el. A sütőharang nem más, mint egy nagy égetett agyagtál, amelyet úgy használtak, hogy tűznél jól áthevítették és akkor borították rá a tüzes kőre helyezett tészta. A sütőharang (puplika, bujdosó) és a sütőkő nem más, mint a kemence őse. Az alapelv meg volt oldva; a mai modern, gőzfűtéses kemencék csupán a sütőtechnika tökéletesebb formái.

Rapaiics tömör megfogalmazásban, nagy irodalmi ismerettel, sokoldalú kutatóérzékkel rajzolta meg az emberiség nagy diadalújtját, amelynek kezdete elvész az ősidők homályában „... amikor az ember még mindenben rabja a természetnek, annak is, amely rajta kívül nyilatkozik meg, annak is, amely benne élt“. Hogy meddig tartott ez az idő, meg nem mérhetjük, de az ember túlélte s a természet asztaláról fogyasztván az ezer- és ezerféle ételt, amelyek között ott volt a gabonafélék szemtermése is, nem sejtette, hogy ezekkel az apró magvakal csinálja meg történelmét.

Kovács László.

Új embertani folyóirat. (*Zeitschrift für Rassenkunde*. Herausgegeben von Egon Freiherr v. Eickstedt. Ferdinand Enke Verlag. Stuttgart.) A rasszantropológia nagyarányú fellendülését s a legkülönbözőbb köröknek a tudományos fajkérdés iránt való érdeklődését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a mai nehéz gazdasági helyzetben új folyóirat indul meg, mely a rasszkérdést s általában az emberi csoportok biológiai tanulmányozását tűzte ki zászlójára. S hogy ez az új folyóirat éppen Németországban, német cég kiadásában s német szakember szerkesztésében jelenik meg, abban a Németországban, ahol az embertanak és rokonszakmáinak már eddig is tíznél több, részben tudományos, részben népszerű folyóirat állott rendelkezésére, annak kettős oka van. Az egyik az, hogy a német vezetőkörök belátták az emberbiológiának a társadalmi és nemzeti élet szempontjából való nagy jelentőségét, a másik pedig, hogy e hivatalos megértés és pártfogás mellett a tudományos antropológia Németországban valóban hatalmas lendületnek indult. Ezért Németország az emberre vonatkozó tudományok egész területén kezdi magához ragadni a nemzetközi vezető szerepet. És hogy ez valóban így van, annak éppen az új folyóirat a legfeyesebb bizonyítéka, amely német vezetés alatt valójában mégis nemzetközi tudományos folyóirat. Agilis, tudós szerkesztője, Egon v. Eickstedt, boroszlói egyetemi tanár, megnyerte magának a legkülönbözőbb országok antropológusainak támogatását s már az első számban német, angol, francia, olasz, lengyel, osztrák szerzőktől jelentek meg cikkek, nemcsak német, de angol és francia nyelven is. Az új folyóirat tehát valóban a legkülönbözőbb nemzetek kutatóit egyesíti közös tudományos munkára, a politika teljes kizárásával. Emellett az új folyóiratnak még külön kiemelendő két nagy értéke is van. Az egyik, hogy nem részletes szakmonográfiákat, hanem áttekintő, összefoglaló tanulmányokat közöl, ami mellett apróbb ismer-

tetésekről, megvitatásokról és hírekről sem feledkezik meg; a másik pedig, hogy nem csupán a szomatikus embertan, hanem a tágabb értelemben vett embertudomány, emberbiológia egész területét felöleli s a néptudományokat is közelről érdeklő kérdéseket is tárgyal. Az új folyóirat, mely évenként 6 füzetben, 42 ív terjedelemben jelenik meg, az emberre és embercsoportokra vonatkozó tudományos ismereteinknek kétségkívül hatalmas gyarapodását fogja jelenteni. *Bartucz Lajos.*

A rasszantropológia biológiai alapjai. (Dr. H. Weinert: *Biologische Grundlagen für Rassenkunde und Rassenhygiene*. Ferdinand Enke Verlag. Stuttgart, 1934.) A rasszantropológia, mely biológiai alapon törekszik az emberiség és az egyes nemzetek életoptimumának elérésére, ma mindenütt az érdeklődés homlokterében áll. A komoly, tárgyilagos kutatások mellett azonban sok félreértés, tévedés, tudománytalan, túlzás is lát napvilágot, ami alkotó munka helyett széthúzást, felesleges vitákat okoz. Ezért tárgyilagos biológiai ismeretekre van szük ség s ezek szolgálatában áll Weinert könyve, melyben rámutat a rasszkérdés nehézségeire, a lelki rasszjellegk kutatása terén megnyilvánuló szubjektívizmusra, eddigi örökléstani ismereteink és magyarázataink hiányosságaira, egyoldalúságára. Nem szükséges, hogy német népünket, német rassz'-nak nevezzük; a mi népünk is különböző rasszokból (alrasszokból) van összetéve — írja Weinert —, de ez egyáltalán nem ok arra, hogy ne legyünk büszkék a mi népi mivoltunkra. Az északi rassz elfogult túldicsérése (nordizmus) helyett szerzünk a fehér emberfajta egyetemes kulturális értékét emel ki.

Bartucz Lajos.

Milyen a magyar nép fantáziája? (Írta: *Dömötör Sándor*. Különlennyomat a Debreceni Szemle 1934. évfolyamából.) A primitív ember a természeti viszonyoktól megszabott lehetőségekhez alkalmazkodik és így

foglalkozás tekintetében sokoldalú: nem egy, hanem több foglalkozást űz egyforma intenzitással. Az ősmagyar-ság az Ural fátlan rónasággal övezett erdős és mocsaras lejtőin sokfoglalkozású, csendes, gondtalan, tűrő, a meglevőhöz végsőkig ragaszkodó, magába mélyedő, nagy intelligenciájú, nehezen átformalható, kevés-zavú néppé fejlődött. A földművelő és állattenyésztő török szomszédság jórészüket pusztai lovasnomád pász-torokká és harcosokká változtatta, de egyszersmind éberekké, edzet-tekké, vakmerően bátrakká s maga-bizókká is tette őket és kifejlesztette bennük az egymásrautaltság, az egy-ségesség érzetét. Ez a korszak oltja be a magyarságba a büszke egyenes-séget, nyíltságot és őszinteséget is. Viszont itt a magyarázata annak is, hogy a magyarság egy része flegmatikus, meggondolt, nehézkés, bizal-matlan természetű, — más része pe-dig temperamentumos, élénk, moz-gékony, beszélni szerető. Amazok az ugoros, emezek a törökös jellemű ősmagyarság ivadékai: az alföldi s a dunántúli magyarok. A zárt fejlődés mind a két csoportot egocentrikussá tette, nemcsak kifelé, de még befelé is. Innen ered szubjektivitása; nehe-zen meggyőzhető és a hagyományok-hoz ragaszkodó, s ami általános em-beri szempontból igen fontos, min-den igyekezetét és képességét saját élete szolgálatába állítja. Ezen túl nem megy, ezért minden lelki gaz-dagsága, találékonysága és praktikus tudása ellenére is alig szerepel az em-beriségre jelentős szellemi alkotású népek sorában. De ezzel sohasem is törődött: adta, amit tudott és mo-solygott, ha reklamálásra akarták bírni. A magyarság jellemének ez a realitása magyarázza költői fantáziá-jának a valósághoz való ragaszkodá-sát is.

Szendrey Ákos.

Szabó T. Attila: Kéziratos éne-keskönyveink és verses kézírataink a XVI—XIX. században. Zilah, 1934. 224. l.

A régi magyar irodalom kéziratos anyagában a népdal-elmélet és az egyes népdalok köré csoportosuló

problémák legjelentősebb adalékait, bizonyítékait találta a keletkezés minden mozzanatára kiterjeszkedő, aprólcok néprajzi kutatás. Számta-lan esetben volt érezhető egy ala-pos összefoglaló munkának hiánya, amely utat mutatott volna a kézírato-k tömkelegében.

Ezen a hiányon segít Szabó T. Attila kiváló gonddal összeállított bibliográfiai munkája, amelyben 192 vallásos és 381 világi énekgyűjte-ményre vonatkozó, világos rendszer-rel összeállított adattömeg áll az ér-deklődő rendelkezésére. A vonat-kozó irodalom pontos megjelölésé-vel, részletes tartalmi ismertetések-vel, szövegkezdetekkel ellátott hé-zagpótló munka az 1550—1840 kö-zötti időköz minden ismert kézírato-s énekgyűjteményére kiterjed.

A magvas bevezető tanulmány ér-dekes, új szempontjai mélyen bele-világítanak az ú. n. alsóbbrendű iro-dalom rejtelmébe, megvilágítják a kézíratos anyag izléstörténeti fon-tosságát, s így termékenyítően hat-hatnak folklóre-irodalmunk törekvé-seire is. Éppen ezért a mű megjele-nése a néprajzi irodalom egyik nye-reségének tekinthető.

Dömötör Sándor.

Tamás Lajos: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. — Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1935. — 243 l.

Az oláh nép eredetének és kiala-kulásának kérdésére a történettudo-mány a legújabb időkig nem tudott kielégítő választ adni. A római ere-det hite, mely szerint az oláhok Trajánus császár dáciai legionáriu-sainak és gyarmatosainak utódai, a XVI. század óta annyira bevette magát az oláh irodalom, sőt részben a nép hagyományainak világába, hogy még ma is alig vállalkozik oláh ember az ellenkező bizonyítására. Hogy a külföldi tudósok ezirányú munkáját általában ellenséges táma-dásként fogadják, nagyrésztben a kérdéssel foglalkozó magyarok mun-kájának eredménye. A mult század végén Hunfalvy és Réthy metsző gúnnal illették a dáciai kontinuitás

oláh híveit, pedig hasonló nemzeti elfogultsággal kellett megküzdeniök itthon is a magyarság eredetének kérdéseiben. Hunfalvyék, a „halszagú rokonság” hívei, éppen olyan elkeseredett harcot vívtak a magyar nép hún-török származásának hirdetőivel itthon, mint a románokkal odaát. A magyar nép kialakulásának kérdésében ugyan nem volt teljes igazuk, s a legújabb nyelvtörténeti és néprajzi kutatások megállapították, hogy a hún monda mögött történeti valóság rejtőzik, az oláhok eredetére vonatkozó magyar feltevéseket azonban az újabb nyelvészeti, régészeti és néprajzi kutatások mind igazolták.

Az oláh bevándorlás elméletének újabban már román tudósok közt is akad híve. Dan Demeter pl. már a mult század végén az oláhok aránylag kései bevándorlását bizonygatta a kisoláhországi (olténiai) magyar eredetű helynevekkel kapcsolatban. A bukaresti tudománygyetemnek mindenestre becsületére válik, hogy a dáko-román eszmék virágkorában elfogadta Dan doktori értekezését.

A tudományos munkából magyar tudósok is kiveszik a maguk részét mindmáig, így Györffy, Alföldi, Rásonyi-Nagy és maga Tamás, ki most az irodalom teljes felhasználásával és a saját kutatásai alapján egységes feletet ad a hatalmas kérdéskomplexumra.

Könyvének első fejezetében az oláh nép négy főágazatát ismerteti. Az északi Nagyrománia területén lakó oláhsággal ha számban nem is, de néprajzi szempontból egyenrangú három déli csoportot, az *arumunokat*, a *mevlénieket* és az *isztriaiakat* az oláh tudósok is a balkáni latinságból származtatják. Ugyanitt kell keresnünk az északiak őshazáját is. A négy ágazat nyelvében és etnikumában megnyilvánuló ősi egysége mellett erre utalnak neveik, — a *román-román* és az *oláh-vlah* — eredete is. Előbbi a *romanus*, „római polgár” névből származik, ezt a nevet azonban csak Dácia kiürítése után kezdték használni a római birodalom alattvalói. A szláv eredetű

vlah általában új latinnyelvű népet jelentett. (Ennek egyszámú alakjából származik a magyar *oláh*, többesszámából az *olasz* név.) Az oláhok ősi foglalkozása a juhászat volt, s ezért nevük már a régi időkben általában juhász jelentéssel is használatossá vált. A városi lakossággal alig érintkező nomád pásztrok elrománosítása hosszú évszázadokra került, mint ahogy elszlávosodásuk máig sem következett be mindenütt a Balkánon. A rövid 170 esztendősi római uralom ilyenfokú románosítást nem végezhetett Dáciában.

A második fejezetben a történet-tudomány és a régészet eredményei alapján kifejti, hogy Dácia meghódítása előtt a latin elem egészen jelentéktelen volt itt, de a római uralom idejében is nagyobbára kisázsiai és egyéb provinciákból származó katonaság és lakosság jött ide, s ez nem románosíthatta el a dákokat, minthogy maga sem volt latinnyelvű. A római katonaság visszahúzódása után esetleg Dáciában maradt latinnyelvű népnek nyomait nem lehet felfedezni.

A harmadik fejezet a dáciai kontinuitás elméletének keletkezését és a román tudományos életben elfoglalt helyét ismerteti.

A dáciai kontinuitás ellen szóló érveket a negyedik fejezetben adja elő. 1. Az oláh nép nomád pásztor-ősei csak a nyugalmasabb Balkán-félszigeten maradhattak fenn, — Dáciában a többi nomád néppel állandóan harcolniok kellett volna a legelőért és így elpusztultak volna. — 2. Az oláh nyelvnek sok olyan, az albánnal és a bolgárral közös saját-sága van, amelyet csak a balkáni trák-illír nyelvből származtathatunk. Az oláh nyelvben élő nagyszámú albán jövevényszó és a két nép régi közös nomád pásztorelete is a balkáni származás mellett tanuskodnak. — 3. Az oláh nyelv legrégebb szláv jövevényszavai a bolgár és szerb nyelvekből származnak. A görögkeleti vallást, valamint a kenézesség és a vajdaság intézményét is a Balkánon ismerték meg az oláhok.

4. Római korból származó helyneveket az oláh nyelv csak a Balkán nyugati vidékein őrzött meg, Erdélyben nem. — 5. Ha az oláhok ősei mindig Erdélyben laktak volna, az ott átvonuló germán népekkel is érintkeztek volna, ez érintkezésnek azonban nyelvükben semmi nyoma. — 6. Az északi szlávokkal a hangtörténet tanúságai szerint csak a XII. század után kerültek érintkezésbe az oláhok. — 7. A magyar-oláh nyelvi kapcsolatok is legkorábban ekkor kezdődnek. Egykorú történeti források csak a XIII. század elején említik először az oláhokat Magyarországon.

Az ötödik fejezetben végül Anonymusra tér ki Tamás, — az egyetlen forrásra, mely szerint az oláhok a magyar honfoglalás előtt Erdélyben laktak. Anonymus ezen állításának hitelessége iránt felmerült kétségeket eddig még senki sem osztotta el. Feltételezhető, hogy egy-két jelentéktelen oláh nomád csoport már a X—XI. században megfordult Erdélyben, tömegesen azonban csak a XII. század végén kezdtek bevándorolni az oláhok.

Az oláh nép eredetének és erdélyi letelepülésének kérdése a közelmúlt politikai életében is szerepet játszott, szerepe azonban korántsem volt olyan jelentékeny, mint sokan véltük, s különösen eltörpült a jelenlegi néprajzi állapotok fontossága mellett. Ezért a magyar közönség éppen olyan elfogulatlanul veheti kezébe Tamás könyvét, mint ahogy az meg is íródott.

Lükő Gábor.

Paul Leser: Entstehung und Verbreitung des Pfluges. Anthropos Bibliothek, Tom. III. Münster, 1931. 676 old.

Régi, megoldatlan probléma az ekék keletkezése, formáinak kialakulása és elterjedése. Vajjon a különböző típusok egy forrásból, egy őstől származtak-e, vagy több helyen egymástól függetlenül és önállóan fejlődtek ki? Mindkét felfogásnak megvoltak a maga védői és támadói, érveket és ellenérveket sorakoztat-

tak fel egymás ellen, de végleges, egységes felfogás mindezekig nem alakult ki.

Ennek a kérdésnek megoldására vállalkozott *Paul Leser*. Mivel nem akart elődjei hibájába esni, kik az anyag ismerete nélkül vontak le végső megállapításokat, munkája első részében sorba veszi az összes eddig ismert ekefajtákat. Irodalmával együtt hosszasan és behatóan tárgyal minden ekefajt, sőt minden egyes eddig felfedezett ekét s igyekeznek valamennyit rendszerbe foglalni.

Európában egyik legelterjedtebb típus a négyrészes eke (viereitige Pflug). Németországban szinte mindenütt egyeduralgó, de Nyugat- és Észak-Európában is elterjedt. Váza négy főrészből áll: szarv, talp, gerendely s a két utóbbit összekötő köldök. Természetesen a négy főrész megegyezése mellett nagyon sok részletkülönbség akad még. Lehet köztük egyoldalra vagy változtatva fordító, egy- vagy kétszarvú; nagy különbségek találhatók a csoroszllya felerősítésénél, valamint az ekevasak alakjánál is.

A Rajna-vidéken használatos az úgynevezett „Hunspflug” (egyesek szerint a Hund szóból, mert kutyarossz dolog vele szántani). Ennek gerendelye hajlított s rögtön a talphoz csatlakozik, összekötő rúd nincsen s mindig csak egy szarva van.

Ez a típus dél felé haladva mind-egyre általánosabbá válik s a Földközi-tenger partjain már egyedül használt. Legelső emlékeink a Kr. előtti VII—VIII. évszázadból már ezt az ekét mutatják. A hosszú talphoz illeszkedik a szarv is, meg a hajlított gerendely is. Csoroszllya, eke-talyiga, fordítódeszka volt ezeken a római-görög ekéken, nem tudjuk.

A babilóniai és asszíriai ekék talpnélküliek voltak s az eke szarván vetőtölcsér volt, úgyhogy a szántás és vetés egyszerre történt (ebből vonta le Hahn, az eke keletkezésére és fejlődésére vonatkozó érdekes elméletét, *Die Entstehung der Pflugkultur* c. könyvében).

Az egyiptomi ekék többnyire kétszarvúak voltak, de vetőtölcsérük

nem volt. A két szarvnak a talpfába való beilleszkedésénél csatlakozott az egyenes rúd. Mindezek a fajták fejlődött és keveredett formáikban ma is élnek Afrika és Európa Földközi-tengeri partvidékein.

Európa többi vidékén önálló, vagy az eddigiektől eltérő ekéről Leser nem tud. Magyarországról mindössze annyit ír: túlnyomólag az egyoldalra fordító ekék vannak elterjedve, csoroszlával és kettős összekötő-rúddal (280. l.).

Kelet-Ázsiában szintén a négyrészes ekékkel találkozunk. Mindig egyszarvúak, sokszor a szarvon még külön fogó is van. A gerendely többnyire hajlított s vagy szabadon járó vagy mankóra támaszkodik, — egyik sem ritka. Leginkább kétoldalra szántó s a fordítódeszka az összekötő oszlop előtt van elhelyezve.

Ugyanez a négyrészes eke terjedt el azután Japánon, Kínán keresztül Dél-Ázsiában is, sőt a hátsóindiai szigetvilágon is.

Megállapíthatjuk tehát, hogy Európában (és Ázsiában) két fő eketípus található. Észak-Európában a négyrészes, Dél-Európában pedig a hajlított gerendelyű. Melyik a régiebb? Nehezen dönthető el, mindenesetre az valószínű, hogy mindkettő régiebb, mint legrégiebb rájuk vonatkozó adatunk. Az is kérdés, vajjon a négyrészes eke Európából ment-e Kelet-Ázsiába, vagy fordítva. Hátha már a négyrészes, meg a hajlított gerendelyű eke is csak továbbfejlesztése egy ősi, egyszerűbb típusnak, hiszen az eke fejlődését nem lehet egy népre korlátozni. Leser meg is találja ezt az ősi eketípust Egyiptomban és Asszíria—Babilóniában. Ez az eketípus a legősibb kultúrájú területeken van elterjedve, tehát bizonyosnak veszi, hogy egy közös forrásból származnak s ebből a forrásból mint középpontból terjedt el a déleurópai s keletázsiai vidékeken is. Ugyanezt az elterjedést mutatja egyébként az ekecsúszató, a gemeskút, a cséplésnél használt szórólapát, a gabonának állattal való nyomtatása.

Ezek az érvek tehát azt bizonyítanák, hogy az ókori kultúra egy vidék körül, egy egységként alakult ki s a kultúra más vidékekre való terjedésével az eke is elterjedt. Az új vidéken továbbfejlődött s előállt a négyrészes, másutt pedig a hajlított gerendelyű eke, valószínűleg egymással egyidőben. Ennek az eketípusnak és a magaskultúrájú vidékek összecsésésének esete bizonyítja a kultúra és az eke közötti szoros összefüggést.

Bár a legrégiebb eketípus az egyiptomi, vannak még más primitívebb szerszámok is a föld megmunkálására. Kórea vidékén, a Himalájában, sőt Beludzsisztánban is gyakori mint eke az ásó. Egy ember a nyelét fogja, kettő pedig a ráerősített kötélnél fogva húzza előre. Ennek továbbfejlesztése a japáni „cövek“ eke, melyet szintén kötélnél fogva húz a bivaly vagy ökör. Dél-Arábiában, Örményországban is megtalálható ez az eke, főleg vízlevezető csatornák készítésére használják. Mindenesetre nagy területen való szétosztása, ritkasága idős korát bizonyítja. Valószínűleg az eke őse rejlik benne.

Ha mindezt elfogadjuk, akkor Leser elmélete szerint az eke a következőképpen fejlődött. Legősibb, leg egyszerűbb formája az ásó, emberi erővel húzva. (Leser szerint semmi esetre sem lehetett a kapa az ő s az első eke nem phallus szimbólum. Az sem áll, hogy a legrégiebb ekék vetőekék lettek volna, valamint az sem, hogy kocsis és eke között szoros összefüggés állna fenn, mint mindent Hahn állítja.) Következő fejlődési fok az ásótól alig különböző cövek eke, előbb kötélen, majd szilárd rúdon állattól húzva. Ebből fejlődött ki az egyiptomi típus, majd ebből a Földközi-tenger európai partjain a hajlított gerendelyű eke, Észak-Európában (?) és Kelet-Ázsiában pedig a négyrészes eke. A XVIII. században, amikor Kelet-Ázsiából a mezőgazdasági kultúra áramlása Európába megindult, eljutott ide az ottani négyrészes eketípus is, s annak fejlettebb, homorú

fordítódészkáját átvette az itteni eke is s ezzel a típusok, mondhatjuk, összeolvadtak.

Paul Leser munkáját érdemileg méltatva, elvitathatatlan, hogy magasan fölötte áll minden előtte ezzel a tárggyal foglalkozónak, mind a gyűjtött és rendszerbe szedett anyag nagyságát, mind pedig lelkiismeretességét tekintve. De még mindig korainak mondható egy ilyen nagy szintetikus munka megírása akkor, mikor az egyes részletek kellően feldolgozva nincsenek. Ő maga bevallja, hogy az Északkelet-Európában vagy Észak-Ázsiában használatos ekéket nem ismeri, s láthattuk, hogy Magyarországot és a Balkánt is milyen pár szóban intézi el, pedig az itteni kutatás is sok meglepetést hozhat még. De mindent figyelembe véve is, nagymértékben utopisztikusnak tűnik föl a gondolat, valaha is véglegesen eldönthetni az ekék és ezzel kapcsolatban a mezőgazdasági kultúrák keletkezésének, kifejlődésének helyét és menetét. Hiszen ez messze belevész a történelemelőtti időkbe s a mai embernek bajos lenne eldönteni — tekintve, hogy az akkori ember gondolkozását nem ismeri —, vajjon hogyan jött rá az ősember az ekére, vajjon szimbólum volt-e kezdetben az eke vagy sem. *Leser*nek nagy érdeme, hogy az európai ekéket rendszerezte, az egyes csoportok elterjedését körülbelül megállapította, azt azonban, hogy az eke történetére vonatkozó elmélet helyes-e, vagy csupán szép

elgondolás, ezt csak az ezután következő részletkutatások fogják eldönteni — ha ugyan egyáltalában eldönthető. *Benda Kálmán.*

Szegedi Kis Kalendárium, 1936. (Kiadja a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.)

Hatesztendő hagyományukhoz híven ez évben is letették asztalunkra a szegedi tanyakutató fiatalok művészi formában kiállított Kis Kalendáriumukat, amelyben *Kner Imréné* által Gyomán és környékén lejegyzett népdalokat találjuk *Buday György* művészi, a szövegekhez feltűnő ízléssel simuló fametszeteinek kíséretében. A népi kultúra megmentésének, istápolásának és a közvélemény számára való értékelésének ez a formája magasan felette áll a hangos sikerű, mesterséges injekciósoknak, amelyeknél a színpadi beállítás kellékeivel, népietlen elemekkel és irányításokkal átszöve búbajos operetté és idegenforgalmi attrakcióvá léptetik elő parasztságunk egész életformájába szorosan beilleszkedő művészetét. A kis könyv élénken bizonyítja azt, hogy nem korszerűtlen konzerválással, ősi magyar házak építésének emlegetésével, zsinóros és sújtásos viselettel tesszük meg kötelességünket népi kultúránkkal szemben, hanem ha annak korszerű fejlődést biztosítunk, értékeit és formáját saját intellektuális síkunkon tovább építve, történelmi öntudatunkba beleállítjuk.

Gunda Béla.

GOMBOCZ ZOLTÁN †

Azok között, akiknek a magyar néprajz előrehaladását köszönheti, mindenkor a legtiszteltebb nevek közé fog tartozni Gombocz Zoltán neve. Nyelvészeti munkássága, néprajzi vonatkozású eredményeivel, beszédesen példázza, hogyan válhatnak a nyelvtudomány kutatásai kiindulásává, sőt alapvető tényeivé a néprajz történeti vizsgálódásainak.

Nevéhez fűződik a nyelvi, történeti és néprajzi szempontból egyaránt nagyfontosságú magyar-bolgár viszonynak, a magyar őstörténet sarkalatos kérdésének a tisztázása. Azt a ma már közkeletű

tant, hogy a halász-vadász műveltségi fokon élő magyarság a bolgár-törökséggel való érintkezés folyamán sajátította el az állattartás és a földművelés elemeit, ő alapozta meg *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* (JSFOu. XXX.) című nagy művében. Az ezt kiegészítő cikke: *A bolgár-kérdés és a magyar hunmonda* (MNy. 1921) adott új irányt a hunmondák kutatásának, annak a szerencsés gondolatnak felvetésével, hogy a magyar hunhagyomány, vagyis lényegében a hun és magyar azonosság hite, mely utóbb a hunmondák keletkezésének lett az alapja, a bolgár-magyar történeti érintkezés emlékét őrizte meg. A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány (NyK. XLV—XLVI.) c. nagyobb értekezése kritikai vizsgálat tárgyává tette a magyar őshazáról való felfogásokat attól kezdve, hogy azt Scythiával vették azonosnak, addig, amíg a rokonnépek Jugriájával próbálták kapcsolatba hozni. Egy másik dolgozata (*Életföldrajz és a magyar őshaza*. Term.-tud. Közl. 1925) a mai őshazakutatások eredményeire és módszerére mutatott rá. Ő bizonyította be, hogy a pannoniai avarok török nyelvet beszéltek (MNy. 1916). A XIII. században betelepült jászoknak oklevelekben feljegyzett régi személynveiből igazolta kaukázusi oszét eredetüket (RÉH. 1925). Árpádkori török személynveink címen (MNy. 1914—1915) nemcsak egy sereg személynévnek adta magyarozatát, hanem fényt derített bizonyos primitív nevek használatának, köztük a totemisztikus állatneveknek, árpádkori nagy elterjedésére is.

Többnyire egyes szavak vagy nevek vizsgálata kapcsán jutott érintkezésbe a néprajzzal, de széles látókörű, biztos ítéletével fel tudta ismerni az egyes nyelvi tények mögött a nagy történeti és tárgyi vonatkozásokat. Kisebb cikkeit, szómagyarozatait nem említve, még csak a Melich Jánossal együtt írt nagy Etymologiai Szótárra, a tárgytörténeti kutatásoknak is valóságos kincsesbányájára utalunk. Az ebben közzétett etimológiáit figyelembe véve, mondhatni alig van a magyar művelődéstörténetnek olyan korszaka, területe, amelyet az ő fényes elméje, legalább egy odavetett sugárral, meg ne világított volna.

Pedig említett tanulmányai csak egy részét képviselik rendkívül sokoldalú nyelvtudományi munkásságának. A magyar tudományosság 1935. évi nagy halottja foglalkozott finnugor és áltáji nyelvhasználatával, volt fonetikus, romanista, nyelvfilozófus, úttörő művelője a jelentéstannak és a mondattannak s mindenekelőtt magyar szófejtő és nyelvtörténész. Benne a budapesti egyetem egyik legnépszerűbb tanárát, az Eötvös-kollégium igazgatóját, a M. Tud. Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának és néptudományi bizottságának elnökét, a M. Néprajzi Társaság választmányi tagját s az egész magyar tudományos élet egyik pótolhatatlan vezetőjét vesztette el.

Krompecher Bertalan.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1935. évi április hó 24-én tartott XLVII. évi rendes közgyűlése.

I.

Solymossy Sándor dr. elnöki megnyitóbeszéde. (Lásd a kötet elején.)

II.

Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Tudományos Társulatok És Intézmények Országos Szövetségének már a mult évben jelentett azon elhatározása, hogy négyezer-pengőnyi kamatmentes kölcsönt bocsát rendelkezésünkre, továbbá védnök urunk Önagyméltóságának atyai gondoskodása, melynek következtében az 1934/1935. állami költségvetési évre kettőezer-pengőnyi rendkívüli államszegélyben részesültünk, végül elnök urunk Öméltóságának bölcs előrelátása mellett a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdával „A magyarság néprajza” című nagy művel kapcsolatban kötött és utolsó jelentésemben már érintett megállapodásunk eredményeképen a mult év végéig befolyt kettő-ezernégyszázkilencvennyolc-pengőnyi jóváírás nyomdaadósságaink túlnyomó részétől megszabadított. A tagdíjak leszállításával kapcsolatos taggyűjtőakciónk pedig az utolsó jelentésem óta eltelt 364 nap alatt évdíjas tagjaink számát több, mint felével növelte. Alapos reményünk van arra, hogy adósságainkat ez év végére az utolsó fillérig rendezni tudjuk. Egyébként az utolsó évi rendes közgyűlés óta adomány (segély, felülfizetés) címén befolyt összesen 6.229.— pengő. Ebből 2.650.— pengőt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, 600.— pengőt a Magyar Tudományos Akadémia, 2.498.— pengőt „A magyarság néprajza” c. mű előfizetői, 100.— pengőt a Takarékpénztárak És Bankok Egyesülete, 100.— pengőt az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, 100.— pengőt az Esterházy Hercegi Hitbizomány És Családi Főlevéltár (alapítványkiegészítés címén!), 50.— pengőt Ballai Károly, 50.— pengőt Littke Aurél dr. (alapítványkiegészítés címén!), 81.— pengőt pedig kisebb tételekben tagtársaink küldöttek be. Nevüket hivatalos folyóiratunk hasábjain esetről-esetre közöltük; hálás köszönetünket fogadják ez alkalommal!

Tudományszakunk művelése terén egyrészt nyilvános felolvasóulések tartásával, másrészt folyóiratunknak kiadásával igyekeztünk alapszabályszerűen kitűzött céljainkat elérni. Az utolsó évi rendes közgyűlés óta, beleértve a ma is, hat ízben adtunk alkalmat tagtársainknak és a nagy nyilvánosságnak arra, hogy tanulmányainkat meghallgassák. Október 24-én *Heller Bernát dr.* választmányi tagtársunk „Góg-Magóg” és *Gombosi Ottó dr.* tagtársunk „Műzene és népzene a késő középkorban” címen tartott előadást. November 21-én *Szendrey Zsigmond* választmányi tagtársunk „Népszokásaink eredete és fejlődése”, *Kallós Zsigmond dr.* tagtársunk pedig „A székelyek eredete a regősénekekben” című tanulmányát mutatta be. December 19-én a palóc duda került bemutatásra; bevezetőül jelentésttevő *főtitkár* mondotta el (vetített képek kíséretében), hogyan készül a palóc duda, majd *Veress Sándor* tagtársunk beszélt a dudáról, mint hangszerről, végül *Kukucska János* magyargéci majorosgazda, palóc dudás szólaltatta meg a már veszendőnek indult palóc dudát. Január 23-án *Gönyey (Ebner) Sándor dr.* választmányi tagtársunk „Néprajz a mozgó-

képen" cím alatt saját felvételű népszokásokat, népi táncokat, népi foglalkozásokat mutatott be 500 méter hosszúságú keskenyfilmen. Február 20-án *Róheim Géza dr.* választmányi tagtársunk tartott vetítettképekkel kísért előadást a csendesóceáni Normanby szigeten megfigyelt matrilineáris társadalomról. Mai, évi rendes közgyűlésünkön *Lambrecht Kálmán dr.* választmányi tagtársunk áldozott néhai nagynevű elnökünk, *Herman Ottó* emlékének. Felolvasóüléseink tagtársainknak és vendégeinknek igen nagy érdeklődése mellett folytak le. Önzetlenül fáradozó előadóinknak, közreműködőinknek, az előadásainknak otthont adó Magyar Tudományos Akadémiának és Természettudományi Múzeumnak, valamint az üléseinkről hírt adó fővárosi napisajtónak, elsősorban a Magyar Országos Tudósítónak a Társaság halás köszönetét tolmácsolom.

Hivatalos folyóiratunkat, az „Ethnographia—Népélet”-et, a vele közös borítékban megjelenő társlapjával, „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Táranak Értesítője”-vel együtt, takarékosági okokból ez évben is csak kétszer, két-két számot összefoglalva adtuk ki. A XLV. évfolyam 1—2. számát július, 3—4. számát pedig március havában küldtük szét. (Ez utóbbi kettős szám megjelenését a folyóirat nyomdájában történt nagyarányú átalakítási munkálatok késleltették.) Hogy folyóiratunk körül továbbra is takarékoskodhassunk és hogy megjelenésében végre megint rendet teremtsünk, úgy határoztunk, hogy a XLVI. egész évfolyamot egy kötetben, december közepén fogjuk szétküldeni.

A fennálló tudományos és társadalmi kapcsolataink ápolására, azok fejlesztésére, valamint a bel- és külföldi folyóiratcserére a köteles gondot fordítottuk. Örömmel jelentem itt, amit különben hivatalos folyóiratunk legutolsó száma is jelentett már, hogy Társaságunk a Magyar Bokréta Szövetség megkeresésére, a Szövetséggel való kapcsolatok kiépítésének céljából jelentéstartó *főtitkár*t küldte ki. Viszont a Szövetség, választmányunk javaslatára, *Györffy István dr.*, *Szendrey Zsigmond*, *Lajtha László dr.* választmányi tagtársainkat és *Szendrey Ákos dr.* tagtársunkat meghívta, hogy a Szövetség munkáját tudományos szakvéleményeikkel támogassák.

Tagtársaink sorából, utolsó jelentésem óta, elvesztettünk ötöt és peddig elhalálozás miatt négyet, kilépés címén egyet; evvel szemben fölvettünk egyszázhuszonhat évdíjas tagot. Nyilvántartott taglétszámunk a mai közgyűlés napján 507. (Ebből védnöki I, tiszteletitag 10, alapítótág 137, évdíjas-tag 359.) Elhunyt tagtársaink közül a különös kegyelet hangján kell megemlékezniem *Antal Géza dr.-ról*, volt vidéki választmányi tagtársunkról.

*

Tisztelt Közgyűlés! Midőn tizenötödik és egyúttal utolsó főtitkári jelentésem tudomásulvételét kérem, a tckintetes Társaságnak köszönetet mondok azért a bizalomért és támogatásért, amellyel tizenöt hosszú és küzdelmes esztendőn át megtisztelni szíves volt!

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1935. évi április hó 24-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XLVII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Czakó Elemér dr.* elnök, *Bátky Zsigmond dr.* alelnök, *Solymossy Sándor dr.* alelnök; *Madarassy László dr.* főtitkár, *Bartucz Lajos dr.* titkár, *Puchász Károly* pénztárnok; *Vikár Béla* tiszteletitag; *Borzásák István dr.*, *Czakó István*, *Dömötör Sándor*, *Gergely Endre*, *Gönyey Sándor dr.*, *Gunda Béla*, *Györffy István dr.*, *Kallós Zsigmond dr.*, *Kemény György dr.*, *Lambrecht Kálmán dr.*, *László Gyula*, *Lükő Gábor*, *Marót Károly dr.*, *Molnár Imre dr.*, *Ortutay Gyula*, *Palotay Gertrud*, *Relkovič*

Davorka, Spolarich Lajos dr., Szabó Kálmán dr., Szendrey Akos dr., Szendrey Zsigmond, Szilády Zoltán dr., Tagán Galimdzsán dr., Thesszák Károly dr., Timkó Imre, Viski Károly dr. alapító-, illetve évdíjas rendes tagok. (Továbbá meghívott vendégek nagy számmal.)

Társaságosorozat:

1. *Solymossy Sándor dr.* alelnök, általános tetszéssel fogadott elnöki megnyitóbeszédében a százéves Kalevaláról emlékezik, majd üdvözli a megjelenteket és miután megállapítja, hogy az alapszabályszerűen egybehívott közgyűlés határozatképes, mert húsznál több tag van jelen, a jegyzőkönyv írására *Bartucz Lajos dr.* titkárt, hitelesítésére pedig *Marót Károly dr.* és *Szilády Zoltán dr.* társulati tagokat kéri föl.

2. *Lambrecht Kálmán dr.* választmányi tagnak „Herman Ottó emlékezete” címen tartott előadását a hallgatóság nagy tetszéssel fogadja.

3. *Madarassy László dr.* tizenötödik főtítkári jelentését a közgyűlés köszönettel tudomásul veszi.

4—6. A pénztári jelentések során *Puchász Károly* pénztárnok bemutatja: a) az 1934. év bevételcímre és kiadásaira, b) az 1934. december 31-i vagyoniállapotról és c) az 1935. évi költségelőirányzatra vonatkozó, a választmány által már előzőleg letárgyalt jelentéseit. — Ezután *Koch Károly* számvizsgáló bemutatja a számvizsgáló bizottság jelentését az 1934. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztárnok jelentéseit a számvizsgáló bizottság jelentése, a költségelőirányzatot a főtítkár fölvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangulag elfogadja, a pénztárnoknak a fölmentvényt a szokásos fenntartással megadja, s úgy neki, mint a számvizsgáló bizottság tagjainak köszönetet szavaz; számvizsgálóként pedig az 1935. évre, egyhangú felkiáltással, újból *Czakó Istvánt* és *Koch Károlyt* választja meg.

7. *Főtítkár* bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő, de újra választható fővárosi és vidéki választmányi tagok névsorát, valamint a választmány javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1935—37. évkörre való betöltésére. Miután — elnök fölteszt kérdésére a közgyűlés egyhangú felkiáltással a választmány javaslata mellett döntött, — elnök kihirdeti, hogy az 1935—1937. évkörre választmányi taggá alapszabályszerűen megválasztottak: I. a fővárosi választmányba: 1. *Ernyey József*, 2. *Garay Akos*, 3. *Gombocz Zoltán dr.*, 4. *Gönyey Sándor dr.*, 5. *Kodály Zoltán dr.*, 6. *Lajtha László dr.*, 7. *Mader Béla*, 8. *Marót Károly dr.*, 9. *Németh Gyula dr.*, 10. *Relkovič Davorka*, 11. *Szilády Zoltán dr.*, 12—15. betöltetlenül maradt; II. a vidéki választmányba: 1. *Banner János dr.* (új), 2. *Darnay Kálmán*, 3. *Gulyás József dr.*, 4. *Kiss Lajos* (marjalaki), 5. *Littke Aurél dr.*, 6. *Pavel Ágoston dr.*, 7. *Richter M. István*, 8. cs. *Sebestyén Károly*, 9. *Szabó Kálmán dr.*, 10. *Szalay József dr.*

8. *Elnök* jelenti, hogy a mai közgyűléssel az 1932—1934. évkörre megválasztott elnökség és tisztikar megbízatása lejárt; midőn elnöktársai, valamint a tisztikar nevében megköszöni az eddig élvezett bizalmat, kéri a közgyűlést, hogy határozzon az elnökségnek és tisztikarnak az 1935—1937. évkörre való megválasztásáról, egyben a tisztújítás tartamára korelnökül *Vikár Béla* tiszteletitagnak ajánlja. — *Vikár Béla* közfelkiáltással korelnöknek választatván, elfoglalja az elnöki széket és felolvassa a választmánynak az elnökségre és tisztikarra vonatkozó javaslatát, melyet a közgyűlés, miután más indítvány nem tétetett, közfelkiáltással magáévá tesz; ezután — korelnök határozatilag kimondja, hogy az 1935—1937. évkörre elnökké *gróf Zichy István dr.*, alelnökké sz. *Györffy István dr.* és *Madarassy László dr.* főtítkárrá *Bartucz Lajos dr.*, titkárrá *Szendrey Akos dr.*, pénztárnokká *Puchász Károly* megválasztatnak. — *Korelnök* tíz percre felfüggeszti a közgyűlést, hogy a választásról az elnökséget és tisztikart értesítsék. — Ezután *gróf Zichy István dr.* megválasztott elnök átveszi

az elnöklést. — *Elnök*, úgy a maga, mint elnöktársai, valamint a tisztikar nevében megköszöni a közgyűlésnek a megnyilvánuló bizalmat; indítványára a közgyűlés köszönetet szavaz a korelnöknek szíves fáradozásáért. — Az indítványok során

9. *Madarassy László dr.* alelnök indítványára *Czakó Elemér dr.* alapítótag, a Társaságnak elnöki hatáskörrel fölrüházott volt társelnöke a Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé, *Bátky Zsigmond dr.* alapítótag, a Társaság volt alelnöke a Társaság tiszteletitagjává és *Solymossy Sándor dr.* alapítótag, a Társaság volt alelnöke a Társaság tiszteletitagjává egyhangulag megválasztatnak. — Ezután

elnök a XLVII. évi rendes közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Gróf Zichy István s. k.* elnök. *Szendrey Akos dr. s. k.* titkár.
Hitelesítik: *Marót Károly dr. s. k., Szilády Zoltán dr. s. k.*

III.

Tisztelt Közgyűlés!

Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XLVI. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét a mai napon megvizsgáltuk és miután azt minden tekintetben rendbenlévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felmentvény, a szokásos fenntartással, megadassék és neki, lelkiismeretes munkájáért köszönet szavazzassék.

Budapest, 1935. évi február hó 12.

Czakó István s. k. *Koch Károly s. k.,*
számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1934. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Évi díjkból	1.086 P 80 fill.
2. Alapító díjkból	50 „ — „
3. Adományokból (segély, felülfizetés):	
a) Vallás- és közoktatásügyi miniszter államsegélye	1.650 „ — „
b) Magyar Tudományos Akadémia segélye	600 „ — „
c) Egyéb adomány és felülfizetés	495 „ — „
4. Kamatokból (osztalék, visszatérítés)	2 „ 71 „
5. Előfizetésből	338 „ — „
6. Kiadvány eladásból	40 „ 60 „
7. Vegyesből (átfutó)	
a) Pénztári maradvány az 1933. évről	670 „ 16 „
b) Magyar Tudományos Társulatok És Intézmények Országos Szövetségének kamatmentes kölcsöne	4.000 „ — „
c) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda jóváírása „A Magyarság Néprajza“ c. mű után	2.498 „ — „
d) Átfutó tétel	8 „ — „

Bevételek összege: 11.439 P 27 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre:	
a) Személyi járandóságok	736 P — fill
b) Dologi kiadások	609 „ 26 „

2. Folyóíratra:			
a) Szerkesztői és írói tiszteletdíjak	468	„ 51	„
b) Nyomda, klisé	6.900	„ —	„
3. Mellékletre (hozzájárulás a „Néprajzi Értesítő“ kiadásához)	2.400	„ —	„
4. Egyéb kiadványokra	—	„ —	„
5. Gyűjtési segélyre	—	„ —	„
6. Tőkésítésre	—	„ —	„
7. Vegyesre (átfutó)	8	„ —	„
	Kiadások összege: 11.121 P 77 fill.		
I. Bevételek összege	11.439	P 27	fill.
II. Kiadások összege	11.121	„ 77	„
	Maradvány: 317 P 50 fill.		

azaz: Háromszáztizenhét pengő 50 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1934. évi december hó 31-én.

a) 3 darab, egyenként 2000 K névértékű 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	—	P —	fill.
b) 1 darab, 100 K névértékű 4%-os „Magyar Koronajáradékkötvény“	—	„ —	„
c) 19 darab, egyenként 200 K névértékű 4%-os „Magyar Koronajáradékkötvény“	—	„ —	„
d) 16 darab, egyenként 1000 K névértékű, úgynevezett „Hadikölcsönkötvény“	—	„ —	„
e) A „Herman Ottó-emlékalap“ 3175 K készpénzvagyona a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank 30.685. sz. betétkönyvén	—	„ —	„
f) 70 darab, egyenként 14 P névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóállalata R. T.“ részvény	980	„ —	„
g) M. kir. Postatakarékpénztárban a 3019. sz. csekkszámán	153	„ 21	„
h) Kézipénztárban	164	„ 29	„
	Összesen: 1.297 P 50 fill.		

azaz: Egezerkettőszázkilencvenhét pengő 50 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1935. évre.

I. Bevételek:

1. Évi díjából	2.000	P —	fill.
2. Alapító díjából	—	„ —	„
3. Adományokból (segély, felülfizetés)	—	„ —	„
4. Kamatokból (osztalék, visszatérítés)	—	„ —	„
5. Előfizetésből	500	„ —	„
6. Kiadványokból	—	„ —	„
7. Vegyes (átfutó)	317	„ 50	„
	Bevételek összege: 2.817 P 50 fill.		

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre	1.117 P 50 fill.
2. Folyóíratra	3.000 „ — „
3. Mellékletre	2.000 „ — „
4. Egyéb kiadványokra	— „ — „
5. Gyűjtési segélyre	— „ — „
6. Tökésítésre	— „ — „
7. Vegyesekre (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege: 6.177 P 50 fill.

I. Bevételek összege 2.817 P 50 fill.

II. Kiadások összege 6.117 „ 50 „

Híány: 3.300 P — fill.

Tagfelvétel az 1935. évben:

Dr. Polyánszky Ottó, m. kir. pénzügyi titkár, Budapest. *Dila Mihály*, főszakács, Budapest. *Pázmádi István*, építészmérnök, műegyetemi adjunktus, Pomáz. *Melczner Jenő*, ny. Máv igazgató h., főfelügyelő. *Dr. Mura Mészáros Dénes*, főtörzsorvos, Tata. *Dr. Hoffer Miklós*, betétszerkesztőbíró, Budapest. *Csikós Tóth András*, tanár, Kecskemét. *Gulyás Sándor*, tanár, Kiskunhalas. *Horváth Gizella*, tanár, Budapest. *Jankó István*, m. kir. szőlészeti és borászati kerületi felügyelő, Tapolca. *Iffj. Till Gusztáv*, m. kir. állampénztári irattárnok, Szeged. *Dr. Csíha Antal*, tanár, Hajduböszörmény. *Reisinger Ferenc Lajos*, pü. tisztviselő, Győr. *Timár Lajos*, takarékpénztári igazgató, Törökszentmiklós. *Dr. Pataky Géza*, főiskolai tanár, Vác. *Linder László*, ág. cv. lelkész, Békéscsaba. *Dr. Nagy Zoltán*, MOB. tisztviselő, Budapest. *Dr. Domanovszky György*, múzeumi gyakornok, Budapest. *Karácsonyi Paula*, okl. középiskolai tanár, Budapest. *Karácsonyi Irén*, áll. rajztanár, Budapest. *Dr. Borbély Mihály*, orvos, Budapest. *Szenes Magdolna*, magántisztviselő, Budapest. *Dr. Semjén Béla*, m. kir. postafelügyelő, Budafok. *Dvorszky Ilona*, áll. tanítónő, Pécs. *Pataki József*, egyetemi hallgató, Szekszárd. *Dr. Tary László*, orvos, Csongrád. *Dr. Winter-Höfen Ottó*, tanár, Szolnok. *Katona László*, tanító, Balkány. *Rosenthal Kornél*, okl. mérnök, Budapest. *Juhosné Péterffy Ilona*, tanítónő, Felsőgalla. *királydaróczi Asztalos Irma*, tanítónő, Újpest. *Papp Kálmán*, m. kir. mérnök, Szeged. *Zákonyi Ferenc*, jegyzőgyakornok, Siófok. *Loschdorfer Anna*, leánylicceumi tanár, Budapest. *Klucsik Ferenc*, festőművész, rajztanár, Szeged. *Gönczi László*, lakásberendező, Budapest. *Vágó István*, ref. teológus, Sárospatak. *Szekely Gábor*, m. kir. vámszaki főtiszt. *Dr. Benkő Katalin*, tanítóképzőintézeti tanár, Marosvásárhely. *Homor Imre*, tanítóképzőintézeti tanár, Esztergom. *Lévay Irén*, gazdasági szaktanár, Debrecen. *Dr. Bonomi Jenő*, okl. középiskolai tanár, Budapest. *Ungár József*, OTI tisztviselő, Miskolc. *szamosújvárnémethi dr. Daniel Lajosné*, Rákosszentmihály. *Dr. Mester Gyula*, orvos, Hajduszoboszló. *Eötvös Zoltánné*, Budapest. *özv. Boronkay Kornélné*, Budapest. *özv. Teleky Lászlóné*, Rákosliget. *Kiss Dániel*, titkár, Miskolc. *Reszegi Lajos*, vármegyei tisztviselő, Berettyóújfalu. *Hofmann Pál*, gimnáziumi tanuló, Budapest. *Ráthné Nyáry Olga*, polgári iskolai tanár, Putnok. *Papp Imre*, építészmérnök, Budapest. *Tóth Kálmán*, építészmérnök, Budapest. *Dr. Szabó Pál Zoltán*, egyetemi m. tanár, Pécs. *Haraszthy Kálmán*, gyógypedagógiai tanár, Kisújszállás. *Stettner Andrea*, szociális munkás, Budapest. *Dr. Murányi Ernő*, ügyvéd, Budapest. *Almády Sándor*, postatakarékpénztári tisztviselő, Budapest. *Horváth István*, postatakarékpénztári díjnok, Budapest. *Kovács Miklós*, gazdasági segédfelügyelő, Budapest. *Dr. Fára József*, vármegyei főlevéltárnok, Zalaegerszeg. *Dr. Reuss Endre*, mérnök, Budapest. *Dr. Reuss Pál*, tanár, Aszód. *Horler Ferenc*, tüzérszázados Budapest. *Niedermann László*, diakonus, Vác. *Guganovich Máté*, ny. jegyintézeti felügyelő, Kelebia. *Zoltánné Farkas Lenke*, felsőkereskedelmi iskolai tanár, Pécs. *Maróti Oszkár*, Máv főintéző, Nagykanizsa.

(Az új tagok névsorát a legközelebbi számban folytatjuk.)

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. GYÖRFFY ISTVÁN.

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

Budapest, X, Hungária-alsókövérút 40.

TUDNIVALÓK: A *Magyar Néprajzi Társaság* 1889-ben alakult. Célja: a néprajzi tudományt általában, különösebben pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együtt élő idegen nyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult **ETHNOGRAPHIA (NÉPELET)** című évnegyedes folyóirat. A Társaság tagdíja évi 8 pengő, melyért a tagok a **NÉPRAJZI MŰZEUM ÉRTESÍTŐ**-jét is kapják. A két folyóirat együttes évi előfizetési díja 10 pengő, külön-külön 6 pengő. A tag-ság legalább három évre kötelező. Tagajánlások, jelentkezések, tudako-zódások a fenti címre küldendők. Csekkszámla 3019. szám.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból még kaphatók:

Ethnographia 1905—1922. (XVI—XXXIII.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Népelet (Ethnographia) 1923—1925. (XXXIV—XXXVI.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Ethnographia (Népelet) 1926—1934. (XXXVII—XLV.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Néprajzi Könyvtár Új folyam. 1. sz. Tagányi Károly: A hazai élő jog-szokások gyűjtéséről. Ára 2 pengő.

Az összes kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 50 százalék kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint a szállítást külön felszámítjuk.

A *Néprajzi Múzeum* „Magyar Népművészet” című kiadványsorozatából a következő munkák kaphatók:

Bátky Zsigmond: Rábaközi hímzések, ára 6 pengő.

Györffy István: Szilágysági hímzések, ára 6 pengő.

Madarassy László: Véssett pásztortülkök, ára 6 pengő.

Kemény György: Mézes kalácsok I., ára 6 pengő.

Ébner Sándor: Bodrogközi szöttesek, ára 6 pengő.

Viski Károly: Székely hímzések I., ára 6 pengő.

Viski Károly: Székely bútorok I., ára 6 pengő.

Györffy István: Himes tojások, ára 6 pengő.

Bátky Zsigmond: Kalotaszegi varrottások, ára 6 pengő.

Györffy István: Jászsági szücs-hímzések, ára 6 pengő.

Viski Károly: A Bakony-Balatonfelvidék kőépítkezése, ára 8 pengő.

A *Pázmány Péter Tudomány Egyetem Néprajzi Intézetének* (X, Hungária-alsókövérút 40.) kiadásában megjelenő *Néprajzi Füzetek* című sorozatban (szerkeszti *dr. Györffy István* egy. nyilv. r. tanár) a következő munkák jelentek meg és kaphatók:

Balogh Ilona: Magyar fatornyok, ára 6 pengő.

Fél Edit: Harta néprajza, ára 4 pengő.

A fenti munkákat, valamint a *Néprajzi Múzeum* „Magyar Népművészet” című sorozatának egyes köteteit a *Magyar Néprajzi Társaság* tagjai 25 százalék kedvezménnyel kapják.

Megvételre keressük az Ethnographia első tíz évfolyamát (1890—1899), a Néprajzi Értesítő első öt évfolyamát (1900—1904). Ajánlatokat az Egyetemi Néprajzi Intézetnek kérünk, Budapest, X, Hungária-alsókövérút 40.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Redigiert von Univ. Prof. Dr. *István Györffy*.

INHALT VON HEFT 1—4. JAHRGANG XLVI. (1935) Seite

<i>Balla, P.</i> : Volksmusik-Sammelarbeit in den ung. Gemeinden der Bukowina	126—141
<i>Dömötör, S.</i> : Die aufgefressene Kirche	87—89
<i>Dr. Fél, E.</i> : Beiträge zu den Trauerfarben und Parallele	6—17
<i>Gönyey, S.</i> : Brautlegen in Diósjenő. (1 Abb.)	116—120
<i>Györffy, I.</i> : Visionen und Kurpfuscherei zu Kom. Hunyad aus dem XVII—XVIII. Jh.	80—87
<i>Heller, B.</i> : <i>Góg und Mágóg</i>	23—28
<i>Herepei, J.</i> : Formel des Bustropheidon des kerbschriftlichen boloneser Kalenders (1 Abb.)	60—65
<i>Dr. Holló, D.</i> : Psychologie des Volksaberglaubens	31—42
<i>Loschdorfer, A.</i> : Aberglauben und abergläubische Geschichten aus Tök	65—75
<i>Loschdorfer, A.</i> : Die Rolle unserer Bakonyer deutschen Dörfer in der Bewahrung der ung. Volksüberlieferungen	76—79
<i>Lükö, G.</i> : Die Völker der grossen Walachei und der Moldau im X—XII. Jh. (3 Landkarten)	90—105
<i>Marót, K.</i> : Über den VI. Internat. Kongress für Religionsgeschichte	52—57
<i>Moór, E.</i> : Kurpfuscherei zu Rábagyarmat	28—31
<i>Relković, D.</i> : Eine türkische Sage im Zusammenhang mit Ofens Wiedereroberung	58—59
<i>Seemayer, V.</i> : Daten zur Kenntnis der ung. Volkstänze	105—116
<i>Solymossy, S.</i> : Eröffnungsrede des Präsidenten (Kalevala)	1—5
<i>Szendrey, Á.</i> : Das Räuchern im ung. Volksglauben	42—48
<i>Szendrey, Á.</i> : Hochzeitliche Vorbereitungen	48—51
<i>Szendrey, Zs.</i> : Unsere Sitten und Bräuche u. unser Volksglauben	18—22
<i>Tagán, G.</i> : Die Lebensweise der Baschkiren	120—126

KLEINERE MITTEILUNGEN

- 141—146
- Beke, Ö.*: Angabe eines österreichischen Schriftstellers. S. 144. —
Beke, Ö.: „Tüskére való.“ (Erklärung einer Redensart.) S. 144—145. —
Beke, Ö.: Eine alte Beschreibung des Wermut-Zunders. S. 145. —
Gergely, P.: Hundehochzeit zu Kiskapus. S. 141—142. — *Lajtha, L.*:
Pflingstspiel zu Kispalád. S. 143—144. — *Palotay, G.*: „Iványosi.“
S. 145—146.

BUCHERSCHAU

146—153

Krompecher, B.: *Gombocz, Zoltán*. (Nekrolog)

GESELLSCHAFTSANGELEGENHEITEN

153—154

155—160